

KUBBEALTI

AKADEMİ MECMÛASI

YAZI HAYÂTININ
50. YILINDA
SÂMİHA AYVERDİ
HÂTIRA SAYISI

Yıl : 17

Ekim 1988

Sayı : 4

AKADEMİ MECMUASI

Yıl: 17

Ekim 1988

Sayı: 4

KUBBEALTI AKADEMİ MECMÛASI, üç ayda bir çıkar,
akademik mecmûadır.

Kubbealtı Akademisi Kültür ve San'at Vakfı adına sâhibi
İlhan AYVERDİ

Yazı İşleri Müdürü :
Sait BAŞER

Bu sayı 7500 TL., 1989 yılı abone bedeli 12000 TL.'dir. Dış
ölkelerden bazıının abone bedelleri ise, posta ücretleri dâ-
hil; Almanya için : 25 Alman Markı; A.B.D. için : 10 A.B.D. Do-
ları; Fransa için : 70 Fransız Frangı; İngiltere için : 8 Sterlin
ve Suudi Arabistan için de : 30 S. Arabistan Riyalı'dır. (*Ab-
nelerin değışen adreslerini bildirmeleri ricâ olunur*). İlan ve
reklâm, *milli kültürümüze hizmet eden müesseseler*'den alınır.

Adres : Yeniçeriler Caddesi, Nu. 43 Çarşıkapı - İstanbul
P.K. 107 Bâyezid - İst. Tel : 522 95 17 - 511 86 51

Basıldığı Yer : ÖZAL MATBAASI, Tel : 520 60 58 — İstanbul

TAKDİM

*Güzelden ses getiren güzel, ulviden haber veren ulvi-
dir. Sâmîha Ayverdi hayâtı boyunca ulvî kaynaktan ha-
ber verendir.*

*Yakın çevresinde bulunma bahtiyarlığına erenlerden
biri olarak, bir kaç husûsiyetini görüp göstermeye çalış-
makla bu hârikulâde zengin şahsiyetin aslâ anlatılamı-
yacağının idrâki içindeyim. Öyleyse bu yazılanlar neden-
dir? Şundandır ki övülmeye, büyütülmeye ihtiyâcı yok-
tur; amma prensiplerinin yaşanmasına her zaman müş-
taktır. Ömrü boyunca inandığı gerçekleri hiç inhiraf et-
meden yaşamış olan bu mütefekkir - mürebbinin şahit ol-
duğum en mühim husûsiyetlerinden biri, bütün yakınla-
rını da aynı ihlâs ve samimiyet üzere görmek istemesi ve
onlardan hakikat nâmına kabul ettikleri ne varsa sözde
bırakmayıp hal edinmelerini, o hakikatlerle yaşamaları-
nı beklemesidir.*

*İşte bundan dolayı temennimiz Sâmîha Ayverdi'yi
anlatmakta acze düşmesi mukadder olan bu hâtıra sayı-
sının, dile getirdikleri ile onun etrâfına sunduğu yekpâ-
re bir bütün içinde her biri ayrı ayrı değer taşıyan pren-
siplerinin okuyanlarca yaşanır hâle gelmesine vesile ol-
masıdır.*

*Gönlünün ve kaleminin daha uzun seneler bizlerle
olması niyâziyle şükran ve minnetlerimizi arz ile bu sa-
yıya emeği geçenlerin cümlesine teşekkürler ederiz.*

İLHAN AYVERDİ

Aziz okuyucu,

Mecmûamız, neşir hayâtının 18. senesine girerken, Türkiye şartlarında, bir dergi için fevkalâde addolunacak bir seviye ve istikrarlı bir çizgi tutturmuştur. Bu başarıda siz muhterem okuyucularımızın, bilhassa abonelerimizin mühim payı vardır.

Bir irfan ocağı mâhiyeti kazanan Kubbealtı Akademisi'nin neşir organı olan mecmûamız, önümüzdeki yıllarda da aynı istikâmette çıkmaya devam edecektir.

Ancak çeşitli fiat artışları sebebiyle 1989 yılında bir sayımızın bedeli 3000, yıllık abone ücreti ise 12.000 TL. olacaktır. Yurd dışındaki okuyucularımızın aboneleri, geçen yıldaki fiat üzerinden, 2. sayfede bildirildiği üzere devam edecektir.

Sizlerden ricamız, abonelerinizi yenilemeniz, değişen adreslerinizi bildirmeniz; derginizi çevrenize de okutarak yeni aboneler bulmanızdır.

Bu vesile ile hayırlar niyâz ederiz.

KUBBEALTI

NOT: Haberleşme adresimiz, P.K. 107, Bâyezid-İSTANBUL'dur. Abone ücretlerinizi de posta havâlesiyle aynı adrese gönderebilirsiniz.

Kubbealtı Akademi Mecmûası, 4.10.1976 da Milli Eğitim Bakanlığı tarafından alınan karar mücibince 8.11.1976 târîhli Tebliğler Dergisi'nde, 660-10290 sayı ve 11664 genelge numarasıyla tavsiye edilmiştir.

İÇİNDEKİLER

Takdim	İlhan Ayverdi	3
Beyitler		7
Hancı'dan (İktibas)	Sâmiha Ayverdi	8
Sâmiha Ayverdi'nin Hayâtı	Dr. Kâzım Yetiş	9
Sâmiha Anne (Şiir)	N. Yıldırım Gençosmanoğlu	20
Sâmiha Ayverdi'nin Şahsiyet Yapısı	Prof.Dr. Â.Kurtkan Bilgiseven	21
Basından Seçmeler	Ahmet Kabaklı	28
«Ateş Ağacı»	Doç. Dr. Mustafa Tahrah	29
Basından Seçmeler	Yılmaz Öztuna	38
Sâmiha Ayverdi'nin Dili ve Üslûbu	Halil Açıkgöz	39
Sâmiha Ayverdi'nin Mensur Şiirleri: HANCİ	Beşir Ayvazoglu	46
Sâmiha Ayverdi'nin Tefekkür Dünyâsı ve İnsan	Doç. Dr. Kenan Gürsoy	47
Ayverdi'nin 50. Yılı	Yılmaz Öztuna	55
Sâmiha Ayverdi ve Türkiye'nin Meseleleri	Dr. Âgâh Oktay Güner	57
Sâmiha Ayverdi'nin Hâtıralarında Kadınlar	Ahmet Kabaklı	65
Basından Seçmeler	Nâhid Sırrı Örik	74
Sâmiha Ayverdi ve İman Hayâtımız	Hayri Bilecik	75
Sâmiha Ayverdi, O, Millî Vicedandır...	Ergun Göze	81
Basından Seçmeler	Yılmaz Öztuna	82
Sâmiha Ayverdi'de Eğitim	Nâzık Erik	83
Sâmiha Ayverdi...	Prof. Dr. A. Yüksel Özemre	90

«Han Yap Oğlum Han Yap!»

İslâm Edebiyatı Geleneği ve
Sâmiha Ayverdi

Millî Kültür ve Millî Birlik

Sâmiha Ayverdi'nin Delâletinde
Eski İstanbul'da Bir Gezinti

Basından Seçmeler

Nasıl Çalışırlar?

Sâmiha Ayverdi'de Târih
Telâkkisinin Bir Buudu

«Devam ve Bekâ Sırrı»

Şeb-i Yeldâ'dan

Bir Mektuptan...

Sâmiha Ayverdi'nin Eserlerinde
Batılılaşma ve Medeniyet Krizi

Sâmiha Ayverdi'nin Eserlerinde
Bâzı İnsan Tipleri

Basından Seçmeler

Bir Sohbet

Basından Seçmeler

Mülâkatlar

Basından Seçmeler

Hakkında Yazılanlar

Bir Kadın Muharrir

Mistik Edebiyatta Bir Şâheser:

«Yolcu Nereye Gidiyorsun?»

İstanbul Geceleri

Mektuplar

TRT Umum Müdürü'ne

Turizm Bakanı'na

Muhtelif Devlet Büyüklerine

Cemil Meriç'in Mektubu

Câvid İkbâl'in Mektubu

Sâmiha Ayverdi Bibliyografyası

1937-1988 senelerinin toplu indeksi

Kemal Yurdakul Aren 91

Doç. Dr. Ali Yardım 101

Y. Doç. Dr. Emin Işık 105

Selçuk Hatiboğlu 111

İzzet Melih Devrim 120

Aysel Yüksel 121

Prof. Dr. Mustafa Fayda 131

Sait Başer 137

A. Yağmur Tunali 142

Sâmiha Ayverdi 144

Y. Doç. Dr. Semâ Ugurcan 145

Doç. Dr. Mehmet Demirci 151

Yılmaz Öztuna 158

Sâmiha Ayverdi 159

Aka Gündüz 166

167

Semih Ertuğrul 175

Necip Fâzıl Kısakürek 177

Refi' Cevad Ulunay 179

Dr. Câhid Tanyol 183

Sâmiha Ayverdi 186

Sâmiha Ayverdi 189

Sâmiha Ayverdi 192

196

197

Dr. Kâzım Yetiş 198

209

Muhterem Sâmiha Ayverdi Hanımefendi'den geleneğimiz icâbı muhtevâsını bildirerek bu sayıya da bir yazı istediğimizde onun cevâbı aşağıdaki beyitleri el yazılarıyla göndermek oldu ve biz ilk defâ makâle alamadık. Böylece onun müstesnâ tevâzuuna bir defâ daha şahit olduk. Fakat bu şah beyitler onun ruh yapısını en güzel şekilde anlatıyordu. Bu güzel hâtırayı okuyucularımızla paylaşıyor ve kendi el yazılarıyla lûtfettikleri beyitleri makâlelerinin yerine koyuyoruz.

افندم چہاں اعتبار دارم سندن

عیانہ یقین استہارم دارم سندن

(عجیب)

وصیہ تاج شہی اولد کر سرور و ات

فرت خلکی ایرہ بر قافارہ آیتا قمر

(خیال)

Efendimsin cihanda itibârım varsa sendendir.

Miyân-ı âşıkanda iştihârım varsa sendendir.

Şeyh Gâlib

Murassâ tâc-ı şâhî olsa da ger serfûrû etme

Mezellet hâk-i içre bir kafâdan arta kalmıştır.

Osman Şems

Hancı'dan

(s. 7, 9)

Handır bu gönlüm, yâ misâfirhâne..

Derd konuklar, derman konuklar, hayâl konuklar, melâl konuklar; mümkün konuklar, muhâl konuklar. Hele hasret, hiç çıkmaz ordan, çıkmaz ordan.

Handır bu gönlüm, yıkık, dökük..

Fakir konuklar, zengin konuklar, âlim konuklar, câhil konuklar; gelen konuklar, geçen konuklar. Hele bir hancı vardır, hiç çıkmaz ordan, çıkmaz ordan..

★
★ ★

Kimsin? diye sordular.

Bu dünyâda işi bitenim! dedim.

Öyle de neden sefere çıkmazsın? dediler.

*İşi bitmemiş olanlara yoldaşlık etmem murad-
dır, dedim.*

*Senin için mürid diyenler de, murad diyenler de
var, hangisisin sen? dediler.*

*İşte buna gülesim geldi Yesriplim! Kâh müri-
din, kâh murâdın olduğumu onlara söyler miyim hiç?*

Sâmiha Ayverdi

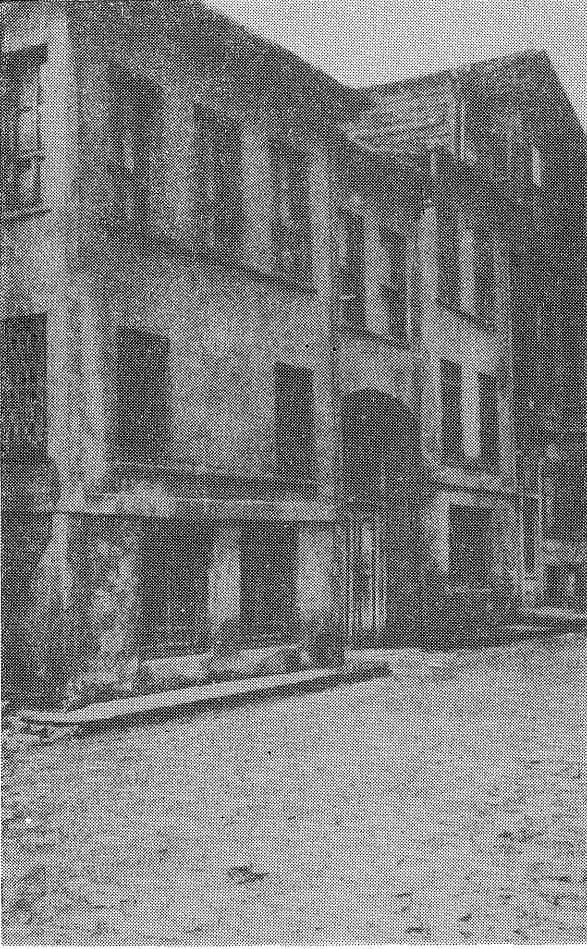
SÂMIHA AYVERDİ'NİN HAYÂTİ

Dr. Kâzım YETİŞ

H a y â t ı

Sâmiha Ayverdi, 21 Kasım 1905 de İstanbul'da Şehzâdebaşı semtinde Kalenderhâne Câmii ile Şehzâde Câmii arasında bulunan o zamanki adı ile **Toprak**, bugünkü adı ile Delikanlı Sokağı'nda dünyâya gelir. Annesi **Meliha Hanım**'ın cedleri Kânûnî devrinde yaşamış ve onun Budin seferinde şehit düşmüş **Gül Baba**'ya kadar çıkarsa da bilinen en yakın ataları, Mısır Vekili **Hacı Süleyman Ağa** ile Gediz derebeylerinden tiftik tâciri **Ali Bey**'dir. Bu şekilde köklü bir âileye sâhib olan **Meliha Hanım**'ın babası, II. Abdülhamid devrinin Meclis-i Mâliye Reisi olan ağabeyisi **İbrâhim Efendi**'nin mâiyetinde **Vezne Baş Mümeyyizi Hilmi Bey**'dir. **Meliha Hanım**'ın annesi ise, Mısır Vekili **Hacı Süleyman Ağa**'nın torunu **Hâlet Hanım**'dır. **Ayverdi Hanımefendi**'nin babası **Yarbay İsmail Hakkı Bey**'dir. **Hakkı Bey**'in babası ise kökleri Ramazan oğullarına kadar çıkan, İstanbul'a Bolu'dan gelip askerî okula girdiği bilinen ve 1866 Girit isyânını bastırmak üzere gönderilen orduda bulunan ve orada şehit düşen **Zerde Bıyık Hasan Bey**'dir. Bir taraftan bir şehit torunu olan **Sâmiha Ayverdi**, diğer taraftan İstanbul'da asırlarca teşekkül etmiş Türk kültürünü temsil kabiliyetini hâiz köklü bir âilenin çocuğudur.

Meliha Hanım, **Ekrem Hakkı**'dan beş sene sonra dünyâya getirdiği küçük **Sâmiha**'yı bol sütü ile 23 ay emzirmiştir. **Meliha Hanım**'ın annesi **Hâlet Hanım**, nasıl Mısır Vekili **Hacı Süleyman Ağa**'nın mal varlığından mahrum kalmışsa, babası **Hil-**

•
Doğdukları ev.
•

mi Bey de tiftik tâciri Ali Bey'in servetinden pay alamamıştır. Fakat Hâlet Hanım, dirâyetli ve güzel bir kadın olan büyük anesi **Zekiye Hanım**'dan İstanbul'un kendine mahsus yaşayışını, kültürünü, içtimâî münâsebetlerdeki davranış şekillerini almış ve bunu en iyi şekilde temsil etmiş bir İstanbul hanımefendisi-dir. İşte bu Hâlet Hanım; bütün gördüklerini, bildiklerini ve yaşadıklarını 12 yaşına kadar berâber olduğu bu çocuğa anlatmıştır. Sâmiha Hanım'ın hemen hiçbir yerde bulamayacağımız bilgilerle yüklü eserlerinde muhakkak ki bu «**Osmanlı Kadın**»ın büyük payı vardır.

*Ayverdi'nin
1913 de çekilmiş
bir fotoğrafı.*

Kışları Şehzâdebaşı'nda oturan âile, yazları önceleri Anadolu Hisarı'ndaki eski bir meşrûta yalı ile «köye tepeden bakan bir evde»; sonraları, satın alınan Çamlıca'daki bir evde oturmaktadırlar. Aslında çok varlıklı olmayan ve o zamânın şartlarında **orta halli** sayılan bu âilenin dadıları, hizmetçileri eksik değildir. Hattâ bunlar içerisinde, yazarımızın dizinde oturup hamâsi menkibeler, Seyid Battal Gâzi hikâyeleri dinlediği, babasının emir eri iken evin aşçısı olarak kalan **Süleyman Ağa** gibi halk tipi insanlar da vardır. O Süleyman Ağa ki, hemen her kahramanlık hikâyesinin sonunda «ben de onlar gibi ya gâzi olsam ya şehit» diyecek ölçüde, Türk milletinin asırlardır devam eden rûhunu temsil etmektedir.

Anadolu Hisarı kıymetli yazarımıza tabiatı tanıtır: «Anadolu Hisarı'nın benim için belki de zevkli olduğu kadar kârlı da olan hâtırası, tabiatın dilsiz dilindeki mûsikiyi hissedişim olmuştur. Deniz, ağaç, çiçek, kuş ve hayvan sürülerinin meydana getirdiği yekpâre âhenk kadar, insanoğlunun duygu zembereğini kımıldatacak daha üstün bir haz tanımıyordum».¹

Kendi ifâdesi ile İstanbul'un «karakteristik» semtlerinden biri olan Şehzâdebaşı, onun hissen ve fikren bağlı bulunduğu bir semttir. Babası tarafından şımartılırcasına sevilen küçük Sâmiha, yalnız kaldığı zaman şıarmamak için Allah'a duâ etmektedir. Şehzâdebaşı, İbrahim Efendi Konağı, Anadolu Hisarı, Çamlıca onun çok kuvvetli hâfızasında derin izler bırakır. Daha küçücük bir çocukken dadısının ninnilerini mânâlandırarak gayreti içerisinde olan Ayverdi'nin doğduğu, çocukluğunun ve hattâ gençliğinin geçtiği yıllar devletimizin ve milletimizin en muhâtaralı günleridir.

Gündüzleri uyumadığı için, akşamları erkenden anne ve babasının yattığı odada, babanın masalları ile uyutulan çocuk; bir müddettir evin içinde dolaşan «31 Mart» sözünün mâhiyetini kavrayacak durumda değildir; fakat gece uyandığında annesi ile babasının kendi aralarında söyledikleri «asmaya götürüyorlar» sözünün mânâsını anlıyordu.

Sâmiha Ayverdi'nin âlesinde politikacı yoktu. Evet babası askerdi, hem de Tanzimat'ın şartlandırdığı bir askerdi. Fakat bu devirde askeri saran politikadan belki de sevmediği için uzak kalabilmişti. Ama hâdiselerin cereyan ediş şeklinin farkında idi. Evet yazarın dedesinin kardeşi Meclis-i Mâliye Reisi idiyse de, dedesi Hilmi Bey, bir kalem efendisi ve kendi hâlinde bir insandı.

Balkan Harbi'nde cephede savaşan İsmail Hakkı Bey, erkenden emekli olmuş fakat, İttihat ve Terakki Hükûmeti Birinci Dünyâ Harbi'ne katılınca onu tekrar vazifeye dönmeye mecbur etmiş ve İstanbul'da levâzım hizmetinde görevlendirmiştir. Tabiatıyla yokluğun ve açlığın hüküm sürdüğü bir devirde bu çok güç bir vazifeydi. Nitekim çok dürüst ve nâmuslu bir insan olan İsmail Hakkı Bey, yapılan yolsuzluklara göz yummadığı ve hattâ müsaade etmediği için Levâzım Reisi İsmail Hakkı Pa-

1 Bir Dünyâdan Bir Dünyâya, s. 14.

şa'nın âdetâ emri ile istifâ eder. Bir müddet sonra da «Eytâm-ı Askeriyye Mektepleri» ders nâzırlığına tâyin olunur. İsmail Hakkı Bey'in, İstiklâl Harbi yıllarında İstanbul'dan Anadolu'ya silah ve insan kaçırın gizli teşkilatta da vazife aldığını biliyoruz.

Sâkin, uslu ve sessiz bir çocuk olan küçük Sâmiha, 1908 den itibaren gelişen siyâsi hâdiseleri; bir taraftan babasının —yine o hâdiselerin tartışıldığı— selâmlık sohbetlerinde² dinlerken; diğer taraftan dayılarının yılların kazandırdığı tecrübe ile berâber mânevi bir şemsiyenin koruyuculuğundaki farklı tefsirlerine şahit olmuştur. Tabiatıyla öğrendiklerini ve biraz daha ileri yaşlardaki yaşadıklarını çok kuvvetli hâfızasına naksetmiştir.

Sâmiha Ayverdi Hanımefendi, çok küçük yaşını da dikkate alırsak İstanbul'un dört devrini yaşamıştır. II. Abdülhamid, II. Meşrûtiyet, İttihat ve Terakki devirleri ile Mütâreke yılları ve nihâyet Cumhuriyet devri. Beş yaşında mahalle mektebine giden müellifimiz, 1921 de Süleymaniye İnâs Nümüne Mektebi'ni bitirdikten sonra tahsiline evde devam etmiştir. Fransızca öğrenmiş ve keman dersleri almıştır. Böylece hem mûsikimizi hem Batı'yı tanıma imkânına kavuşmuştur.

Sâmiha Ayverdi; Tanzimat neslinden olan babası ile; dayısı Server Hilmi Bey'in Galatasaray'dan mekteb arkadaşı ve 1908 de Fâtih'te Altay Ümm-i Ken'an Dergâhı'nı açan Şeyh Ken'an Rifâi'nin terbiye halkasında bulunan annesinin; iki ayrı nehir gibi akan dünyâları arasından, uzun zaman düşündükten sonra ikincisinin yolunu seçmiştir³. Artık babasının selâmlık odası onun için câzibesini kaybeder.

1921 de evlenen müellifimiz, beş sene süren bu evlilikten sonra, fikren ve rûhen anlaşılamadığı eşinden ayrılır. Bu izdivaçtan Nadîde adlı bir kızı, ondan da Gülşah ve Sinan adlı iki torunu vardır.

Sâmiha Ayverdi Hanımefendi, bundan sonraki bütün hayatını, bir taraftan ağabeyi Yüksek Mimar Dr. Ekrem Hakkı Ay-

2 Babasının selâmlık sohbetine devam eden isimler arasında Ziyâ Paşa, Hilmi Paşa, Cevdet Paşa, Alâeddin Bey, Ahmed İzzet Paşa, Çürüksulu Mahmud Paşa, Ali Nusret Bey, Ali Rızâ Bey, Sâmi Bey, Reşid Bey vardır. (Bir Dünyâdan Bir Dünyâya, s. 45-46).

3 Gerçi daha sonra baba da kızının yoluna iltihak edecektir.

verdi'nin yanında; annesi ile berâber kızını büyütürken, diğer taraftan okumaya hasretmiştir. 1949 da kendisi ile yapılan bir ankette tahsili ve okumaları hakkında şunları söylemektedir: «...evde okudum... Ben bir buçuk yaşından beri hayatımı safha safha hatırlarım. Ve kendime gelmeye başladığım zaman, dünyanın sırrını düşünmeğe başladım. Satih üstü kıymetlerle aram hiçbir zaman iyi gitmedi. Düşünmek ihtiyacı en büyük zevk oldu bana... Küçük yaşından beri edebî eserlerde durdum. On yaşında iken bile polisiye romanlara tahammül edemezdim». Aynı röportajda kendisine şimdi neler okuyorsunuz suali sorulur. Verdiği cevap şudur: «Yine Mesnevi... Ve Divân-ı Kebir... Ve her şey... Mümkün olduğu kadar dünyâ edebiyat ve fikir cereyanlarını tâkip ederim. Ama Şark'tan vaz geçemem. Muhiddin-i Arabî, Sâdî, Hâfız-ı Şîrâzi...»⁴.

Nihâyet bu çalışmalar eser hâlinde görülmeye başlar ve 1938 de ilk romanı **Aşk Budur** neşredilir. 1938 ve 1946 arasında onun sekizi roman, biri hikâye, biri mensûr şiir olmak üzere 10 tâne eseri neşredilir. Edebiyat ve fikir dünyâmuza farklı bir hava getiren bu eserler gerek matbuat, gerek geniş bir okuyucu zümresi tarafından sıcak bir alâka ile karşılanır. 1940 ve 1948 yılları arasında içlerinde **Mehmet Ali Aynî, Fâzıl Nazmî Rükûn, Sâlih Zekî, Ömer Rızâ Doğrul, Necib Fâzıl Kısakürek, Behçet Yazar, Enis Behiç Koryürek, Safiye Erol, Burhan Toprak** gibi şahsiyetlerin de bulunduğu çeşitli kimseler kendisi ile görüşmeler yaparlar.

Sâmiha Ayverdi bu ilk roman ve hikâyelerinde tasavvuf düşüncesini anlatır; insanın insanla, kendisi ile ve Allah'la olan münâsebetleri üzerinde durur. Müsterek İslâm edebiyâtının, klâsik edebiyâtımızın, eski mesnevîlerin en mühim konusunu oluşturan bu düşünüş şekli, böylece edebiyat hayatımıza yenden girer. Leylâ ve Mecnun'lar, Hüsn ü Aşk'lar yerine aramızda yaşayan, bizim bir parçamız olan insanlar gelir. Onun bu eserleri hocası Şeyh Ken'an Rifâî'nin kendisi üzerindeki tesirinin büyüklüğünü gösterir. Yıllarca hayâta ve hâdiselere bu büyük terbiyecinin gözünden bakan yazar, eserleri ile onun görüşlerini daha geniş kitlelere yaymış olur.

4 Kandemir, Kıymetli Romancımız Sâmiha Ayverdi Diyorki, Edebiyat Âlemi, nr. 43, 14 Temmuz 1949.

1951 de hocası Ken'an Rifâi'yi arkadaşları ile berâber anlatan, onun çeşitli meselelerdeki görüşlerini ve sohbetlerini veren Ken'an Rifâi ve Yirminci Asrın Işığında Müslümanlık adlı eseri yayımlayan Sâmiha Ayverdi, bundan sonra târihi meselelere yönelir. Osmanlı İmparatorluğu'nun son yılları onun en çok meşgul olduğu sâhadır. Türklük üzerinde pek çok oyunların oynandığı yakın târihi tanımak ve tanıtmak onun için bir ibâdet olur. 500. yıldönümü vesilesiyle fetih ve Fâtih hâdisesini kaleme alan Ayverdi, Anadolu'da meydana getirdiğimiz müslüman Türk kültür ve medeniyetinin târihini yazma çalışmalarını yıllarca sürdürür. İstanbul'a dâir eserleri ile nevinin en güzel örneklerini vermekle kalmaz, kaybolmuş ve değerlerimizi evlâtlarını yitirmiş bir ana yanıklığı ile birbir tesbit eder.

Sâmiha Ayverdi, ilk eserini 1938 de neşretmesine rağmen, dergilerde 1946 da görülmeye başlar. İlk yazılarını Büyük Doğu'da yayımlayan yazarımızın bu tavrı, zaman zaman tenkit edilmiştir. Kendisine münzevî denilmiştir. Halbuki o, evlâdını

«ya şehit ya gâzî olması» niyâziyle emziren, onu cemiyete her bakımdan faydalı bir fert olarak yetiştirip salan, bu bakımdan da cemiyetin en aktif elemanı kabul edilmesi gereken eski Türk anaları gibi, yazdığı eserler ve yaptığı cemiyet faaliyetleri, yetiştirdiği insanlar ile nasıl münzevî kabul edilebilirdi? O, Büyük Doğu'dan sonra **Resimli İstanbul Haftası, Fâtih ve İstanbul, Türk Yurdu, Havadis, Ölçü, Hür Adam, Selâmet, Anıt, Türk Kadını, Tercüman, Kubbealtı Akademi Mecmûası, Türk Edebiyatı ve Türk Dünyası Tarih Dergisi** gibi çeşitli gazete ve dergilerde yazılar yazmış ve pek çok konferans vermiştir.

Resmî bir vazifesi olmayan S. Ayverdi, hep İstanbul'da oturmuştur. İstanbul Belediyesi ve Kültür Bakanlığı'nın bazı komisyonlarında geçici vazifelerde bulunan yazarımız, VI. Maarif Şûrâsı'na Havâdis gazetesini temsilen katılmış ve şûrâ ile alâkalı yazıları, devrin en üst makâmında bulunan yetkilinin gazeteye verdiği emirle yarıda kesilmiştir. **Şehzâdebaşı, Çamlıca, Anadolu Hisarı, Beylerbeyi, Erenköy, Çarşamba ve Fâtih** onun ikâmet yolu ile havasını teneffüs ettiği semtlerdir ve hâlen sonuncusunda oturmaktadır.

1969-1980 yılları arasında tedkik ve sıhhi sebepler dolayısıyla **Fransa, İtalya, İsviçre, Macaristan, Avusturya, Yugoslavya, Bulgaristan, İngiltere ve İspanya**'ya seyahatleri olmuştur. Bunlardan sonuncusuna, Libya'nın 1980 de İspanya'nın Sevil şehrinde düzenlediği: **A Communication Prepared for the Islamic Conference** (İslâm Konferansı İçin Bir Hazırlık Toplantısı) na katılmak üzere, konferansı tertib eden devletin dâvetlisi olarak gitmiştir. Bu seyahatlerinde müşâhedelerini not etmiş ve nevînin farklı bir örneği olan **Yeryüzünde Birkaç Adım** adı ile neşretmiştir.

Kubbealtı Akademisi'nin kurucularından olan Sâmiha Ayverdi; **Fetih Cemiyeti, Türk Ev Kadınları Derneği** gibi bazı cemiyetlerin faal üyeliğini yapmıştır.

Bütün bir ömrü boyunca Türkiye'nin ve İslâm'ın meseleleri üzerinde zihin yoran, mesâîsinin hemen tamamını bu konuda yazmaya, konuşmaya hasreden, bu bakımdan da kendine ayıracak bir zamânı kalmayan yazarımızın hayâtını anlatmak gerçekten güçtür. Aynı gâye için, aynı çizgide ölçülü, sabırlı bir ömür.. Sâmiha Ayverdi Hanımefendi'nin mühim taraflarından birisi de, eserlerini okuyarak çevresinde toplanan bir kitlenin,

1984 de Türk Milli Kültür Vakfı'nın verdiği «Türk Milli Kültürüne Hizmet Şeref Armağanı»nın takdim merâsiminden.

kendilerine ve cemiyete faydalı insanlar olmaları için gayret sarfetmesi, onların hemen her dertleriyle halleşerek bir kültür ocağı, bir âile kurmasıdır. O, dâimâ verici olmuştur; hiçbir karşılık beklemeksizin vermiştir. Muhakkak ki onun terbiyecilik tarafı bunda büyük rol oynamıştır. Vatan ve milli menfaatlerin dışında onun darılması ve kin tutması mümkün değildir. O, sâ-dece eser yazan bir müellif değil; yazıları, sohbetleri, günümüz Türkiye'sinin çeşitli meseleleri karşısındaki tavrı, hattâ tarihi olaylara bakışı ile bir örnek ve önder olmuştur. Fakat hiçbir zaman meydana atılma ihtiyacı hissetmemiştir. Bugün elde kâ-lanlarıyla ciltlerle kitap olacak mektupları vardır. O, bunları eserini okuyup kendisine bir şeyler soran lise gencinden, en büyük kademedeki devlet adamına kadar cemiyetin her kesimin-deki insana yazmıştır. Yorulmak bilmeyen bir enerji ile dolu ha-

yâtını şu üç kelimeyle toplamak mümkündür: **Yazmak, okumak ve sohbet..** Alıp verdiği her nefesin hesap ve şuurunda olan Sâmiha Ayverdi Hanımefendi, Türkiye'nin bütün meselelerini kucaklamak ve yüklenmek istemiştir. Bunun için pek çok kimse ona «Sâmiha Anne» der.

İslâm âleminin özellikle son senelerdeki dağınkılgı, eldeki imkânların kullanılamayışı, onun üzerinde durduğu konulardan birisidir. Nitekim **Hicret'in 1400. yıldönümü** münâsebetiyle **Kölelikten Efendiliğe** adlı bir kitap yazmış, Arapça ve İngilizceye de tercüme ettirerek bütün müslüman ülkelerdeki devlet ve fikir adamlarına bu kitabı göndermiştir. O, burada bütün müslümanların uyanmalarını, birlik ve berâberlik içerisinde hareket ederek ezilmişlikten kurtulmalarını istemiş ve bu yolda bir takım teklifler getirmiştir. Bu kitap; müslüman ülkelerde geniş akisler uyandırmış, yazarı çeşitli tebrik, teşekkür ve dâvet mektupları almıştır. Türkiye'de de bâzı mahallî gazeteler aynı adla ilâveler vermişler, kitaptan pasajlar neşretmişlerdir. Ayrıca eserin müellifi 1978 de Türkiye Milli Kültür Vakfı Armağanı ile taltif edilmiştir.

Sâmiha Ayverdi'nin ömrünü bu şekilde vatan ve millet hizmetine, kültürümüzün gelişmesine ve yaygınlaşmasına adanmış olması, kültür kuruluşlarımız tarafından takdirde karşılanmış- tır. Bu cümleden olarak Milli Kültür Vakfı 1984 de yazarımıza **Türk Milli Kültürüne Hizmet Şeref Armağanı** vermiştir. Aynı mâhiyette olmak üzere yazarımızı gençlere tanıtıcı konuşmalarla 1985 de Boğaziçi Yayınları, 1986 Türk Edebiyatı Vakfı şükran plâketleri takdim etmek, Türk Edebiyatı Dergisi 1984 de 127. sayısında «Sâmiha Ayverdi Özel Bölümü» açmak sûretiyle Türk kadirşinaslığının örneğini göstermişlerdir. Burada Boğaziçi Yayınları'nın müellifimize takdim ettiği plâkette bulunan ifâdeyi almadan geçemeyeceğiz: «**Muhterem Sâmiha Ayverdi'ye seçkin eserleri ve faaliyetleri ile Türk ilim ve kültür hayatına, bilhassa gençliğin yetiştirilmesine hizmetleri için şükranla takdim olunur.**» Nihâyet 5 Mart 1988 de Aydınlar Ocağı Genel Merkezi, yazarımız için bir gün tertib etmiş, yapılan konuşmalarla onun çeşitli yönleri üzerinde durulmuş ve kendisine torununun şahsında san'atının 50. yılı dolayısıyla bir plâket vermiştir.

80 küsur yaşında hâlâ aynı çizgideki yazılarına devam eden bir mütefekkir için elbette bunlar kâfi değildir, olmamalıdır.

Son olarak muhterem müellifimiz hakkında, Erzurum Atatürk Üniversitesi, İstanbul Üniversitesi ve Ankara Üniversitesi Edebiyat Fakülteleri'nde lisans tezleri yapıldığını belirtelim, ki bunlar derginin sonuna konulan bibliyografyada gösterilecektir.

SÂMÎHA ANNE

*Bir anne ki.. muhterem anneler âleminde ;
Elli yıl, nesilleri emzirdi kaleminden...
Çok şeyden muztaribdir Sâmiha Anne.. lâkin
Tattırmadı kimseye rûhunun eleminden...*

*Yalnız feyiz verdi, aşk verdi, şuûr verdi...
Virâne gönüllere şevk verdi, sürûr verdi...
Millî târihe ıfık, millete gurûr verdi..
Hâsılı.. ne aldıysa bahşetti; El-Emîn'den.*

Niyâzi Yıldırım Gençosmanoğlu

SÂMİHA AYVERDİ'NİN ŞAHSİYET YAPISI

Prof. Dr. Amiran Kurtkan BİLGİSEVEN

Bir milletin fikir âlemine katkısı olan bir mütefekkirin şahsiyet yapısını teşhis edebilmek, sadece onun karakterlerini ve düşünce sistemini incelemekle mümkün olamaz. Belli bir şahsiyetin, düşünceler, fikirler ve temâyüllerden meydana gelen enfûsi cephesi, muhakkak ki içinde yer aldığı âfakî âlemin de etkilerini yansıtır. Ne var ki, dış âlemin, yâni kendi cemiyetimizin ve daha geniş bir çerçevede bütün dünyânın meselelerine bakan muhtelif fikir adamları aynı objektif tabloyu seyrettikleri halde, o tablodan aldıkları izlenimler yine de mütefekkirlerin kendi idrak âlemlerinde birbirinden az veya çok farklı idrakler hâlinde şekillenebilir.

O halde, bir fikir adamının¹ şahsiyet yapısını tanımak istiyorsak şüphesiz içinde yaşadığı zamanın ve mekânın şartlarını objektif veriler halinde elde etmiş olmamız önemlidir. Ancak, en az bunun kadar önemli olan bir husus, bu verileri kendisinin nasıl yorumladığı husûsudur ki, bu da o mütefekkirin bizzat kendi hedefini gözönüne almakla teşhis edilebilir. Fakat eğer, mütefekkirin anlattıklarını onun önemle belirtmek istediği hususlar açısından değil de bizzat önem verdiğimiz konular açısından yorumlarsak, onun fikirlerini kendi idrak kapasitemize aktarmış, onları kendi zihin kabımızın rengine göre renklendirmiş oluruz. Meselâ, Sâmiha Ayverdi zengin bir âile-

1 Burada «fikir adamı» tâbiri ile, kadın, erkek bütün düşünenleri kastediyoruz. Cinsiyete bağlı olmaksızın, insanı yücelten ve gerçek mânâda insan seviyesine çıkaran bütün sıfatlar, kadın ve erkek için müsterektir.

ye mensuptur. Akrabâları da varlıklı insanlardır. Bu itibarla hayâtı konaklarda, yalılarda geçmiş olabilir. Şüphesiz eserlerinde bu zengin çevrenin hayat üslûbunu canlandıracaktır. O devrin ve o devre âit kültürün taşıyıcısı olan insanların iç **zenginliği**'ni anlatabilmek gâyesiyle kaleme aldığı eserlerinde elbette bu dış zenginlik de yer alacaktır ve almıştır. Fakat, ancak zarûrî şekilde belirtilmesi gereken bir teferruat olarak yer almıştır. Eğer, bütün düşüncesini maddi-ekonomik veriler üzerinde yoğunlaştırmış bir fert, kendi mensup olduğu ideolojinin gözlüğü ile Sâmiha Ayverdi'nin eserlerini okursa, derhal onun varlıklı bir çevrenin mütefekkirî olarak, hayâtın maddi problemlerini görüş açısının yetersizliğine hükmedebilir. Böylece o yazılarda, (zengin ve fakir) bütün insanların bir zamanlar müşterek mânevî zenginliği olan bir kültürden elde ettikleri değerlerin nasıl bir incelikle işlenmiş olduğunun farkına bile varmaz. Ayverdi'nin cümleleri böyle bir zihne aktarıldığında bir kap gibi olan o zihnin kendi rengi ne ise, o renk açısından yorumlanacaktır. Suyun renginin (levn-i ma) tıpkı içine girdiği kabın rengi (levn-i mâ) hâline geldiğini belirten Bağdatlı Cüneyd'in sözünü tekrarlayan Niyazî-i Mısri'nin buyurduğu gibi:

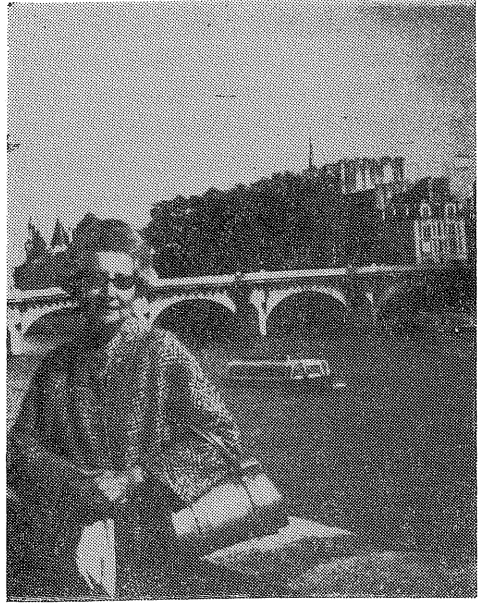
Dedi ulular levn-i mâ levn-i mâ'dır şüphesiz

Kana boyanmış göz hemin Nil-ü Fırat'ı kan görür

O halde, biz de, Sâmiha Ayverdi'nin mânâ'yı madde'nin temeline oturtan ana fikrini ele alırken objektif olmalıyız. Fakat böyle bir davranış «ruhçuluk-mâneviyatçılık» olarak isimlendirilebilecek bir «tek taraflılık» değil midir? Yâni, «târihî maddecilik» yapanların düştükleri tek yanlılık hatâsına acaba «Târihî mâneviyatçılık» yapmakla Sâmiha Ayverdi de düşmüş olmuyor mu?

Eğer, modern sosyolojinin temsilcisi sayabileceğimiz pek çok sosyolog maddi kültürü, mânevî kültürün dışlaşmış, objektifleşmiş hâli olarak nitelendirmiş olmasalardı, belki bu soruya «evet» cevabını verebilirdik. Fakat başta **Sorokin** olmak üzere kalabalık bir çağdaş sosyologlar grubunun fikirleri, bizi, bu soruya menfi cevap vermek sûretiyle, Sâmiha Ayverdi'yi haklı çıkaracak şekilde davranmaya zorlamaktadır.

Nitekim Sorokin'e göre kültürel vâkıanın zamansız ve mekânsız olan iç veçhesi mânâlar ve değerlerdir. Dış veçhesi ise

1971 de, Paris'de.

mânevî karakterli mânâların ve değerlerin belli bir zaman ve mekânda dışlaşmış olan (görünür hâle gelen) maddî yüzüdür². Bundan ötürü Ziyâeddin Fahri Fındıkoğlu da birçok eserlerinde târihi maddecilerin şart ve illeti, sebep ve sonucu birbirine karıştırdıklarını belirttiği gibi, özellikle (Giorgio del Vecchio' dan 1969'da yaptığı) bir tercümesinde bu hatânın doğurduğu mantıksızlığın açıkça gözler önüne serilmesini sağlamış bulunmaktadır.

«Maddî eşyâ, ancak insanların dilek, temâyül ve arzularına tekâbül ettiği ölçüde, (yâni) bâzı içtimâî temâyül ve dilekleri tatmin tarzı veyâ vâsıtası oldukları nispette iktisâdî münâsebetler ağı içine girebilirler. Fakat bu münâsebetler, bu ihtiyaç ve temâyüllerin illeti (sebebi) değildir ve onların ortaya çıkışlarını tâyin etmeyip sâdece ilk psikolojik mûtaya (rûhi veriye) nispetle bir neticedirler.»³

2 Pitirim A. Sorokin, Social and Cultural Dynamics, cilt: IV, American Book Co. New York, 1941, s. 20.

3 Giorgio del Vecchio, Târihi Materyalizm - Târihi Psikolojizm, çeviren: Ziyâeddin Fahri Fındıkoğlu, İ. Ü. İktisat Fakültesi Mecmûası, cilt: 26, No: 1-4, Sermet Matb. İst. 1969, ayrı basım, s. 3.

Bundan ötürü hukûkun ve ahlâkın dahî kökleri ferdi şuur-
larda bulunur. Bu iç âlemle (şuurla) ilgili, muhtevâ sâdece ik-
tisâdî kânunlara yansımaz. «Hukûkun pek mühim müesseselerinden çoğu (meselâ şahsın temel hakları, dinî hürriyet hak-
kî ... ilh) iktisâdî muhtevânın hiç bir izini taşımamaktadırlar.»
O halde, «iktisâdî hâdiseye, diğer hâdiselere nispetle kronolo-
jik nispetle kronolojik bir mukaddemlik (öncelik), bir illiyet
(sebeplik) değeri atfeden ana tezi reddetmenin isâbetli olaca-
ğını kat'i sûrette beyan etmek lâzımdır.»⁴ Çünkü, «Hareketle-
rimizin ilk muharriki «nefs-sujet»nin tabiatında bulunmaktadır.
Temâyüllerimiz ve taayyünlerimiz bir halde gerçekleşmek
ve müşahhaslaşmak için kendilerine lâzım maddeyi fizik ta-
biatın (çevrenin) unsurları içinde bulur. Fakat nefs'in bütün
faaliyetini bu maddeye ircâ etmek imkânsızdır.»⁵

İşte, Sâmiha Ayverdi'nin hemen hemen bütün kitap ve ma-
kâlelerinde bu ana fikri müdâfaa ettiği göze çarpmaktadır. Ay-
verdi'ye göre Osmanlı İmparatorluğu'nun yükselme devrinde-
ki maddi-iktisâdî zenginliği üç kıtaya kol atmış hudutlarının
genişliği ile izah edilemez. Çünkü Osmanlı Türkleri hiç bir za-
man müstemlekeci olmamışlardır. Sâmiha Ayverdi, yardımlaş-
ma şuurundan, nefs muhâsebesine ve misâfir sevgisi, analık
şefkâti, temizlik duygusu gibi çeşitli hasletlere varıncaya ka-
dar mânevî kültürümüzün bize aşıladığı bütün özelliklere mâ-
nen zengin olduğumuz devirlerde, bu mânevî zenginliğin mad-
di-iktisâdî refâha da yol açtığını bir çok yazılarında kaleme
almış bulunmaktadır. Buna karşılık, Sâmiha Ayverdi'ye göre
iktisâdî çöküntüye mâruz kaldığımız devrenin başlamasına yol
açan faktörlerin belki de en önemlisi önce mânevî zenginlikle-
rimizden vaz geçmiş olmamızdır.

S.Ayverdi'ye göre bu mânevî zenginliklerin başında tasav-
vuf terbiyesi vardır ki, yalnız halkın değil, hükümdarların da-
hî istifâde ederek olgunlaştıkları bir mânevî kaynak rolünü oy-
nuyordu. S.Ayverdi'ye göre Hristiyan tasavvufu gibi ferde dün-
yâdan el çektiren bir ahlak gâyesine gidip dayanmayan ve
Hint tasavvufu gibi Nirvana'ya (yokluğa) ulaştırdığı ferdi dün-
yâ için kaybedilmiş hale getirmeyen İslâm Tasavvufu «hayâ-

4 Giorgio Del Vecchio, Aynı makâle, s. 5.

5 Giorgio Del Vecchio, Aynı makâle, s. 7.

tın bütünüyle alâkalı bir dünyâ görüşünü, bir ahlâk sistemini, hayâtın ta kendisi yapıyor, Allah sevgisi ile insanlık aşkını birbirine kenetleyerek aksiyon hâline sokuyordu.» Ayverdi, bir hükümdar olarak Fâtih'i ele almakta ve ona tasavvufun kazandırdığı değerleri şöyle belirtmektedir: «Eğer Fâtih, fikirde ve fiilde tasavvuf şuuru ile çift olmasaydı, yine de dünyânın sayılı cihangirleriyle boy ölçüşebilir, fakat bu Fâtih olamazdı. Bu Fâtih ki, tasavvuf motifi etrafında örgülediği zihni ve ruhi faaliyetlerindeki vezin ve âhenkle yeryüzüne örnek insan tipini ve örnek çağı getirdi. Eğer Fâtih tasavvuf terbiyesiyle beşerî ihtiras ve icablarına hükmetmeyi öğrenmemiş olsaydı, otuz yıl dünyâyı titreten isminin yanına yüz kızartıcı nice sıfatlar eklenecekti. Dostları kadar düşmanlarının da akıllarını durduran terâzili fikirleri, esrarlı ferâseti, duygulu iffeti, parlak adâleti yerine, celâdeti kahr, müsâmahası gazab, temkini cebir, sükûnu hırs olmakla, bir medeniyet ve insanlık sembolü olmaktan çıkarak, bir müstevli, bir yıkıcı olacaktı.» S.Ayverdi'ye göre tasavvufu iyi anlayan ve uygulayan bütün mutasavvıflar gibi Fâtih Sultan Mehmet için de tasavvuf «din duygusunun, ahlâk ölçüsünün, san'at ihtizazının, zihnin teces-süs (merak) ettiği evveli-illetin (ilk sebebin) bir sentezi ve dünyâ plânına yükselişi ve hayâtın bütününe sirâyet etmiş, bütününde yaşanır bir felsefe oluşu idi.»⁶

Sâmiha Ayverdi'ye göre hükümdarların bile muhtaç olduğu tasavvuf terbiyesine bütün insanlar ihtiyaç duymaktadırlar. «İnsan tabiatında köle ve emir kulu kalmaya mahkûm hisler vardır.»⁷ Bu hislerin kölesi olanlar, bu hisleri aşıl原因anların da kölesi olmaya mahkûmdurlar. Bugün, «Türkiye Türklüğünün milli ruhunu yıkmak gâyesini plânlanmış çeşitli sûikastların karşısında bulunmaktayız. On üçüncü asrın Moğol istilâ orduları ne ise, Müslüman Türklüğün ikbal ve istikbâline kasteden bugünkü Haçlı ve Siyonist faaliyetleri ile mezhep ayrılıklarını körükleyen cereyanlar da odur.»⁸

Sâmiha Ayverdi'ye göre «nice zamandır Türk'ün ve İslam'ın kaderini kendi siyâsî ve iktisâdî çıkarları hesâbına çizmek-

6 Sâmiha Ayverdi, Âbide Şahsiyetler, Kültür Bakanlığı Yayını, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1976, s. 98-100.

7 Sâmiha Ayverdi, Aynı eser, s. 26.

8 S. Ayverdi, Aynı eser, s. 27.

te olan Batı'nın, İslam'ın kumanda köprüsünde bulunduğunun Türk aydını farkında dahi olmadı.»⁹ Siyonizmi yürüten grup ise, Sâmiha Ayverdi'ye göre «Osmanlı devletinden görmüş olduğu hüsn-i kabule karşılık, memleketi içinden çökertmek yolunu aramış ve nihâyet bulmuştur.»¹⁰

S.Ayverdi'nin bu türlü açıklamalarında belirtilen fikrin, Batı'ya ve Müsevî âlemine karşı duyulan ırkçı bir nefret hissinin ifâdesi olduğunu zannetmek büyük bir hatâ olur. Sâmiha Ayverdi, bazı makâlelerinde Tevhitçi bir ahlâka sâhip olan Ermeni, Rum ve Müsevîler'i methederken, bu ahlâktan uzaklaşmış bulunan bazı Türkler'i kötülemektedir. O halde Ayverdi'nin dikkate aldığı husus, belli bir «ırk»a değil, «Tevhitçi ahlâk»a mensup olup olmamak keyfiyetidir.

Sâmiha Ayverdi'nin son derece haklı olan mantığına göre (belki bazı terbiyevî müesseselerin mânevî çatısı altına dahi sığınarak) hem Allah'a kul olma terbiyesi aldığını zannetmek, hem de Tevhitçi olmayan mihrakların kulu olmak, dâvâsızlıktan başka bir şey değildir. Bu durumdaki fertler mânen düşmeye mahkûmdurlar. Bunun içindir ki, Sâmiha Ayverdi, gençliğe lâyük olduğu «Tek» hedefi gösteren bir terbiye verilmesini savunur. «Bugünkü Türk gençliği meselesizdir. Onu bir dâvâ sâhibi kılmak ve başını kendi millî cevherinin üstüne iğmesini sağlayacak zemini hazırlamak, boynumuzun borcudur. Mâdem ki derinlere kaçmış sular gibi, bizden uzaklaşmış bir geçmişimiz vardır, işte ona yeniden sâhip olmak, uyuyakalmış bu kudret kaynağını dürtüp uyandırmak ve gençliğin rûhunda meş'alelendirmek lâzımdır.»¹¹

Sâmiha Ayverdi'nin şahsiyet yapısı hakkında bir hüküm verirken ona karşı boynumuzun borcu olan husus ise, onun yüksek bir harman yığını kadar zengin olan ifâdelerinin lafz kılıfı içindeki gerçek özü yakalayabilmek ve onun şahsiyeti hakkında buna göre karar vermektir. Bu harman, mümbit zihinlere mânevî gıdâ olabilecek buğday taneleri ile dolu olduğu halde, lafz kılıfını «ırkçılık» ve daha başka kalıplar olarak yo-

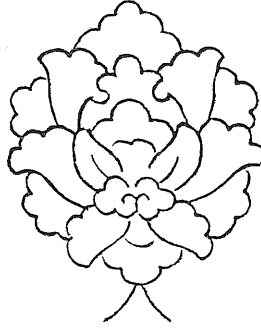
9 S. Ayverdi, Bağ Bozumu, Hülbe Yayını, Özal Matbaası, İstanbul, 1987, s. 69.

10 S. Ayverdi, Aynı eser, s. 17.

11 S. Ayverdi, Âbide Şahsiyetler, s. 95.

rumlayıp zemmedenler çıkarsa, onlar, harmandaki buğdayın değerini anlamayanlardır. **Sâmiha Ayverdi'nin şahsiyeti baştan başa methe lâyıktır.** Böyle olmakla berâber, Hak rızâsından başka her şeyden vazgeçmiş bir insan-ı kâmil olarak, onun nazarında bâzı fertlerin methetmesi de, zemmetmesi de, herhalde bir harman yığınındaki küçük bir hardal tânesi gibidir. Ni-yâzi-i Mısri'nin buyurduğu gibi:

**Medh ile zemmi âlemin kıymette bir hardaldürür
Hâr odürür harmanda o(l), buğdayı kor saman görür**

Seçmeler

«Fakat, eserlerini okumak dahî bu kâmil insanı kavramaya yetmez. O, bugün, Türkiye'nin «Sâmiha Anne»sidir. Sâmiha anneliği, eserlerini ve sohbetlerini de aşan bir bütünlük ve sonsuza açık özleyiştir. Ondaki ulûhiyet, memleket, târih sevgisi, ondaki insan yetiştirme gayreti, ihâta gücü, bir hakkı tutup yükseltmek, bir haksızlıkla sonuna kadar didişmek, yücelttiği ideal kâinâtın inşâsı uğrunda zamânın kudretli adamlarını silkelercesine sorguya çekmek hasleti, bilmem bütün millî rüyâların toplandığı kaynaktan mı gelmektedir?»

Ahmed Kabaklı

Tercüman, 8 Şubat 1988

«ATEŞ AĞACI»

Doç. Dr. Mustafa TAHRALI

S.Ayverdi Hanımefendi *Ateş Ağacı* isimli romanında, romanın kahramanlarından Madam Moren'e şu sözleri söyler: «Bir romancı olsam, hayâta bir seyirci gibi bakıp, gördüklerimi yalnız san'at meftunlarını tatmin edecek ölçüler içinde gösteren bir «metteur en scène» (sahneye koyan) olamam. Ona korumak istediğim idealden bir çeşni karıştırırım. Bir ressam olsam, fırçamın diline içimin dilini, boyamın rengine duygumun levnini buluşturırım.» (s. 101)

Bu ifâdeler, yazarın san'at ve roman anlayışını da dile getirmektedir diyebiliriz. Zirâ onun romanları, Batı te'siriyle Türk edebiyâtında ortaya çıkan «roman» nev'inden ve hattâ Batı edebiyâtındaki roman anlayışından farklıdır. Sâdece «san'at meftunlarını tatmin edecek ölçüler» taşımamaktadır. Seçtiği konuyu sâdece gözlenen gerçeklerle «sahneye koyan» bir «seyirci» yazar da «olamıyacağını» kendisi ifâde etmektedir. Gerçi her san'atkâr ve yazar ne kadar «gerçekçi» veyâ anlatıkları ne kadar gerçeğe uygun olursa olsun, konusunu belli bir dünyâ görüşü ile işlemiş ve kendi idrâk, zevk ve kabiliyetine göre «yorumlayarak» ortaya koymuştur. Anlatılan gerçeğe uygun olsa bile, hâdiseye bakış ve değerlendirme dâimâ san'atkâr ve yazarın ilim, irfan, zevk ve dünyâ görüşüne bağlı kalmıştır.

Türk edebiyâtı Batı te'sirine girdiği günden beri, Batı'dan aldığı roman, resim, v.s. gibi her san'at kolunda, yalnız «şekil» bakımından te'sir altında kalmamış, muhtevâ ve yoruma yön veren «dünya görüşü»nü de bilerek veyâ bilmeyerek benimseme yoluna girmiştir. Böylece mutlakâ «bize âit» ve «bizim» ol-

ması gereken «irfan» ve «dünyâ görüşü»müz san'at, ilim ve siyâset hayâtımızdan ayrılınca, Tanzimat öncesi san'at, ilim, tefekkür ve irfan hayâtımızla irtibâtımız kopmaya başlamış, geçen her gün bu kopukluğa yeni halkalar eklemiştir. Bu kopuş, zamanla bir kayba dönüşmüştür. Bu kopuş ve kayıplar dâimâ «öz» ve «irfan»da olmuştur.

Onun için yazar romanın kahramânına «**korumak istediğim idealden bir çeşni karıştırırım**» dedirterek, bir şeylerin mutlakâ korunması gerektiği ihtiyâcını şiddetle duymuş ve roman nev'inde olan eserlerine de «korumak» istediklerini ziyâdesiyle ve çok kesif bir şekilde yerleştirmiştir. Hattâ öylesine kesif bir irfan yüküyle romanlarını donatmıştır ki, isteseydi bu kesâfeti çok hafifletebilir, artanlarıyla daha başka eserler yazabilirdi. Böyle bir tercihin bilhassa yapılmış olduğunu söyleyebiliriz. Onun eserlerindeki bu durum, bize **İsmâil Hakkı Bursevî'nin Yunus Emre** hakkında söylemiş olduğu şu sözleri hatırlatmıştır: «Yunus Emre'den bu kadar makâlât-ı tevhid ve kelimât-ı irfan sâdır olmuştur ki, kimseye makdur değildir. Onun için bu babda hâtimetü'l-müteahhirindir. Zîrâ söylemediği mazmûn kalmamış ve türki sözlerde onun kelimâtına muâdil gelmemiştir...»¹ Vakt-i merhûnu gelip de Türk edebiyâtı kendi «öz» ve «irfân»ına döndüğünde, S.Ayverdi'nin romanlarında çok kesif olarak verdiği «irfan» ve «mânâ»nın, muhtelif Türk roman ve hikâyecileri tarafından parça parça işlenmiş ve değerlendirilmiş olacağını söylemek mümkündür kanâatindeyiz. Zîrâ ezeli ve ebedi hakikat cevherinin ölümsüz olduğu, top-rağa dikilen bir çekirdek gibi, takdir-i Hudâ ile «**Ol!**» emrini aldığı vakit, yeşerip dal budak vererek dört bucağa gölgesini salacağı, herkesin ihtiyâcı kadar dallarından meyvalar devşireceği muhakkaktır.

Bu yazımızda, müellifin **Ateş Ağacı**'nda kullandığı, bizim iman ve irfan hayâtımızla doğrudan alâkalı, şu iki paragrafı yakından incelemek istiyoruz. Bu seçtiğimiz parça onun eserlerindeki «irfan kesâfeti»ne de bir örnek teşkil edecektir. **Ateş Ağacı**'nda, romanın kahramanlarından Jülyet Moren şöyle demektedir:

1 İ. Hakkı Bursevî; **Rûhu'l-Mesnevî**, C. I, s. 68-69.

«Vâdî-i Mukaddes'te Mûsâ'ya Allâh'ın niçin ateş sûretinde görüldüğünü şimdi anlıyorum. Mûsâ'nın o zaman ateşe ihtiyacı vardı. Zîrâ doğurmak üzere olan zevcesine ateş lâzımdı. Mûsâ, karşidan beliren ateşe doğru gittiği zaman, bunun bir ağaç, bir «Ateş Ağacı» olduğunu gördü ve ağacın «Ben senin Allâh'ınım» dediğini duydu. Belki de Allah ona böylece talebi sûretinde görünmeseydi, Mûsâ oraya, bu kadar şevkle müteveccih olmayacaktı.

Bu kıssanın, benim mâceramla sıkı bir münâsebeti var. Ben de büyük ve yakıcı bir aşka şiddetle muhtaç olduğum gün, talebimi insan sûretinde gizlenmiş görerek ona koştum ve atıldım. İşte bu hengâmededir ki, insan aşkı ile Allah aşkını birbirine karıştırdım, bir bardak suyu denize döktüm.» (s. 155)

Esere adını verdiren bu paragraftır. Kur'ân-ı Kerim'de, Hz. Mûsâ'nın mâcerâsı, Kasas ve Tâ-Hâ sûrelerinin âyetlerinde bize şöylece haber verilmektedir: «Artık Mûsâ müddetini bitirince âilesiyle yola çıktı. Tûr yanından bir ateş hissetmişti o. Âilesine dedi ki: (Siz burada) eğlenin. Çünkü ben bir ateş gördüm. Olur ki size ondan bir haber, yâhut (ocak yakıp) ısınmanız için bir ateş parçası getiririm. Derken oraya varınca, feyizli (ve mümtaz) bir yerdeki vâdinin sağ kıyısından, ağaçtan: Yâ Mûsâ, âlemlerin Rabbi olan, Allah şübhesiz benim Ben!..» (Kasas Sûresi, 29-30). «Mûsâ'nın haberi geldi mi sana? Hani o, bir ateş görmüştü de âilesine: Siz (burada) durun. Hakikaten ben (mûnis) bir ateş gördüm. Belki ondan size bir kor getirir, yâhut ateşin yanında bir yol (gösterici) bulurum, demişti. İşte (Mûsâ) ona gidince, kendisine şöyle nidâ olundu: Ey Mûsâ, şübhesiz benim Ben senin Rabbin. Haydi pabuçlarını çıkar. Çünkü sen mukaddes vâdide, Tuvâ'dasın. Ben seni peygamberliğe seçtim. Şimdi vahy olunacak şeyleri dinle: Şübhe yok ki, benim Ben Allah! Benden başka hiç bir Tanrı yoktur. Öyle ise bana ibâdet et, beni hatırlamak ve anmak için namaz kıl!» (Tâ-Hâ Sûresi, 9-14).

Tefsir kitaplarında² bu kıssanın teferruâtı şöyle anlatılmaktadır: Hz. Musâ Medyen taraflarında Şuayb (a.s.)'ın kızı

2 H. Basri Çantay; Kur'ân-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm, s. 532-533, 660-662; İbn Kesîr; Hadislerle Kur'ân-ı Kerîm Tefsiri (Ter. Dr. Bekir Karlığa - Dr. Bedrettin Çetiner), s. 5198-5199, 6211, İstanbul 1986.

ile evlenmişti. Şuayb Peygamber'den, annesi ve kardeşini ziyâret maksadıyla Mısır'a gitmek için izin istemiş ve eşi ile birlikte yola çıkmıştı. Yolunu kaybetmişti. Geceleyin koyu bir karanlık vardı. Hava ise çok soğuktu. Tûr dağının bulunduğu mukaddes vâdi Tuvâ'ya vardıklarında eşi bir oğlan çocuğu doğurmuştu. Isınmak ve aydınlanmak için ateşe şiddetle ihtiyaçları vardı. Hz. Mûsâ ateş yakmak için ne kadar uğraştı ise de muvaffak olamadı. Bu sırada uzaktan bir ateş gördü. Ateşe doğru gittiği vakit, beyaz bir ateşle çevrilmiş yeşil bir ağaç gördü. Bu ateş yeşil ağaca zarar vermiyordu. Etrafta ise kimsecikler yoktu. Henüz o vakte kadar peygamberlik vazifesini yüklenmemiş olan Hz. Mûsâ, gördüğü şeyden dolayı hayretler içinde iken ağaçtan: «Ben Allâhım...» (Tâ-Hâ, 14; Kasas, 30) hitâbını duydu.

Muhyiddin ibn Arabî, *Fusûsu'l-Hikem* adlı eserinde, Allah Teâlâ'nın Hz. Mûsâ'ya «ateş» sûretinde tecelli ederek onunla konuşmasının hikmetini şöyle ifâde etmektedir: «Ateş, Mûsâ'nın aradığı bir şeydi. Allah da ona dilediği şey sûretinde tecelli etti ki, bu sûrette yönelsin ve bundan yüz çevirmesin. Çünkü Mûsâ'ya aradığı şeyden başka bir şekilde görünseydi, ondan yüz çevirirdi. Zîrâ Mûsâ'nın himmeti husûsî bir dilek üzerinde toplanmıştı. Eğer ondan yüz döndürseydi, yine ateş aramaya koyulacaktı. Böyle olunca Hak da ona yüz göstermeyecekti. Halbuki Mûsâ, Tanrı tarafından seçilmiş ve ona yakınlık şerefine ermişti. Mûsâ bunu bilmediği halde, Hakk'ın ona kendi dileği şeklinde görünmesi, Tanrı'ya yakınlığındandır. Şiir: Tanrı tecellisi, Mûsâ'nın ateşi gibidir ki, onu kendi dileğinin aynı gördü. Halbuki ateş şeklinde beliren şey İlâh idi.»³

A.Avni Konuk Bey de bu cümleleri şöyle açıklamaktadır⁴: Mûsâ (a.s.)'ın ezelde peygamberliği sâbit idi. Fakat kendisi henüz peygamberliğini müdrik değildi. Dünyâ hayatının meşgaleleri içinde bulunuyordu. Bir dünyâ meşgûliyeti olan ateşe şiddetli ihtiyâcı olduğu sırada, peygamberlik vazifesinin zuhû-

3 Muhyiddin ibn Arabî; *Fusûsu'l-Hikem* (Çev. Nûri Gençosman), Ankara 1964, İkinci baskı, s. 435-436.

4 A. Avni Konuk; *Fusûsu'l-Hikem Tercüme ve Şerhi* (Dr. S. Eraydın ile birlikte I. cildini neşrettiğimiz (İstanbul 1987) bu eserin III. cildinde Mûsâ Fass'ının son sahifelerine bakınız).

ra gelmesi gerekmektedir. İşte Cenâb-ı Hak ona bu vazifeyi tevdi edeceği için, onun yüz çevirmesine mahal vermeyecek ve büyük bir istekle kendisine yönelmesini te'mîn edecek şekilde, onun ihtiyâcı ve husûsî talebi olan ateş sûretinde ona tecelli etti. Zirâ eğer Cenâb-ı Hak, o sırada Hz. Musâ'nın şiddetle ihtiyâcı olan «ateş»den başka bir sûrette tecelli etseydi, ateş aramakta olan Mûsâ, ihtiyaç ve talebi olmayan bir şeyde vukû bulan tecelliye iltifat etmeyebilir ve şöyle düşünebilirdi: Bana şimdi ateş gereklidir. İhtiyâcım olan ateşi tedârik edeyim de, ondan sonra, vâki' olan şu şaşırtıcı hâlin ne olduğunu araştırayım!.. Böylece ilk defâ karşılaştığı ve mâhiyetini bilmediği «tecelli»den yüz çevirip, kendi talebi olan ateş arama işine dönebilirdi. Tecelliden yüz çevirmek ise Hak'tan yüz çevirmek demek olacağından, Hak Teâlâ da ondan yüz çevirirdi.

Peygamber Efendimiz: «Kim ki külliyyetle Allâh'a yönelirse, Allah da ona külliyyetle yönelir; ve kim ki külliyyetle Allah'tan yüz çevirirse, Allah da külliyyetle ondan yüz çevirir» buyurmaktadır. Halbuki Mûsâ Peygamber Hakk'ın seçtiği ve kendisine yakın kıldığı bir kimsedir. Şu halde Mûsâ (a.s.)'ın vukûfu olmadığı bir hal içinde, Allah Teâlâ'nın ona tecelli etmesi, onun Allâh'a yakınlığındandır.

Allah Teâlâ onu Şuayb (a.s.)'ın sohbetine sevk etmek sûretiyle kendisine cezb etmişti. Böylece Şuayb Peygamber ona ilâhî sevgi ve ma'rifeti öğretmişti. Neticede Hz. Mûsâ Hakk'ı müşâhede etmeyi arzû etmeye başlamıştı. Bu maddî âlemde, Hakk'ı müşâhede etmek ise, bir sûret olmaksızın mümkün değildir. İçinde bulunduğumuz bu şehâdet âlemindeki sûretlerin en şereflişi ateştir. Çünkü evvelâ, ateşte nur vardır ki, bu nur la çevresindeki varlıklar görülür. İkincisi, ateşte kahır vardır ki, kapladığı her varlığın sûretini yakıp yok eder. Üçüncüsü «muhabbet» vardır. Zirâ onun nûru nur olmak itibâriyle sevilir. İşte ateşteki bu üç sıfat ile Cenâb-ı Hakk'ın «nur», «kahır» ve «sevgi» sıfatları arasında bir münâsebet mevcuttur.

Bu münâsebet ise şu şekilde açıklanabilir: Bu varlık âleminin sûretleri Hakk'ın nûruyla zâhir olmuştur. Nitekim bir hadis-i şerifte: «Allah mahlûkâtı karanlıkta yarattı; sonra da onların üzerine nûrundan saçtı.» Cenâb-ı Hak bir şeye «Zât'ı ile tecelli ettiği vakit o şeyin sûretini mahv ve yok eder. İlâhî nur da Hakk'ın muhabbetinin eseridir.

İşte Cenâb-ı Hak Mûsâ (a.s.)a tecelli edeceği vakit, kendi sıfatlarıyla münâsebeti olan ateşin ihtiyâcını Hz. Mûsâ'da vücûda getirmesi, yine Hakk'ın ona olan lutuf ve inâyetinin kemâlini göstermektedir. Bu ihtiyaç Hz. Mûsâ'yı ilâhî tecelliye doğru çekip sürükledi. O da bütün gayret ve himmetiyle, o esnâda pek çok muhtaç olduğu ateşe yöneldi. Kendisinin ihtiyâcı örtüsüne bürünmüş Hakk'ın tecelli ve hitâbına mazhar olmaya ve bu hitâbı işitmeye ezelden istidad ve ehliyeti vardı. Böylece «Ben Allâh'ım» nidâsını işitmiş oldu.

Gerçi Cenâb-ı Hak, sâdece Hz. Mûsâ'ya ve diğer peygamberlere, ihtiyâcı olan şeyin örtüsü altında veyâ başka bir şekilde tecelli etmez. Bu tecelli her fert için şu veyâ bu sûrette zuhûr eder; o ister bilsin, ister bilmesin. Allah, kendisine tecelliyi murad ettiği kulunda bir ihtiyaç vücûda getirerek, bu ihtiyâca doğru onu cezbe eder. Hakk'ın kendine yakın kıldığı kullarına, «mukarreb»lere, ihtiyaçları olan şeylerin sûretlerinde tecelli etmesi, onların seyr ü sülûklerinin başlangıcında, onları mâsivâdan kendi tarafına cezbe etmek için vâki olur. Ondan sonra bu kimseler bu ilâhî cezbe çemberi içinde seyrederler. Nitekim Hz. Mevlânâ: «Bizler Hak Teâlâ'nın cezbi ile yürürüz» buyurmaktadır.

Bu gibi ilâhî cezbe ehlinin seyirleri «Allah'da seyr» (seyr fillâh) olup, Hak Teâlâ'yı sâdece talepleri olan şeylerin sûretinde değil, bütün varlıkların sûretlerinde müşâhede ederler. Artık onlar «Ben Allâh'ım!» hitâbını her tecelli ve zuhûr yerinde işitebilecek bir makâma vâsıl olmuşlardır.

Fakat gaflet ehli olan kimseler, beşerî ve nefsanî kirlere bulanmış oldukları için «Ben Allâh'ım!» hitâbına muhâtap olmaya ve bu hitâbı işitmeye ehil değildirler. Gerçi Hakk'ın gayri hiç bir varlık olmadığı ve bütün varlıklar Hakk'ın isim ve sıfatlarının birer zuhur ve tecelli yeri olduğu ve Hak bu sûretlerde, hulûl ve ittihâd olmaksızın, zâhir olduğu için, bütün varlıklar hal dili ile «Ben Allâh'ım!» deyip durmaktadır. Bu nu böyle bilmek «ilmî tevhid», yâni ilim yoluyla elde edilen nazari ve akli bir tevhid ise de, gaflet ehli böyle bir tevhid-den bile habersizdirler. Fakat Hak yolunun yolcusu olan kimse, mürşidinin irşad ve ikazlarıyla, kalbini mâsivâ denilen Hak'tan gayri şeylerden ve nefsanî kirlere temizleyip, mecâ-

zi olan kendi varlığından fânî olmak makâmına ulaşır. Böylece ilâhî cemâli örten ve kulun müşâhedesine engel birer ve himden ibâret olan bütün varlıkların sûreti ve kendisinin benliği ortadan kalkar. O zaman hem kendisini hem de her bir zerreyi⁵, Hakk'ın lisânıyla «Ben Hakk'ım!» deyici olarak görür ve işitir.

Mahmud Şebüsteri Gülşen-i Râz isimli eserinde bu hususta şöyle demektedir:

«Zan pamuğunu kulağından çıkar da tek ve her şeyi kahreden Tanrı'nın sesini duy!

Sana Tanrı'dan durmadan, dinlenmeden ses gelip durmada. Kiyâmeti ne beklersin ki?

Eymen vâdisine gir de o ağaç, sana da «Ben Tanrı'yım, Tanrı!» desin.

Bir ağacın «Ben Tanrı'yım!» demesi doğru ve yerinde olsun da, neden bir kutlu kişinin demesi doğru ve yerinde olmasın?»⁶

A.Avni Konuk Bey, Cenâb-ı Hakk'ın Hz. Mûsâ'ya ihtiyâcı olan ateş sûretinde tecelli eylemesindeki hikmeti, yukarıda hulâsa olarak verdiğimiz açıklamalardan sonra, bu kıssadan eğitim ve öğretim konusunda da bir hisse çıkarılabileceğini şu şekilde ifâde etmektedir: Bir çocuğun ihtiyâcı oyundur. Onun için terbiye ve ilme dâvet edilecek bir çocuğa verilmesi arzû edilen ilim ve terbiyenin, çocuğun ihtiyaç ve talebi olan «oyun» içinde ve oyun yoluyla verilmesi gerekir. Böylece «oyun»a yönelmiş olan çocuk, ihtiyaç ve talebi sûreti içinde ilim ve terbiye ile karşılaşmış olacağından kendisine güç gelecek olan

5 Fuzûlî'nin şu beytini de bu mânâda burada zikredebiliriz:

Olsa isti'dâd-ı ârif kabil-i idrâk-i vahy

Emr-i Hak irsâline her zerredir bir Cebreil

Prof. Ali Nihad Tarlan bu beyti nesre çevirip şöyle açıklamıştır: «Eğer irfan, yâni iç bilgisi sâhibi ârif, vahyi idrâk edebilecek bir seviyede olsa, her zerre ona Hakk'ın emrini getiren bir Cebraîl'dir». «Kâinatta her zerre Hakk'ın varlığına şahittir; ve Cebraîl gibi Hakk'ın emrini ârife getirir. Ancak ârif vahyi anlamaya kabiliyetli olmalıdır. (Fuzûlî Divânı Şerhi, C. II, s. 211).

6 Şebüsteri; Gülşen-i Râz (Ter: A. Gölpınarlı), İstanbul 1968, s. 38.

bu şeylerden yüz çevirmeyecektir. Çünkü ilim ve terbiye, çocuğun o yaşta oyun gibi ihtiyaç ve istek duyduğu bir şey değildir. İşte bu hikmetten dolayı da Hz. Mevlânâ Mesnevî'sinde beyân ettiği hakikat ve mârifetleri, lâtif ve şaşırtıcı hikâyeler arasına sokuşturmuş, «çocuklara benzeyen ehl-i gafleti» «hezl», yâni eğlence ve şaka yollu sözlerle Hak ve hakikat yoluna sevk etmiştir. Bizzat Mevlânâ da,

«Benim beytim beyit değildir; iklimdir. Hezlim hezl değildir, tâlimdir»

diyerek, beyitlerinin sâdece san'at endişesi ile yazılmış beyitler olmadığını, hikâyelerinin birer «hezl»den ibâret olmayıp, bir öğretim ve eğitim maksadına yönelmiş olduğunu belirtmektedir.

A.Avni Bey'in dikkatimizi çektiği bu noktada şunları da ilâve edebiliriz. Hakk'ın isimleriyle isimlenen ve Hakk'ın ahlâkı ile ahlâklanmış veli ve ârifler, üstlerine bir vazife olarak aldıkları halkın terbiyesine, ilim, san'at ve tefekkür yoluyla yöneldikleri vakit, «Allâh'ın sünnetine» ittibâ ederler. Halka ihtiyaç ve talepleri olan ilim, san'at ve tefekkürü verirken, onları Yarattıcı'larıyla biliş tutmaya ve Hakk'ın tecellilerini müşâhede etmeye hazır hâle getirmeye çalışırlar. Ateş arayan Mûsâ'nın Hak tecellisi ile karşılaşması gibi...

Fusûsu'l-Hikem şârihinin yukarıda işaret ettiği noktadan hareketle şunları da söyleyebiliriz. Nasıl ki Hz. Mevlânâ şiir san'atının beyitleri ve hikâyeler arasında bir irfan ve aşk hazinesini okuyucuya sunmuş ise; ve nasıl ki Yûnus Emre yedi den yetmiş insanlara Türk şiirinin güzellikleri içinde, mısralarını bir «aşk» ve «mânâ» cevheri ile donatmışsa, S.Ayverdi de, Tanzimat sonrası Türk edebiyâtının «ihtiyaç» duyduğu roman nev'i içinde, «edebiyat oyunu»na düşkün insanlara, bu örtü içinde «korumak istediği idealden», şâhit ve müşâhidi olduğu mânâ ve hakikatten, «içinin dilinden» ve «boyasının renginden» bol bol saçmıştır. Yine nasıl ki Mesnevî ve Yûnus'un şiirleri, sâdece bir san'at ve şiir endişesiyle söylenmemiş, san'at için san'at kaygısıyla vücûda getirilmemiş, san'atın güzellikleri içinde kütlelerin tâlim ve irşâdına yönelmişse, S.Ayverdi'nin eserlerinde de aynı husûsiyeti görmekteyiz.

Selçuklu'dan Osmanlı'ya geçiş edebiyâtımızda, Mevlânâ ve Yûnus birer velî-ârif san'atkârlar olarak, daha sonraki bütün

edebiyâtımıza «mânâ» ve «irfan»da rehberlik etmişlerdir. Şu halde denilebilir ki, edebiyâtın, daha geniş bir ifâde ile san'atların muhtevâsında ve hattâ, aynı ölçüde olmasa bile, vezin, kâfiye, roman v.s. gibi şekillerin tesbitinde ve Türkçenin bir kıvam ve istikrar kazanmasında, içinde yaşadığımız bu intikal devrinin kargaşasında, «veli» ve «ârif» denilen, Hak ve hakikat yolunu, «tevhid kıblesi»ni gösteren, öncü san'atkârlara muhtâcız. Gerçi bu ihtiyaç yalnızca edebiyat ve san'at sâhasında değildir. İlmî, siyâsî, iktisâdî ve içtimâî hayatta da, «veli» şahsiyetlerin, bulundukları sâhalarda birer öncü ve yol gösterici olarak ortaya çıkmaları, bu sâhalardaki kargaşanın da sona erebilmesi için yegâne şart gibi görünmektedir.

İşte muhtelif sâhalarda «bir tek hakikat»a işâret eden bu «veli ve ârif»lerin rehberliği olmadığı ve mevcut olanlar ise seslerini yükseltmedikleri için, her kafadan bir ses çıkmakta, şahsî ve indî görüşler «tek gerçek» gibi gösterilmek istenmekte, bir olan «Kible» yerine, binbir çeşit kible taslaklarına insanlarımızın gönül ve kafaları yöneltmek için şeytânî gayretler gösterilmektedir. «Kible» her ne kadar çoğaltılmak ve «hakikî» sinden yüz çevirtilmek istense de, ezeli ve ebedî olan hakikat ve onun timsalleri karşısında, sahtelerin birer hayal ve vehim gibi yok olup gidecekleri muhakkaktır.

Bu bakış açısından ele alındığında, S.Ayverdi Hanımefendi'nin, yazımızda ele aldığımız romanının bir kaç cümlesinin ihtivâ ettiği «mânâ» ve «irfan», bizi gelecekteki Türk edebiyâtında onun mühim ve müessir bir yeri olacağı kanâatine ulaştırmaktadır. Onun romanlarından her birinin, Osmanlı Devri eserlerinden Fuzûlî'nin Leylâ ve Mecnûn'u ve Şeyh Gâlib'in Hüsni ü Aşk'ı gibi, mecazla «ilâhî aşkı» terennüm eden ölümsüz eserler arasında yer alacağını ve bu iki eser ve benzerleri ile gelecekteki edebî eserler arasında bir «köprü» ve «irtibat halkası» olacağını söyleyebiliriz. Edebiyat târihçileri ve tenkitçilerinin ölçüleri de, edebî eserlerimiz gibi, millî ve «mânevî» çizgilerinde, «hakikat terâzisi»ne kavuştuğu gün, onların vukufu ve âlimâne kalemlerinden, daha isâbetli ve detaylı değerlendirmeleri okumak imkânına kavuşacağımızı tahmin ediyor ve Hak ve hakikat ölçüsünün her sâhada görüldüğü günlerin gecikmemesini niyâz ediyorum.

Seçmeler

«Sayın Ayverdi, bir büyük dilin bütün haşmetini, bütün güzelliğini sergiliyor. Şüphesiz çok kolaylıkla yazıyor. Çok akıcı bir üslûp, kitabı bir hamlede okutuyor.»

Yılmaz Öztuna

Tercüman 12.4.1988

SÂMİHA AYVERDİ'NİN DİLİ VE ÜSLÛBU

Halil AÇIKGÖZ

Eskiler üslûbu; a) âlî üslûb, b) mutavassıt üslûb, c) sâde üslûb olmak üzere kabaca üçe ayırırlar. Belâğata âit eserlerde âlî üslûb, kânunlarda, ilim ve fenne âit metinlerde mutavassıt üslûb, mufassal eserlerle şerh ve hâşiyelerde sâde üslûb kullanıldığı zikredilir.¹ Buffon'dan dilimize tercüme edilmesinden itibaren de «Üslûb-ı beyân aynıyle insandır»² vecizesi üslûb incelemelerinde sıkça baş vurduğumuz bir hüküm olmuştur.

Modern üslûb nazariyelerinin de vardığı netice şudur: Üslûb incelemeleri neticesinde ortaya çıkan hükümler incelenen metni daha iyi anlamamıza yardımcı olan bir vâsıttan ibârettir. İster tasvirî üslûb incelemesi yolu, isterse tekevvünî üslûb incelemesi yolu olsun, neticede malzeme olarak dile dayanır.

Dilde en geniş meram ifâdesi cümledir. Dolayısıyla lengüistik metodlarının inceleme alanı cümle ile sınırlı kalmaktadır. Muharririn dili tasarruf tarzına tesir eden unsurlar, mevcut dilin sâdece kâideler manzûmesine bağlı kalınarak teşekkül etmiş değildir. Kelimeleri kullanış tarzı, aldığı kültür, psikolojisi, hitab ettiği kimseler vb. unsurlar da üslûbun teşekkülünde rol oynarlar.

Sâmiha Ayverdi Hanımefendi'nin yarım asrı aşkın bir yazı hayatları var. Türkçe'nin son yüz senelik mâcerâsı içinde çeşitli dil tabakaları teşekkül etmiştir. Sâmiha Ayverdi bu tabaka-

1 A. Himmet Berki, Açıklamalı Mecelle (Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye), 3. b., İstanbul 1982, s. X - XI.

2 Recâizâde Mahmud Ekrem, Ta'lim-i Edebiyat, İstanbul, H. 1299/R. 1298, s. 62.

laşmada modern Türkçe'nin son büyük devrini daha ilk senele-
rinden itibaren yaşamıştır, hattâ modern Türkçe Sâmiha Ay-
verdi Hanımefendi ile yaşıttır, diyebiliriz. Meşrûtiyet (1908) son-
rası muharrirlerimizin Türkçesi'nin dil zevkini, üslûbunu bes-
leyen kaynaklar her ne kadar Meşrûtiyet öncesi devri üslub
zevki ise de yazı dilimiz Meşrûtiyet'ten sonra yeni bir merhale-
ye ulaşmıştır. Sâmiha Ayverdi'nin çocukluk ve gençlik çağa-
rı bu yeniliklerin yaşandığı devre rastlar. İlk eserini yazıp neş-
rettiği târih 1938 dir. Türkçe 1908-1938 arasında ilim adamları-
nın, romancıların, gazetecilerin ve şâirlerin kaleminde tam
kıvâmını bulmuş haldeydi. Türkçe 1940 lardan sonra bir takım
çıkmazlara sokulmuştur. San'atkârlarımızın ve muharrirlerimi-
zin pek çoğu bugün artık o dili kaybetmiş bulunuyor. Necmed-
din Hacıeminoğlu haklı olarak: «Sâmiha Ayverdi bugün artık
emsâli hiç kalmamış diyebileceğimiz bir üslûbçudur. Sağlam
şahsiyetli ve süslü bir Türkçe ile yazmaktadır. Bu 1908 den son-
ra teşekkül eden o târihleri tâkib eden yıllarda bir nesil tarafın-
dan zirveye ulaştırılan edebî Türkçe'dir»³ diyor.

Sâmiha Ayverdi Hanımefendi'nin Türkçesi ve üslûb husû-
siyetleri Türk dilinin XX. asırda nelere muktedir olduğunu gös-
teren bir dildir. Onun eserlerinde Türkçe'nin bin yıllık büyük
mâcerâsının her türlü izine rastlanır.

*
**

Üslûb araştırmalarında türler ve türlere göre yazarın di-
linde teşekkül eden formlar mühim bir yer tutar. Edebî türler-
den bir kısmı ihmâl edilmiş gözükse de Sâmiha Ayverdi yazı
hayâtı boyunca başlarda roman olmak üzere, hikâyeye, mensur
şiir, biyografi, târih, hâtırat, seyâhatnâme, mektup, makâle, de-
neme, sohbet, konferans, tebliğ türünde bolca eser vermiştir. Dil,
hâliyle bu türler çerçevesi içinde seyyal olarak çeşitli formla-
ra dökülmüştür. Fakat hangi tür eseri ile karşılaşılırsa karşı-
laşılsın, daha ilk cümlelerden itibaren «Bu, Sâmiha Ayverdi'-
nin üslûbu» dedirtecek derecede karakterize olmuştur. Onun
yazdığı her tür eserde verilen ve verilmek istenen bir mesaj

3 Necmettin Hacıeminoğlu, Mesihpaşa İmamı'nın Önsöz'ü, İstanbul, 1974, s. 8.

vardır. Muharrir bu mesajı, türlerin dar kalıplarına pek bağlı da kalmadan eserden esere, kitaptan kitaba, türden türe taşımıştır. «Her mesaj, bir taraftan ifâde edildiği dilin gramer ve sözlük servetine, diğer taraftan da konuşan veya yazanın içinde bulunduğu şartlar bütününe göre şekil alır».⁴ Dolayısıyla Sâmîha Ayverdi'nin üslûbundaki dili türler değil, vermek istediği mesaj formlaştırılmıştır.

Bir muharririn eserlerinin veya yazılarının zemininde dikkat, hassâsiyet, kültür ve müşâhede büyük yer tutar. Sâmîha Ayverdi, gerek ferdî hayatlarında, gerekse içtimâî hayatımızda meydana gelen hâdiseleri daha çocukluk çağından itibaren dikkatli bir şekilde müşâhede etmeğe başlamıştır. Fakat o, şahsi kaygılar, ferdî buhranlar yerine mensûbu olduğu imânın, içinden geldiği medeniyet ve milletin gören gözü, işiten kulağı, söyleyen dili, yazan kalemi olmuştur. «İmparatorluğun son devirlerindeki ıztırapları; çözülen, yıkılan, dağılan büyük bir medeniyetin yok oluşunun acısını gören ve gösteren gözlere sâhiptir».⁵ Bu itibarla meseleleri ele alış tarzı, hâdiseleri değerlendirenken bağlandığı prensipler, kısaca bakış açısı ve dünyâ görüşü çağdaş yazarlardan çok farklıdır.

Bir muharririn üslûbu araştırılmağa başlandığında metin karşısında şu suallere cevap aranmalıdır: «Kim, kime hitâb ediyor? Dış dünyâya âit görünüşler kimin dikkatiyle tesbit ediliyor? Anlatıcı durumundaki insanla olayı yaşayan, gören arasındaki ilişki nereden kaynaklanıyor? Anlatıcı, kendi dil özelliklerini mi kullanıyor ,yoksa bir başkasını mı taklid ediyor?... Kelime seçimi kimin zevki ve kültürü aracılığıyla, hangi ortamda gerçekleşiyor? İbârede ifâdesini bulan mesajda dilin hangi fonksiyonu ön plânda yer alıyor? Nihâyet ibârenin kendinden önceki ve sonraki ibârelere bağlanış tarzı nasıl gerçekleşiyor? Bu bağlanma tarzı metnin içinde tekrar ediliyor mu?»⁶ Bu suallere Sâmîha Ayverdi'nin eserleri göz önünde bulundurularak

4 Şerif Aktaş, **Edebiyatta Üslûp ve Problemleri**, Ankara 1986, s. 46.

5 Kâzım Yetiş, «Yazar Sâmîha Ayverdi», *Aydınlar Ocağı*, Sâmîha Ayverdi'nin 50. Sanat Yılı toplantısı (4.3.1988 İstanbul) (Basılmadı).

6 Ş. Aktaş, a.g.e., s. 54.

verilecek cevaplar, muhterem muharririmizin yazış sebebini, yazış tarzını ve üslûbunu gösterecektir.

*
* *

Necmeddin Hacıeminoğlu, «Sâmiha Ayverdi kâinâtı, insanı ve Tanrı'yı tasavvuf anlayışına göre ele almaktadır»⁷ derken üslûb incelemesi için gerekli olan **anahtar kelimeyi** göstermiş oluyor. Tasavvufta **tevhid** esastır. Mevzû, dil ve muharrir arasındaki münâsebet göz önünde bulundurularak denilebilir ki, Sâmiha Ayverdi'nin üslûbu **tevhidî üslûbdur**. Çünkü onun her tür eserinde, kaleminin dokunduğu her varlık ve kelime merkezi bir gücün sihrine kapılmışçasına esas bulunması gereken mevkie yerleşir. Anlatılan ne olursa olsun, cümlede kelimeler ve kelime grupları, metinde motifler... herkes ve her şey, asıl bulunması gereken yerdedir. Metinden bir kelime çıkarmak mümkün olmadığı gibi, metne artık bir tek kelime dahi ilâve edilemeyecek bir âbide hâline gelmiştir. Kâinâtı idâre eden ezelî ve ebedî kânunlar hükmünü nasıl icrâ ediyorlarsa, Sâmiha Ayverdi'nin eserlerinde de her şey ve herkes **tevhid**'in emrine verilmiştir. Dolayısıyla metinlerin zemînini teşkil eden birlik duygusu ve birlik fikri üslûbun başlıca rengi, kokusu ve prensibi hâline gelmiştir. Buna göre, her unsur mutlak varlığın bir tecellisi, her eser bu tecellinin çeşitli tasvir ve tahlillerinden ibâret gözükür.

Kelimelerin seçiminde ve cümledeki kullanılışlarında muharririn dayandığı üslûb unsurlarını şöylece sıralamak mümkündür: 1) **Her ibârenin mûsıkî değeri yâni âheng göz önünde bulundurulmuştur.** 2) **Her cümle gramerce doğru ve mantikidir.** 3) **Her cümle ve ibârenin mânâsı açık ve bellidir.** 4) **Dilin her türlü edebî kullanışlarına elverişli estetik yapısından olabildiğince istifâde edilmiştir.**

Sâmiha Ayverdi'nin dilini ve üslûbunu yukarıdaki unsurlara bakarak süslü, san'atlı bulanlar da olmuştur.⁸ Sâmiha Ay-

7 N. Hacıeminoğlu, a.g.e., s. 7.

8 N. Hacıeminoğlu, a.g.e., s. 8. Ayrıca bk. N. S. Banarlı, **Resimli Türk Edebiyatı Târîhi**, 2. b., İstanbul 1979, s. 1231.

verdi'nin üslûbu, eski divan devri artistik nesrinden, bâzı benzerlikler arz etse de, çok yerde ayrılır. Onda Servet-i Fünûn nesrinin müphemiyetinden de eser bulunmaz. Onun dili, Yahyâ Kemal'in beyaz Türkçe diye vasıflandırdığı, sehl-i mümteni denilecek kadar kolay ve rahat söyleyişler ile kristalize olmuştur. «Çok dikkatle bakılacak olursa onun üslûbu süslü ve mutantan değildir; ulvidir, muhteşemdir. İstanbul Türkçesi'nin ulaşabildiği son merhaledir. Süslü ve mutantan olmakla, ulvî, muhteşem olmak arasındaki nüansa dikkat etmek gerekir»⁹ diyen Kâzım Yetiş'in bu hükmüne bir kaç husûsu daha ilâve etmek lâzımdır. Sâde üslûb ile basit üslûb arasında elbette ki fark vardır. Sâmiha Ayverdi'nin üslûbu süslü değil, ulvî; ama o derecede de sâdedir, basit değildir. Bu sâdelik de, çok karışık gibi gözükken tevhid ve tasavvuf dünyâsını beşerî plânda ifâde etmek kaygısına dayanıyor olsa gerek. Çünkü Sâmiha Ayverdi, sırf san'at göstermek için değil, okuyucuya faydalı olsun, anlaşılsın, terbiye etsin, onu yetiştirsin diye yazmaktadır. Dolayısıyla telkin ettiği duygu ve düşüncenin kaynağı imandır, aşktır, vecddir. Kısacası Sâmiha Ayverdi için, yazmak bir ibâdettir. Onun kalemi gönül deryâsına dalıp yazmağa başladığı ân, **ney taksimindeki serâzadlık** başlar. Kalem artık heyecânın, vecdin ve aşkın emrindedir. «Bu bir gönülden çağlayıştır, bir doğustur. Onun için yazmak, bir yazının veyâ eserin meydana gelişi bir vecd hâlidir».¹⁰ Tabiatıyla «Allah güzeldir, güzeli sever» fehvâsınca Sâmiha Ayverdi'nin üslûbu asırların tehzibinden geçmiş Müslüman Türk medeniyetinin güzelliklerine tercüman olmak ve XX. asır Türk'üne muhteşem mâzî bereketlerini taddırmak vazifesini yüklenmiştir.

Sâmiha Ayverdi'nin eserleri dil dağarcığı bakımından çok zengindir. Şimdiye kadar eserlerinin toplu lûgatçesinin yapılmamış olması büyük bir kayıptır. Çünkü İstanbul Geceleri, Boğaziçi'nde Târih, İbrâhim Efendi Konağı gibi eserlerde onun kalemi İstanbul medeniyetinin nesi var nesi yoksa ortaya dökmüştür. Sokaklarıyla, çarşı pazarıyla, târih olmuş her türlü varlıkla dolu olan bu eserler bugün artık hayâtımızdan çekilip gitmiş pek çok kelime ve mefhumu ihtivâ etmektedir. Hakikî mu-

9 K. Yetiş, a.g.k.

10 K. Yetiş, a.g.k.

harrir bağı olduğu bakış açısının ve dünyâ görüşünün eski ve-yâ yeni mefhumlarını dâimâ diri tutar. Sâmiha Ayverdi'nin sâ-dece «İ'lâ-yı Kelimetullah» mefhûmunu bugünün dil kullanışına sokması dahi, onun çok büyük bir muharrir olduğunu gösterir. Bu cümleden olarak, tasavvufî mânâsıyla aşk, gazâ, cihad, kütle menfaati, tevhid akidesi, basîret, yeniden doğuş gibi daha pek çok kelime ve mefhum onun kaleminde yeniden can bulmuştur. Sâmiha Ayverdi'nin eserlerinde bin yıllık bir kültür dili ile karşılaşırız. Dolayısıyla eserlerinin lûgatçesi, bu bin yıllık kültür dilinin XX. asra taşınmış kelime kadrosunu ortaya çıkaracaktır.

Üslûb incelemelerinde dikkate alınacak bir başka nokta da ele alınan yazarın muâsırlarından ve kendi neslinden farklı olarak dile kattığı şahsi tasarruflardır. Sâmiha Ayverdi, zaman teknesi, zaman harmanı, yorgun düşmüş zaman, gebe olan zaman gibi sâdece zaman kelimesini kullandığı orijinal tamlamalar yanında daha nice kelimeleri kendisine has kelime grupları içinde kullanır. Bilhassa birleşik fiilleri tasarrufu, üslûbunu hemen sezdirmesi bakımından dikkati çeker.

Cümle başı edatları, cümle ve paragraflar arasında mânâ devamlılığını perçinler. Muhterem muharririmizin metinlerindeki cümleler, paragraflar, eğer, sanki, ne ki, çünkü, fakat, amma, gerçi, şüphesiz ki vb. pek çok cümle başı edatları ile âdetâ bir daha yıkılmamacasına inşâ edilir.

Karşılaştırma ve denkleştirme edatlarının ördüğü; canlı, renkli vasıflandırma sıfatlarının tamamladığı çeşitli tamlamalar; dolu dolu kullanılan gerundium ve partisip grupları, hele hele seci'lerin kazandırdığı âhenkle birer mûsıkî eseri hâline gelivermiş tekrar grupları Sâmiha Ayverdi Türkçesi'nin başlıca vasıflarıdır.

Metnin bir estetik değer kazanacak mâhiyette kuruluşunda kullanılan cümlelerin, cümle çeşitlerinin ve çeşitli yapıdaki cümlelerin sıralanışının çok büyük rolü vardır. Metnini monotonluktan kurtarmasını bilen muharrir kullandığı dilin cümle mantığını çok iyi kavramış olmalıdır. Art arda gelen cümlelerin tek tip çekirdek cümle etrafında teşekkül ettirilmiş olması bir kusur olduğu kadar, metni tesirsiz de kılar. Sâmiha Ayverdi'nin eserlerindeki cümleler yapıları itibâriyle çok çeşitlidir.

Onun metinlerinde sırasında bir hitap cümlesi, ardından şartlı birleşik cümle, daha sonra basit cümle, hattâ sırasında ki'li birleşik cümle paragrafta yan yana, iç içe gelebilir. Bu da tabiatıyla metni hareketli kılar.

Sâmiha Ayverdi'nin eserlerini okumağa başladığımızda, daha ilk adımda, teşbihli, istiâreli, tevriyeli, teşhis ve intaklı, seçi'li bir dünyâya adım attığımız zannedilirse de, metin okuyanın hemen girdabına alıp bir halden bir başka hâle sürükleyiverir. Gösterirken duyurur, duyururken terbiye eder, terbiye ederken doyurur. Sâmiha Ayverdi'nin kaleminin dokunduğu her dilsiz varlık dile gelir, cansızda can, canlıda mânâ olur. Bu eserlerle insan söz ötesi bir dünyâya atlayıverir.

Şurası muhakkak ki Türk edebiyâtında bir Sâmiha Ayverdi Türkçesi ve üslubu vardır. Onun Türkçesi ile pırl pırl, tertemiz ve muhteşem bir mâbede giriverdiğinizizi hissedersiniz. Bu kendi mâbedimizdir, kendi gök kubbemizdir.

Sâmiha Ayverdi'nin Mensur Şiirleri

HANCI

Ayverdi'nin eserlerini okuyanlar, çok zengin ve hazmedilmiş bir kültürün, bütün cümlelerini yoğunluktan çatacacak raddelere getirdiğini hemen farkedeler. Eski İstanbul hanımlarının o güzel Türkçesi, Ayverdi'nin kaleminde, kelimenin tam anlamıyla bir kültür dili hâline gelerek bin yıllık mirâsı günümüze taşır. Türkçe'ye yerleşmiş eski kelimelerden hiçbirini gözden çıkarmadığı halde, üslûbunda diriliğin ve yeniliğin sırrını yakalamış bir yazar olarak Ayverdi, eserlerinde geçmişle bugünü birbirine sımsıkı bir şekilde bağlayan bir sürekliliği gerçekleştirmiştir.

«Hancı» da ise, Rabiâtü'l-Adeviyye'den tutun, Şeyh Galib'e kadar, Doğu'nun ufuklarını aydınlatan sûfîler, Ayverdi'nin dilinde âdetâ bir koro hâlinde ölüme meydan okuyor ve Tanrı sevgisini yüceltiyorlar. «Hancı»yı sâdece «ilâhî aşk» sözüyle özetlemek mümkün.

Beşir Ayvazoğlu

Tercüman, 15 Temmuz 1988

SÂMIHA AYVERDİ'NİN TEFEKKÜR DÜNYÂSI VE İNSAN

Doç. Dr. Kenan GÜRSOY

İki meçhul arasında akıp gitmekte olan zaman nehri, yer yer, İlâhî Kudret'in, anlaşılması pek kolay olmayan bir tasarufu neticesi, mütefekkirler eliyle durdurulup kendini idrâk etme işine girer. İşte o noktalar, kâinat, târîh, insan ve bütün kıymetlerin yeniden bir değerlendirilmeğe tâbi tutulduğu, mâzî ile âti arasında köprüler kurulduğu anlardır ki, ancak şuur ve mes'ûliyet seviyesi yüksek tefekkür sâhipleri tarafından gerçekleştirilebilir. Yine, bu insanların işaret edip, uğruna baş koydukları düşünce ufukları, topyekûn insanlığın, huzur ve saadeti ancak kendisiyle tadabileceği **Hakikât**'in nurlu ufuklarıdır.. **Sâmiha Ayverdi**'nin tefekkürü üzerinde bir kaç söz söyleme işine girerken, böyle bir çerçeve içinde olduğumuzu hatırlamak; ulu bir fikir ve iman makâmı huzûrunda bulunduğumuzu, idrâk etmemiz gerekir.

Yüksek seviyedeki bir tefekkür, hem tek tek ilimlerin getirdiği muhtelif alanlardaki yeni bilgileri ihâta edebilmeli, hem de kendisi, konuyu ele alışı itibâriyle külli ve üst bir ilim durumunda olmalıdır. Bu ise, sadece zihni veyâ kavramlar seviyesinde kalmamalı; âlemdeki herşeyin kendisi için bir mânâ kazandığı insan açısından, yeniden değerlendirilmelidir. İnsan hayatının rûhî ve derûnî varlığı için önem taşımayan bilgi, lüzumsuz ve gâyesi bakımından saçmadır. İşte **Sâmiha Ayverdi**'nin tefekkürü, bunun farkında olan ve yine bunun farkına vardırıan bir tefekkürdür. O, bir Müslüman mütefekkiridir; eserlerinde işlenen bilgi tipi, en müşahhas tavrından en mücerret kalıplarına kadar insanın rûhî tekâmülü için bir anlam

ifâde eder ve aksiyonla bütünleşen bir iman dâhilinde birliğe ulaştırılır. Bu yüzden de o, şuur ve imânın izdivac ettiği bir noktadan yola çıkar.

Yaratıcısı tarafından kendisine «eşref-i mahlûkat» sıfatı verilmiş olan insan oğlu, şüphesiz ki, bu büyük mertebeye şuur ve imân ile yükselecek olandır. Şuur, uyanıştır, arayıştır, hayrettir; iman ise, aranılan, kendisinde uyanılan ve hayran kalınan o mutlak hakikate teslimiyettir ki, rûhî plândaki cihaddan başka birşey olmayan tekâmül anlaşılmadıkça idrâki mümkün değildir.

Görüş ufukları yeterince geniş olmayan bir kısım insana göre, imânın bulunduğu yerde şuura ve zihnî tefekküre yer yoktur; zirâ iman, körü körüne bağlanmak, belli kalıp ve şekiller içerisine kendini hapsetmektir. Sâmiha Ayverdi bize bunun tam aksini gösteriyor. Çünkü gerçek iman, şekli kaybetmeksizin, onun arkasındaki mânâyı ve hakikati görmek, bunların inkişâfını sağlamaktır. Böylece de iman sâhibi, sual sormayan ve meselesi olmayan insan değil; belki bu hususda herkesden hassas ve titiz olan, fakat meselelerinden dolayı ümitsizliğe kapılmayan; zirâ önünde rehberi ve elinde endâzesi bulunandır. Bu yüzden müellifimiz, eserlerinde sâdece derin bir imân ve müstesnâ bir rûhî derinliği hissettirmekle kalmıyor; fakat ahlâk ve terbiyeden târih, devlet, cemiyet ve medeniye-te kadar pek çok alana ilişkin problemi dile getiriyor ve hattâ çözüm yollarını işaret ediyor.

Bu tavır, problemleri bir cam küre etrafından seyreden ve zihnî spekülasyonlarla yetinen bir dış müşâhid tavrı değildir. Ama bir **hakim insan**, bir **bilge** tavrıdır ki, burada mütefekkir ortaya çıkan meseleleri bütün şiddeti ve ıztırâbıyla **kendi rûhunda** hisseder; teklif ettiği çözümler büyük bir çilenin mahsûlü olarak, bilgenin kendi şahsiyetinin terkipleridir. Onun için de isâbetlidir.

Batı tefekkürü, dün olduğu gibi bugün de, tevhid fikir ve inancından uzaklaşarak çarpık şahsiyetini oluşturmuş bulunan Hristiyanlıkla alâkalıdır. Dolayısıyla mânâ ile maddenin, rûh ile bedeninin arasını aç aça ilerlemiş, iman ile akıl arasın-

20. asrın büyük
mürşid ve
mütefekkirlerinden
Ken'an Rifâi Hz.
ile bir mesire sohbeti.

daki râbıtayı bir türlü kuramamıştır. Böylece İlâhiyâtı cezbe-ye kapanmış; ilmî araştırmaları pozitivismi temele alan kararlı bir sınırlayıcılık içerisine girmiş; felsefeleri ise, akılcı (rasyonalist) bir plâtfoma oturtularak, hakikatin bir bütün hâlinde kavranması işi akâmete uğratılmıştır. Fakat en acısı, bu tefekkürün insanı anlamadaki başarısızlığı, onun bütünlüğünü kavramadaki acıdır. Bu aynı zamanda, cemiyet, târîh ve iktisat nazariyelerinden medeniyet ve dünyâ görüşlerine kadar, insanı ilgilendiren bütün alanlara sirâyet etmiş; ortaya maddî refah seviyesi yüksek, teknolojik bakımdan ilerlemiş bir hayat ortamı çıkmasına rağmen, insan me'yus ve bedbaht kılınmış, bunalımlı bir psikoloji zuhur etmiştir.

Tıpkı tabiat gibi, gerek insan zihni kavrarken, gerekse insan psikolojisi yaşarken, ne kadar zıd ve farklı unsurlar üzerinde hâkimiyet kurarsa kursun, bir vahdet yâni bütünlük ve muvâzene arar. Belki de, hüküm, hikmet ve nihâyet hâkimiyetin sırrı, bu tevhidin idrâkinden ve onun yaşama plânına intikal ettirilmesinden başka bir şey değildir. Vahdetin, kâinat plânında ortaya çıkışı, bir âhengdir, nizamdır, kosmosdur; devlet ve cemiyet plânında tezâhürü adâlettir; ferdi seviyede belirışı ise, irfan, aşk, ölçü ve edebdir..

İşte bütünüyle Doğu tefekkürü, temeldeki ve mânâdaki bu vahdet prensibine âşıktır. Bu tefekküre göre, kâinat, cemiyet ve onlarla sınırlı kalmış her türlü kıymet birer lâ-şeydir. Kendi içlerinde değerlendirildiklerinde hiç bir varlığa, hakikate sâhip değildir. Zirâ yegâne hakikat «O»dur; yâni, her şeyin aslındaki, mutlak, kesin ve tek olan prensip.

Yalnız bu noktada Uzak Doğu tefekkürü söz konusu olduğunda, ifâde edilmesi zarûrî bir nüans vardır. O da, «vahdet» şoku ile meczûbâne bir görünüş kazanmış bulunan bu tefekkürün, dünyâ hayâtını redde pek erken davranmış olması; cisme ve şekle bağlı bütün izâfî hakikat ve yaşayışa sırtını dönmüş bulunmasıdır. İctimâî ve dünyevi her türlü bağlantıyı küçümseyen, meselâ bir Hint mütefekkeri bu sefer, varlık değil fakat bir yokluk gurûruna kapılmış gibidir. Bütün mükevvenâtın aslını teşkil eden yegâne Kanun ve Prensip ile, yâni Hak ile alış-veriş, onu gereğinden fazla yokluğa ve yalnızlığa itmiş; halkı, halk içindeki mevki ve mes'ûliyetini unutturmuştur. Bu ise, dozu ve derecesi farklı olmakla beraber, yeni bir egoizmin işâreti değil midir?

Sâmiha Ayverdi'nin tefekkürü, İslâm'ın özü ve cevheri demek olan tasavvufa dayalı bulunduğundan, yukarıda sözü edilen her iki tefekkür tarzına da gereken önemi vermekle beraber, onları aşan bir husûsiyet taşır. Zirâ, kendisi, ne maddî ve müşahhas bir mevzûun akıl yoluyla (rasyonel) değerlendirilmesini yeterli görecektir; ne de tevhid şuurunu bu âlemin tamamıyla silinmesi demek olan bir yokluk denizine ircâ edecektir. Çünkü, birinde kesret plânının arkasındaki birlik asla yakalanamamakta, diğerinde ise, bu birlik hakikatini, onları en sonunda aşmak bahasına da olsa, kendileriyle temâşâ edip yaşayabilecek insan ve cihan red olunmaktadır. Bir eserinde şöyle söylemektedir: «İslâm'da tasavvuf sadece kuru bir nazariye değil, bir aksiyon, bir yaşama, bir hayat tarzı idi. Hâlbuki farazâ Hint tasavvufu İslâm'dan ayrı bir doktrin kabul ediyordu. Bir kere Nirvana'ya erip dünyâdan el etek çeken dünyâ artık kaybetmiş demektir. Zirâ yokluktan sonra, bir daha terkettiği dünyâya ve insanların içine karılıp karışmak olmazdı.

Ancak İslâm tasavvufu idi ki, hayâtın bütünüyle alâkalı bir dünyâ görüşünü, bir ahlâk sistemini hayâtın ta kendisi yapı-

yor, Allah sevgisi ve insanlık aşkını birbirine kenetleyerek ortaya atıyordu.»¹

Elbette dünyâ hayâtı fânidir ve ruh içinde yaşadığı biyolojik ve ictimâî bünyelerin fevkindedir. Fakat bu ruh kendini dünyâ plânında fark edecek ve tekâmül edecektir: «**Ona yer ve yol veren cihânı kendinde, kendini cihanda**»² görecektir. Bunun ise, iki mânâsı vardır. İlkinde ferd, kendini kendinde değil, fakat bütün bir hayat sahnesinde, onun üzerindeki rolünü kavrayarak ve benimseyerek bilecek; yerini ve haddini idrâk ederek, şuur ve tevâzûu aynı anda yaşayacaktır. İkinci mânâsında ise, yine ferd, kendini beşerî plânda tekâmül ettirecek; egoizminin dar ve mahvedici kalıplarından kurtularak, kütlenin faydası için bir ferâgat ve fedâkârlık ahlâkına sâhip olacaktır; «**Böylece de birliğe yeten âlem görüşü, halkı Hak'ta, Hakk'ı halkta seyrederek, halk kisvesindeki Hakk'ın emir ve hizmetinde el ve kemer bağlamış**»³ bulunacaktır.

Acaba burada, mütenâkız bir durum mu mevcuttur? Hayır. Söz konusu olan tevhîdi iyi kavramaktır ki, gerçek ile ideal, sonlu ile sonsuz, madde ile mânâ arasındaki aşılmaz duvarlar ortadan kalksın. Pekiyi, «hiç bir zıt değişmedikçe kendi zıddıyla birleşemeyeceğine göre» bu nasıl mümkündür? Bunun yolu tekâmül hâlindeki insanı anlamaktan geçecektir. Çünkü o, bir zıtlar âbidesidir ve bir bütün hâline girmelidir. O halde tevhîdi anlamak fânîlikten ebediliğe doğru rûhî bir mâcerâ geçirmekte olan insanı anlamaktan başka bir şey değildir.

*
* *

Evet Sâmiha Ayverdi'nin tefekkürü mevzû itibâriyle kendine insanı seçmiştir. Fakat bu insan, bütün buudlarıyla tahlil olunmuş; sıhhatli bir şahsiyet mimârisinin gerekliliği her vesileyle söz konusu edilmiştir. Bunun yolu ise, insanın kendi kendisiyle tanışması ve içindeki cevherin keşfi ile başlar: «**Kendi kendisiyle hesaplaşmamış, yakasını hayvânî benliğin esâretin-**

1 Edebî ve Mânevî Dünyâsı İçinde Fâtih, s. 35, Baha Matbaası 1974.

2 Aynı eser, s. 37.

3 Aynı eser, s. 313.

den kurtaramamış, dünyâ hırsları ve ayıpları tufanı ortasında canını Nuh'un gemisine atıp selâmet durağına varamamış insan, gerek kendisi gerek hemcinsleri için ne kadar tehlikeli idi. Âlim de olsa, şâir de olsa, san'atkâr da olsa bu buydu.»⁴

Fakat, fikir sistemini tasavvuf temeli üzerinde inşâ eden mütefekkirimiz için insanın kendi kendisiyle tanışması; onun, Hak ile yakınlık kurması, kin, nefret, kibir, riyâ gibi, bizzat kendi ayağına vurduğu zincirlerden kurtulmasıdır. Aslında, sâ-dece ferd olarak insanı değil, fakat bütün bir cemiyeti, bir takım menfaat hesaplarının kavga mahalli veyâ sathî oldukları için birbirlerine düşman kesilmiş pek çok kıymet hükmünün, siyâsi ve felsefi görüşün kahredici didişmeleri sahnesi yapan da hep bu zincirler değil midir? O halde Hak ile yakınlık kurmakla bir bakıma hürriyetini elde edebilmiş olan insan, özünü oluşturan enerji kaynağı ile de tam bir ilişki vücûda getirebildiği için bütün bir beşeriyetle münâsebet kurabilecek, yapıcı rolünü kavrayabilecektir:

«İşte kendi hakikatiyle aşinalık kurabilendir ki, kendini kendi aynasında görür. Kendini kendi aynasında görendir ki, kendini Hakk'ın aynasında görür. Kendini Hakk'ın aynasında görendir ki, kendini cümle âlemin aynasında görür.»⁵

Sâmiha Ayverdi, insana huzur ve kıvâmın taddırılmasının en önemli iş olduğunu açıklıkla ortaya sererken, medeniyet târihimizde, bu vazifeyi yüklenmiş ve hakkiyle ifâ etmiş bir müesseseden bahseder. Bu, «müşterek terbiyenin, müşterek görgünün müşterek felsefenin pişirilip kotarıldığı bir ocak», «insanoğlunun kendi benliği ile temas hünerinin bir nevi laboratuvarı» durumunda bulunan tekkedir. Tekke, âdetâ, «benliği... aşka ve imâna dayanarak aydınlatıp düze ve temize çıkaran bir mektep»⁶dir. Tekke, pek çoğunun yanlışlıkla sanmış olabileceği gibi, ferdi cemiyetten ve dünyâdan koparan bir kaçış zeminini değil; aksine onu kendi kendisine, dolayısıyla bir aşk, iman ve muvâzene örneği hâlinde cemiyete kazandıran bir merkezdir. Nitekim, Türk-İslâm târihi, ahlâkta, san'atta, devlet adamlığında ve fikirde, iyi, güzel ve doğru ne gördü ise, hep bu tarz

4 Bir Dünyâdan Bir Dünyâya, s. 75, Hülbe Yayınları, 1974 Ankara.

5 Boğaz İçinde Târih, s. 176, Baha Matbaası, 1976 İstanbul.

6 Aynı eser, s. 176.

bir terbiyeden geçip, kulluk kapısında nefse hâkimiyeti öğrenerek, kendini kütleye adayan insanlardan görmemiş midir?

«Hakk'ın vücûdunun, her şeyin başlangıcı, esâsı ve sonu olduğunu bilen bir mutasavvıf için hürriyet, ferdî ve beşerî zaafı, küllî irâdenin potasında eritip, küllün malı yapmak ve yokluktan sonra kavuşulan bir varlık ile, yâni iman ve aşk ahlâkı ile yeniden dünyâyâ dönmekti ki, işte cemiyetler ne kazanmışsa yokluktan sonra varlığa ermiş bu sistem ve karakter sâhiplerinden kazanmıştı.»⁷

Bu merhalede müellifimizin eserlerinde sıklıkla karşılaştığımız bir motife gelmiş bulunuyoruz. Bu, «Büyük Adam» motifidir. Büyük adam, bâzen basit bir halk adamı, bâzen bir san'at-kâr, bâzen bir devlet ya da fikir adamıdır. Fakat o, her zaman için, Allah huzûrunda nefsinin hesâbını vermiş; Hak uğruna kendini halka adanmış insandır, yâni gerçek anlamıyla bir der-viştir.

Sâmiha Ayverdi, idâreci kisvesindeki büyük adamı en müşahhas şekliyle açıklarken, «Edebî ve Mânevî Dünyası İçinde Fâtih»i ele alır. Çünkü bu yüce Hünkâr'ın şahsında, Allah yolunda kütleye adanmış bir medeniyet fedâisi bulmuştur. İman ve aşk potasında eritilerek hizmete sunulmuş bu büyük insan ile cemiyet arasındaki münâsebeti şöyle dile getirmektedir: «Kütlenin kâh şuuruyla kâh şuur altıyla kurtarıcısının yâni kendisine hayat, devam ve ihlas getirenin peşine düşmesi bir tabiat kânûnudur. Yapraklarını ışığa ayarlayan nebatlar gibi, kütle vî vicdan da karşısında şahsî endişelerini silmiş ve mesûliyetleri kütle nâmına yüklenmiş müşahhas bir ihlas ve iman örneği gördü mü, yüzünü o tarafa çevirir ve onda kendini arar. İşte böylece de cemiyet onda kendi müstakbel şeklini, tasavvurlarını ve bekâ sırrını görüyor, o da cemiyeti kendi iç tasvirine, beşeriyet için ideal insan tipine doğru istikâmetlendirmeye uğraşıyordu.»⁸

Bu durumda «Büyük Adam» kütlenin mânâsı, kütle «Büyük Adam»ın kendisinden yoğrulduğu hamurdur. İkisi de kendilerini birbirlerinin aynasından tanır ve temâşâ ederler. Bir şartla ki, «Büyük Adam» kütlenin zaman içinde gerçekleştireceği oluş ve kıvâmı, bir aşk, çile ve tekâmül diyalektiği hâlin-

7 Edebî ve Mânevî Dünyası İçinde Fâtih, s. 35, Baha Matbaası, 1974.

8 Aynı eser, s. 310.

de kendi içinde yaşamış olandır. Çünkü o, bir taraftan kendi içindeki her türlü zaman faktörünü aşan, ezeli ve ebedi **Hakikat**le tanışmak saadetine ermiş, diğer taraftan ise, dünyevi şartlar çerçevesinde ortaya çıkan beşerî teşekkülün gereklerini derûni olarak duymuştur. Yine bu yüzden de o, **iki dünyanın birleştiği, zamana bağlı tekevvün sırrının tecelli ettiği noktadadır**. Görüş ve tasarrufundaki muvaffakiyet, ebedi Hakikat karşısında hiçliğini idrâkten; hiçliğini idrâk ise, bu tekevvün sırrını kavrayışındandır.

O halde o, cemiyetin aldığı şekle ışık tutan prensip; nizam ve âhengin kendisiyle hayat ve devam bulduğu beşerî anlamdaki güçtür. Yeter ki kütle, onda kendisini bir nebze olsun hissetmiş; oluşumuna yön veren o çileli aşka yüz çevirmemiş olsun.

*
* *

Tefekkür dünyası üzerine bir kaç söz söyleme cüretini göstermiş bulunduğumuz Sâmiha Ayverdi, görülüyor ki, merkeze insanı yerleştirmek sûretiyle onu bir bütün hâlinde değerlendiriyor. Bu bütünlük anlayışı, elbette, kendisinin mevzûa tevhid noktasından bakmasıyla âlâkalıdır ve ancak böyle bir bakış açısı çerçevesinde insanı hem kendi ile hem Allah'la ve hem de kütle ile barıştırmak mümkündür. Dahası, **şüphesiz ki, mütefekkirimiz, bizzat bu nizam ve barışı sırlı bir terkip neticesi kendi şahsiyetinde yaşamış ve aksiyona çevirmiş olmalıdır**. Değilse ne san'atı bu kadar sağlam bir üslûpla inşâ edilmiş olabilir; ne de, fikir dünyası, bizi, yeni bir insan ve medeniyet anlayışı ufkuna doğru kanatlandırabilecek ölçüde derinlik taşıyabilirdi.

* * *

AYVERDİ'NİN 50. YILI*

Yılmaz ÖZTUNA

En büyük edebiyatçılarımızdan Sâmiha Ayverdi Hanımefendi'nin bu yıl san'at hayâtının 50. senesidir. 1938 den bu yana yarım asır... 50 yıl müddetle kalemi elinden düşürmemek... Hiç kolay iş değildir. Benimki de 44 yılı buldu. Ancak ben ilk yazılarım yayınlandığı zaman çocuktum. Muhterem Ayverdi ise, mesleğine olgun yazılarla başladı. Ve bu çizgiden hiç ayrılmadı.

Osmanlı mimârisi üzerindeki âbidevi eserleriyle tanıdığım merhum ağabeyi **Ekrem Hakkı Ayverdi**'den sonra, Sâmiha Hanımefendi'nin yazıları, kitapları ile karşılaştım. Bir edebiyatçıdan, umûmiyetle bir yazardan, her kişinin kendi mizaç yapısı ve fikriyâtına uygun şekilde ayrı lezzetler alması tabiidir.

Ayverdi'yi okuduğum yıllar, **dilimizin bozulma dönemi** idi. Türkçesinin duruluğu, güzelliği, tabiiliği, câzibesi, İstanbul şivesini derinlemesine bir alışkanlıkla kullanması, ilk dikkatimi çeken hususlardan oldu.

Osmanlı'nın uzak ve hemen içinden çıktığımız yakın geçmişini büyük bir zevk ile, konularını vukufila seçerek işlemesi, doğrusu beni büyüledi. **Osmanlı'nın iâde-i itibârına çalıştığım** yıllardı (bugün artık bu mesele gerçekleşmiştir).

Âilem Rumeli asıllı olduğu için, Sayın Ayverdi'nin Rumeli tasvirleri, çok hoşuma gidiyor, gözlerimi yaşırtıyordu.

Ancak büyük romancımızda en çarpıcı tarafın **tasavvuf sevgisi** olduğunu söyleyebilirim (hiç olmazsa bana göre öyledir).

* Muhterem Yılmaz Öztuna Beyefendi'nin mecmûamız için kaleme aldığı bu yazı, 2.9.1988 de Tercüman gazetesinde de yayınlanmıştır.

Türk'e dönmek için, bir iki nesil kesikliğe uğrayan bu sevginin de canlanması gerekiyordu. Bunu yapan kalemlerin başında Sayın Ayverdi'nin bulunduğunu söyleyebilirim. Tasavvuf, biz Müslüman Türkleri asırlarca yobazlıktan, taassuptan muhâfaza etmiş, en büyük gönül insanlarımızı yetiştirmiştir.

Ben şahsen Mevlevî muhibbiyim. Baba annemin babası ve bütün dedeleri Mardin'de Nakşi şeyhleridir. Annemin anne tarafı kezâ asırlarca Nakşi şeyhi olmuşlardır (Babanakkaş-zâdeler).

1877 de Rumeli'nden (Eski Zağra) gelip İstanbul'a yerleşen büyük babam Mehmed Bey (sonra Efendi), Fâtih medresesini bitirip ilmiyeğe geçmiş, Rifâî muhibbi idi. Babamı çocukken, Çarşamba'daki konağına yakın bir dergâh açan Ken'an Rifâî Hazretleri'ne götürüp elini öptürmüş.

Zirâ dergâhlarımız vaktiyle fikir ve san'at klüpleri, rûhî tedâvi merkezleri, ahlâkî ıstifâ mektepleri idi. İngilizler klüpleri ile öğünürler. Ancak İngiliz klüplerinde politika, para ve sömürge işleri konuşulmuştur. Bizimkilerde dehâ sâhibi şâirler, bestekarlar, ilim, fikir, san'at adamları yetişti.

Sâmiha Ayverdi, 1938 de Aşk Bu İmiş romanı ile edebiyat dünyamıza girdi. Mesîhpâşa İmamı 1948 de yayınlandı ve büyük yankılar yaptı. Bir çoğunun şimdiden Türk klasikleri arasına girdiğine eminim.

Gerek romanlarında, gerek musâhabe ve hâtıra şeklindeki kitaplarında, yakın geçmişimizin çok zengin, fevkalâde renkli sayfeleri nakledilmiştir. Olayları, insanları, konuşmaları, tipleri, karakterleri unutmamış, bize kudretle aktarmış, anlatmıştır. İstanbul ve Rumeli insanları, bugün aramızda yaşıyorlarcasına tasvir edilmiştir.

Zaman zaman uzak geçmişimize dönmüştür. İstanbul konaklarından, Boğaziçi yalılarından ayrılmış, hamâset kadar fazilet örneği de olduğumuz asırlarımızı anlatmıştır. Sık sık Fâtih Sultan Mehmed'e dönmüştür. Onun târihimizde nasıl bir ışık olduğunu, Türk'e nasıl nûr ile aydınlatılmış bir yol açtığını çok iyi kavramıştır. Fikir ve hissin son derecede mahâretle dengelendiği bir üslûb ile yazmıştır.

Rahatsız olduğunu öğrendiğim için büyük edebiyatçımıza, âcil şifâlar niyâz ediyorum. 50. senesini idrak ettikleri san'at hayatı için kendilerini cân ü gönülden kutluyorum.

SÂMİHA AYVERDİ VE TÜRKİYE'NİN MESELELERİ

«...Bir karıncanın başını gökyüzüne kaldırıp yıldızları, ayı, ve bilhassa güneşi görüp târif edemeyeceği halde belki gene de asgarın asgarı, âzâmin âzamına bakmak cür'etini göstereceği vec-hile, bizim de karıncanın yaptığı cür'eti yapmamız gerekecekti. Nitekim, aşağıdaki satırlar karıncanın cesâreti olarak ele alınmış bulunmaktadır.»

İlâhiyât-ı Ken'an, Önsöz
Sâmiha Ayverdi

Dr. Agâh Oktay GÜNER

Yazmaya dâvet edildiğim bu işin güçlüğüne, ehliyetle anlayacak Sâmiha Ayverdi Hanımefendi'nin kalemi kadar ne olabilir? Kubbealtı Mecmuası'nın değerli idârecilerinin bu özel sayı ile ilgili verdikleri görev; bir kefesinde Muhterem Sâmiha Ayverdi'nin engin tefekkür dünyasının yer aldığı, diğerinde, bu İrfân Sultânı'nın Türkiye'nin mes'elelerine getirdiği çâreleri taşıyan kantarı omuzlamaktır. Bu azim işe Erenler'den himmet dileyerek başlıyoruz.

Muhterem ve muazzez Sâmiha Ayverdi Hanımefendi'ye kendisini tanıyan pekçok insan gibi, Anne derim. O, bir vatan anasıdır. Türkiye'yi, Türklüğü, Türk'ün hâkim olduğu imparatorluk coğrafyasını, ancak anaların anlayacağı bir muhabbetle sever. Onu hakiki tâbiriyle gözünden bile sakınır.

Sâmiha Anne'nin şahsiyeti, âile yapısı, görenekleri, iman dünyâsı onu «mes'ul» insan kılmıştır. Allah'a karşı «kul», Hz. Resul'e karşı «ümme», Mürşid'ine karşı «derviş» olmanın, Müslüman ve Türk yaratılmanın «mes'ûliyeti» ile şuurlanmış, taçlanmış olan bir şahsiyetin sâhibidir. Bu mes'ûliyet duygusu ile Fâtih, Fevzi Paşa Bulvarı'nın eski ağaçları kesildiğinde mahzun, Hakkari'ye bir fidan dikildiğinde mes'uttur. Paris'te doktora yapan bir vatan çocuğu, milli târihin büyüklüklerini, yabancı ilim adamlarından meydana gelen jüriye kabul ettirdiğinde bahtiyar, Ayasluğ, Efes'e döndürülmek istendiğinde kederlidir.

Ancak, Onun hüznü aslâ melankolik şikâyetlere dökülmez ve o iklimde kuruyup kalmaz. Derhal müminin basiretiyle, **Hakk'ın emrini** arar, **çâreyi** bulur ve gayret kemerini kuşanır, gönüllülere kuşatır. Mektuplar, dilekçeler, broşürler, kitaplar yazılır. İlgililerle görüşme imkânları aranır. Sabırla muhâtapların idrâkleri zorlanır. Tâ ki son ümit kıvılcımı tükeninceye kadar bu ihlâslı gayretten vazgeçilmez. Nasıl vazgeçilsin ki, onun Hocası: «**Allah herkese kendi istidâdına göre bir vazife vermiştir.**» buyurur. İşte hayat onda ezel nasibi olan bu vazife için yaşanarak mânâ kazanmıştır. Bir tek sâniyeyi boşa geçirmez. Tâlibi varsa konuşur, anlatır; yoksa yazar...

Çok ciddi ve disiplinli çalışma ile elde edilmiş bilgi zenginliği, muhteşem denilmeye lâyık hâfızanın sâhiplendiği şifâhi kültür malzemesi ve hâtıralarının bereketi ile devamlı denilmeye lâyık bir biçimde kalemi elindedir. Onda sâhib olduğu bilgiyi, görgüyü, değerlendirme ve mukâyese malzemesini insanların istifâdesine verme, milli hâfızaya emânet etme hassâsiyeti, bir ibâdet ciddiyetindedir. Şuurlu mümin, nasıl ezan sesini dikkatle tâkib ederse, Sâmiha Anne de **hizmet** için kalemi kağıtta hazır tutmaya öylesine dikkat eder.

*
* *

Türkiye, Devlet-i Ebed Müddet'in son kalesidir. Onu korumak kollamak Sâmiha Ayverdi'nin büyük dikkatidir.

Türkiye bir **medeniyet krizi** içerisinde. II. Mahmut (1808-1839) devrinden günümüze kadar devam eden **Garplılaşma**, şüphesiz cemiyetimize bâzı şeyler kazandırmıştır, ya kaybettirdikleri!.. Öncelikle mümin, mes'ûliyetli, ehliyetli **münevver** tipi, bu

krizin kurbânı olmuştur. Kendi milletinin iman, kültür değerlerine yabancı, millî dilini iyi bilmeyen, Batı karşısında aşağılık duygusuna düşmüş «aydın»ımız, en büyük derdimiz olmuştur.

Sâmiha Anne'nin eserleri ve makâleleri temel hareket noktası olarak, «Allah'lı medeniyet»ten, «Pozitivist düşüncenin hâkim olduğu Batı medeniyeti»ne geçişin sancılarını ele alır. Bize göre topyekûn kültür dünyasını değiştirme gayretlerinin şuurlu veyâ şursuz sebep olduğu yıkımın, öncelikle Maarif'te meydana getirdiği tahribâtı dile getirir ve: «Maarif kurtulmadan Türkiye kurtulmaz. Çünkü insanı kurtaracak olan Maarif'tir.» hükmü ile hakikatı mühürler.

Ona göre, insan kurtulmadan hiçbir şey kurtulmaz. Bunun için insanda, «gerek insanlar ile gerek Allah'la olan muâmele ve münâsebetinde, kendi kendini kontrol altında bulunduracak şuurlu bir mes'ûliyet duygusu...» tesis edecek, eğitime ihtiyaç vardır. Bu eğitim, İslâm-Türk tasavvuf düşüncesinden bereketlenecek ve millî kültür değerleriyle gence şahsiyet verecektir. Düşünen, okuyan, araştıran, inanan genç adamın enerjisi, «mes'ûliyeti»nin şuurunda iş görecektir.

Aşk Bu imiş (1938), Batmayan Gün (1939), Mâbedde Bir Gece (1940), Ateş Ağacı (1941), Yaşayan Ölü (1942), İnsan ve Şeytan (1942), Son Menzil (1943) kuvvetli tasavvuf kültürüyle insanların irkilip, ben neyim? Niçin yaşıyorum? sorularına cevap bulacakları eserlerdir. İnsanlara bu eserlerle «halka hizmet, Hakk'a hizmettir» hikmeti sevdilir, öğretilir. Zira; «Dünyâ târihine bir göz atarsak, beşeriyet ne bulmuşsa, tasavvuf şuuruna doğru yol aldığı zamanlarda bulmuştur. Ne kaybetmişse de ondan baş çevirdiği ve maddecilik taassubu ile elele verdiği zamanlarda kaybetmiştir» hükmüne okuyucuyla birlikte ulaşır.

«Yolcu Nereye Gidiyorsun» (1944) ve «Mesih Paşa İmamı»'nda (1948) Türk cemiyetinin ana dâvâları ve devrin içtimâî mes'ealeleri ifâde edilir. «...geleceğini kurarken, geçmişin malzemesinden faydalanmayan milletler için devam ve bekâ diye bir şey düşünülemez» hükmünün gerekçelerini dile getirir. Sâmiha Anne, yegân yegân insanların yetişmesinin neticesinde özlenen büyük adamları yetiştirecek iklimin geleceğine inanır: «Edebi ve Mânevî Dünyâsı İçinde Fâtih» (1953) de dün, bugün, yarın bağlantısı ve büyük adam, cemiyet münâsebetleri dile getirilir.

«...Devirlerine hükmeden kimseler, bir bakıma kütle ile âşık-mâşuk rolündedirler. Çünkü devrin ve zamânın istidad ve talebi ne ise, kütlenin merkez yerinde bulunan kimse de, ister peygamber, ister hâkan, ister kral, ister derebeyi, cumhurreisi, her ne olursa olsun, bu talep ve ihtiyâcın beklediği cevâba hazırlıklı demektir. Zira kütle iyiye veya kötüyü, şuuruyla almasa bile insiyakları ile bekler, arzular ve peşine düşer. Böylece de kütlenin bilkuvve hâmil olduğu istidad ve talebi merkezî şahıs aksiyona tercüme ederek ona iâde etmekle, sebep-netice kaziyesi hükmünü yürütmüş olur. ...Şu da var ki, devri de târihi de şahsında ifâde bulmuş yapıcı ve yaratıcı kudretteki büyük ve merkezî şahsiyetler, kendilerini hâleliyen fikir, san'at, idâre ve devlet adamlarından tecrit edilerek tahlil ve teşrih edilemezler. Gerçi her ne kadar büyük adam, muhiti tarafından hazırlanan ve yaratılan değil, muhitini yaratan ve hazırlayan kimse ise de, bir âbidenin, istinat ededecek bir kâideye ihtiyaç göstermesi nev'inden bu muazzam şahsiyetler de, gerek mâzilerinden gerek muhitlerinden yapılmış bir plâtforma oturtulmak gerektir.»

...«Hayat kudret ve hazzını, hakikî kıymetlerden alan ve şahsî endişe ve menfaatleri yüzünden gâyesine aslâ ihânet etmemiş olan Pâdişah (Sultan Fâtih) böylece bilgisi, irâdesi ve imâniyle etrâfındaki devlet adamlarının zaman zaman hatâli teşvik ve tahakkümlerine karşı koyabilmiş, idâreye ve halka en yakın örneği kendi âdil, dürüst ve hikmetli hayâtıyla vermiştir. Çetin seferler ve zaferlerle geçen saltanatı içinde, ganimetten ne almışsa hepsini vakfederek millete maletmiştir. Vasiyet-nâmesinden öğreniyoruz ki doksanbeşbin akçeye aldığı yanı delikli bir miskalden ziyâde yâkut yüzüğü var. Helâl malıdır, ben ölünce satıp tükeninceye kadar kabrim üzerinde Kur'an okuyanlara verilecek diyor. Demek ki sâhib ola ola bir yüzüğe mâlik olabilmiş. Dünyâ malına râğbeti yok. Nesi olduysa hepsini millete bırakmış, hâlâ da milletin.» (A.g.e. Syf. 6)

Sâmiha Anne, Türkiye'nin silkinmesi, dirilmesi ve özlenen şahsiyetle kalkınması için Fâtih ruhlu, Fâtih şuurlu, Fâtih irâdesinde, gayretinde nesillere ihtiyaç olduğunu her vesile ile ifâde eder. Bu sebeple kendini aşmış insan olmadan, memleket idâresinin huzûra kavuşamayacağını zihinlere yerleştirmek ister.

Sâmiha Anne'de, milletin güzel san'atların her dalında eser vermesi, güçlü bir biçimde kendisini tanıması, anlaması ve güzelliği sevmesi, bir bakıma toprağın vatan oluşunun sırrına ulaşmasıyla mümkün görülür. Mimarî, mûsıkî, şiir, edebiyât milli zevkin ifâdesi olabildiği ölçüde, milli varlığı güçlendirecek, devâmını sağlayacaktır.

Muhterem Sâmiha Ayverdi Hanımefendi, mâzinin görenek, gelenek, âdet, yaşama ve eğlence üslûbunu eserlerinde anlatarak bugünkü dağınıklığa, yozlaşmaya, taklitçiliğe karşı kendi tezlerini anlatır. Ancak o, mâzide donup kalmış bir insan değildir. Nitekim; «**muhakkak ki mâziyi yaşatmak, hattâ muhâfaza etmek, devirlerin taşıyamayacağı bir yükür. Cemiyetler de tabiat gibi değişmeler, ölüp dirilmeler sayesinde ayakta durabilir... Fakat geçmiş zamâna harb ilân etmek, onunla olan münâsebet ve âşinâlığını bir cehil ve gaflet süngüsü ile tepelemek de gene bizi kurutup, tüketir... Biz geçmişimizin meyvesiyiz.**» (İstanbul geceleri, syf. 164) der.

Sâmiha Anne için esas, insanın rûhi ve fikri formasyonunu tamamlaması; dününü tanıyıp, bugününü idrâk ederek, yarına hazırlanması mânâsına gelir.

Ancak; bu, sağlam, hazırlıklı, şuurulu kadrolar devleti ve milleti her türlü emperyalizme karşı koruyabilir. Misyonerlik karşısında Türkiye (1969) Türk-Rus Münâsebetleri ve Muhârebeleri (1970) bu sancının ifâdesi olan eserlerdir.

Türkler arasında Hristiyanlığın yayılması, milli bekâmız için bir tehlike teşkil ettiği gibi, misyonerlik faaliyetlerinin dîni olduğu kadar emperyalist gâyesi de bulunduğunu bilmemiz yerinde olur. Nitekim devrimizde kültür istiklâli veyâ istilâsı, milletlerin varlığı ve yokluğu bakımından, en hayâtî mes'eleyi teşkil etmektedir.

Bu sebeptendir ki XIX. asırda, müstemlekeci devletlerin Şarkiyât ve İslâmiyet ilimlerine büyük ehemmiyet vermelerinde ve misyonerlik faaliyetlerinin artmasında, milli ve dîni gâyeler dışında, bir takım emeller de rol almış bulunmaktadır.

«Tanzimat devrinden önce milli ve dîni mefkûrenin kudreti, Türkiye'de Hristiyanlığın değil, İslâmiyet'in yayılmasına imkân hazırlıyordu. Fakat Tanzimat hareketi, aydınlar arasında Avrupalılaşıma modasını yaymakla, bu taklitçi ve materyalist

cereyan, Garb'a karşı aşağılık duygularının yayılmasına sebep olduğu gibi, bir yandan da misyoner faaliyetlerine hürriyet vermiş oldu. Bu durum ise, imparatorlukta bazı kurbanlara mal olurken, bir takım siyâsî buhranların doğmasına yol açmaktan geri kalmamıştı. Bununla berâber misyonerlik müessesesinin asırlardır devam edegelen târihi faaliyet ve kuvvetli teşkilâtına rağmen İslâmın üstünlüğü bu Hristiyan-Müslüman rekâbet savaşında yine de Hristiyanlığı mâğluplar safına itmiş oldu.» (A.g.e. VII)

«...Hangi millette ki, din ve iman meydana başsız ve sâhipsiz kalmıştır, bu yokluktan faydalanmasını bilen zümrelerin ve şahısların azimli ve sistemli faaliyetleri de alıp yürümüştür. Memleketi asırlardır siyâsî ve iktisâdî ablukası içinde tutan haçlı âlemi, bugün irfan ve iman hayâtımız kadar memleket topraklarına da kök salmak azminde ve gayretindedir.» (A.g.e. XXVIII)

Kapitalist emperyalizmle atbaşı berâber giden misyonerlik, Sâmiha Ayverdi ile üç yıl süren mektup savaşına girmiş, sonunda pes etmiştir. Ancak misyoner faaliyetleri Türkiyemizde kesintisiz devam etmektedir. İslâmın güzelliğinden nasipsiz nice insan, Hristiyan âyinlerine katılmakta ve kiliseleri doldurmaktadır.

Marksist felsefe ve eylemlerin Türkiye'yi nerelere götürdüğünü hep birlikte yaşadık. Ruhsuz, fikirsiz, belli bir düşünce disiplininin mahrum nesillerin, nasıl bu tehlikeli cereyâna vicdanlarını, irâdelerini teslim ettiklerini gördük.

Bugün de bu tehlikeler vatan coğrafyamızı tehdit ediyor. Bunlara karşı en güçlü kalemiz «âile»dir. II. Viyana muhâsarasından, Sakarya meydan muhârebesine kadar geçen çileli zaman hep «Türk âilesi» ve «Türk kadını» tarafından omuzlanmıştır. «...târih boyunca o kadın, döl veren ve doğurduklarıyla berâber bütün âileyi bir görenek ve gelenekler nizâmı içinde toplayıp birleştiren mes'ul şahıstır. Cemiyet âhenginin ipuçlarını elinde tutan ve âile kovanını petekleyip dolduran sırlı kuvvettir.

...Müslüman-Türk cemiyetinde kadına saygıyı dinin, içtimâî âhenge, örf ve âdetlere bir solüsyon hâlinde karışıp yayılmış tesirinde aramak bilhassa doğru olur. Zira dinin dudağı ko-

calara: «Allah için hayırlı olanınız, âyâli için hayırlı olandır» demiş; dönmüş evlâtlara «Cennet, anaların ayakları altındadır.» diyerek kesip atmıştır.

Kültür, yalnız okuyup yazma mes'elesi olmadığına göre, tepeden tırnağa an'anenin, dinin, içtimâî terbiye ve nizâmın hâmil olan bu kadın, şifâhî bilginin hattâ hikmet ve irfânın tâ kendisi idi. İşte bu olgun ve dolgun ana, çocuğuna ilk memeyi verirken besmele çeker: «Ya gâzî ya şehid.» derdi.

Âilenin sıklet merkezi görünüşte erkek idi ise de, aslında döl veren ve doğurdukları ile berâber bütün âileyi toplayıp birleştiren mes'ul kuvvet kadın idi.»

Bu gün cemiyetimizde kadının yeri nedir? Kadın ana mıdır? Eş midir? Yoksa yalnız dişi ve dişiliğiyle reklâm aracı mıdır? Kadını lâıyk olduğu saygı ve sevgi iklimine erİştirmeden bu cemiyeti huzurlu kılmak mümkün müdür?

Dün «Allah'lı Medeniyet»in huzur kanatları altında «dindar mes'ul insan»ı yoğuran cemiyet bugün neden huzursuzdur?

Çünkü istisnâları, güzideleri hâriç dînin mânâsını anlamış insanımız çok azdır. «... Din, ahlâk, diğerendişlik, fazîlet, hasbîlik, ve dürüstlüktür. Bunları bir tarafa koyup bir makine gibi ibâdet etmek, Allah'ı aldatmaya kalkışmaktan başka bir şey değildir.

Zaman donmamış, ilerlemiş bir tarafda dinsizlik, bir tarafta katı dindarlık taassubu zuhur etmiştir. Her iki taraf da kendi eserlerinin esiri olmuşlardır. Dindar kendi yarattığı taassubun girdabında bocalarken, materyalist inandığı felsefenin neticesi bir enerji felci içine düşerek kendini, kendi eliyle hazırladığı bu dar kaftanın içine hapsetmiş ve iç dünyâsını görebilecek bütün kapıları kendi yüzüne örtmüştür. Bunu yaparken beşeriyet şunu olsun unutmuş bulunuyor ki, müsbet ilmin de imânın da gâyesi farklı metod ve tekniklerine rağmen nihâî noktada birleşmektedir. Zira her ikisinin de hedefi gerçek hakikate ulaşmaktır. Şu varki, iman, bu yolda daha sür'atli ve emin adımlarla maksadına vâsıl olur. Zira aklın yolunu açan ve önündeki dikenleri kaldıran, ancak imandır. Çünkü mânevî hâlet, menfî ve tahrib edici vasıfları ilâhî bir potada terkib ederek hayırlı bir bütün hâline koyar. İlim ise sâde kendini tavaf eder, bu yüzden de görüşü, yalnız kendi çevresine inhisar eder ve Tih sah-

rasına düşmüş bir yolcu gibi aynı dâirenin içinde döner durur.» (Boğaziçinde Târih 177-180)

«... Asırlarca insanlık, cemiyeti organize etmek ve nizâma sokmak için kafa yormuş fakat hiç bir düşünce sistemi vahiy mahsûlü olan din kadar başarıya ulaşamamış, üstelik cemiyet daha da karışmıştır. Çünkü vahiy Allah'tan gelir. Allah'la muhabbet hâlinde olmayan milletler şifâ bulamaz. Ölüme yuvarlanır.» (Misyonerlik Karşısında Türkiye s. 108)

Sâmiha Anne, Türk insanının dünyâ ve ahret saadetini yaşayacağı şartları düşünür ve içtimâî bünyede demokrasi anlayışındaki yanlışları hesaplayarak «Demokrasi bir fazilet rejimidir, gevezelik rejimi değildir.» (Boğaziçinde Târih) hükmüne ulaşır.

Bugün maalesef bu büyük insanın ömür boyu işaret buyurduğu Türkiye mes'elelerinin hemen hepsinin düğüm üstüne düğüm atılmış halde yığıldığını görüyoruz. Çünkü fizik plânında bir kısım maddî ilerlemelere rağmen henüz insana eğilen, insanı ruhu, aklı, bedeniyle kucaklayan bir hamle gerçekleşmemiştir.

Kurtuluş, diriliş Türk insanının: Ben neyim? Niçin doğdum? Niçin yaşıyorum? sorularını canevinde sormasıyla başlayacaktır.

«... Türk milleti bugün müşterek ve birleştirici bir idealden mahrumdur. Halbuki milletimizin eskiden kütleleri birbirine perçinleyen bir gâye ve bir bağlantısı vardı. Bu müşterek imânın verilmesi için, az ve öz bir öğretmen kadrosunun milli ve ilmî kifâyeti sâbit olan uyanık, tecrübeli, ferâgatli bir bakanın ve inanchlı hükûmet siyâsetinin varlığı elzemdir.»

Bu siyâsetin sâhipleri, mâziye açılan her pencerenin Türk'ün diriliş sırlarını söyleyeceğinden korkan ve hemen gericilik damgasını vurmağa kalkın bozguncu ve kasıtlı çevreye karşı soğukkanlı, kararlı ve cesur olmalıdır.

Türk Milletinin düşünen kafaları, Sâmiha Ayverdi'yi okuyup, idrâk edip, mes'elelerin üstüne cesâretle gittikleri zaman düğümlerin çözüldüğünü göreceklerdir.

Her nefes Hak'la halk için yaşıyan, bu Aziz Ana'ya, sağlıklı bir ömür ve daha nice eserler vermesi niyâzlarımızı sunalım.

SÂMİHA AYVERDİ'NİN HÂTİRALARINDA KADINLAR

Ahmet KABAKLI

Yazı hayatına başlayışının ellinci yılı dolayısıyla, benden bir yazı istendiğinde; son elli yılın seçkin bir kadın yazarı olarak sayın Ayverdi'nin kadınlara nasıl baktığını, onlarda neler gördüğünü ve neler görmek istediğini merak ettim.

Tanıdığı, birlikte yaşadığı, çocukluğundan bildiği çevresinde sonradan gördüğü üç nesilden hanımları, en güzel olarak «hâtıralarında» anlatmış olabileceğini düşündüm. Romanlarında kadınları belki fazla idealize etmiş, tasavvufta derinleştirmiş, veyâ hayal dünyâsına koymuş olabilir. Fakat hâtıralarda yaşayan şahıslar, dâimâ denetlenmesi kâbil ve çok kimsenin bildiği çehreler olduklarından dâimâ daha gerçek (reel) dirler.

Sonra, yazarın o gerçek kişilerle ilgileri, sevgileri, hayranlıkları, sevmemezlik, kızgınlık hattâ nefretleri daha sıcak daha canlıdır.

Zâten Sâmiha Ayverdi'nin, romanlarının yanı sıra, son yirmi yıldan beri hâtıraları tercih ettiği, «İbrâhim Efendi Konağı»ndan beri o türde, kendince bir çığırın temsilcisi olduğu da bilinmektedir. Bu sebeple İbrâhim Efendi Konağı'ndan sonra târîh sırası ile:

Hâtıralarla Başbaşa (1977); Rahmet Kapısı (1985); Ne İdik Ne Olduk (1985); Bağ Bozumu (1987); Hey Gidi Günler Hey (1988) adlı kitaplarını yeniden okuyarak, «kadınlar» bakımından değerlendirmeye çalıştım.

«Sâmiha Ayverdi'de Kadınlar» meselesine şu sebeple de eğilmek gereğini duydum: Son yıllarda kadınlar konusu pek sık ve çoğu zaman da cüretli, şaşırtıcı, «devrimci» motifler hâ-

linde tartışılıyor. Anlam ve sınırları asla belirlenmemiş bir «feminizm» (?) lâfı kadınlarımıza, genç kızlarımıza «cinsel özgürlük» gibi bir açmazda, sanki başıboşluk ve hattâ anarşiyi telkin etmeğe çalışıyor. İşte sayın Ayverdi'nin hâtıralarındaki hanımları, genç kızları, bu «aktüel» sahneye çıkararak, aynı konuya, başka bir açıdan ışık tutmak istedim.

Sâmiha Ayverdi, son devir **konaklı** (zâdeğân-burjuva-bürokrat karması Osmanlı) hayâtını yaşamış, o zümrenin değerlerini de zihniyet olarak benimsemiştir. Ayverdi; «**Konaklı'nın temsilcisi**» diyebileceğimiz kadar o hayâta tutkun ve o çevreye mensup bir yazardır. Diğer bir özelliği ise, kendisini genç kızlığından beri, dönülmez şekilde tasavvuf, (tarikât) yaşayışına vermiş bir Müslüman-Türk olmasıdır.

Bu vasıfları ile Sâmiha Ayverdi'nin hâtıraları, aynı zamanda İstanbul'da Osmanlı döneminin bir târihidir. Anlattığı kişilerin bir kısmı târihe girmiş, bir kısmı zamânında çok tanınmış, bâzıları da san'at dallarında, fikirde, edebiyatta, tarikât'te, bürokraside isim yapmış kimselerdir.

Onların muhitinde analar, babalar, kızkardeşler, çocuklar, dadılar, halayıklar, câriyeler, kâhyalar, vekil harçlar, paşalar, beyler, büyük hanımefendiler ve zaman zaman konaklılarla beraber saraylılar da **Romancının** yeniden canlandığı «**tip**»ler hâlinde bu hâtıralara girmektedir. Özellikle «**Hâtıra-Hikâye**» diyebileceğimiz yazılarında kimi eski zamanda, kimisi günümüzde yaşamakta olan bu kadınlar, çoğalmakta, renklenmektedir; başlarından geçen vak'alar veyâ söyledikleri sözlerle ayrı mânâlar kazanmaktadırlar.

Aşağıda, bu kadın tiplerini ayrıntıları ile göreceğiz. Ancak umum olarak, yaşlı genç, eski zaman insanı, çağdaş kadın, ev hanımı, çalışan kadın, mutasavvıf, okumuş, okumamış, dadı, câriye, genç kız, sefir karısı, saraylı-konaklı, köylü, mahalleli, romancı, san'atkâr... Her hangi zümreden olurlarsa olsunlar hepsi, yazarımızın bakışı ve düşüncesi açılarından «yargılanmakta» olup ona göre değerlendirilmektedirler. Onlarda görülen: Derinlik, tasavvuf, sevgi, sabır, İslâmlık, neş'e, katlanma, millete vatana bağlılık, gayret, «hanımlık», insâniyet, tevâzû vs. gibi nitelikler, ekseriyâ coşkunca öğülmektedir. Bu vasıflara zıt olan karakterlerin tavrı, söz ve davranışları ise sert olmayan bir lisanla yerilmektedir.

Ayverdi'nin hanımları, değil «cinsel özgürlük» peşinde koşmak; hattâ (bu hâtıralarda) bir aşk mâcerâsında, erkeklerle kadınlık tutumunda da görünmüyorlar. Belki yazarımız, ayrı yüce bir aşkın büyüğü içinde olduğundan, gündelik sevdâ veya berâberlik ilişkilerini anlatmaya gerek duymuyor. Yazarımızın romanlarında dahî, mânevi aşkları konu edindiği düşünülürse, bunu böyle yorumlamak yerinde olur.

Bu hâtıralarda kadınlar, büyük çoğunlukla konak çevresinin ana, büyükanne, genç kız, hala, teyze, akrabâ, halayık, dâdî, câriye, hizmetçi, küçük kız vs. olarak mensuplarıdır. Daha az sayıda köylü kadınlar, kenar mahalle kızları, sokakta gözetlenmiş (müşâhede edilmiş), göç (Rumeli'den hicret) manzarası içinde (kendisine) anlatılmış veya naklen ifâde edilmiş kadınlar, Ayverdi'nin hanımlarda kadrosunu zenginleştirmektedir.

Sâmiha Ayverdi, ülkemize seçkin aydınlar yetiştirmiş, bir «irşat» geleneğinin ve görevinin de temel şahsiyetidir. Bir tasavvuf âlemi ve eğitim mefkûresi mevcuttur. Bu sebeple, romanlarındaki kadınlar ve erkekler gibi hâtıralarının tümünde de «ideal» bir dünyânın insanlarını yaşattığı şüphesizdir. Yâni, elbette gelenekte konakta ömür boyunca müşâhede ettiği seçkin, kusursuz Türk-Müslüman (Osmanlı) karakterlerin üzerine kendi görmek istediklerini de ilâve etmiştir. Kendisine inananlara, yakınlarına ve milletine «**Bunlar gibi olun!**» muradı ile ve o kadınlarla yön vermek istediği de bir gerçektir.

Esâsen bu hâtıralarda Sâmiha Ayverdi'nin, anlattığı dönemlere, o devrin insanlarına, kadınlarına, karakter ve yaşayışlarına hasreti burcu burcu tütmetedir. Denilebilir ki «**ideler âlemini**» zâten çocukluğunun, genç kızlığının, hanımefendi günlerinin millî-Müslüman-sosyal ve seçkin yaşayışında bulmuştur. Nitekim konak kadroları etrâfında geçen fikirleri ve olayları, «**gaip bir cennet**»i bize nakledercesine anlatmaktadır.

Taradığımız altı eserde görülen bütün kadınları, bu incelemede ortaya koymak mümkün değildir. Bu sebeple, en kalın çizgilerle anlattığı bazı «TİP»ler üzerinde duracağız. Diyebiliriz ki bu verdiklerimiz Ayverdi'nin hâtıralarında ve romanlarında anlattığı «kadınların» çoğu üzerinde bir fikir vermiş olmaktadır:

Hâtıralarda Kadın Tipleri :

Yüksek tabakadan gelme Gülşen Hanım'ın, Mütâreke ve savaş yıllarında, ekmek parası ve iyilik için her şeye ve her işe katlandığı anlatılıyor. (Rahmet Kapısı, s: 13)

«Gülşen Hanım kiraladığı bir dükkânda ayakkabı tamirciliği yapıyordu. Eskiciliğe rağbet de sonsuzdu. Zira şehir halkı yalınayak kalsa da yeni bir ayakkabı almasına imkân yoktu.

İşte Gülşen Hanım dizlerinde deri önlük, elinde çekiç; tabanını delinmiş, yanları açılmış, topukları aşınmış ayakkabıların tâmiri ile uzun zaman uğraştı durdu. Kazancının üçte birini nafaka etti.

Bâzan onu dam aktarmak gibi tehlikeli ve zorlu işlere de çağırıyorlardı. Saçlarını içeri toplayıp başına fes, bacaklarına da pantolon geçirerek olukları temizliyor, kiremitleri düzeltiyordu...»

Çalışan, ferâgatli, mütevâzî, diğergâm kadına başka bir örnek de, zamânımızdan bir felsefe öğretmeni olarak seçilmiştir. (Hey Gidi Günler Hey, 188)

«..... Âilenin bütün yükü felsefe hocası Nuriye Hanım'ın omuzlarında bulunuyordu. Ülkenin kânunlarının bu baba kız için hiç lüzümü yoktu. Zira onlar kötülük ve hiyânet gibi cemiyyetin zararına işleyen sıfatlara tamâmiyle yabancı idiler. Kötülükler, hiyânetler, cinâyetler hırs ve menfatler dünyâsında eteklerine zerrece dünyâ çamuru sıçramamış bu baba kızın hayırhâhlığı kânun korkusundan değil kendi iç nizamlarının şaşmaz değişmez buyruğundan gelmekte idi.

Nûriye Hanım'ın Yeşildirek'teki evi, çalıştığı İstanbul Kız Lisesi semti itibâriyle birbirine yakın sayılırdı. Günün birinde aralarında hissi ve fikri bir irtibat bulunmayan bir öğretmen arkadaşı ağlayarak kendisinin Kandilli Kız Lisesi'ne tâyin olduğunu, bu uzak ve yokuşlu semte gitmesinin pek güç olacağını yana yakıla söyleyince Nûriye Hanım:

— «Becâyış olalım, oraya ben gideyim, sen burada kal,» demişti. Âilece refah içinde bulunan o hanım da teklifi memnûniyetle kabul ederek, muâmeleyi tamamlamışlardı.»

Bir başka yazıda «çok akıllı» Nergister Kalfa dolayısıyla konakların bu çeşitten çalışan insanlara bakış felsefesi ve in-

sanca davranışları dile getirilmektedir. Ayrıca, bu Nergister Kalfa'nın, hâtıra kitaplarının hemen hepsinde «gerçek irfanlı, derin, olgun bir kadın» olarak geçtiğini hatırlatalım. (Hey Gidi Günler Hey, s: 94)

«Nasib Hanımefendi'nin yalısında sağlığı nâzık, halayıklardan zarif ve çok akıllı bir Nergister Kalfa vardı ki evin ağır işlerinden uzak tutulur ve hekim kontrolü eksik edilmezdi. Bu sevimli Habeş'in kırmızı bakır mangalın yanında oturuşu bir tablo gibi hâlâ gözlerimin önündedir.

Türk-İslâm geleneğinde ibâdet, İslâm'ın beş şartının dışına da taşarak hizmet çemberi içinde olanlara yediğini yedirmek, giydiğini giydirmekten de öteye geçerek hangi ırktan hangi renkten olursa olsun insana insanca muâmele etmek ve elinden gelen iyiliği esirgememektir. Böylece de hemen hemen bütün Türk âileleri, kendilerine hakkı geçmiş sınıfı, kendi hayat şartlarından pek ayırılmamış bir anlayışın çerçevesi içinde yaşatmayı an'aneleştirmiş bulunuyorlardı. Çeyizlemek, çok defâ da ev almak, evlendirmek ve sonunda da bunların çoluğuna çocuğuna sâhip çıkmak alışkanlığı bir gelenektir.»

Bu durumdan çok hoşlanan, sevinen, böylece yaşadığı yuveya, onların çocuklarına, büyüklerine misilsiz vefâ ile bağlanan kalfa, halayık, kul takımına, Ayverdi'nin hâtıralarında çok rastlanılıyor. Bunlardan bir çarpıcısı da «Dadı Hanım» başlıklı yazıdaki «Çerkes beyinin kızıdır.» (Hey Gidi Günler Hey, s, 98)

«Meğer genç dadı bir Çerkes beyinin kızı imiş. Teâmüle göre bey kızları ne çalınır ne satılabilirmiş. Bu yüzden de kızının yerini tesbit eden baba, maiyetiyle gelip genç kızı almak isteyince, küçük Cemâl'e gösterdiği aşırı şefkat yüzünden genç Çerkes kızı memleketine dönmemiş.»

Sâmiha Ayverdi'nin yakınları: annesi, babası, büyükanne-leri, ağabeyi, kızı, torunları bu hâtıralarda geniş yer tutmaktadır. Çünkü bunlar siyâsî hâtıralar değil âile çevresi içinde kendi geçmişidir. İşte annesini anlatan birkaç cümle:

«... Sırma saçlı, yeşil gözlü hârikulâde dilber bir çocuk olan annem, yıllar geçip dünyâ güzeli bir genç kız olduktan sonra, babamla yine bu evde evlenmiş. Düğün günü, dâvetli dâvetsiz, eş dost arasında «güzeller serefrâzı» denen gelini görmek için içeriye vâki olan hücum yüzünden ev çatırdamaya başlamış...

Annem, gerçekten de anne baba ve dadısı için peri pâdişâhının bir işâreti ile olmazları ölduran kızı idi... Aslında annem, asil bir rûh sâhibi idi. Bir kere mâsumdu, ihlâslı idi. Mahzurlu, ters karar ve davranışları hep irâdesi dışı idi. «A... ben ne dedim?» diye söylediği bir sözün muhâtabını üzdüğünü gördüğünde, buna şaşması cidden samimî idi.»

Ayverdi'nin hâtıralarında Batılılara, yabancılara özenen tipler, Türk olmayan kadınlar, «Dönme»ler vs. zarif şekillerde hicvedilir. Bu yerilenlerden kimisi şu «Remziye Hanımefendi» gibi mâsumdurlar. (Ne İdik Ne Olduk, s. 205)

«Remziye Hanımefendilere ve benzerlerine, evlâtları için millî mânevî ufuk açmayı düşünmeden, Fransız madmazellerden lisan dersi, piyano hocalarının karşısında senelerce Garb mûsikisi dersleri aldırarak, Batılı standartlarına göre kafalarına şekil veren ve neticede düşünen-insan yerine, bellediği kalıpların dışına çıkacak zihnî gücü inkişaf etmemiş nesiller yetiştiren babaların kurbânı denilebilirdi. Bir gün âilenin aşçısı, işi bırakacağını söyler. Remziye hanımefendi çok şaşırır: «Seni bir kıran mı oldu? Birimize mi gücendin? Aylığının artmasını mı istiyorsun? yollu suallerine hep:

— «Allah râzı olsun Hanımefendi, hepinizden memnunum... Fakat... Kafa bu Hanımefendi! Sabahtan akşama piyano dinlemekten öldüm. Az daha dişimi sıkarsam çıldırırım.» cevâbını vermiş.»

Aşağıdaki bölümde geçen kadın gibi, kimileri de Batı hayranlığını bir gösteriş ve hattâ Türklüğü küçültme aracı hâline döndürmüşlerdir. (Bağ Bozumu, s: 70)

«... 16-17 yaşlarında idim. Bir dişçi muâyenehânesinde sıramı bekliyordum. Herkesten önce geldiği sıkıntılı hâlimden belli olan bir genç hanım, hem sokağa bakıyor hem de genç arkadaşı ile konuşuyordu.

Genç hanım, Hâriciye Nezâreti'nde çalıştığını bir yolunu getirerek yüksek sesle belirtti. Elbette arkadaşı bunu biliyordu ama ben ve diğer bekleyenler bilmiyorduk. Bir ara sesini daha da yükselterek:

— «Nerminciğim biz öyle geri bir milletiz ki pilâvı bile kaşıkla yeriz» dedi ve sustu. Böyle kat'i bir karâra vardıktan sonra maksat hâsıl olmuştu daha ne söyleyebilirdi?»

Batı hayranlığı ve Batılı kadınlar karşısında aşağılık duygusu, Türk kadınlarında ilkönce giyim kuşam özeniş ve moda düşkünlüğü olarak başlamış görünüyor. (Bağ Bozumu, s: 126-127)

«Genç ve şuh Ferdâne, odadaki aynanın karşısına geçerek terzinin çıkardığı şapkayı giyer... Çerkes, Habeş ve Zenci halayıklara da: «Nasıl, bana yakıştı mı?» diye sormaktan kendini alamazdı.

O devirde Türk kadınının şapka giymesi, Batılılaşmak ya da Batılılaşmaya özenmek demektir.

Hudutları henüz Avrupa, Asya ve Afrika'da bulunan Osmanlı Türklüğü, Birleşik Haçlı kuvvetlerinden henüz son darbeyi yememişti. Ama Türk aydınlarının hesapsız kitapsız Batı hayranlığı, üst seviyelerde kof ve kafasız aristokrat kalabalığı içine sızmış bulunuyordu. Eleni'nin şapkasını giymekle Avrupalılaşacağını, çocuğunu mürebbiyeye teslim ederek Batılı karakteri kazanacağını zanneden gâfil zümre gittikçe yaygınlaşıyordu.»

Bu hâtıralarda bâzan masaldan inmiş, melek kanatlı, eşsiz kızlara da rastlanıyor. Ayverdi, onları efsâne ve bâzan tarikat havası içine sokuyor. Onlardan bir tânesi Süheylâ'dır. Süheylâ, komşu âllenin Müeddeb adlı oğlu ile su sızmaz arkadaşdır. (Bağ Bozumu, s: 135-136)

«Kız, güzel değildi ancak o kadar müstesnâ ve dikkate değer bir gönlü vardı ki bu esmer yüze bakan kimsenin içinde bir ferahlık ve huzur duymaması kâbil değildi. Bu kız komşu oğlu için yalnız bir arkadaş değil abla, hattâ ana ve hattâ kolunu kanadını üstüne gerdiği bir dosttu. Oğlan için de Süheylâ, gemilerin fırtınalardan kaçıp barındığı liman gibi bir emniyet ve âsâ-yış sığınağı idi.

(Süheylâ Kumkapı'da, Ermenilerin yoğun olduğu mahallede oturuyor, onlar tarafından da sevilir. «Madam Teyze» ona bir gün:)

«Hadi Süheylâ seni kiliseye götürüyüm, diyor. Gittiler. Kiliseye gelenler papazın elini öpüyorlardı. Süheylâ irkildi: «Ben Müslümanım, nasıl olur da papazın elini öpebilirim?» diye düşündü. Fakat madamla berâber çâresiz yürüdü. Yanyana duran papazlar arasında, alnında nurdan ay yıldız parlayan bi-

rini gördü. Çocuk, nur saçan bu papazın elini öptü... (Kilise dönüşü, o papaz, çocuğu yeniden görmek ister. Kız bu sefer annesi ile papazın yanına vardığında o papaz:)

— Elimi öpmek için neden beni seçtin? diye sorar. Çocuğun cevâbı:

— Alnınızda bir nur parlıyordu, olur. Bunun üzerine papaz:

— Ben de senin alnında nur gördüm de onun için buraya çağırdım, der ve yalnız kızın duyacağı bir sesle: «Ben de sizin gibi Müslümanım.» der. Süheylâ'nın annesine de: «Kızına iyi bak hanım» diye tembih eder. ... Yeryüzüne bir mücerret rûh, bir ilâhî lûtf olarak gönderilmiş bulunan Süheylâ geldiği yere sessizce döndükten sonra da âşkî ve irfânî ile ölümsüzler kâfilesinin bahtiyarlarından olarak yaşamaya devam ediyor.»

Yazar'ın bir ermiş olarak tanıttığı bu Süheylâ'nın bir benzeri de «Melek Anne»dir. (Hey Gidi Günler Hey, s: 126)

«Çevresinin Melek Anne diye sevip saydığı bu kadının yüzü, kendisine bakan gözlerle sanki: «Durma tekrar tekrar bak. Ben Hak nûrunun aksettiği bir aynayım» dercesine gönül doluran müstesnâlardandı.

Melek Anne, çağla rengi gülümseyen gözleri, pamuk saçları, muntazam hatlı yüzü, kötülöklere ve âdilöklere kapalı gönlü, etrafına devamlı hayır ve şefkat dağıtan cömertliği ile insan kalıbında bir rûhtu. Melek Anne zengin değildi ama; kuru ekmeği ile katığı dahî olmasa Kârunlardan daha zengin bir kalb mirâsına sâhipti. Öyle bir hayır merkezi idi ki, gücü yeterse çevresine bedenlen yardım eder, kinleri ve husûmetleri söndürür, elinden ve dilinden feyz ü bereket akardı.

Hiçbir muhtâcî boş çevirmez, kimseden bir talepte bulunmazdı. Zira bu dünyâya almak için değil, vermek için ayak basmış bir kişi idi.»

Rahmet Kapısı, Yazarımızın İlhan Ayverdi'ye söylediği felsefe ve tasavvuf cümleleriyle sona ermektedir. («Yıldız» adlı bölüm, s: 239)

«Gökteki yıldızlardan mı, yanında oturduğum insandan mı nedir, heyecanlı idim. Konuşmak, halleşmek istiyordum.

— İlhançığım, dedim. Biz de boşlukta seyreden bir yıldızın sâkinleri değil miyiz? Sür'atinin şiddetinden hareketini farke-

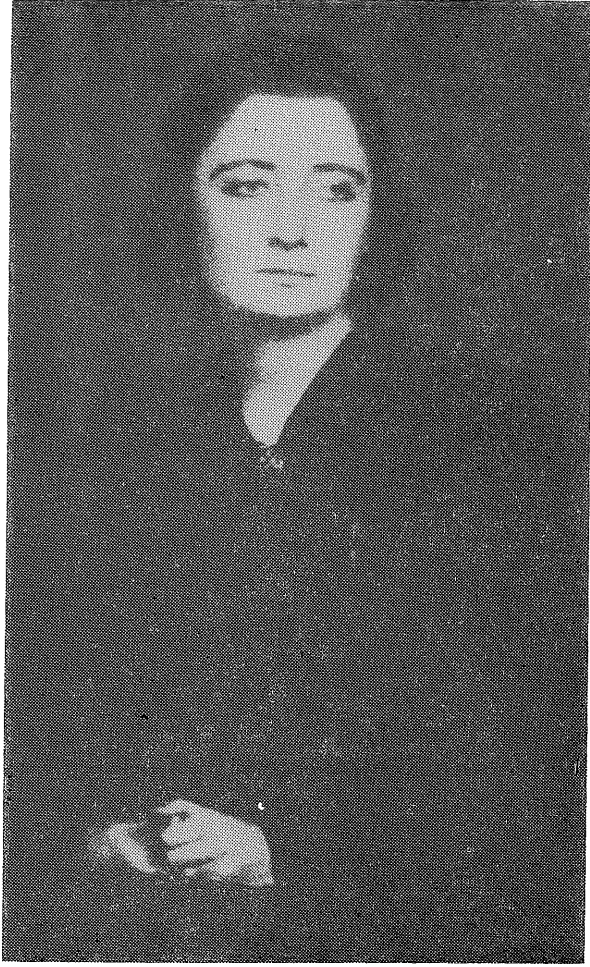
*Ağabeyi Ekrem Hakkı Ayverdi ve
eşi İlhan Ayverdi ile.*

demediğimiz bu yıldızın üstüne doğarız ölürüz, severiz seviliriz, aldanırız aldatırız, toplanırız dağılırız. Nefretlerin, ümitlerin, kırgınlıkların, sevinçlerin, kederlerin, kavgaların, barışların dört duvarı arasında mahbus olduğumuz o kesret çokluk zindanından kurtulmayı düşünmeden helâk değirmeninin dişleri arasında öğütülür gideriz.

Dünyâ dediğimiz bu yıldızın zindanında insanoğlu, göklere çıkar, denizlerin dibine iner, olmazları oldurur, her müşkilin üstesinden gelir de kendi müşkilini halledemez... Madde pâdişâhı olan kesret (çokluk) müşkilin tâ kendisi değil midir?

Bu garip yıldızın üstündeki kısacık ömrümüzü, türlü kesret zaafı, hırslar, yalanlar, riyâlar, kinler, kibirlerle berbat ederken, dünyâ dediğimiz bu yıldıza niçin gönderildiğimizi acep nenden düşünmeyiz?

Üstünde yaşadığımız yıldızın da bütün yıldızların, evvelin âhirin, zâhirin, batinın Efendisi ile biliş tutup, onun «Yâr-ı Gâ-rı» olmak gibi bir BİRLİK cenneti varken, Kesret (çokluk) cehennemine demir atıp kalmak revâ mı?»

Seçmeler

«Sâmiha Ayverdi Hanımın bu azametli şehir hakkında şimdilik o kadar şey bildiği ve o kadar çok şey okumuş bulunduğu belli ki, kendisini bu işe tamâmen vakfederse, son asır İstanbul cemiyetinin en salâhiyetli târihçisi olacağı muhakkaktır. Bu ise hem istenilmeğe, hem kıskanılmağa hakîkaten lâayık bir pâye ve bir mazhariyettir.»

Nahid Sırrı Örik

Y. Büyük Doğu, 17 Mayıs 1952

SÂMÎHA AYVERDÎ VE İMAN HAYÂTİMİZ

Hayri BİLECİK

Bir dostum¹: «İnsanlar inandıkları gibi yaşayamazlarsa, yaşadıkları gibi inanırlar.» demişti. Ne kadar doğru!..

İnanmak; kâinata hükmeden bir varlığa iman etmek, insanın yaradılışında var olan ve akl-ı seliminden doğan bir ihtiyaç. Bu sebeptendir ki, herkes idrâki ölçüsünde inanır; kimi Hakk'a kimi bâtıla... Ancak Hakk'a gönül verip O'nun birliğini her zerrede müşâhede ederek yaşamak ve biyolojik hayâtı şuurlu bir iman hayâtına dönüştürebilmek her kişinin değil, er kişinin kârı olsa gerek.

İşte bu Hak âşığı erlerin öncülerinden biri, daha doğrusu, madde plânındaki zaferleri ile hem mest hem de huzursuz hâle gelmiş asrımızın ufuklarında dalgalanan Tevhid bayrağının bayraktarı, SÂMÎHA AYVERDÎ Hanımefendi'dir.

Kimileri onu,engin muhabbetiyle canlı cansız bütün mah-lûkâtı kucaklayan bir dost ve ismiyle müsemmâ bir müsâmaha timsâli olarak tanırlar.

Kimilerine göre o, evlatlarından ayrı görmediği beşeriye-tin türlü dertlerine, yedi dağın şifâlı otlarından devâ düzmek için, gecesini gündüzüne katıp koşuşturan bağıri yanık bir anadır.

Kimileri de onun; imânına, prensiplerine, vatan ve millette göz diken veyâ dil uzatanların karşısında bileği bükülmez, topa tüfeğe baş eğmez bir cesâret ve celâdet âbidesi olduğuna şahâdet ederler.

1 M. Ü. İlahiyat Fak. Öğretim Görevlisi Dr. Ali Murat Daryal.

Sâmiha Ayverdi bu üstün meziyetleri yanında ediptir, şâirdir, târihçidir, mütefekkir ve mutasavvıftır... Ama ne söylersek söyleyelim, yine de onu lâyıkiyle tanımış veyâ tanıtmış olmayız. Zira, söylediğini işleyen, fiilleriyle fikirlerine ihânet etmeyen hülâsa, samîmiyetle inanan ve inandığı gibi yaşayan bu müstesnâ Tevhid erinin şahsiyetini bütünüyle kavramak, ancak o olmakla mümkündür.

O halde bize düşen, Sâmiha Ayverdi gibi bir âbide insanın şahsiyeti hakkında beşer idrâkiyle fikir yürütmek değil, tam bir teslimiyetle onun eline-etegine yapışıp peşi sıra gitmek olsa gerek. Öyleyse, sözü ona bırakalım ve iman hayâtımızı, onun ölçülerine göre değerlendirmeye çalışalım:

Sâmiha Ayverdi'ye göre iman hayâtı; bugünün şartları içinde yaşanabilir İslâmî-medenî bir hayat tarzı, bir yaşama üslûbudur.

Bunun içindir ki o, kendisini bildi bileli bir taraftan küfür ve inkârı doğuran cehâlet ile savaşıırken, diğer taraftan dinin yumuşak dokusunu katılaştırarak onu, zamânın akışını tâkip-ten geri bırakıp yaşanmaz hâle getiren taassupla mücâdele etmiştir. Bir makâlesinde şöyle diyor: «Bugün dinin mâhiyetinden habersiz olan ve ona karşı mes'ûliyetini idrâk etmemiş bulunan iki ayrı kütle mevcuttur: Fikren bir din esprisine mâlik olmayanlar; yâni bu mevzûda tamâmen bilgisiz ve câhil bulunanlar. İkinciler ise, dindar geçindikleri halde, ellerindeki cevherin istimal mahallini tâyin edemeyerek çakıl taşı yerine kullananlar. Bunların her ikisi de, cemiyete aynı derecede zararlı zümrelerdir. Zira, ayrı kutuplardan olmalarına rağmen, her ikisinin de hareket noktası taassuptur.»²

Sâmiha Ayverdi İslâm'ı; günlük hayâtın dışında kalmış vicdânî duygulardan ve yalnız şekil ile alâkalı belirli amel-lerden ibâret bir din olarak görmez. Ona göre din: «Ferdin diğer insanlarla ve ferdin vicdânî ile olan münâsebetlerini tanı- zım eden ve kontrol altına alan hayâtî bir sistemdir.»³

Bu sistemin aksamadan yürüyebilmesi için de o, her fırsatta önce ferdin, en azından iki yüzlü olmasına sebep olan menfaat ve korku ahlâkından kurtarılıp aşk ve iman ahlâkı

2 S. Ayverdi, Millî Kültür Mes'eleleri ve Maârif Dâvâmız, s. 98.

3 S. Ayverdi, K. Rifâî ve 20. Asrın Işığında Müslümanlık, 1983, s. 134.

ile terbiye edilmesi ve kendi kâbiliyetleri içinde en iyi hâle getirilmesi gerektiğine işâret eder.

Bir gün Hz. Ayşe'den Peygamberimizin ahlâkını sormuşlar. O da cevap olarak: «Siz Kur'an okumuyor musunuz? Resûlullah'ın ahlâkı Kur'an ahlâkıdır.» demiş.

İşte Sâmiha Ayverdi Hanımefendi'nin: «Aşk ve iman ahlâkı» dediği, Allah sevgisinden doğan ve iman hayâtına esas olan bu ahlâk, yâni Kur'an ahlâkıdır.

Ancak onun anlayışında bu üstün ahlâka erişmenin yolu; sâdece Kur'an okumak değil, o ilâhî kitabın âyetleri üzerinde aklı selim ile tefekkür edip, onları en doğru şekilde anlamaya ve yaşamaya çalışmaktır.

Bu seviyede bir ahlâkî yaşayışın veyâ iman hayâtının en güzel örneklerinden birini, yine Sâmiha Ayverdi'de görüyoruz:

1980 öncesi anarşi devresinde, memleketimiz enerji ve yakacak sıkıntısı çekiyordu. Soğuk bir kış günü, o müstesnâ insanın evindeki kalorifer petekleri kendilerini bile ısıtamaz hâle gelmiş ve oturma odalarındaki sobada yakacak bir damla gaz da kalmamıştı.

Sâmiha Ayverdi'nin soğuktan çok rahatsız olduğunu bilen ve evinde kullanmadığı elektrikli ısıtıcıyı getirmek için kendilerinden izin isteyen yakın çevresinden birine⁴, yaşadığı bu güç anlarda söylediği şu meâldeki sözler onun, hangi ölçüde bir ahlâk anlayışına ve iman hayâtına sâhip bulunduğunu göstermeye kâfidir: «Memleketimde enerji kıtlığı varken ve vatandaşlarım üşürken ben onu nasıl kullanırım!..»

Sâmiha Ayverdi için Kur'an ahlâkı: «Kütlelere tasfiyeli ve muhâsebeli bir hareket ve canlılık veren hükümdardır.»⁵ Ve yine ona göre, insanoğlunu hayvânî vahşet istilâsından koruyan bu hükümdar; askeri kahramanlığa, devlet adamını basirete, hâkimi adâlete, tüccarı, esnafı ve sanâyiciyi dürüstlüğe sevkedip huzur ve asâyişi sağlayarak hayat zincirinin passız ve kopuksuz teselsülüne yol açar. Böyle bir hükümdâra tâbi olan; sütçü ise süte su katamaz, kunduracı ise kundurayı çürük maldan yapamaz, işveren işçisinin, ortağının hakkını gözetir, öğretmen talebesini gerektiği gibi yetiştirir.

Ancak müşterek prensipler uygulanırken, her ferdin nef-

4 İ. T. Ü. Makine Fak. Öğretim Üyesi Doç. Dr. Bayram Yüksel.

5 S. Ayverdi, **Kur'an Ahlâkı**, Ayır Basım, s. 5.

sine karşı âdil, başkalarına ise müsâmahakâr davranması, bu tâbi oluşun en mühim şartlarından biridir.

İşte fert veyâ cemiyetin, böyle mükemmel bir ahlâk anlayışı içinde harama helâle, günaha sevâba riâyet edip aynı kıbleye yönelerek, medeniyete sırt çevirmeden inancını yaşar hâle gelmesine iman hayâtı diyoruz. Ve biliyoruz ki bugün, böylesine bir yaşayıştan çok uzağız.

Sözü yine Sâmiha Ayverdi'ye bırakalım ve bugünümüzü nasıl değerlendirdiğini birlikte görelim: «Eski zaman insanının bir Âmentü'sü vardı. Kibleleri ve inançları hemen hemen müşterekti. Vaktâ ki Kiblesizler devri revaç buldu, kütleler de o zaman ne tarafa döneceklerini bilemez oldu. Daha doğrusu Âmentü'sünü kaybetmekle teveccüh edeceği bir mukaddesi kalmadığından, kendi kendine tapmaya başladı. Böylece de cemiyet içinde bir curcunadır kopar oldu. Öyle ki; kimi şöhrete tapıyor, kimi başını varlığın ve dirliğin eşğine koyuyor, kimine kadın, kimine evlat mâbud oluyor, kimi câh ve ikbâle taparak büyüklük şehveti ile yere göğe sığamaz hâle geliyordu.»⁶

Bir başka yazısında da o, iman hayâtıyla birlikte medeni hayattan da kopuşumuzu şöyle hülâsa ediyor: «Aklın iflâs ettiği noktada, kaptan köprüsünde mâneviyat yer alırsa, dünyâ dalgaları hayat gemisini batmaktan kurtararak selâmet sâhiline isal eyler. Yoksa, akıl ve aklın verimleri nefsanî ve hayvânî dalgaların saldırısında insanoglunu parçalanıp dağılmaktan kurtaramaz.

Maddeyi hayâtın mihveri kabul ediş; helâl-haram, günah-sevap, hayır-şer gibi mânevî değer hükümlerinin iflâsı demektir.»⁷

Ancak, sâdece bu paragraflara bakılıp Sâmiha Ayverdi'nin akıl ve maddeye karşı olduğu zannedilmesin. Onun Allah'a isyan etmeyen akla da, hayâtın mihveri hâline gelmeyen maddeye de gereken değeri verdiğini yakînen biliyoruz. Şu sözleri, mânânın yanında maddenin de lüzûmuna inandığının en açık delilidir: «İtiraf etmek yerinde olur ki, Garp, dünyâ görüşünün ağırlık merkezini madde üstünlüğüne dayarken, her zaman mânâ ve ruh üstünlüğünü elinde tutmuş olan Şark, spritüel ve ince medeniyetinin içine, bir nevi tenezzül sayarak

6 S. Ayverdi, *Kubbealtı Mec.*, Kible ve Kiblesizler, 17/3, s. 5.

7 S. Ayverdi, *Kur'an Ahlâkı*, Ayı Basım, s. 4.

hoyrat maddeyi kabul etmemek hatâsını işlemiştir. İşte onun için de bugün, madde ile mânânın nikâhını kıyamamış olmanın cezâsını çekiyordu.»⁸

*
* *

Bize göre bugün, Kur'an ahlâkının esas olduğu bir iman hayâtına yönelip her sâhada huzur ve refâha kavuşmamız ancak, Sâmîha Ayverdi'nin temsil ettiği su katılmamış bir tasavvuf anlayışının cemiyet plânında yaygınlaşması ile mümkün olabilir.

Bu üstün tasavvuf anlayışını da; ana prensiplerde şeriate ters düşmeyen, ancak ilâhî hikmet ve mânâlar üzerindeki kabuğu çatlatıp tefekkür ve tefsir yolunu açarak özü yaşanır hâle getiren gerçek bir hayat felsefesi, şeklinde hülâsa edebiliriz.

Sâmîha Ayverdi'ye göre iman hayâtına esas olan; iyi, doğru, güzel ve faydalı ne varsa, hepsinin asıl kaynağı **Allah sevgisidir**. Hattâ Allah korkusu da bu sevgiden, herkesten ve her şeyden çok sevilen Allah'ı incitme endişesinden doğar.

Fakat onun anlayışında mücerret bir Allah sevgisi yoktur. Allah sevgisine ancak, her biri Hakk'ın bir türlü tecellisine mazhar bulunan bütün mahlûkâtı sevmekle erişilebilir. Ama bu, asla kötü ve zararlıya karşı elini kolunu bağlayıp oturmak değil, hayrın da şerrin de izâfî olduğunun idrâki içinde, her şeyi Hak'tan bilerek O'nun emirleri gereğince hareket etmektir.

Böylesine sevip inanmış ve böylesine bir sevgi ile şuurlanmış hangi fertten kendini kontrol etmesini ve âilesi, vatanı milleti uğruna menfaatlerinden, ihtiraslarından fedâkârlıkta bulunmasını bekleyebiliriz!..

Sâmîha Ayverdi, o erişilmez üslûbuyla bu husûsu şöylece gözler önüne seriyor: «Zira bugünün tefekkür ufukları açılan insanına korku, zor, baskı, tehdit ile hiç bir düşünce şeklini telkin edemiyeceğimiz gibi, birtakım fanatik motiflerle ve fantazilerle süslenmiş dogmaları da kabullendiremeyiz.

Ancak, insanları muayyen bir noktada birleştiren garazsız bir sevgi, onların gözünü gönlünü bu ideale (İlâ-yı Kelime-tullah'a veyâ din idealine) çevirebilir. Böyle bir sevgi ise zora,

8 S. Ayverdi, *Bir Dünyâdan Bir Dünyâya*, s. 131.

tehdide, mantıkî ve siyâsî isbat usullerine hâcet kalmadan insanları külli varlık fikrinde dinlendirebilir.»⁹

İşte bu anafikrin kendi hayâtına tatbikini de, şu veciz cümlelerde buluyoruz: «Hesâba kitâba aklım ermiyorsa ne gam! seni hesapla kitapla mı buldum Allahım!»¹⁰

Şayet gençlerimizi böyle bir sevgi ile bağrımıza basıp târih, edebiyat, mûsikî v.b. değerlerimizle donatabilseydik, onları yabancı ideolojilere kaptırır mıydık!..

Sâmiha Ayverdi'ye göre Allah sevgisine ve iman hayâtına talip bir insana ilk aşılacak duygu, mes'ûliyetdir. Zira mes'ûliyet hissi taşımayan insanın, kendisine de cemiyete de hayrı olmaz. Ve bu duyguya ancak, aşk ve iman yoluyla varılabilir.

Onun terbiye sisteminde, ibâdet ve riyâzat için de olsa, bir köşeye çekilip oturmak yoktur. Bilakis, her varlığın Hakk'ın bir tecellisine mazhar olduğuna inanan insan, tam bir mes'ûliyet şuûru içinde, dâimâ çevresine hizmet edecek, iyilik yapacak, iyilik yapma fırsatı bulamazsa icat edecektir.

Sâmiha Ayverdi'de, imânın icâbı olan bu sevgi, hizmet ve mes'ûliyet anlayışının doruk noktasına ulaştığını görüyoruz. Meselâ o, hayâtının en zor safhalarında dahi «Vatan sevgisi imandandır.» hadîs-i şerifinin icâbını lâıykıyla yerine getirmiş ve vatan hizmeti ile imânın parçalanmaz bir bütün olduğunu yaşayarak göstermiştir. Bu bütünlüğün eriştiği seviye, şu muhteşem cümlelerde ne kadar güzel ifâde edilmiş: «Zaman zaman da işte karşıma târih çıkar, toprak altındaki cedlerim çıkar. İmanla sarmaş dolaş olmuş vatanım çıkar.

Zâten toprakla imânı ayırmak mümkün mü? 1400 sene evvel, bir elinde Hak kelâmı, ötekinde kılıç, ümmetine yol gösteren Nebî, bu ikiz kardeşi birbirinden ayırmamış. Ya biz neden, niçin ayırırız?

Şu halde, ancak imanla vatani yek-vücut kıldığımızda, o Nebî'nin ümmeti olmaya hak kazanırız vesselâm.»¹¹

Netice olarak diyebiliriz ki; özlediğimiz iman hayâtının asrımızdaki müşahhas örneği olan Sâmiha Ayverdi Hanımefendi gibi bir insanlık âbidesini, beşer idrâkiyle de olsa, daha iyi tanımaya ve tanıtmaya çalışmak bir vatan ve iman borcudur.

9 S. Ayverdi, K. Rifâî ve 20. Asrın Işığında Müslümanlık, 1983, s. 140.

10 S. Ayverdi, Hancı, s. 37.

11 S. Ayverdi, Yer Yüzünde Birkaç Adım, s. 43.

Sâmiha Ayverdi
O, MİLLÎ VİCDANDIR...

Ergun GÖZE

Vicdan aynasıdır: Dağılmış, çözülmüş, hasta düşmüş bir cemiyetin fertlerine tutulan vicdan aynası...

O millî vîcdânı besleyen ise millî hafızâdır. Meşrûtiyet ilânının çığlıkları da, İstanbul işgâlinin hıçkırıkları da, İstanbul semtlerinin ve konaklarının terlik tıptırları da onun kaleminde bir cemiyetin şahsiyetinin, hüviyetinin diriltici, vicdan uyarıcı hâtıralarıdır.

Hikâyeci, romancı, araştırmacı Sâmiha Ayverdi'nin en zengin ve en mühim tarafı budur. En büyük eserlerinden birisi olan **İbrâhim Efendi Konağı** bunun için bir imparatorluğun romanıdır. Ve bu romanı okuyan her vicdan sâhibi, bir İmparatorluk yıkımının ezâsını, azâbını vîcdânında duyacaktır...

Sâmiha Ayverdi millî vîcdânı millî hâfızaya raptetmiş ve bunda büyük başarı ve sadâkat göstermiştir. Amma sâdece o kadar değil: Millî Hâfızası'nın temelinde de ebedî bir çizgi vardır. Bir İslâm büyüğünün: «**Elest Meclisi'nde « b e l â » diye haykıran sesimi bu gün gibi duymaktayım**» dediği gibi o da Elest Meclisi'ndeki sayhasını ve sonra dünyâ planındaki kavli kararını, gayret kemerini kuşanıp perkittiği günkü feryâdını bir an aklından çıkarmadan vicdan aynası vazifesini yapmaya devam etmiştir.

Zâten bunları bir an aklından çıkarsa, bir bereketli büyük nehri andıran hayâtı bir **himmet** «Nil»i olabilir miydi?

Teknolojinin, madde medeniyetinin hâyhuyu, makine gü-rültüsü arasında boğulmuş nice vîcdânı uyandırabilir miydi?

Bence onun en büyük tarafı budur.. Bu ezel, ebed bütünlüğü.. Bu ikrar tamâmiyyeti.. Nice recülleri kıskandıracak ve **HÂTUN** kişilerden nicesini «**ER** kişi» yapacak yücelikte bir nâsîp..

Seçmeler

«Ayverdi'nin romanları, kitapları, yazıları, Türk medeniyet ve kültürünün hemen bütün unsurları incelenerek, değerlendirilerek, onlardan alınan zevk ve şevk okuyucuya intikal ettirilerek yazılmıştır. Tam bir Türk kültürüdür bu... Osmanlı'dan bize ne kaldıysa odur. Osmanlı İslâm'ı, sonra Batı'yı ne şekilde anlamışsa, ne kadarını almışsa...»

Yılmaz Öztuna

Tercüman 12.4.1988

SÂMÎHA AYVERDÎ'DE EĞİTİM

Nâzik ERİK

İnsanoğlu, sanki üzerine vazife imiş gibi, kendi kendine de olsa, karşılaştıklarını mutlakâ tavsife kalkışır: güzel der; çirkin der; sevimli der vs...

Davranışlarına bakarak hükme bağlamaya çalışır: öfkeli der; huysuz der; merhametli der, cömert... cimri... vs.

Ya da resmî vazifesi bir yana, eserleri ve meşgalesi ile ona bir sıfat vermeğe heveslenir: ressam, romancı, öğretmen ya da terbiyeci gibi...

Belki insanlar arası münâsebetleri, karşılıklı anlaşmayı daha da kolaylaştırdığı için; şahsiyet, karakter ve hüviyetlerini de bu bâriz husûsiyetlere binâ etmeği ister.

Halbuki öyle şahsiyetler, öyle kişiler vardır ki fiziki görüntüsüyle vasıflandıramazsınız: Sığmaz! Şahsiyetine varamazsınız: Ulaşamayacağınız kadar yüksek, erişemeyeceğiniz kadar derindir. Ve eserlerine uzanmaya gayret ettiğiniz zaman da hayret ve hayranlığın sukutu ile boynunuzu eğer «Seni bilemedim» acz ve pişmanlığı içinde ferdayınızı, duygularınızı ister istemez, içinize gömersiniz.

Muhterem S.A. Hanımefendi'yi vasıflandırmak, diğer husûsiyetleri yanında eğitimciliğini dile getirmenin zorluğu buradan gelmektedir.

Çünkü kendileri, dünyâya neden geldiğini, nereye gideceğini bilen, bu âleme niçin geldiğinin sırrına ermiş, ne işe yarayacağını şuuru içinde fisebilillah hizmete soyunmuş bahtlılardır. Kendilerine âit olmaktan çıkmış, kütlenin malı, kütle menfaatinin nirengi noktası olmuş sayılılardır. Şahsî ha-

yâtı kadar nâsirliği, romancılığı, târihçiliği, terbiyeciliği ile de 20. asır Türkiye'sinin nirengi noktasıdır. Ondan söz etmenin güçlüğü bundandır.

Terbiye kelimesini lügatlar: «Çocuktaki iyi ve kötü istidatların kötülerini tâdil edip iyilerini geliştirerek ona iyi ve faydalı alışkanlıklar kazandırmak, bu iyi ve faydalı alışkanlıkları davranış hâline getirmek onu hayâta hazırlamaktır,» diye târif eder.

Ârifler için ise terbiye, Cenâb-ı Hakk'ın Rubûbiyet sıfatının tecellisidir. Cenab-ı Mevlâ'nın (Rab) esmâsının kâinatta, her zerredeki cereyânı ve sereyânıdır. Her zerreyi tekâmül yolu ile daha iyiye, daha güzele ulaştıran kudret-i İlâhî'nin eseridir.

Kemal, âlemdeki varlıklar içinde eşrefi mahlûkat olan insanın hakkı, bir bakıma hedefidir. Terbiye, kulu edebe götüren yoldur.

Beşerin fizikî yapısındaki eksiğe, kusûra modern ilmin eli ile çâre gösteren Mevlâ, mânevî varlığındaki çirkinliklerin, kötülüklerin devâsını da ihsan etmiştir.

Allah güzeldir, güzeli sever...

Âlemde güzel ile çirkinini berâber yaratan Allah, insana da iyi ile kötünün istidâdını berâber vermiştir. Sonra da ona gönderdiği Peygamberleri, velileri, mürebbi-i âlem olarak vazifelendirdiği güzelleri ile günahattan, hatâ ve kusurdan kurtarıp sevâba, doğruya çağırmıştır. Aslında kulun elinden gelebilecek olan sâdece bu sesi duymak ve bu sese uymaktan ibârettir.

Mutlu bir ağız: «Bizim vazifemiz insanlara insanlıklarını hatırlatmaktır» demişti. Muhterem S.A. Hanımefendi'nin hâline, hayâtına, eserlerine bakarken mürebbi-i âlemin vazifesi bu mudur, hakikî terbiye, hakikî terbiyenin hedefi bu noktadır? diye düşünülebilir. Gerçekten de 50 yıl içinde S.A. Hanımefendi'nin çeşitli tür ve üslûpla yazılmış 30 u aşkın eseri tek hedefe yönelik gibidir.

«Dört kitabın mânâsı Lâilâheillallah!» dercesine bütün yazılarında sâdece «insan» demiş, insana hitâbetmiş, insanı terennüm etmiştir.

S.A. Hanımefendi'nin terbiyeciliği, yâni insan yetiştirmek için kullandığı metod, İslâm'ın ve tasavvufun 20. asırdaki idrak ile, iman ve aşka dayanan yolu, bir nefes ayrı kalmadığı

Hocasının yoludur. O bu uğurda hem kalem hem de kelâmı ile gayret gösterirken hiçbir zaman «nasihat» etmemiş, uzun konuşmamıştır. Dâimâ kısa ve öz söz ve hâdiselerin dili ile yol göstermeyi tercih etmiştir.

Yazılarında olduğu gibi sözlerinde de örnekler vererek, herkese anlayacağı mertebeden, anlayacağı dil ile ve hassaten sertlik göstermeden hoşgörü, yumuşaklık ve muhabbetle hitab eder.

Cemiyetin bütün müesseselerini muhâtab edinmiştir. Ona göre toplumdaki her müessesenin geleneği, töresi, nizâmı ve vazifesi vardır. Müessesenin evvelâ kendi nizâmını muhâfaza ederek vazifesini görmesi gerekir.

Âileden başlayarak okula ve orduya uzanan sosyal müesseselerde fertlerin karşılıklı hak ve vazifeleri, dünkü ve bugünkü müesseselerimiz, bu müesseselerin temel yapılarında günün sosyal ve târihi şartları içinde kaybedilen ve kazanılan yanlarını sert, katı bir mâzi dâussılâsına kapılmadan, asrın ilim ve tekniğini göz önünde bulundurarak, yarının yapıcılığına ışık tutmuştur.

İnsan âlemde hiçbir zaman tek ve yalnız olmamıştır. «Sizleri birbirinizle daha iyi anlaşasınız diye ayrı renkler, ayrı dillerde yarattık.» buyruğunca, toplumlar ayrı milletler hâlinde halk edilmişlerdir. Bu Rabb'in irâdesidir. Rabb'inin her verdiğini, Rabb'inden her geleni «işte benim istediğim bu idi...» rızâ ve irâdesi ile kabul eden S.A. Hanımefendi bir millete mensub olmanın mesûliyetini şerefle taşır. Tıpkı insan olmak, kul olmak gibi, bir milletin ferdi olmanın da mesûliyetleri, mükellefiyetleri vardır. O, bu mükellefiyetin şuur ve idrâkı içinde, ferdin millî meseleler karşısında kendine düşeni yapmaktan geri kalmaması gerektiği inancındadır. Bu yüzden millî meseleler karşısında hassas ve aktiftir, aksiyonerdir. Bütün müesseseleri ve meseleleri ile toplum onu yakından alâkadar eder.

«Her millet bir târih içinde oluşmuş ve gelişmiştir. Milletleri ayakta tutacak olan târih şuurudur. Târih şuurundan mahrum toplulukların bir millet olması beklenemez.»

Toplumu yapan sosyal müesseselerdir. Âileden başlayarak ordu, mektep, mahkeme, ekonomi... vs. insanların bir arada yaşamaya başlamaları ile doğmuş, ilâhî bir nizam ve millî bir renk içinde gelişmişlerdir. Sosyal yapıları şekillileyen kıvam

ve âhengin teessüsünde, târihi ve içtimâî mirasların payı büyüktür. Bunun devâmı da sözlü ve yazılı resmî ve husûsî imkânlarla genç nesle intikâli sûretiyle temin edilir. Bu yönde ilk hizmet «insan yetiştirme»yi iş edinen kurumlara düşer.

S.A. Hanımefendi teker teker bu sosyal müesseseler üzerinde, ayrı ayrı durmuştur. Her birinin günümüzdeki eksikleri, kusurları, asıl görevleri ve beşerî gerekliliklerini ayrı ayrı vukufî ve sabırla göstermiştir. Romanlarında olduğu gibi makâlelerinde ve sohbetlerinde, konferanslarında bunları söylemiştir. Onun yıllar evvel işaret ettiği, parmak bastığı sosyal problemlerin acı-tatlı zuhuru, uzak görüşlülüğü kadar terbiyeciliğinin de delilidir.

En çok üzerinde durduğu âiledir. Terbiyenin ilk adımı orada atılacaktır. «Çocuğun henüz emekleyip konuşmaya başladığı andan itibaren kulağını doldurarak hayat mücadelesinde hayrı şerden ayırt ettirecek bir kıtas veren şifâhî kültürdür.» Bu da âilede verilebilir. «Çocuğun maddesi ile mânâsının arası açık bırakılmamalıdır.» «Çocuklarınıza evi sevdiren» derken asıl işaret ettiği çocuk, insan kadar cemiyetin de istikbâlidir. Çocuğun terbiyesine hassaten bunun için itinâ edilmelidir. Çocuk ne sinsiliğe sığınacak kadar sert, ne de mesûliyetsizliğe giden bir başboşluk içinde bırakılmalıdır.

Âile içinde fertler arasında karşılıklı saygı ve sevgi bulunmalı, her fert, âile içinde mesûliyetini müdrîk olmalıdır. Hassaten kadının âileye, millete, millî bünyenin sağlığına tesir ve bu yoldaki rolü ciddiyetle ele alınmalıdır. Milletin temeli âile, âilenin temeli ise kadının iffet, tevâzû, sabır ve hoşgörüsü, muhabbet ve şefkatidir.

Milleti ayakta tutan ikinci büyük müessese ordudur. Târihle gelişen ordunun millî ve mânevî yapısı gücünün temelidir. Çatısı altında topladığı millet evlâdına verdiği terbiye milletin birlik ve berâberliğinin, istiklâl ve istikbâlinin teminatıdır.

Topyekûn terbiye denince akla gelen ilk mesul makam Millî Eğitim Bakanlığı'dır. S.A. Hanımefendi'nin hemen her fırsat ve imkânda dile getirdiği millî eğitimin meseleleri ve Millî Eğitim Bakanlığı teşkilâtıdır. O milletin hal ve istikbâlinin birinci derecede mesûlü olarak gördüğü Millî Eğitim'in bir eğitim felsefesi olmaması kadar verilen eğitimin de millî olmama-

sından muztarıptır. O, milli eğitimin milletin çocuklarını milletin değerleriyle bezeyerek, milletin yarısına hazırlayamamasından muztarıptır. Daha açık bir ifâde ile milleti millet yapan dil, din, târîh, edebiyat, san'at, töre, görenek ve geleneklerin genç nesle intikal ettirilememesinden huzursuzdur. Onun nazârında bunlar milli şuurun verilmesi, milli varlığın bekâsı için öğretilmesi zarûrî olan temellerdir.

S.A. Hanımefendi iman ettiği tevhid inancının bütünlüğü içinde âlem ile âdemin yâni tabiat ile insan arasındaki benze-yişe dikkati çeker. Toplum ile insan arasındaki ilişki üzerinde durmak, düşünmek de zarûridir, tabiidir. O, toplumu bir pi-ramit bütünlüğü içinde görür. Tıpkı bir insanın uzuvları arasındaki hizmet ve hizmetten doğan kıymet farkları gibi, cemiyetteki insanlar arasında da işgal ettikleri mevki ve mertebeye göre kıymet ve meziyet farkları vardır. Çalışan bir fabrikanın muazzam makinaları yanında yer alan bir küçük cıvata gibi her fert mevki ve şartlar ne olursa olsun kendine düşeni yerine getirmekle mükelleftir. Yerinden düşen bir cıvatanın bir fabrikayı hareketten alakoyup susturabildiği gibi nizam-ı âlem çarkı içinde de bir fert bir düzeni altüst edebilir. Onun için herkes sınıf, zümre kavgasına girmeden kendi mükellef olduğu vazifeden mesul olmalı, mesûliyetini duymalıdır. Bir vücûdun uzuvları gibi cemiyet içinde birbirini tamamlamanın zevk ve şuurunun taşınalıdır. Toplumdaki bu müdrik insanın her şeyden evvel vakur, haysiyetli ve mesûliyetli olması gerekir ki, bu da âile ocağından itibaren mesul makamların çocuğa verecekleri terbiye ile mümkündür.

Terbiyenin gâyesinin insan yetiştirmek olduğu bilinir. S.A. Hanımefendi'ye göre: (insan) bütün kâinâtı eseri ve müessisi ile temsil eden, Allah ile dâimâ irtibat hâlindeki üstün varlıktır.

«İnsan bu âleme kendini ve Yaradanını idrak etme istidâdı ile gönderilmiştir. Maddece ve mânâca da irâdî veyâ gayr-ı irâdî değişmektedir. Önüne geçilemeyen tekâmülü, irâdî olarak müspet bir mecraya sevk etmemiz aklın icâbidir. Yoksa fenâ alışkanlıklara, kötü telkin ve itiyatlara demir atıp kalırsak bu tekâmülün menfî ve pişmanlık verici olacağı pek tabiidir.» Şu ifâdeden de anlaşılacağı üzere terbiye sâdece çocukluğun sınırları arasında ve sâdece mükellef makamların (âile, okul gibi)

mesûliyeti içinde kalacak bir olgu değildir. O, anlatmak ister ki «insan bir emâneti hâmindir. Bu emânetin şuuruna varmalıdır.» «Muhakkak olan şudur ki, insan denen mahlûk bilsin, bilmesin bir mânevî emânetin sâhibidir. Bu gerçeği idrak ise kendinde ve bütün yaratılmışlarda Yaradana görmekte mümkündür. Vahdete ermek demek bu büyüleyici anlayışa vâsıl olmak demektir. Ancak hâmil olunan o ilâhî emânet bu şuura vâsıl olduktan sonra meydana çıkar.»

«İnsanlar yaradılış âlemi içinde asıl duyulacak, asıl görülecek, asıl bilinecek olan hakikatlara karşı sağır, kör ve idraksiz olabilmektedirler.» Halbuki S.A. Hanımefendi'ye göre herkesin bu âlemde bir ezel topu vardır. Hepimiz bu ezel toplarımızı aramakla, yâni ezelde kabul ettiğimiz mesûliyet ve mükellefiyetlerimizi aramakla vazîfeli sayılırız.

«Aklımı kullanmayı bilen herkesin acaba dünyâyâ niçin geldik? diye düşünmesi gerekir. Bunu bilmek için evvelâ insanları hayvanlardan ayırt eden o fark ve temyiz kabiliyetimizle içimizi istilâ etmiş kötü sıfatlardan temizlenmemiz yâni fesât, hiyânet, adâletsizlik, yalan, riyâ, kibir gibi zararlı hislerden ayıklamamız lâzımdır. İşte bu savaşta muvaffak olursak o zaman dünyâyâ yalnız kendimiz için değil, başkalarını faydalandırmak için geldiğimizi anlarız. Fert için terbiyenin gâyesi de budur. Eskilerin tâbiri ile ahlâkî zemimeden kurtulup, ahlâk-ı hamidiye ulaşmaktır.» «Zirâ dünyâyı mâmur eden kendi kendisinin efendisi bulunan insan olduğu gibi vîran eyleyen de gene maddece hür, mânâca esir olan adamdır.»

Görülen şudur ki S.A. Hanımefendi'nin terbiye ve insan anlayışında hareket noktası şuur ve mesûliyet fikridir. Elbette bu bir iman meselesidir. Onun inancına göre Allah fikri insanın fitratından ve akli seliminden doğar. Muhit ve terbiye onu yaratmaz, şekillendirir. Allah'ı duygusu cemiyetin çürük taraflarını tashih edip sakatlıklarını tâmir eder. Allah duygusunu kaybetmiş cemiyetlerin ahlakları, birbirlerine sıcak ve yumuşak bir sempatiyle değil, kânunların, içtimâî zarûretlerin, korku ve menfaatlerin baskısıyla tutunmaya çalışırlar ki, bu bir kardeşlik ve dostluk bağı değil, nâçar bir ortaklık vazifesidir.

Mesûliyet ve şuur anlayışına gelince İslâmî bilgi ve düşünceye sâhip herkes beşerin «Arzolunan emâneti kabul edip

insan sıfatına nâil olmakla mahlûkâtın en şerefli olmaya li-yâkat kazandığını, akıl ve idrak mertebesinde halk olmakla da kâinatta en üstün mertebeye lâıyk görüldüğünü kabul etmiştir. Ezel ahdine bu dünyâ plânında da sâdık kalarak yaşamak, insan olmanın, insan olarak yaratılmış bulunmanın icâbı ve insanın gerçek vazifesidir.

Sâmiha Ayverdi Hanımefendi tevhide, işte kâinâtın sebeb-i vücûdu, var oluşun sırrını aşıkâr eden bu görüş noktasından ulaşmıştır. İslâmı cehlin kapı açtığı şekilcilikte görmemiş, taassuba demir atıp kalan inanç darlığına iltifat etmemiştir. Tasavvuf neşvesinden gelen bir gönül zenginliği ile gördüğünü, bildiğini, sevdiğini birlemiş, bu birleme onun hayâtının yaşama prensibi olmuştur. Eğitimciliğin temeli budur, buradadır.

Sözlerimize «Kendi kendisiyle hesaplaşıp bir anlaşılmaya vardiktan ve kemal zirvesine ulaştıktan sonra dışa taşıp insanlara hizmet etmek... Bu zirveye erişmek hayvânî ihtiras ve ıztırapları kontrol altına almış safvetli ve ihlaslı bir kişinin kâridir.» buyuran Sâmiha Ayverdi'nin «İnanmak, inandığı prensiple münâsebet kurmaktır.» hükmüyle son verirken eğitmek için de eğitilmek için de insanca yaşayabilmek, hür olabilmek için de inanmanın lüzum ve değerini bir kere daha tespit etmek gerekliliğine işâret etmek istiyoruz.

SÂMÎHA AYVERDÎ...

Sâmiha Ayverdi Hanımefendi Türk-İslâm töresinin mâzîmizin ictimâî ve siyâsî hayâtına inikâs eden, bunlara yön veren mânâ veren o hârikulâde vechelerini bir kanaviçe zarâfeti ile tesbit ettiği ve okurlarını, ister istemez, hasret dolu bir nostaljiye tevcih eden eserlerinden hiç birini yazmamış olsaydı dahî, üç muhterem arkadaşı (Safiye Erol, Nezîhe Araz ve Sofi Huri hanımefendiler) ile birlikde kaleme aldığı «Yirminci Asrın Işığında Müslümanlık - Ken'an Rifâî» isimli eserle sa'yi muhakkak gene meşkûr olmağa devam ederdi.

Bu eser Ken'an Rifâî'nin o yüksek ahlâkını, mahdut bir çevrenin ötesinde, geniş bir kütleye tanıtıp sevdirmeye, hayran bırakmağa muvaffak olmuştur. «İnsân-ı Kâmil»in 20. asırda tecellî eden bu çok mümtaz misâlinin fikriyâtı ve mesleği pekçok gence imrenilecek bir misâl ve ilham kaynağı teşkil etmiş; sırf bu eser sâyesinde, pekçok kimse «İnsân-ı Kâmil»e meftûn olmuş, hayatları mânâ kazanmıştır.

Sâmiha Ayverdi Hanımefendi işte bu himmetleri dolaısıyla şükranla anılmağa devam edecektir. Kendileri için sıhhat, âfiyet ve tezyid-i ömür niyâz ediyorum.

Prof. Dr. Ahmed Yüksel Özemre

* * *

«HAN YAP OĞLUM, HAN YAP!»

Kemal Yurdakul AREN

«Eski Türk, devirler ve asırlar değişse de, belki anasının kanı ile damarlarına geçmiş bâzı değişmez kâidelerin hudutlarını kırmayı düşünmezdi. Âile içi hiyerarşi bunlardan biri idi. Bir evlâd sakalına ak düşse dahî, baba ve anasının karşısındaki evlâdlık mes'ûliyet ve mükellefiyetinden bir şey kaybetmezdi.»

«İşte bu oğul, bu babanın elini öpüp yola ve yolculuğa çıkarken, genç de olsa, gençliğini tüketmiş de bulunsa, hayır duâ edip arkasını sıvazlayan babası, çok defâ ona: «Gittiğin yerlerde han yap oğlum, han yap!» diye öğüt verirdi.»

«Eski Türk anlayışında, han yapmak, demek, insan aramak, demektir.»¹

«Sâmiha Ayverdi ve Kültür Değerlerimiz,» mevzûunu ele alırken mes'eleye O'nun nazarından bakmak istedim. Mâdemki kültür: İnsanı insan yapan değerler manzûmesidir, mâdemki Türk an'anesi yaşanan hayâtın mânâsını insan aramakla eş tutuyor, o halde biz de mevzûun birinci ana başlığını:

SÂMİHA AYVERDİ ve İNSAN: olarak tesbit edelim.

«Hoşça bak zâtına kim, zübde-i âlemsin sen!
Merdüm-i dide-i ekvân olan âdemsin sen!»

(Ey insan, kendine dikkatle bak. Sen âlemlerin özü, kâinâtın gözbebeğisin) Şeyh Gâlib'de bu ifadelerle yüceltilen insan, Sâmiha Ayverdi'nin tefekkür sisteminde de aynı mânâdadır:

1 Millî Kültür Mes'elelerimiz ve Maârif Dâvâmız, İst. 1976, s. 5-6.

Âlemlerin özü ve kâinâtın gözbebeği! Âlemlerde ne varsa insanda da o var. Ulvî ve süflî. Mânâ ve madde.

Eğer insan, kendisinde mevcut bu kuvvetleri, yine kendisine verilmiş bulunan akıl ve irâde ile koordine edebilir, güçlerini ulvî hedeflere doğru sevk edebilirse, bu orkestrasyonun sırrını yakalayabilirse, kâinâtın gözbebeği olacaktır. Buradaki şarta dikkat etmek gerekir: Bu orkestrasyonun sırrını yakalayabilirse...

«Hür doğmuş insan, kendini, kendinde gizli ve mevcut olan iç kuvvetlerin emrinden kurtaramadığı, beşerî hassalarına hâkim olup, onlara söz geçiremediği müddetçe, ister ilim, ister san'at, ister teknik veyâ devlet adamı olsun, ne zaman ve nasıl patlayacağı belli olmayan sürprizli bir bombadır ki, bir an iyilik yaparken, ednâ bir tahrikle, kötülük yapmaktan da geri kalmayacak olan zavallı bir esirdir.»

«Dünyâ için en büyük tehlike ise, serseri mayınlar gibi, çarpacağı yer kestirilemeyen bu kendinden habersiz kalabalıklardır.»

«Şu halde ona şuur verip kendinden haberdâr etmek ve iç kuvvetlerini kontrol altına alıp, menfî elemanları, müspet ve yapıcı kuvvet hâline getirmek için ne yapmalı?»²

Evet ne yapmalı? Cevap yine ondan:

«Şerleri ve menfî temâyülleri, daha zuhûra çıkmaya vakit bırakmadan önüne katıp götüren târihi ve an'anevi terbiye.....»
«İnsanın insana, insanın Allah'a karşı olan vazîfe şuurunu bu terbiye anlayışının esâsını teşkil ediyor.»³

Çâre bu idi!.. İnsan, bu terbiye ile zırhlanmalı, silâhlanmalı.

Bir gül fidanı şu tefekkür zincirini zuhûra getirir: «Şu terâvet ve letâfette bir çiçek verinceye kadar bu fidan ne devreler geçirmiş, ne mihnetler çekmiş ve ne zorluklara katlanmış ve ne de hoş zamanları olmuştur. Hiç şüphesiz fırtınalarda sallanmış, yağmurlarda ıslanmış, karlı günlerin, buzlu gecelerin çilesine dayanmış, ama tatlı meltemlerin, ılık güneşlerin de sa-fâsını sürmüş, nihâyet goncalanıp, çiçeklenerek gâyesine ulaşmıştır.»

² A.g.e., s. 270-271.

³ A.g.e., s. 4.

«Düşünüyorum ki, bir nebatın bile, kemâl ve cemâl durağına varabilmek için nice çilelere katlanması gerekiyor. Asıl mühim olanı da bu horlanış ve hırpalanışlarla yıkılıp devrilmemek için köklerinin pençesiyle toprağa sıkı sıkı sarılması, hayat ve bekâ nafakasını, kök denen iç dünyâsından tedârik etmesidir.»

«Halbûki insanoğlu, sırasında, bu nebâtî şuurdan bile mahrum. Zirâ, ağacın toprak altı ve toprak üstü hayatının müşterek faaliyetinden doğan semerelerini o, bir köke muhtaç olmadan te'min edebilmek iddiâsında! İşte bu basiretsizliği yüzünden de durmadan geçmişini inkâr ediyor, tahrip ediyor, onun için de çiçeğini açmadan, gâyesine ulaşmadan ziyân olup gidiyor.»⁴

Dışı insan olanın, içini de insan etmesi gerekir. Bunun adı TERBİYE'dir. İnsana insanlığını öğretmek. Bunun da başlangıcı, fertlerin târih şuuru kazanması, kökleriyle yüz yüze gelmesi, toprak altı ve toprak üstü değerleriyle biliş tutmasını sağlamakla olacaktır. Bu bakımdan:

Sâmiha Ayverdi Mektebinin En Mühim Dersi Târih'tir :

Târih, yâni: «Mâzî, akıl danışılacak en doğru sözlü ve tecrübeli bir dosttur.»⁵ Buradan anlaşılıyor ki, S. Ayverdi, târihi, kendisinden akıl danışılacak bir dost olarak görmektedir.

Gerçekten de târihi, bir kronolojik tasnif değil, dâimâ ibretler tablosu olarak ele alır. Târihe tenkid nazarlarıyla değil, muhâsebesini yapmak kastiyla bakar. Yekûnunu çıkarır, bırakır.

**Sen seyrancısın, seyrânın eyle!
Deme şu neden şöyle, bu böyle!**

kavlince hareekt eder. Bu, bir ibret nazardır. Görür ve gösterir.

Târihte dikkatimizi çektiği safhalar bilhassa Türk'ün itilâ ve fütühât devirleri ile, dağılış ve çöküş devirleridir.

4 A.g.e., s. 176-177.

5 Hâtıralarla Başbaşa, İst. 1977, s. 15.

Üzerinde durduğu noktalar ise: Gerek itilâ ve fütûhâtı, gerekse dağılış ve çöküşü, hazırlayan potansiyel ve bu hâdisenin oluş şeklidir. Burada bilhassa şunu açıklığa kavuşturmak isterim: S. Ayverdi ne fütûhâtın âlâyiş ve şâsaasıyla gözleri kamaşmış bir kasîdehan, ne de dağılış ve çöküşün verdiği acıların mer-siyecisidir. O, mâzi bereketlerini ve ibretlerini bugüne taşımak için onları yâdeder.

İtilâ ve fütûhât asırlarına bakışı: a) Gâye, b) Fâtihler, c) Fâtihleri yetiştirenler, şeklinde özetlenebilir.

Gâye: İlä-yı Kelimetullah'tır. Türk'ün Kızılması. Allâh'ın hitâbını diyârdan diyâra taşımak.⁶

Fâtihler: Birer kütle fedâileridir. Bunlar cemiyete nizam, âhenk ve huzur getirmek vazîfesiyle çileye soyunan, zorluklara katlanan ulu kişilerdir. Onlar, gazâlarda kılıçları, kahramanlıkları, barışlarda iman, bilgi ve celâdetleriyle cemiyetin rûhuna derinlemesine nüfûz etmişlerdir. Kat'iyen gözleri dönmüş mâcerâperest ve saldırgan birer istilâcı değillerdi. İhtişamlı sâdelikleri ve aksiyoncu ruhlarıyla çevrelerini birer medeniyet merkezi hâline getirirlerdi. Onlar, toprağı olduğu kadar kütlenin iç yapısını da işleyerek, bir yandan cihad ve gazâ rûhunu kamçılayan, bir yandan da, cemiyetin estetik ve mânevî gücüne güç katan bu fedâiler alpler, erler, erenler ve ahilerdir. Dünyâ plânında adları Alpaslan olur, Ertuğrul oğlu Osman Gâzi olur, Mehmed bin Murad Han olur. Fıskıyeden dökülen suların revîşi niye göz oyalasın! Fıskıyenin haznesindeki sudur aslolan.

Sâdece o mu? Hayır!

Fâtihleri yetiştirenler: O kütle fedâilerini halkın hizmetine hazırlayıp cemiyet içine salıveren, kendindeki fikir ve imânı aksiyona çevirecek şahıs ve zümreleri yetiştirmekle vazifeli yol gösterici rehber ve mihver insanlar zümresi.

Bu fütûhâtın madde plânındaki tezâhürleri ise: «Bunlar, karsıları, sarayları, sahilsarayları, köşkleri, kayıkları, bağları, bahçeleri ve koruları, çeşmeleri, sebilleri, selsebilleri, câmileri, mes-cidleri, tekkeleri, türbeleri, bendleri, kemerleri, hanları, hamamları hattâ aşkı, meşki ile bir nizâmın, bir usûlün, bir görgü ve görüş, bir felsefe ve medeni-

6 A.g.e., s. 113.

yetin yuğurup rüşte getirdiği bir kıvam ve târih bereketi olan bu eserler, bir milli rûhun, bir milli an'ane ve âdetin, bir zaferin tâ kendisi idi.»⁷

Târihçi Gibbon'un şu tesbitine de aynen yazısında yer verir: «Osman, gerek kendini, gerek başkalarını inzibat altında tutmayı bilen kimselerdendi. Bir binâ, ancak kurucusundan belli olur.»⁸

İtilâ ve fütûhât asırlarından bütün bunları gören ve gösteren S. Ayverdi, dağılış ve çöküş devirlerimizden de ibretler taşır:

«Haçlı orduları Doğu'dan Batı'ya fikir dağarcıkları dolu olarak dönerlerken, bu dönüşün ve uyanışın adına ŞARKLILAŞMA değil RÖNESANS dediler. Zira, bu dağarcığın muhtevâsını Greko-Romen potasına atarak, medeniyetlerine bir şahsi hüviyet kazandırdılar. Öyle ki bu medeniyet, değirmen taşının arasına buğday olarak girip, un olarak çıkan başağın macerâsını yaşayarak yeni bir çehre kazanmış oldu. Halbuki, Türk rönesansı diyebileceğimiz Tanzimat'ın temelleri kurulurken, bir iflâsın üstüne giydirilen bu basmakalıp kaftanın adına GARPLILAŞMA dendi. Acaba bizim, Garphlaşmaya mı, yoksa oluş ve yükseliş devirlerimizin zihni ve rûhî dinamizmini dış tabiat bilgileri ile takviye edip, milli bir kalıp içinde ihyâ etmeğe mi ihtiyâcımız vardı? Nitekim, târihin büyük hamle ve hareketleri dâimâ Şark'la Garb'ı bir terkibe götüren medeniyet izdivaçlarıyla meydana gelmiştir. İskender ve Fâtih misallerinde olduğu gibi,

«Şu halde bugün de kuvvet, şevk ve hayat kaynağımızın kendi öz değerlerimiz olduğunu unutmamak bizim için bir ölüm-kalım mâcerâsı olsa gerek.»⁹

Bu, bir muhâsebedir. Kâr-zarar hesabı. İşte bir bilânço daha:

«Hâlâ asırların arkasından gelen ıztırapların acısını bünyemizin her noktasında hissetmekteyiz. Fakat, yine asırların gerisinden gelen canlı bir devam ve bekâ insiyâkına mâlik bulunuyoruz. İliklerimize yerleşmiş bu iç kuvvet, târih boyunca her

7 «İstanbul Rüya Görüyor» adlı henüz neşredilmemiş nesirlerinden.

8 Hâtıralarla Başbaşa, s. 120.

9 A.g.e., s. 14-15.

zehirlenmenin panzehiri olmuş ve her müşkül anda yolumuza ışık tutmuştur. Şu halde, cemiyetimizin sakat, bozuk ve aksak taraflarını ele alır ve dile getirirken, kastımız menfi bir tenkid ve yıkıcı bir hücum olmamalıdır. Bize lâzım olan, hasta evlâdına yedi dağın otundan ilâç toplayan bağıryanık bir ananın iyilik ve şifâ yolundaki gayret ve titizliğidir. Gerçekten de eşi bulunmaz şanlı târihimizin sıra dağlarından, bugünün dertlerine ilâç toplamak en kestirme ve en tesirli çârelerden biri olsa gerek.»

«Bir cemiyet için târih, yüzünü seyredebileceği tek cilâlı ayna, tek doğru konuşan şâhittir.»¹⁰

Peki, târih nasıl öğrenilecek? Elbette maarif yoluyla. Esâsen S. Ayverdi'ye göre:

TÜRKİYE'NİN MAARİFTEN MÜHİM MES'ELESİ YOKTUR!...

Bu fikrini 1956 daki bir makâlesinde altını çizerek söylemiş, 1988 de de kendilerine şifahi olarak sorduğumda, yine aynı mânâyı şu sözlerle ifâde ettiler: «Bir kuvve-i anil merkeziye demek olan maarif çöküntüye ve inkırâza uğradı mı, ona bağlı olan bütün müesseseler, siyâsî, iktisâdî, hepsi gider. Türkiye'nin en mühim mes'elesi maariftir.»¹¹

MAARİF, MAARİF AMA, HANGİ MAARİF?...

«Bugün, büyük kütlenin maddî ve mânevî cehâleti, mevcut sistemin ve içtimâî müesseselerin kifâyetsizliğine delâlet eder. Eskiden bir şebeke hâlinde vatan sathına yayılmış şifâhî kültür müesseselerini bugün tamâmiyle kaybetmiş bulunuyoruz. Meselâ: Yarım asır evveline kadar içtimâî bünyenin birer canlı uzvu hâlinde yaşayan ve çalışan hücreler, birer küçük akademi vazîfesi görmekte bulunuyordu. Şöyle ki, imam, muhtar ve bekçiye arkasını dayamış mahalle teşkilâtı ile mahalle kahveleri, esnaf loncaları, ordu ocakları, dergâhlar, zâviyeler hep halkın hizmetinde olan eğitim müesseseleri idi.»

«En güzel Türkçeyi konuşan ve yaşatan Bektâşi tekkeleri mûsikîmizi zirveleştiren ve şiirimize kol-kanat açmış olan Mev-

¹⁰ A.g.e., s. 67.

¹¹ 16 Temmuz 1988 de.

levî dergâhları vardı.»¹² «Öyle ki, eskiden bir bekçinin, bir sakanın, bir sütçünün dahi kendi küçüğüne ve kendi çevresine öğreteceği ve söyleyeceği bir şeyleri vardı. Mektebi, medresesi olmayan, nesillerin nesillere emânet ettiği bu tradisyonel bilgi, cemiyetin iliklerine işlemiş, bir hikmet ve irfan kaynağı idi. Kütlenin bütününe karışmış bu şifâhî kültür hazinesi, ona, eksiklerini öğreten, fazlalıklarını törpüleyen fikrî ve rûhî bir disiplin vererek hayâta hazırlayan büyük mürebbî, büyük hoca demektir.»¹³ «Şu bir hakikat ki, gençliğe kânunların icbârı ile vatan sevgisi, ahlâk, fazilet, iffet ve benzerleri gibi üstün vasıflar kazandırmak mümkün değildir.»¹⁴

Mâdem ki şifahi kültür unsurları yele verilip yok edilmiştir, mâdem ki, mânevî değerler kânunların zorlaması ile kazandırılmaz, o halde geriye sâdece ve sâdece devletin teşkilâtlandırdığı maarif müesseseleri kalıyor. Onun için **TÜRKİYE'NİN cumhûriyetten beri ve hâlâ, EN MÜHİM MES'ELESİ MAARİF-TİR.**

BUDANMIŞ TÜRKÇE İLE NESİLLER YETİŞTİRİLEMEZ!

Evet Türkiye'nin hâlâ en mühim mes'elesi maariftir, ama maarif de dil demektir. «Doğrusunu söylemek lâzım gelirse: Dünkü güne nazaran hangi sâhalarda kazançlı, hangilerinde kayıplı olursak olalım, istikbal adına mâruz bulunduğumuz en ciddi tehlike, dilimizi kaybetmiş olmamızdır. Bugünkü budanmış Türkçe ile mâzisini, târihini, edebiyâtını, mefâhirini bilen bir münevver gençlik yetiştirilemez, nitekim yetiştirememiştir!...»¹⁵

S. Ayverdi okulunda, târihle atbaşı ehemmiyetle üzerinde durulan ders, «**DİL**»dir. Dil'i sâdece bir anlaşma vâsıtası olarak değil, birliği, berâberliği, millî rûhu yaşatan bir unsur olarak mütâlea eder ve: «Bir milletin geçmişini, hâlini ve geleceğini idâre etmiş ve edecek olan lisan müessesesi, o müesseseye üşüşme fırsatını ele geçirmiş haşerât tarafından nasıl har vurulup, harman savrulur? Asırların süzgecinden geçmiş ve ancak ilmin buyruğuna tâbi olması gereken bu müesese, beş-on fikir yobazının, üç-beş satılmışın keyfine nasıl bira-

12 Millî Kültür Mes'elelerimiz ve Maârif Dâvamız, s. 48.

13 A.g.e., s. 66-67.

14 A.g.e., s. 80.

15 A.g.e., s. 397.

kılır?»¹⁶ S. Ayverdi, 27-28 Nisan 1968 târihinde Türk Muallimler Birliği'nin 2. Dil Kongresi'ndeki fevkalâde muhtevâlî ve uzun konuşmasını şu sözlerle noktalar: «Diline ve topyekûn harsine hâkim olamayan bir milletin mukadderâtına da hâkim olamayacağı tabîî bir neticedir.»

«İngiltere Hindistan'ı kaybetmekle büyük zarara uğradı, lâkin yıkılmadı. Fakat Shakespeare'i kaybetseydi, dünyâ haritasından silinebilirdi. Biz ise, hem Bağdad'ı elden aldırдық, hem de Fuzûlî'yi kaybettik. Bunun sonu nereye varacak?»

«Bizden sormak, alâkalılardan işitmek ve iş eylemek!»¹⁷

S. Ayverdi, «Târih, alfabeyi, bir medeniyetin anahtarı olarak kabul eder, dil ve dilin kelimelerini de o medeniyeti besleyen ve yaşatan kültür nafakası olarak görür.»¹⁸ der. Daha ne desin? Daha ne denebilir ki?...

Söz topunu kültürün bir diğer unsuru olan san'ata doğru yuvarlayalım ve orada nelere işâret edildiğini berâberce müşâhede edelim:

YAHUDA'NIN SUÇU ve MÜSLÜMANIN HUZUR ve SÜKÛ-NU:

«Eski Yunan'dan bu yana, Doğu ve Batı'nın kültür, medeniyet ve san'at bilânçosuna en kısa çizgilerle temas edecek olursak, karşımızda, biri akli, diğeri rûhî temellere oturmuş, iki ayrı medeniyet tablosu belirir.»

«Şark, istinad ettiği Hak merkezini ve bu merkezin rûhî değerleri ve malî olan edeb, îman ve aşk motiflerini, yüksek voltajlı bir enerji hâminden, mekân ve madde plânına geçirerek hacımlar, çizgiler ve sesler armonisini vücûda getirmiştir. Böylece de Şark san'atı deyince, muvâzene haddesinden geçmiş bir dinamizmin, estetik plânına aktarılışı, bir iç medeniyetin iç dünyâdan dış dünyâyâ, yâni madde ölçülerine aksedişi hatıra gelir.»

«Garb san'atının doğuşunu ve tekâmül seyrini tâyin eden, araştırmacılık ve akliyecilik ise, san'atkârın kıymet ölçüleri ve dinamizmi arasına hüsrân, nedâmet ve utanç gibi karanlık unsurlar da karışmıştır. Söyle ki: Müslüman san'atından Hristiyan

16 A.g.e., s. 194.

17 A.g.e., s. 204.

18 A.g.e., s. 219.

San'atını ayıran psikolojik mekanizma, Garb'ın kendi peygamberine ihânetinin pişmanlık ve acısını bir türlü unutamaması ve bu ruh hâletini de gerek resimde, gerek mimarlıkta, gerek mûsikîde hülâsa, bütün güzel san'atlar kolunda asırlar boyu tekrar edip durmuş olmasıdır.»

«Onun için, kiliselerin içi ve incillerin yaprakları, çarmıha gerilmiş İsa'lar ve muztarip Meryem'lerle dolmuş; onun için, peygamberi düşmana çaşıtlayan Yahuda'nın suçu resimde, heykelde, gravürde ümmetin müsterek günahı olarak yüzlerine vurulmuş ve bu, dost a ihânet motifi, hristiyanlık âlemine unutturulmamıştır. Böylece de Müslüman san'atı huzur ve sükûnu dile getirirken, Hristiyan san'atı, kasvet ve ıztırâbı terennüm etmekle teselli ve inkişaf bulmuş, bunun için de kilise, her zaman câmiden loş, karanlık ve abus olmuştur.»¹⁹

MEKTEB-İ EDEB:

S. Ayverdi'ye göre kültür, yaşanan değerler sistemidir. Hal böyle iken nizam ve üslûba büyük değer veren yazarımızın, bu unsurları bünyesinde en mükemmel şekilde toplamış bulunan Türk âilesi hakkındaki düşüncelerine temas etmemek mevzûumuz yönünden büyük eksiklik olacaktı. «Bu arınmış, inanmış ve kendini sağlama almış bünye, cemiyete de sağlam fertler veriyor, içine sızmak isteyen bakterileri yaşatmıyor, üretmiyor, yerleşmiş nizamlara, temel kıymetlere yayılım ateşi açarak tahribat yapmak isteyenlere fırsat vermiyordu. Onun için de içtimâî yapının en küçük fakat en kuvvetli hücresi olan âile, asırlardır devam eden siyâsî, askeri ve iktisâdî krizlere rağmen cemiyeti ayakta tutan bir emniyet süpabı vazifesini görmekte devam ediyordu.»²⁰

Peki, böylesine kendi küçük, cirmi büyük bu uzuv ne idi?

Bir mekteb-i edeb idi. Sâdece erkeği ile dışa açık ama aslında evinin hakiki sâhibi kadın olan, kem nazarlara kapalı bir topluluk idi.

«Kadın, döl veren ve doğurdukları ile berâber bütün âileyi toplayıp birleştiren mes'ul kuvvetti. O, ihtiyarı, genci ve çocu-

19 A.g.e., s. 220-221.

20 A.g.e., s. 274.

ğu ile bu kovanın içinde peteklenip tutunan yapıcı kuvvetti.»²¹
«Bu imanlı kadının evlâdına kapılarını açtığı bir kâinâtı vardı. Çocuk mektepten de, muhitten de evvel, rûhî temellerini ve temâyüllerini o havanın içinde kazanır, besler ve geliştirirdi.»

«Çok defâ, sâdece ecdad mirâsı bir şifâhî kültüre mâlik olan ana, bu emâneti, evlâdına devretmek husûsunda kendini borçlu ve mes'ul tutmayı bir mukaddesat borcu sayardı. Zîrâ, içinde bir imânın cezbesini yaşatan bu kadın için evlât, evvelâ din ile vatanın, sonra kendinin emânet malı idi. Binâenaleyh Hak'tan gelmiş bu emâneti, ONU VERENE LÂYIK BİR İNSAN OLARAK YETİŞTİRMEK, ELBETTE Kİ VAZİFELERİN EN MUKADDESİ DEMEKTİ.»²²

*
* *

S. Ayverdi'de kültür değerlerimizi dolaşırken elimizde olmadan bir çember çizmiş olduk ve insan yetiştirme noktası ile bu dâireyi kapatmak durumunda kaldık. S. Ayverdi mektebinin asıl konusu İNSANDır. Yaradılışındaki hikmete, Halifetullah sıfatına lâayık insan yetiştirmek. Ders programı, kitapları Muhammedi ahlâkı nazârî olmaktan çıkarıp, yaşanır hâle getirmek üzere düzenlenmiştir. Ölçü ve değerlendirmesi de «Hak için halka hizmet» mizânıyla yapılır.

21 A.g.e., s. 396.

22 A.g.e., s. 123.

İSLÂM EDEBİYÂTI GELENEĞİ
VE
SÂMÎHA AYVERDİ

Doç. Dr. Ali YARDIM

Tahsil hayatımızın henüz başlarında iken, Konya'da, bak-
kallık da yapan bir hoca efendi ile kendi çapımızda sohbetleri-
miz olurdu. Bir gün, Hz. Mevlânâ'nın Mesnevi'sinden söz açıl-
mıştı. Mevlânâ'nın temsil ettiği üslûbun yabancısı olan ve ka-
lıplaşmış ilmihâl bilgileri ile kısas-ı enbiyânın, ilgi sâhasını ve
bilgi malzemesini oluşturduğu bu zat: «**Ben, Mesnevi'nin tamâ-
mını okudum. Onun, ne dîn ne de îman ile ilgisi vardır. O, baş-
tan sona arslan kaplan hikâyeleriyle dolu bir kitaptır!.**» deyi-
verdi.

Ne var ki, duygularıma ters düştüğü için benimseyemedi-
ğim, gerçeğini bilmediğim için de reddedemediğim bu söz, öte-
den beri, yutulması ve geri çıkarılması mümkün olmayan bir
kılçık gibi, hep zihnimi kemirdi durdu. Nihâyet, aradan onbeş
sene geçtikten sonra, Mesnevi'nin Hadisleri üzerinde bir tez ça-
lışması yapmamızın kararlaştırılması, bizi, Mevlânâ ve Mes-
nevi'si ile ciddi olarak yüzyüze getirdi.

*
* *

Tahsil hayatımız boyunca, rehberlik vasfını hâiz hocaları-
mız olageldi. Bize, bir sâhanın söz sâhibi adamı olabilmek için,
geniş çaplı çok sağlam bir kültür zeminine sâhip olmak gerek-
tiği telkîn edildi durdu. Öte yandan, ehemmiyet arzeden ki-
tapları okumamız istenirken de, onları, «ders kitabı okur gibi
okumak» tenbihinde bulunuldu. Ayrıca, bir taraftan Tefsir, Ha-

dis, Fıkıh, Kelâm, Siyer gibi klâsik İslâmî ilimlerin prensip ve meselelerini okuyup öğrenirken; bir taraftan da Târih, Edebiyat, Güzel Sanatlar, Edebi Sanatlar gibi insanı uzaktan yakından ilgilendiren bütün sâhalara dâir temel kitapların, ilgi alanımız içine alınması, her fırsatta söylenegeldi.

Bu tavsiyelere, tamâmen değilse de, büyük ölçüde uyma gayreti gösterirken, Sâmiha Ayverdi adlı yazarın eserleri de karşımıza çıktı. Onun eserleri ile karşılaşmamızın otuz senelik bir mâzisi oluyor. Galibâ ilk okuduğum eseri, «İnsan ve Şeytan» adlı romanı idi. Kırmızı kalemle kelime, cümle ve paragraf altlarını çizmiş durmuşum. Zaman içinde neşredilen diğer eserlerini de, ders kitabı okur gibi olmasa da, aynı ciddiyetle tâkib etme gayretinde olmuşuzdur.

*
**

Bir hadisçinin, «İslâm Edebiyatı Geleneği» konusunda söz söylemeye kalkışmasının, haddini bilmezlik gibi telâkki edilebileceğini bildiğim için, bizim yaptığımızın, bir sınır tecâvüzü değil, sâdece dirsek temâsı olduğunu belirtmem gerekecektir.

Mevlânâ başta olmak üzere, günümüze doğru, geniş tesir sâhası olan klâsik ve modern müellif-yazarların eserleri üzerinde, kullandıkları H a d i s malzemesi ve malzemeyi kullanmış üslupları bakımından yaptığımız değerlendirme çalışmaları, bize, bu eserlerle ilgili bir karşılaştırma imkânı bahşetmektedir.

Bizim tesbitlerimize göre, klâsik ve modern dönem eserleri arasında iki tânesi vardır ki, bunlar, ayniyete yakın bir benzerlik arzetmektedirler: Mevlânâ'nın Mesnevi'si ve Sâmiha Ayverdi'nin, özellikle, son on beş senelik eserleri: **Bir Dünyâdan Bir Dünyâya, Dost, Hâtıralarla Başbaşa, Rahmet Kapısı, Bağ Bozumu, Ne İdik Ne Olduk, Hey Gidi Günler Hey** ve diğerleri.

Yazılarındaki Türkçe'ye hâkimiyet, üslûb ve tahkiye mükemmelliği, birçoklarının ifâde ettiği gibi, Ayverdi'nin yeğâne özelliği değildir. Bu husus, bir yazının şekli unsurları dikkate alındığı takdirde doğrudur.

Sâmiha Ayverdi, «bütün»ü gören ve bütün'de fânileşen bir idrâkin insanı olarak karşımıza çıkmaktadır. O, bu hu-

sûsu, «tevhîd inanışı», «vahdet inancı», «birlik fikri» gibi ifâdelerle sık sık dile getirmiştir.

Tasavvuf'un fikrî cephesinden ziyâde, onun ameli (pratik) yönü ile ilgilenen Ayverdi, bu tavrını şöyle ifâdelendirmiştir: «Tasavvuf, bir zıtlar âbidesi olan insan bünyesini, rûhen de yekpâreleştirerek, bütünlüğe götüren yoldur. Bütün'ün zirhı içine ise, ne cennet iştiyâkı, ne cehennem korkusu, ne mevki ne para hırsı, kinler, düşmanlıklar, menfeate dayalı dostluklar girebilir. Çünkü bütün bunlar, insanoğlunun derûnî vahdet'ini zedeleyen nefsanî hançerlerdir. Görünüşte küçük, hakikatte ise büyük olan insanın, yaradılıştaki gâye vahdet'tir, vahdete ulaşmaktır. Bu yekpâreliği ise, ancak müsterek mânevî değerler meydana getirebilir.»

Kaleme aldığı konularda, son derece hassas bir terkip sezilmektedir. Roman formunda da yazsa, makâle ve hâtırat kılığında da zuhûr etse, onun, bu bütünlük fikrinden hiç uzaklaşmadığı görülür. Zirâ her yazısında, okuyucuyu alıp götürdüğü yer, Vahdet Kapısı'dır.

Onun yazılarında, nisbetleri farklı olmak üzere, bütün'ü teşkil eden unsurlar tamamen vardır: Din var, imân var; Kur'ân var, Hadis var; aşk var, muhabbet var; ahlâk var, terbiye var, edeb var; haram-helâl var, sevap-günâh var; vatan sevgisi var, devlete sadâkat, millete hizmet var; târih var, örf-âdet-gelenek var; Allah'a ve kendi kendine karşı sorumluluk şuûru var; eksikliği, bütünlüğe hâlel getirecek her şey var; ve nihâyet, «Yârabbi, kazancımız sen ol. Ve bize, bir emânetçi olduğumuzu unutturma!» niyâzı var.

Fakat bunların, parça parça tek başına hiç birisi yok.

Durum, Mesnevî için de aynıdır. Bu sebeple, gerek Mesnevî türü eserleri, gerekse Ayverdi'nin kitaplarını, muhtevâları bakımından, bir sâhaya mâl etmekte güçlük çekilmektedir.

Bu neviden eserler, seviye kontrolünde mihenk taşı rolünü oynayagelmışlerdir. Mesnevî ve o edebî geleneği devâm ettiren günümüzün diğer eserleri, suyu, sunulan kabına göre değerlendirme alışkanlığında olan çevrelerce yadırganmış, tenkit edilmiş, hattâ daha da ileri gidildiği olmuştur. Nitekim, bir tarafta: «Mesnevî'nin dinle îmanla ilgisi yoktur. O, bir hikâye kitabıdır» görüşü ile; öbür tarafta: «Mesnevî, Kur'an-ı Kerim'in, Mevlânâ çapında bir evliyâ tarafından yapılmış heybetli tef-

sîridir» hükmü, bu durumun bir başka ifâdesidir. Aynı zıt görüşler, Ayverdi'nin eserleri için de geçerlidir.

Parça, «bütün» zannedildiği müddetçe, herkes haklı görülecek; fakat iddiâ sâhipleri, hakikati yakalayamadıklarının farkında olmayacaklardır.

*
**

İslâmî Edebiyât geleneğinde, âyet ve hadis'in mazmun olarak kullanılmadığı eser, hemen hemen yok gibidir.

Sâmiha Ayverdi'nin de rastgele, bir eserini (**Bağ Bozumu**), bu geleneğin ışığı altında gözden geçirdik. Neticede, 10 âyet ve 14 hadisın tırnak içinde meâlen verildiğini; pek çok hadisın de mazmun olarak işlendiğini tesbit ettik.

Bu nisbet ve üslûb, aşağı yukarı, Mesnevî'de de aynıdır.

Mesnevî; ilim, san'at ve kültür çevrelerince çok yönlü olarak incelenmiş ve incelenmeğe devâm edilen muhalled eserlerimizden biridir. Ayverdi'nin eserleri de —öyle tahmin ediyoruz ki— zaman içerisinde, çeşitli yönlerden «tez» seviyesinde tahlil edilecek ve gerçek yerini alacaktır.

*
**

Sâmiha Ayverdi Hanımefendi, esâsen tâ işin başında, yaptığı işin adını koymuştur:

«— Kimsin? diye sordular.

Bu dünyada işi bitenim, dedim.

Öyle de neden sefere çıkmazsın? dediler.

İşi bitmemiş olanlara yoldaşlık etmem muraddır, dedim.»

Bizim de, Muhterem Sâmiha Ayverdi'nin, dünyâda işi bitmemiş olanlara yoldaşlık etme uğrunda, daha nice sıhhatli ve feyizli bir ömür sürmesi niyâzımızdır.

MİLLÎ KÜLTÜR VE MİLLÎ BİRLİK

Y. Doç. Dr. Emin İŞİK

*Her ânı milli kültüre hizmetle geçmiş
bir ömrün ellinci yılı münâsebetiyle.*

İnsan yığınlarını millet yapan ve millî birliği ayakta tutan sihirli kuvvet millî kültürdür. Yeryüzünde görülen ayrı ayrı milletler, millî kültürlerdeki farklı özellikler yüzünden ortaya çıkmıştır. Kültürleri ve kültürler arasındaki farkları ortadan kaldırırsanız, geriye beşer yığınları hâlinde bir tortu kalır.

Sosyoloji, milleti meydana getiren maddî ve mânevî unsurları tanıtmaya çalışırken, bunları **din, dil, dilek, soy, târih, vatan ve ekonomi birliği** olarak ortaya koyar. Yine sosyolojinin verilerine göre; bu unsurlardan her biri ne kadar köklü ve kuvvetli ise ve bunlar millet hayâtında ne kadar çok sayıda yer almışsa, milletin millî birliği o ölçüde kuvvetli olur. Aslında millî kültür unsurlarının hepsi bunlardan ibâret değildir. Bir milletin san'atı; edebiyat, mûsiki, mîmârî gibi estetik değerleri ile ahlâkı, töre ve gelenekleriyle topyekûn hayat görüşü de millî kültür konusu içindedir.

Millî kültür, millet hayâtında yaşayan mevcut değerlerden ibâret de değildir. Şu anda yaşamıyor olsa bile târihin belli bir döneminde millet hayâtında yer almış olan eski değerler de millî kültürün unsurlarından sayılır. Çünkü onların dolaylı tesirleri daha sonraki dönemler içinde de sürüp gitmiştir. İşte bundan dolayıdır ki, **millî kültür**, geniş anlamıyla **bir milletin hayat tecrübesi** olarak tanınmalıdır.

Kendi millî târihimizden vereceğimiz bir misalle konuya açıklık kazandırmak mümkündür:

Türkler, özellikle şehir ve kasabalarda yaşayanlar, İslâm'a girmeden önce büyük ölçüde **Budizm**'i benimsemiş idiler. Ancak Türkler İslâm dinine girdikten sonra da Budizm'in etkileri dolaylı olarak sürüp gitmiştir: Bunlardan biri tasavvuf hayâtımız, diğeri san'at hayâtımızdır. Özellikle hat ile tezyini san'atlar alanıdır. Aslında yapısı ve ilkeleri itibâriyle Budizm, İslâmiyet'e aykırı bir dindir. Çünkü dış dünyâya kapalı, yalnızca insanın kendi iç dünyâsını geliştirmeyi hedef tutan ilkelere sâhiptir. Oysa müslümanlık, cihadı, yalnızca «**nefisle cihad**» ölçüsünde tutmamış, küfre ve her türlü kötülüğe karşı savaş ilkesi olarak ortaya koymuştur. İslâmiyet, irâde eğitimi ve ruh dinamizmi yanında, cemiyet hayâtına da düzen getiren bir «**Amel-i sâlih**» ve «**Emr-i bil-ma'rûf**» dini şeklinde ortaya çıkmıştır.

Bununla berâber geçmişte Türkler'in, özellikle şehirlerde yaşayan aydın ve san'atkâr kesimin belli bir dönem içinde Budizm'i benimsemiş olması, daha sonraki dönemde hayırlı sonuçların doğmasına yol açmıştır. Bu tecrübe onlara, İslâm'ın «**nefisle cihad**» ilkesini daha kolay ve daha derinden anlamalarına, dindarlığı **ruh dinamizmi** ile kavramalarına zemin hazırlamıştır. İşte o feyizli ve bereketli zeminden **Yeseviler**, **Yûnus** ve **Mevlânâlar** yetişmiştir. Hayâtımızda yer alan bu ruh mimarlarıyla dindarlığımız, kuru, katı, sathî ve şekilci bir taassup olmaktan korunmuş, **derinlik** ve **esneklik** kazanmıştır.

Bu sözlerle bütün tasavvuf hayâtımızın tamâmiyle Budizm'in eseri, tasavvuf ulularının da birer Budist râhibi olduğunu iddiâ ettiğim sanılmasın. Demek istediğim şu ki, vaktiyle milletimizin geçirdiği Budizm tecrübesi, daha sonraki dönemde yeni dini, daha iyi kavrama imkânı vermiştir. Budizm'den kazanılan dini yaşayış tecrübesi, İslâmî hayâta kolay intibâkı sağlayan bir kültür meydana getirmiştir.

Söz konusu Budizm tecrübesinin, Müslüman Türkler arasında hat ve tezyini san'atların gelişmesinde de etkili olduğu görülmüştür. Daha önceki dönemde Buda mâbetlerini, mağara duvarlarını bezeyen san'atkârların evlatları, İslâmî dönemde ise mahâretlerini mushaf sayfalarını tezyinde, câmi ve medrese duvarlarını süslemede göstermişlerdir. **Uygur** ülkesinde, **Buhara** ve **Semerkant**'ta başlayan bu gelenek Batı'ya doğru yayıldıkça

gelişmiş, nihâyet **Selimiye** ve **Sultanahmet**'in minârelerinde pür zarâfet olarak ifâdesini bulmuştur.

Atalarımız, İslâmiyet'i, bir **medeniyet hamlesi** olarak ele aldılar, onu incelik, güzellik ve zarâfet şeklinde sundular.

Şüphesiz her san'at hareketi gücünü ve şeklini onu meydana getirenlerin hayat görüşünden alır. Her san'at eseri, kendi devrinin ve san'atkârının zihniyetini yansıtır. İslâm san'atlarının hepsinde doğrudan doğruya veyâ dolaylı olarak tevhid inancının etkisi görülür. Ecdâdımız **tevhid**i yalnızca Allah'ın birliğini tasdik veyâ yalnızca namazda tek kibleye yönelmek şeklinde anlamakla kalmadılar. Tevhid rûhunu **mûsikide terennüm** ettiler, taşlara ve mermerlere işleyip **mimârîde âhenk** olarak seydettirler. **Âilede, devlette ve cemiyette nizam** olarak yaşattılar.

Meseleye bu açıdan bakılınca, İslâm san'atlarının kendi içinde ve birbirleriyle olan ilişkilerde son derece tutarlı bir âhenk ve zihniyet bütünlüğü taşıdığı görülür. Aynı espiriyi tek tek hepsinde görmek mümkündür. Sanki hepsi bir tek san'atkârın düşüncesinden çıkmış gibidir.

Selçuk mimârisinde san'atın odak noktası **k a p ı** dır. Bütün güzellik ve mânâ orada toplanmıştır. İster câmi ve medrese, isterse saray veyâ kervansaray olsun kapının güzelliği, ihtiyaçla ilgisi olmayan büyüklüğü ve ihtişamı insanı uzaktan kendine çeken bir câzibeye sâhiptir. Aslında bu çekici güzellik canlı bir dâvettir. Geleneksel Türk misâfirperverliğinin taşla işlenmiş bir ifâdesidir.

Cami kapısının güzelliği **ibâdete ve hidâyete dâvettir.**

Medrese kapısındaki güzellik **ilme dâvettir.**

Saray kapısındaki **adâlete dâvettir.**

Ağa kapısındaki **ikram ve ihsâna dâvettir.**

Selçuk sultanları gerek kendi halklarına, gerek gayrimüslim tebaalarına ve gerekse yabancı tüccar ve seyyahlara âdetâ «Benim olduğum yerde korku yok, derdi olan, dileği olan **kapıma gelsin.**» demek istiyorlardı.

Acaba o devrin ilim adamları, mürşitleri ne diyorlardı?

Mevlânâ: «Gel, kim olursan ol, yine de gel!» diye sesleniyordu. Kamuya hizmet sunan eserlerin kapısında zımnen mevcut olan dâveti, açıkça ve şiir şeklinde dile getiriyordu. Minârede müezzinler de günde beş defâ aynı dâveti tekrarlayıp duruyor-

lardı. Çünkü Ezan-ı Muhammedi, müminleri câmiye, ibâdete, kâfirleri de hidâyete dâvettir.

Şiirle mimârinin ve ezandaki mûsîkinin o kültürde tevhide dâvet espirisinde aynı mesajı ilettikleri belliydi.

Câmi mihrapları da kapı şeklinde yapılıdır. Çünkü mihrap en önde Allah'a açılan kapı espirisini taşır.

Her iki yanında iki sütun ve orta yerdeki kemeriyle seccâde de aynen mihraptan alınmıştır. O da Allah'a açılan bir kapı anlamı taşır.

Kitap kapları, özellikle her kitabın ilk sayfasındaki giriş kısmı kapıdan mülhem olan bir **serlevha** taşır. Bunu mushaf-larda daha açık seçik olarak görmek mümkündür. Çünkü Kur'-ân-ı Kerim'in yüzondört sûresinin hepsinde kapıyı andıran birer başlık bulunur.

Hat san'atımızdaki **hilyeler** câminin kuşbakışı olarak üstten çekilmiş resmini andırır. Hilyedeki üst kısım câmi kubbesinden alttaki ikinci kısım da caminin iç avlusundan mülhemdir. En baştaki Allah ve Muhammed isimleriyle dört köşedeki dört halife ismi, aynen câmideki yerlerini muhâfaza ederler.

Zâten câminin kendisi de sülûs yazıyla yazılmış bir Allah ismi gibidir. Düzgün yazılmış Allah ismine baktığımız zaman ne görürsek, önümüz kibleye dönük olarak, cümle kapısından câmiye girerken de aynı silüeti görürüz. **Câmi, minâre ve kubbesiyle taşla yazılmış bir lafzatullah** şeklindedir. Çünkü klasik mimârîde minâre, Allah yazısındaki Elif'in yerindedir.

Süleymâniye Câmii'ne kuşbakışı üstten baktığımız zaman, yere serilmiş bir seccâde veyâ bir **hilye** görürüz. Hilyeyi yazıp bitiren hattat sol alt köşeye ince kalemle **imzâsını** atar. İşte **Mimar Sinan, tam imzâ yerine kendi türbesini kondurmuştur**. Sinan'ın türbesi, câminin sol alt köşesinde ince kalemle atılmış bir imzâ gibi durur.

Son derece ince bir buluş, alabildiğince zarif bir hareket!..

Bu san'at dalları arasında görülen ruh ve zihniyet bütünlüğü hiç şüphesiz İslâm inancının bir başarısı, bir zaferi sayılmak gerekir. Çünkü ilim ve tasavvuf ehlinde çeşitli san'at dallarında icrâyı faaliyet eden san'atkârları, aynı seziş ve zevk çizgisine getirebilmek ancak güçlü ve köklü kültürlerle nasip olan bir mazhariyettir.

Yahyâ Kemal: «Edebiyatımız yüzde elli milli, mûsikimiz ise yüzde yüz millidir.» diyor. O milliliği kültürümüzün başka kültürler üzerindeki tesir gücü ile ölçüyor. Oysa biz, milliliği safkan Türk asıllı olmasıyla ölçüyoruz. Aynı ölçüyü tek tek kelimeler için de kullanıyoruz. Özellikle bunu her türlü ırkçılığı şiddetle kınayan solcularımız yapıyor. Irkçılık ayıp bir şeyse, bu, kelimeler için de geçerli olmalıdır, her konuda ayıp kabul edilmelidir. En azından yüzlerce yıldan beri halk dilinde kullanılan, mânâsı herkesçe bilinen kelimelere dokunulmamalıdır. Oysa onlar bunu, ırkçılık gayreti ile değil, sırf eski kültürü tahrip maksadıyla ve bilinçli (!) olarak yapıyorlar.

Selçuklu ve Osmanlı devirlerinde, dilleri ve dinleri ayrı kavimlerden meydana gelen bir kırpık bohçası görünümündeydik. Fakat o devirlerde kültürümüzün gücü yine de birliğimizi altı yüz sene ayakta tutmaya yetiyordu. Oysa şimdi milli devlet dönemini yaşıyoruz. Buna rağmen en yetkili ağızlardan «**Milli Birlik ve Berâberlik**» sözü düşmüyor. Mebus yeminlerine geçen bu endişe üstelik anayasa maddesi olarak da ifâdesini bulmuştur. Fakat yine de üst kademe yöneticilerinden câmi imamlarına kadar herkes endişeyle bundan söz ediyor.

Herkes biliyor ki, milli birliği ayakta tutan şey, milli kültürdür. Her fırsatta milli birlikten söz eden yetkililer, eğer o birliği ayakta tutan kuvvetin ne olduğunu bilselerdi birlik ve berâberlik türküsü çağırarak yerde, kültür değerlerinin, ihânetle gâfletin elinde sürekli olarak tahrip edilmesine seyirci kalmazlardı. Bizi millet yapan mânevî kuvvetler; kutsal inançlar ve milli değerler birer birer yıkılıp yok edilirse milli birliğimizi nasıl ayakta tutacağız?

Milleti sevmek demek, onun dinini, kutsal değerlerini, töre ve geleneklerini, mûsikisini, mimârisini sevmek ve benimsemek demektir. Bunlardan zevk almak, haz duymak demektir. Bunların yaşaması ve gelişmesi için emek ve çaba harcamaktır.

Görülüyor ki, milli kültür bir bütündür. Bu değerler manzumesinden birini veyâ birkaçını benimsemekle milliyetçi olunmaz.

İşte **Sâmiha Ayverdi Hanımefendi**, milli değerler arasında fark gözetmeyen, hepsini birden kucaklayan ve baştacı eden geniş açılı bir milliyetçilik anlayışına sâhiptir. Bütün eserlerine ve makâlelerine hâkim olan ana fikir ve anlayış budur. Bu duy-

gu ve düşünce yapısı onda doğuştan mevcutmuş gibi fitrî bir oluş, tabii bir teşekkül hâlidir. O cılız ve sapık düşünceli bir çok yazarlar gibi, zikzaklar çizmiş ve sık sık yön değiştirmiş değildir. Yolunu kendi şahsî çaba ve gayretiyle de arayıp bulmuş değildir. Bir ömür boyu, dâimâ açık olan, aydınlık olan yoldan yürümeyi tercih etmiş ve ne olursa olsun o yoldan çıkmamaya dikkat ve itinâ göstermiştir. Onun gittiği, yakınlarına ve millet evlatlarına tavsiye ettiği yol, din ve devlet ulularının yoludur. Süleyman Çelebi'nin:

«Aşk ile yolunda kâim kul için,
Hazretine doğru varan yol için»

dediği yoldur. Sonu mutlakâ «Rahmet Kapısı»na çıkacak olan Hakk'ın ve Hak erenlerin yoludur.

Sözlerimi, yol arayışı içinde olanlarla yolunu bulmuşlara âit olan şu ilâhî müjdeyle hitâma erdirmek istiyorum:

«Biz, Bize doğru çaba harcayanlara, elbette yol gösterecek, onları elbette yollarımızdan birine ileteceğiz.»

SÂMİHA AYVERDİ'NİN DELÂLETİNDE ESKİ İSTANBUL'DA BİR GEZİNTİ

Selçuk HATİBOĞLU

Hız. Muhammed'in «Kostantiniyye elbette fethedilecektir, onu fetheden emir ne güzel emirdir, onun askerleri ne güzel askerlerdir» hadis-i şerifinden sonra İstanbul, bütün Müslümanların alâka merkezi olmuştur. Müslüman Araplar'ın ve Türkler'in İstanbul'u fethetmek için yaptıkları akınlar 1453 de noktalanmış ve Sultan II. Mehmed asırlarca süren bir rüyâyı gerçekleştirmiştir.

Daha fetihden evvel halk edebiyâtında yer alan İstanbul, gerek halk şâirlerinin gerek divan şâirlerinin değişik tarz ve şekillerde kendisinden bahsettikleri; güzelliklerini, güzellikleri ile berâber çirkinliklerini anlattıkları bir şehir olmuştur. Şeh-rengizlerde ve Evliyâ Çelebi'de İstanbul'u daha yakından tanırız. Şâir ve yazarlarımızın bu şehre karşı olan ilgisi, Tanzimat'tan sonra, yeni nevilerin getirdiği imkânlarla çeşni kazanarak devam eder. Türklüğün üzerinde siyah bulutların dolaştığı mü-târeke yıllarında İstanbul ayrı bir anlam kazanır.

Geçmiş devirlerin bu şehir karşısındaki tavrını burada özetlemek bile mümkün değildir¹. Fakat bir iki noktaya temas etmeden geçemeyeceğiz. Fetih'ten evvel Türklük için İstanbul bir «kızılma»dır. Fetih'ten sonra; asıl kuruluşunu ve zamanla ka-

1 Bu konuda şu çalışmalara bakılabilir: Mehmet Kaplan, İstanbul mad. (Türk Edebiyatında İstanbul), İslâm Ansiklopedisi, c. 5/II, s. 1214/157-1214-168; İsmail Hâmi Danişmend, Destan ve Divan Edebiyatlarında İstanbul Sevgisi, İstanbul 1941, 25 S.; Âsaf Hâlet Çelebi, Divan Şiirinde İstanbul (Antoloji), İstanbul, 1953, s. 252.

zandığı ihtişamını idrak ettiğimiz devrede o, bir ümit şehri olduğu kadar bir gurur ve ihtişam, debdebe beldesi, bir güzellikler diyâridir. Fakat eskiler, asırlar içerisinde Türk'ün iman, ak-siyon, sevk ve heyecânının bütün tezâhürleri ile güzelleşmiş bu medeniyet merkezinin müterennimi olamamışlardır. Bu, bizim eski edebiyâtımızın gelenekten kendini kurtaramamasından kaynaklanmaktadır. Tanzimat'tan sonraki edebiyâtımızda özellikle Hâmid bu geleneği kırmak istemiş ise de, arkasından gelen Servet-i Fünun edebiyâtının ruhsuzluğu, bu şehirden nasibini alamadığı gibi, Fikret'in şiirinde görüldüğü üzere, şehrin üzerine bir karanlık bulut örtmüştür. Aşk-ı Memnû ve Eylül romanlarındaki Boğaziçi, kahramanlarının hastalanmış rûhunun tesiri ile sönük kalmıştır. Tanzimat sonrası edebiyatçılarımızın bu konuda en büyük hatâları; çarpık Batılılaşmanın ve Batılı hayâtın merkezi hâline geliveren, asırlar içerisinde Türk'ün rûhunun maalesef nüfûz edemediği Beyoğlu'nu İstanbul'u temsil eder hâle getirmeleridir.

İstanbul bir dünyâdır. Herkes o dünyâdan nasibince faydalanmıştır. Bu bakımdan bir Ahmed Râsim, bir Hüseyin Rahmi ancak yaşadıkları devirde gördüklerini, görebildiklerini ve görmek istediklerini yazmışlardır. Bunlar da İstanbul'dur ve İstanbul'un zenginliğinin ifâdesidir.

Mütâreke yıllarında, bu saadet perisinin kaçırılma telaş ve ıztırâbının ruhlarda yaptığı baskı ile yeni bir mânâ ve ruh kazanır İstanbul. Rüşen Eşref, şehri âdetâ yeniden keşfeder². Bu bir mânâda tâarihle ve kendi kendimizle bir hesaplaşmadır. Fakat derin tâarih kültürü ile şehri ve şehrin hemen her köşesine sinmiş ve âdetâ tecessüm etmiş Türk rûhunu keşfeden büyük şâir Yahyâ Kemal'dir. Yahyâ Kemal, hem bize hem de bütün dünyâya İstanbul'un Türk olduğunu haykırır ve ona yeni bir kelime ilâve eder. Bu «Aziz İstanbul» dan daha uyarıcıdır: «Türk İstanbul». O, ısrarla fetih hâdisesi üzerinde durur ve semt semt Kostantiniyye'yi İstanbul yapan değerleri tesbit eder. Bir devredeki aydınımızın sığındığı yer olan Beyoğlu ve Nişantaşı'nın bizden uzaklığı ancak Yahyâ Kemal'de ifâdesini bulur. Buralar «Ezansız Semtler»dir.

2 Rüşen Eşref'de İstanbul için bk. Necat Birinci, Rüşen Eşref Ünaydın, Ankara 1988, s. 185.

Abdülhak Şinâsi Hisar, asırlarca incele incele, süzüle süzüle zarâfetin ve mükemmelliğin doruğuna çıkmış bir Boğaziçi hayâtından tablolar sunar. Bizans devrindeki koruluktan meydana getirilen ve ilk defâ yazarın kullandığı «**Boğaziçi medeniyeti**» ni onun eserlerinde yeniden yaşarız.

Yahyâ Kemal'in talebesi olan **Tanpınar**, gerek **Huzur** romanında gerek **Beş Şehir**'de hocasından aldığı târih şuuru ile geçmiş medeniyetimize bir pencere açar. Onun kalemi, dolaştığı İstanbul semtlerinde kültür ve medeniyetimizin farkedilmemiş güzelliklerini tesbit eder. O, «**bir terkip**» dediği eski İstanbul'u kendine mahsus bir tarzda çözer ve aralar.

Bizim asıl konumuz olan **Sâmiha Ayverdi**, kendi ifâdesi ile «içtimâî seviye ve görgü tasnifinde İstanbul aristokrasisinin saygı, alâka ve güven mihraklarından birini teşkil eden»³ bir âilenin torunu, bir İstanbul çocuğudur. Ana tarafından büyük annelerinden olan **Zekiye Hanım** ve **Hâlet Hanım**, asırlardır İstanbul'da incelen, gelişen ve zarifleşen Müslüman Türk kültür ve medeniyetini üst seviyede temsil eden insanlardı. Bu bakımdan Sâmiha Ayverdi'nin İstanbul çocuğu olması mühimdir. Bununla berâber İstanbul'un onun için ifâde ettiği mânâ bu çerçeveyi aşar.

Sâmiha Ayverdi Hanımefendi için İstanbul, Orta Asya bozkırlarından kopup gelen ve İslâm'dan aldığı hız ve imanla Anadolu'da; Konya, Bursa ve Edirne'yi merhale merhale aşarak kendisinde karar kılmış bir milletin meydana getirdiği, insanı merkez alması bakımından dünyânın tanıdığı tek medeniyetin zirveye doğru çıkışına ve sonra yavaş yavaş düşüşüne şahit olmuş, bu şehâdetinin binlerce işâretini bağrında barındırmış bir beldedir. İstanbul, Müslüman Türk medeniyetinin ulaşabildiği **son merhaleye** çıkıştaki bütün girinti ve çıkıntılarının havasına, insanına, taşına, toprağına sinmiş ve **geriye dönüş** yolunda bağrından yaralar açılarak **delik-deşik olmuş bir terkiptir**. O, en bayağı mânâsı ile beşerîlikten ulviliğe doğru yükselişin ve düşüşün, iki kutup arasındaki gidiş gelişlerin boy gösterdiği bir mekândır. Bu bakımdan kıymetli yazarımız için İstanbul, sâdece Türk zevkinin, Türk zekâsının meydana getirdiği bir medeniyetin merkezi değil; o medeniyetin darmadağınık hâle

3 Sâmiha Ayverdi, İbrâhim Efendi Konağı, İstanbul 1964, s. 9.

getirilişinin hâtıraları ile yüklü bir şehirdir. Bunun içindir ki onun eserlerinde, özellikle **İstanbul Geceleri**, **İbrahim Efendi Konağı** ve **Boğaziçi'nde Tarih'de**; yükselişin iman, aşk, heyecan ve gayreti, debdebe ve ihtişamı ile berâber; çözülüşün ve yıkılışın tembelliği, cehâleti, mirasyediliği ve hoyratlığı, ekmeğin bile bulunamadığı sefâleti içiçedir. Bu noktada S. Ayverdi için İstanbul, geçmişin muhâsebesini yapmak, onunla hesaplaşmak, geleceğin temel taşlarını bu dağınık hâle getirilmiş ve karmaşıklaştırılmış terki bin içinden, büyük bir sezgi ile çıkararak yeni nesillere göstermek için bir vâsıta dır. Zirâ son bir buçuk asırdır Türk insanı, tutulduğu ve kapılandığı Batı'nın aldatıcı ışıkları çevresinde, bir kelebek misâli aynı çizgi üzerinde yaptığı dâirenin sarhoşluğu ve bunalmışlığı içerisinde idi. İşte o, **İstanbul penceresinden insanımıza sesleniyor**, onu sarsıyor; hor tutulan, tahkir ve tahrip edilen, yok edilmek istenilen değerlerimizi göstermek, ondan hız alan bir yeniden doğuşu hazırlamak istiyor. İstanbul, Müslüman Türk medeniyetinin mücessem şekli idi, Türk'ün tâ kendisi idi. Ayverdi Hanımefendi'nin yaptığı ise, insanımızın önüne en küçük ayrıntıyı gösteren dev bir ayna koymaktı. Bunun içindir ki onunla diğer İstanbul yazarları arasında büyük bir fark vardır.

Yazarımızın hareket noktasını bu şekilde tesbit ettikten sonra eserlerine geçebiliriz. Hemen ifâde edelim ki, Sâmiha Ayverdi'de İstanbul'u tesbit etmek müstakil bir kitap konusudur. Bu bakımdan burada, onun eserlerinde ve bu eserler yardımı ile İstanbul'da kısa bir gezinti yapmak istiyoruz. İlk eserlerinden olan **Batmayan Gün**, **İnsan ve Şeytan**, **Son Menzil**, **Yolcu Nereye Gidiyorsun?**, **Mesih Paşa İmamı** romanlarında İstanbul'un kendini hissettirecek tasvirleri ile karşılaşırız. Ayrıntıya girmeden, sonuncusunda bulunan Mesih Ali Paşa Camii'nin bazı tasvirlerine, İstanbul'daki târihi ve millî değerlerimiz karşısındaki sağır ve dilsiz tavrımıza, buna bağlı olarak bu ata yâdigarlarına Batılının gösterdiği ilgiye, XX. yüzyılın başında Fâtih semtindeki mahalle ve kahvelerle, Şehzâdebaşı'ndaki tiyatroların tasvirlerine, nihâyet Balkan felâketinin önünden yurtlarından kopup gelmiş muhâcirlerin İstanbul'da yaşadıkları felâket manzaralarına işâret edip geçelim. Yalnız o günlerin hâtırasını şu satırlarla yâd edelim:

«İstanbul... zavallı şehir, artık na tarafından tutulsa, ye-

diği dayaklardan sonra köşeye atılmış hasta bir vücut gibi, zâten kendi dertleri, acıları, elemleriyle inim inim inlemekte idi. Ama yine de bu hasta, bir başka dertlinin feryâdını dinleyecek, acısına merhem sürecek kadar gün görmüş, saygı ve edep yolunda pabuç eskitmişti.»⁴

Onun münhasıran İstanbul'a hasrettiği eserlerinin ilki, neşredildiği zaman basınıımızda büyük bir akis uyandıran⁵ İstanbul Geceleri'dir. Eserin Giriş'inde en az kırk sene evvelki İstanbul'un maddi ve mânevi hüviyetiyle, gelenek ve görenekleriyle bütün bir şahsiyetinin göstermek istenildiği ifâde edilir. «Eski İstanbul'a Bir Bakış» bölümünde ise, İstanbul medeniyetinin terkiibinde bulunan değerlerimizde toplu bir gezinti yapılır. Hemen farkedilir ki, kitapta kırk sene evvelki müşâhedelerle berâber yıllarca yapılmış çalışmaların mahsülleri de yer almaktadır. Külleri eşelenen bu İstanbul hâfızasında neler yok ki.. «Âb-ı hayat içmiş güzelliği», Bizans'ın hastalıklı rûhundan kurtarıldıktan sonra, asırlar içerisinde şehri ve şehirde teşekkül etmiş bize âit dünyâ görüşünü işleyip zenginleştiren, derinleştiren, ulvileştiren san'atkâr rûhlu nesiller; âbidelerden sokağa, evlere ve bu evlerde yaşanan hayâta varıncaya kadar iç dünyadaki güzelliklerin dışa vurmuş şekilleri; gönül ufuklarında at koşturan ve mâşeri şuuru yoğuran serdengeçtiler; şiir, mûsikî, şiirleşmiş dünyâ görüşü ve nihayet bütün bu varlıkların yok oluşu... Böylece yazar bizi semtlerde yapacağımız gezintiye hazırlar.

Çayhâneleri, tiyatroları, tiyatro san'atkârları, Ramazan ayı gibi kendine mahsus bir yaşayış şekli getiren belirli günlerdeki manzaraları, mahalle bekçileri, saz şâirleri, dışardan her zaman farkedilmeyen ve dâimâ tecessüs konusu olan konak hayâtı, insanımızın evinde olmaktan henüz mutluluk duyduğu uzun kış geceleri, bu gecelerdeki helva sohbetleri ile Şehzâdebaşı gözlerimizin önünde tecessüm eder. Biz burada yazarımızın, Mesrûtiyet topları ile başlayan çözümlüşü ve bünyeyi kemiren kurtları farkedememiş bir içtimâî şuurla da hesaplaştığımızı görürüz. Sâmiha Ayverdi Hanımefendi İstanbul'un Şehzâ-

4 Mesih Paşa İmamı, 2. bas., İstanbul, 1974, s. 141-142.

5 Bk. mecmûamızın son sayfalarında bulunan S. Ayverdi hakkında yazılanların bibliyografyası.

debaşı semtinde doğmuş ve çocukluğu orada geçmiştir. İstanbul Geceleri'nde gördüğümüz Şehzâdebaşı maketi, yine bu semtin bir konağı olan İbrâhim Efendi Konağı vesilesiyle daha da genişleyecek, büyüyecek ve derinleşecektir. Burada Karagöz ve meddah; târihi içerisinde incelenerek, Ramazan'ın evvelinde başlayan hazırlıklar, mahyalar, iftarlar, terâvihler, Ramazan geceleri, bayram hazırlıkları, bayram sevinci ve mânâsı bütün ayrıntıları ile tesbit edilecektir. Türk geleneğinde lider etrâfında toplanma anlayışının şehir hayatı ile mimarisine aksedişi, câmi çevresinde teşekkül eden mahalle ve buradaki âhenkli yaşayışı temin eden bağlayıcı unsurlar, vâzife ve fonksiyonları ile berâber imam, muhtar ve bekçiler; en ince ayrıntısına kadar buradaki eski Türk ev ve konak hayatı, Osmanlı devrinde aynı zamanda bir devlet dâiresi olarak kullanılabilen konakların işleyiş düzeni, imparatorluğun bir çekirdeği olan konak hizmetlileri, bu konularda Garb'la yapılmış mukâyeseleri, Batılılaşma hareketlerinden sonraki siyâsi hayatımız, yapılan inkılâb hareketleri ve bunların bünyemizde açtığı gedikler şaşırtıcı bir târih şuuru ile gözler önüne serilecektir. Hâsılı bu Şehzâdebaşı konağı, dalga dalga yayılacak bütün sırları ile, bir imparatorluğun yükseliş rûhu ve çöküş psikolojisi hayattan alınmış canlı tablolarla işlenecektir. Biz burada daha fazla oyalanmadan ağzımızdaki kekremsi susuzluğun verdiği buruklukla Bâyezid'e doğru yol alalım. Bakalım İstanbul Geceleri'nin Bâyezid semtinde bizi neler bekliyor?

Hakkâklar çarşısındaki bir usta gibi beynimize bir mâzî dâussıllası işleyen yazar, Bâyezid çınarının altında bize kendini san'atına, mesleğine ve içinde yaşadığı cemiyete adanmış lonca esnafının yetişmesindeki mânevî havayı teneffüs ettirir. Kurulan sergilerde kültür ve medeniyetimizin binbir çeşit çiçeklerini koklarız. Acaba eksik kaldı mı? diye İbrâhim Efendi Konağı'ndaki Sergi'ye yönelmek istersek de, ihtiyar çınarın yapraklarının hıştırtısındaki «esselâmü aleyküm yâ ehl-i şeria» sesi bizi bırakmaz. Bir kuş misâli çınarın en yüksek tepesine konup etrâfın büyüleyici manzarasında kaybolmak isteriz. Fakat uzaklardan göklere yükselen ve gözümüzün de gönlümüzün de ferini, alın terimizi alıp götüren alevlerin dehşetiyle silkiniriz. Daha da dehşetlisi, bu ocak yakan yangınların çok defâ Ermeni, Rum, Yahudi kundağı olduğunun başka bir vesileyle

yazarımız tarafından bize fısıldanmasıdır. Tulumbacıların erkek sesi bizi daldığımız âlemden uyandırır.

Muhterem muharririmiz elimizden ve gönlümüzden tutarak bizi Süleymâniye'ye sürükler. «Lâfzı ile mânâmıza, mûsiki-si ile maddemize seslenen» ezan sesi bize minâreleri hatırlatır. İbrâhim Efendi Konağı'nda sergilenen Mimar Sinan'ın san'at dehâsına hayran kalırız. Câmi kubbesi ile gök yüzü kubbesini bir ve ayrı zanneden anlayışın hayattaki tezâhürlerini ibretle seyrederken, hovardaca harcanan mâzî hâtıralarının feryâdını duyarız. Çünkü artık, yıllardır bu hâtıralardan, mâziden kaçmak isteyen; kendini günün, içimizi koflaştıran basit ve bayağı mâcerâlarına kaptıran bunun için de Garb'den esen rüzgârlara karşı hazırlıksız ve ağırlıksız yakalanan insanımıza, ah keşki mâzî ile hâli birleştirebilse diye üzülmüz. Sıkıntımızı hafifletmek isteyen yazar, hacılar için yapılan merâsimleri gözlerimizin önüne sererek bizi avutmak ister. Kandil gecelerinde rûhumuz ecdâdla berâber yıkanır. Divitçiler, dökmeçiler ve daha niceleri önümüzden resm-i geçit yapar. Fakat Süleymâniye bir mânâda «Bâb-ı meşihat»tır. Medeniyet ağacımızın köklerinde yer alan medresenin, zamanla meyve verememenin tıknızlığı ve sığlığının, bu ağacın filizlerini nasıl kırdığını ibretle müşâhede ederiz. Ama daha göreceğimiz, görmemiz gereken çok şey vardır.

Sandıkburnu'nda, meyhâneleri ve sarhoşları ile İstanbul'un gece hayâtında birazcık dolassak ve birbuçuk asırlık uyusuklughumuzun ve sarhoşlughumuzun muhâsesini yapsak.. Ama Ak-saray'daki kahvehâneler, semâ kahveleri ile şifâhî halk kültürümüzün en renkli sayfaları bizi kendine çeker. Bu semtteki ve diğer semtlerdeki satıcılar bize İstanbul'un bir tarafını verirlerse de; biz, asıl cumbalı evlerin kapılarındaki pirinç halkalarını çevirerek insanımızın iç dünyâsına, mahremiyetine girmeye can atarız. Bu sığınma ihtiyâcımız, bu kaçış, tezatlarla dolu dünyâda mümkün mü? Tavuk Pazarı'ndaki esrarkeşlerin «bizi hâlâ mı çürük meyve» diye çiğneyeceksiniz şeklindeki haykırışları huzûrumuzu kaçırır. Bereket versin Çırpıcı imdâdımıza yetişir. Eski İstanbul eğlenceleri ile vücûdumuz da gönlümüz de ferahlar. İstanbul'un her semti mâzide kalmış bir hayâtın ayrı safhasını temsil eder. İşte kazaskerler, mollalar, dersiâmlar semti olan Çarşamba.. Şeyhülislâmların huzûruna «Allah zâlimleri

sevmez» âyetini okuyarak girdikleri Yavuz Sultan Selim'de kısa bir vakfeden sonra; sokak satıcıları, ninnileri, «**kırk hamam**» eğlenceleri ve düğün merâsimlerini seyrettiğimiz Çarşamba sokaklarında; eski cemiyetimizi birbirine lehimleyen değerlerin, bunların kaybedilmesinin sosyal yapımızda açtığı yaraların muhâsesini yaparız. Geçmiş, günü ve geleceği içiçe düşündüğümüz bu satırlarda din ile taassubun ayrı ayrı şeyler olduğunun farkına varırız. Müellif bizi köşkler, mesire yerleri, saraylar ile donatılmış Haliç'e, Eyüb'ün rûhâniyetli havasına, buradaki kenar mahallelere götürür. Bir zamanlar refâhın, mutluluğun, şen ve şakrak kahkahaların sindiği Haliç kıyılarında, sevginin ve bağlılığın en canlı tezâhürü olan «**selâm**»ı verecek kimse bulamayız.

Varlıktan yokluğa düşmüş bu semtin rûhumuzda bıraktığı yorgunlukla Haliç sırtlarından Beyoğlu'na yol alırız. «**Zorba bir uşak**», «**nankör bir kâhyâ**», «**açıkgöz bir yanaşma**», yıkıcı ve iki yüzlü olan bu semt; bize neyi nasıl kaybettiğimizi hatırlatır. Hiç bir zaman Türk olamamış Beyoğlu'nun yıktıklarının ezikliğinden bizi **Boğaziçi** kurtarır. Tabiat güzellikleri ile berâber, sâhiline serpiştirilmiş konakların, yalıların, köşklerin, koruların içimizi ve dışımızı yıkamasını bekleriz. Gece mehtâbını seyrettiğimiz kayık safâları, kendine mahsus bir yaşayış şekli olan **Boğaziçi** semtlerinin içimizi aydınlatan dünyâsı bizi oyalayamaz. Hattâ, akıl bizi **Boğaziçi'nde Târih'e** sürükler. Anadolu ve Rumeli hisarları arasında kartal gibi kanadımızı gererek geçmişin bütün güzelliklerini kanatlarımızın altına toplamak isteriz. Bizi ne **Yıldırım** ve **Fâtih'in** büyüü, ne saltanat kayıkları, ne muzaffer komutan **Özdemiroğlu Osman Paşa'nın** karşılanışı, ne şehzâde düğünleri, ne **Şeyhülvüzerâ'nın** konağı, ne **Şehit Ali Paşa'nın** düğünü avutur. Çünkü hesâbı yapılmamış bir Batılılaşmanın bizden götürdüğü o kadar çok şey var ki.. **Adalar-Kadıköy'de** bulunmayan Türk rûhunu aramaya ne gerek var? **Fatih'den** evvel Türk olmaya başlayan **Üsküdar** bizi avutmak ister. Sefere çıkan orduların atlarının sabırsız kişneyişleri kulaklarımızda uğuldar. Sebillerden kana kana mâzî ummânını içeriz. **Bu içiş mâziyi aynen yaşatmak için değildir.** O, geçmişle harp ilân etmiş bir nesli kuruyup tükenmekten kurtarmak ister. «**Kâtibim**» şarkısının **Üsküdar'a** yakışıp yakışmadığını düşünürüz. Fakat bizi asıl kendisine çeken ve bir zamanlar ce-

miyeti maddeten ve mânen yoğuran dergâhların ihyâ gecelerinde aslımızı idrak ederiz. Kendimizi bulmuş olmanın zevki ve emniyeti ile yeniden kesret dünyâsına döner ve **Çamlıca** sırtlarında eski düğünleri ve eğlenceleri başka bir gözle seyrederiz.

Sâmiha Ayverdi

«Sâmiha Ayverdi Hânım'da başlıca şu üç vasfı görüyorum :

a) *Türk toprağının kadîm ve muâsır en güzîde şâir ve nâsirlerimizin havasını taşıyan bir üslûp ki ekseriyâ nâdide teşbihler, istiâreler ve mecazlarla süslüdür.*

b) *Mâziyi hasretle düşünmekle berâber Garb irfan ve medenîyetini bilen mütekâmil bir «Türk terbiyesi».*

(Sâmiha Hânım «Mesnevî»yi aslından okuyup anladığı gibi, Fransız klâsiklerini de aslından okuyup sever.)

c) *Sâmiha Hanım'ın hülyâlı gözlerinde mistik aşk ve ferâgatın aksini, kâinâta yüksekte bakışını, derûnî ateş ocağından gelen nûru görürsünüz. O konuşurken ve yazarken, mevzû ne olursa olsun, dâimâ «mürşîd»inin tesiri altındadır. Sükûtunda, istigrâkında dahî rûhâniyet sezilir. Sâmiha Hanım, muhâveremiz arasında, İmam-ı Âzam'dan : «İnsanların kendilerinden büyük işlere kalkışmaları onları ekseriyâ alt üst eder.» Ve Celâleddin-i Rûmî'den : «Hürremdir, şâddır o kimse ki, kuvvet ve gıdâsı acz ve hayrettir ; her iki dünyâda dostun gölgesi altındadır» tarzında hike-miyât naklettiken bir dakika sonra, san'at bir terkip (synt-hese) olduğu için Paris'in yeni fikir ve san'at hareketlerini tâkip ettiğini söyler ve hemen yine tasavvufa kayar.»*

İzzet Melih Devrim

Yeni Sabah, 18 Mayıs 1952

NASIL ÇALIŞIRLAR?

Aysel YÜKSEL

Türk milleti, Türk-İslâm sentezi çerçevesinde yeni bir oluş ve kuruluşun eşiğindedir. Bu kuruluş içinde temel taşı olan ve kuruluşa kâide vazifesiyle dünyâya gelmiş büyük insan, edib ve mütefekkir Sâmîha Ayverdi Hanımefendi'nin nasıl çalıştığını anlatmak, bu mevzûda birkaç söz söylemek çok zor. Zira bizler, Kendileri'nin etrâfında birer pervâne olmakla berâber, o mâhiler ki deryâ içre deryâyı bilmez pervâneleriz. Ama zâhiren ne görebildiysek bunu etrâfımıza anlatmak da boynumuza borç...

Yeni devir Türk gençlerinin kuracakları âbidelere kâide olmuş ve bu kâideyi hazırlayan elemanları yetiştirmiş müstesnâ şahsiyetiyle Türk milletin kaderinde söz sâhibi olan Sâmîha Ayverdi Hanımefendi, Türk edebiyâtında yeri doldurulmayacak bir mevkiin sâhibidir. Sâdece bir muharrir değil, kendisine has üslûbu, anlatış şekli, geçmişi geleceğe bağlayan bir köprü ve başlı başına bir medeniyet oluşu, tefekkür hayâtı ve Türk-İslâm sentezini yakalamış ve yaşamış bir mürebbi olarak çok çeşitli bir çalışmanın içindedirler.

Bir edebiyatçı olarak 1949 senelerinde kendisi ile yapılan bir mülâkatta: «Sizi Bâbüâlî'de heveskârlar arasında hiç görmedik. Günün birinde birdenbire Aşk Bu İmiş'le ortaya çıktınız. Böyle, bir hamlede roman yazmaya sizi sevk eden sebep nedir?» sorusuna: «**Mesnevî**» diye cevap veriyor ve devam ediyorlar: «Sübkonsiyans uyanışları beni forme eden bir mistik havadır. İnsanların da büyülenmesi için maddesiyle mânâsının bir sulh ve anlaşmaya varması icap ettiğine kâniim. Bu kanaat bir san'at ihtiyâciyle karışınca bir eser meydana gelebi-

lir.» «İlk eseriniz,» sorusuna ise: «Düşüncelerimi, duygularımı rencide eden bir kitap okumuştum. Onun ilk reaksiyonu olarak cevâbi mâhiyette ilk kitabı gâyet kısa zamanda yazmıştım.»¹ Gene bir başka mülâkatta²: «Niçin ve nasıl yazarsınız» sorusuna: «İç âlemimdeki mücâdeleleri tatmin için. Bu zeminden istifâde ederek beşeriyete edebiyat penceresinden küçük bir ses duyurmak. Bir eser sâdece müsvedde hâlinde iken benimdir. İntişâr sâhasına çıktıktan sonraki seyri ile alâkalanmıyorum. Çünkü benim fonksiyonumun dâhilinde değildir.» diye cevap veriyorlar.

Tefekkür ve yazı hayatlarını anlatırken de: «Ben bir buçuk yaşımdan beri hayâtımı safha safha hatırlarım. Kendime gelmeğe başladığım zaman dünyânın sırrını düşünmeğe başladım. Satih üstü kıymetlerle aram hiç bir zaman düzgün gitmedi. Düşünmek ihtiyâcı en büyük zevk oldu bana,» diyorlar.

«Neler okurdunuz, nelerin tesiri altında kalmış olabilirsiniz?» sorusunu ise şöyle cevaplandırıyorlar: «Küçük yaşımdan beri edebî eserlerde durdum. On yaşında iken bile polisiye romanlara tahammül edemezdim. Hiç bir şeyin tam olarak tesiri altında kalmadım. Ancak okuduklarım, şahsî bir terkip hâlinde, uzun bir fabrikasyondan sonra benden dışarı fırladı, diyebilirim.»

«Kolay mı yazarsınız?» «Yazmak ihtiyâcı takaza ettiği zaman, bu ibrâm ile yazarım. Fakat yazmak için, yazmak istediğimi bilmiyorum. Senede bir kitap yazdığuma göre, her hâlde kolay ve çabuk yazıyorum. Başlayınca bırakamıyorum.»²

Evet, Sâmîha Ayverdi Hanımefendi, çok velûd bir yazardır. 1938 yılında neşir hayâtına başlamış ve bugüne kadar da 32 eser yazmıştır. Ayrıca, hâlen yazmakta oldukları hâtıraları iki cild tutarındadır. Çeşitli mektup ve yazılarından müteşekkil beş cildlik eserleri de neşre hazırlık safhasındadır.

Bütün bu çalışmalar nasıl oldu? Bu soruya cevap verebilmek için derin bir kültür, tefekkür ve medeniyetin kendisi

1 Edebiyat Âlemi, Kıymetli Romancımız Sâmîha Ayverdi Diyor ki, Kandemir; 14 Temmuz 1949, Sene: 1, No: 13.

2 Her Hafta Mâziye Eğilen Bir San'atkâr, Şehbal Aygen, 10 Eylül 1949, Cilt 9, sayı: 115.

olan şahsiyetlerindeki bu birikimlerine ve çalışma şekillerine bakmamız gerekmektedir.

Geçmişten getirdikleri, çevreleri, çok okumaları ve okudukları üzerinde tefekkür alışkanlıkları ve onu bir «fabrikasyon»dan geçirmeleri muhtevâlarının hemen akla gelebilen ilk husûsiyetleridir.

Hız. Mevlânâ'yı küçük yaşlarında, Şam'da babası Bahaeddin Vele'din yanında gören Muhyiddin Arabî Hz.: «Allah Allah, ne hikmettir, bir deryâ bir ırmağın peşine düşmüş gidiyor,» demiş. Sâmiha Ayverdi Hanımefendi de ezelden getirdiği böyle bir nasip ve müktesabatla bu âleme adım atmıştır.

Daha çocukluk yıllarına âit hâtıralarını gözden geçirirsek, Kendilerinin de işâret ettikleri gibi bir buçuk iki yaşından itibaren birçok şeyi hatırladıklarını görürüz. Bu arada, **Midye Aziz** adlı hâtıralarında anlattıkları ile³ tefekkür hayatlarının bu âlemdeki başlangıcı var ki bize ezelle ebed arasındaki bağlanmalarının işâretleri olarak da görülmektedir.

Zâten edebî vecdelerini anlatacak arkadaşlarımız, daha çocukluk yıllarından başlayan araştırmacı, mukâyese edici ve karşılaştıkları hâdiseleri bir fotoğraf makinesi sadâkatiyle olduğu gibi hâfızalarına yerleştiren bir özelliğe de sâhip olduklarını belirteceklerdir.

Gene âileden geniş bir şifâhî kültürle yüklü olup nesilden nesile aktarılan Müslüman-Türk geleneğine bağlı, irfan ehli bir çevrelerinin oluşu ve bu çevrenin ayrıca Ken'an Rifâî Hz.ne bağlanması da bu «deryâ»nın istikâmetini çizmiştir.

Ayrıca gene hâtıralarında belirttikleri gibi küçük yaşlarından itibaren evlerinde **Selamlık sohbetlerinin** sâdık bir dinleyicisi oluşları ve on on iki yaşlarından itibaren okuma alış-

3 Midye Aziz; «Midye Aziz'in köpeği de ölürse, denize atacaktı. İşte bu ara zihnimde: Acabâ dünyâda sâde hayvanlar mı ölecekti? dercesine bir suâl çakar gibi oldu. Ya o bizim mırıl mırıl şarkı söyler gibi bacaklarımıza sürünen kedimiz de mi bir gün ölecek ve denize atılacaktı?

Acabâ insanlar da ölürleri miydi? Midye Aziz de ölecek miydi? Ya anneme, babama ne olacaktı? Herkesin sonu bir gün denize atılıp yok olmak mıydı? Geçenlerde, dadımın elindeki bardak düşerek kırılmış ve çöpe atılmıştı. Peki, at, neden suya atıldığı hâlde, bardak kırıkları gibi dibe düşmeden yüzüp gidiyordu?»

kanlığını kazanmış oluşları da tefekkür hayatlarının malzemelerini hazırlamıştır. Öyle ki gene bu yaşlarda Servet-i Fünûn ve Cevdet Paşa'nın Kısâs-ı Enbiyâ'sını zevk ve merakla okuduklarını hâtıralarından öğrenmekteyiz⁴.

Bu alışkanlıkları gelişerek bütün hayatları boyunca devam etmiştir. Aynı zamanda, sâdece okumakla kalmaz, üzerinde durdukları mühim noktaların altını çizerek ve sahifelerin yanına notlar alarak, mütâlâalarını yazarak okur, ehemmiyetli buldukları, daha sonra istifâde edecekleri veyâ başkaları için faydalı buldukları kısımları da kitap arkasına fihristini çıkararak okurlar.

Bundan başka alâkalarının dışında bile olsa Kendilerine it-hâf edilmiş kitapları gönderene hürmeten okur, okuyamazlarsa bir anlayana okutur, muhtevâsını dinlerler. Okumak merak ve alışkanlıkları o kadar kuvvetlidir ki çalışmalarına ara verdikleri veyâ boş kaldıkları zaman dâimâ ellerinde okunacak bir kitap veyâ mecmua bulunur. Hattâ, kütüphânedен şu kitabı getir veyâ şu işi yap dedikleri zamanların kısa aralıklarında bile boş durmaz, ya yazar ya okurlar.

Ayrıca sabahları çalışmalarına başlamadan evvel, mutlakâ günlük gazetelerini gözden geçirir, fıkraları, mühim haberleri, yorumları okur veyâ okutup dinler, manşetleri gözden geçirir, günlük siyâsî ve içtimâî hayatı tâkip ederler.

Bir gün: «Gazete okuyor musun?» diye sorduktan sonra aziz bir hâtıralarını anlattılar: Muhterem Hocaları Ken'an Rifâî Hz. Kendileri'ne: «Sâmiha gazete okuyor musun?» diye sormuşlar. «O günden itibaren hiç aksatmadan gazeteleri tâkip ettim. Benim Hocam, günlük hâdiseleri tâkip eder, dünyâda ve Türkiye'de olup bitenlerden haberdâr olur, târihi, siyâsî ve içtimâî hâdiseleri çok güzel tahlil ederlerdi,» demişlerdir.

Bâzı mühim şahsiyetlerin hayatlarına baktığımız zaman gençliklerinde şu istikâmette iken sonradan dönüş yaptıklarını, fikir değiştirdiklerini görürüz. Halbuki Sâmiha Ayverdi Hanımefendi'nin fikir, his ve iman hayatlarında da bir «sâbit ka-

4 Sâmiha Ayverdi, *Hey Gidi Günler Hey*, 1988 İst. s. 124: «12 yaşına kadar babamın askerlik kitapları hâric kütüphânesindeki bütün kitapları elden ve gözden geçirmiştim.» «Bu arada Servet-i Fünûn ciltlerini de defâlarca taramışım.»

dem» oluş kendini gösterir. Yazı hayatına başladıkları günden itibaren derin ve sağlam tefekkür silsileleri ve hocalarından aldıkları hamûleleriyle görgü ve bilgilerini birleştirerek, söyledikleri, yaşadıkları ve yazdıkları fikirlerinde ve iman ettikleri mes'elelerde kıl payı bir dönüş mevcut değildir ki, eserlerini târih sırasıyla okuyup taradığımız zaman bu husus çok bâriz olarak görülür.

Târihi, içtimâî ve millî mes'elelerle yüklü yazılarını okurken mânevî havayı teneffüs ettiğimizi, mânevî bir havanın heyecânı ile dolduğumuz yazılarında ise içtimâî, târihî mes'elelerimizi ve bizi bulduğumuzu görürüz. Vatan ve iman bir bütün hâlinde karşımıza çıkar. Okuduğumuz bir cümlemin neden sonra bir hadis veya âyet-i kerîmenin meâli olduğunu farkedebiliriz.

Yahyâ Kemal'in şiirleri için münekkittlerin birleştikleri bir husus vardır: Şiirlerinde kelime mimârîsi, fikir ve duygularla o kadar isâbetli bir bütünlük içindedir ki mısralarından ne bir kelime çıkarabilirsiniz ne de bir kelimenin yerini değiştirebilirsiniz. Sâmiha Ayverdi Hanımefendi'nin yazılarını okurken bu hükmün kendileri için de ne kadar geçerli olduğu görülür.

Bütün bunların dışında «Âbide Şahsiyet»lerindeki sırlardan biri de, başlı başına bir medeniyet oluşlarıdır. Gördükleri, duydukları, okudukları ve bütün bunların terkibi olarak yaşayış biçimleri, davranışları, hal ve tavırları, mes'eleleri ele alışları, giyinimleri, ve ev hayatları ile Osmanlı - Türk medeniyetinin de temsilcisi olarak bizi geçmişe bağlar ve ne olduğumuzu, ne olmamız lâzım geldiğini anlatır, tefekkür ve yaşayış biçimimizin nasıl olması gerektiğini gösterirler.

Kısa çizgileriyle ve görebildiğimiz kadarıyla çalışma hayatlarını yönlendiren müktesebatları üzerinde durmaya çalıştık.

Sâdece bu kadar çok yönlü ve gerek muhtevâ gerek sayı bakımından yüklü ve velûd olan neşir hayatlarına bakınca bunun beşer olarak sırrını hemen iki mühim husûsiyetlerinde görmemiz mümkündür. Bunların birisi «Ebû'l-vakt» oluşları, vakti çok iyi değerlendirmeleri, diğeri de hayatları boyunca çalışmayı bir ibâdet kabul edişleridir.

Böylece san'atkâr bir şahsiyetin yaradılıştan getirdikleri, kâbiliyet, nasip, bilgi, görgü, inceleme, mukâyese ve tefekkür unsurlarıyla birleşince artık bu deryâ ifâdesini bulacağı eser-

ler hâlinde durmadan yazı kalıplarına dökülmüş, fiil olarak, hâl olarak, tesirleri atılan bir taşla suda gittikçe genişleyen halkalar hâlinde büyüye büyüye bütün Türkiye'yi sarmış, hattâ Türkiye dışına da taşmıştır.

Edebî ve Mânevî Dünyâsı İçinde Fâtih, Boğaziçi'nde Târih, Türk Tarihinde Osmanlı Asırları gibi inceleme ve araştırmayı gerektiren eserlerini yazmadan evvel büyük bir titizlikle sayfeler dolusu kaynak kitap tesbit eder, o mevzûda yazılmış bütün eserleri gözden geçirir, not alır, mühim yerlerin altını çizer, yazılacak eserin plân ve esaslarını ana hatları ile tesbit ederler. Sonra da durup dinlenme bilmeden bu duygu, düşünce ve tesbitleri yazıya geçirirler. Son derece hızlı ve kesif bir çalışma tempoları vardır. Diyebilirim ki yemek molası ve uyku saatleri dışındaki bütün zamanlarını yazmak istedikleri esere teksif ederler. Birinci müsveddeyi bitirdikten sonra daktiloya vereceklerse temize çekerler veya doğrudan dikte ettirirler. Müsveddeleri eski yazı ile vermişlerse karşılıklı okuyup kontrol ederler, eksik kalan, yanlış okunan yerleri de düzeltirler.

Burada unutamadığım bir hâtıramı da yazmadan geçemeyeceğim:

Osmanlı Asırları'nın yazılışı sırasında, Kendileri eski Türkçe ile yazdıkları müsveddeleri verirler, ben de o hafta ne kadar yazabilmişsem haftanın salı günleri kontrol ederlerdi. Ben okurken kendileri orijinalden tâkip ederler, yorulunca da Kendileri okurlardı. Bu minvâl üzre kitabın son yapraklarına gelmiştik. Kendileri okuyorlardı. Fakat son sayfanın okunuşunu bana bıraktılar. «**Daktilo etmek emeğini sen verdin, sen bitir**» dediler. Eser kendilerinin, emek kendilerinin, ben ne yapmıştım ki?

Ama Kendileri'nden gördüğümüz şu idi ki dâimâ vermişler, vermeğe doyamamışlar, buna rağmen bizim hayatımızı ve mâ-nâmızı borçlu olduğumuz büyük insan en ufak bir alışın hesabını gütmüşler, hattâ bunun maddi cephesini kat be kat ödedikleri halde...

Gene Târih üzerinde çalıştıkları 1961 senesinin On Kasım Cuma günü çok sevdikleri dâmatları **Cemâl Uluand Bey'i** kaybetmişlerdi. O hafta, tâziyeye gelen giden çok ve bu acılı günlerinde çalışmaya ara verirler; ama ben edeben gideyim, diye düşünerek huzurlarına çıktığım zaman: «**Acımız büyük ama ha-**

yat ve vazifelerimiz devam ediyor. Çalışmalarımızı bırakmayalım,» diyerek hiç aksatmadan günlük çalışmalarına devam ettiler.

Rahatsızlıkları sırasında doktorların her türlü çalışmayı yasak ettiği günlerde bile yakınlarını endişelendirmemek için, odalarının anahtar deliğini kâğıtla kapatıp beş altı mektup yazdıkları da gene Kendileri'nden dinlediğim aziz hâtıralardandır.

Sihhatlerine itinâ edilmekte olan son senelerde çalışıp yorulmalarından endişe edilip bana: «Aman çalışma temposunu biraz yavaşlat, hattâ iş bahânesiyle müsaade iste ki dinlensinler» denildiği zmanlarda da bunu hissederek: «Çalışırken dinleniyorum, çalışmak beni dinlendirir, bundan sıkılmıyorum,» diyerek ne yapacağını kestiremeyen beni rahatlatmışlardır. Ayrıca çalışmanın Kendileri'ni dinlendirdiğini zaman zaman da tekrarlamışlardır.

Herhangi bir gazete veya mecmuâdan bir yazı veya mülakat istendiği an diyebilirim ki çalışmaya başlamış olurlar. Hattâ on beş gün, bir ay mühleti olsa bile yazı o gün veya bir iki gün içinde bitirilmiş, daktilo edilmiş ve yerine ulaşmış olur. Böyle zamanlarda gerek Kendileri'ne yazıyı almak için gelen şahısların, gerekse yazıları yerine götürdüğümüz müesseselerdeki mes'ul kimselerin yüzlerindeki hayret, takdir ve hayranlığı her zaman zevkle seyretmişizdir.

«Âilemizin iki kolu çalışma temposu bakımından birbirine zıttır. Bir kısmımız âheste hareket ederken, ben ve ağabeyim son derece acul davranırız» derler. Hayatlarının her safhasında bu böyledir. Bir şeyi yapmaya karar verince ânında harekete geçer, işi neticelendirmeden de tâkibi elden bırakmazlar.

Son iki üç seneden beri daha çok, Hâtıralarla Başbaşa ile başlayan ve Rahmet Kapısı ile seri hâlinde devam eden gençlik ve çocukluk hâtıralarını yazmaktadırlar.

Hâtıraları gibi kaleme aldıkları her yazı ve eser insanların ve cemiyetin bir derdine devâ, bir sıkıntısına çâre olmaktadır. Eserin plânı ve söylemek istediklerini önce zihinlerinde tasarlayıp tesbit ederler ve öz hâlindeki bu fikirlerin insanlar tarafından kolay anlaşılması, çabuk idrak edilip, günlük hayâta intibak ettirilmesi için lüzumlu yan bilgiler, târihi deliller, dinî, içtimâî ve felsefî mâlûmatlarla bu ana fikri destekler ve kaleme alır-

lar. Bu arada ilâve edecekleri mâlûmâtın asla hâfızalarındaki şekliyle kanaat etmez, mutlakâ ehlinden tahkik ettirir, meslekî terimleri, o meslek sâhiplerinden araştırırlar. Hattâ bâzan o meslek sâhipleri, tahkik için gönderilen terimleri yeni duymuş olurlar.

Meselâ kuyumcularla ilgili bir hâtıralarını yazarken, çok eskiden not aldıkları bâzı **kuyumculuk terimlerini** tahkik ettirdiler. Genç elemanlar bilemedi. Kapalı Çarşı'nın en eski esnafından araştırdık. Ancak asrın başında kullanılan bu terimleri duyunca; **Siz nereden biliyorsunuz?** diye hayretle yüzümüze baktılar.

Günlük çalışmalarında gazetelerini tedkik ettikten sonra bir randevuları, ziyâretçileri yoksa yazdıkları hâtıraları dikte ettirir ve tekrar okuturlar. Daktilodan sonra gene tekrar dinler, değiştirmek istedikleri yerleri değiştirirler.

Bâzan dostlarının anlattıkları enteresan hâtıraları kendi duygu ve müşâhadeleri ile birleştirmek isterler. Bu hâllerde derhal not alır ve zamânı gelince kullanmak üzere ayrı bir zarfa koyarlar. Umûmiyetle yazı hazırlandıktan sonra ilgili şahsa gönderip okutur, müsaadesini alır, değiştirmek veyâ ilâve etmek istedikleri bir taraf olup olmadığını sordururlar.

Yakın günlerden birinde gözlerini tedâvî etmekte olan **Dr. Şehirbay Özkan Bey**'in oğlunun, Amerikalı bir dostuna ders veren cevâbı ile ilgili bir hâtırayı yazmış ve Dr. Şehirbay'a göndermişlerdi. Fevkalâde mütehassis olan doktorun, gözleri dolu dolu karşısında oturan genç bir Dr. hanıma bakarak: «**Hanımlar siz de Sâmiha Hanımefendi gibi olun.**» demişti.

Ayrıca bu veyâ bunun gibi birçok hâdiseler göstermiştir ki şu veyâ bu vesile ile temasta bulundukları herkesin müşterek duygusu bu ifâdelerle noktalanmış, Türk insanı için bir sembol olmuşlardır.

Çok yönlü ve çok yüklü bir vazife ile ezel âleminden bu âleme gönderilen seçilmiş şahsiyetlerinin icap ettirdiği çalışmaları sâdece edebî değildir. Zâten kendi ifâdeleriyle de buyurdukları gibi edebiyat, Kendileri için bir gâye değil bir ifâde tarzı olmuştur. Ancak, her an bir iş üzeredirler ve bu işlerini de Cenâb-ı Hakk'ın «**Allah güzeldir ve güzeli sever**» hükmüne uyarak en güzel şekilde yaptıkları için Hak için halka hizmet yolunda seç-

tikleri edebiyat malzemesini de en güzel şekilde kullanmışlar ve bir iddiâ ile yola çıkmadıkları hâlde Türk edebiyâtının mümtaz simâlarından ve **Dünyâ Edebiyat Antolojisi**'ne ismi geçen üç Türk yazarından biri olarak dünyâ edebiyâtına da mâl olmuşlardır.

Ahmed Kabaklı Beyefendi Türk Edebiyatı Vakfı'nda düzenlenen 7 **Büyükler** toplantısında Kendileri için yaptığı konuşmanın bir yerinde: «**Sâmiha Hanımefendi** kadar titiz bir okuyucu görmedim. O muhakkak ortamızda bir büyük ilham gibidir. Tur'da oturan bir veli gibi, sesini bize duyurur. Yazımızda ufak bir meziyet varsa ilkin onun gözü önündedir, ve ilkin o bizi bulur ve ilkin o tebrik eder. Maksat teşviktir. Yazılarımızı yâhut faydalı yazıları, her güzel yazıyı teksir edip Avrupa'ya yollar, Anadolu'ya yollar, Sûriye'ye yollar, Mısır'a yollar,» demektedir.

Hakikaten okudukları bir kitabın önsözünü, bir bölümünü veya bir yazıyı, ne ki insanlara faydalı, elli, yüz bâzan daha fazla miktarda fotokopisini çekirtip ihtiyâcı olanlara veya onların yakınlarına gönderirler. Vermeğe, göstermeğe, öğretmeğe doyamazlar.

Radyoda, televizyonda veyâ yurdun herhangi bir mes'ele-
sinde teşvik edilecek bir husus mu var, derhal kalem ellerinde,
düzelmeye icap eden bir yolsuzluk veyâ eğrilik mi var, gene ka-
lem ellerinde cihattadırlar.

Bir gün Karaköy iskelesinde Marmaris taraflarındaki bir
kooperatif arsasının satış ilânını okuduk. Kooperatifin ismi şim-
di hatırlıyamıyacağım Rumca bir isimle künyelenmişti. İlânı
okuyunca içimiz cız etti, çok üzüldük. Huzurlarına gittiğimizde
bu ilândan bahisle Türk memleketinde yaşayan vatandaşın
Türkçe isimler kullanması gerektiğine dâir bir ikaz mektubu
yazdıklarını söylediler ve birimizle postaya verdirdiler. Nitekim
birkaç gün sonra ilân yerinde yoktu. Aynı hâdiseye çok üzül-
düğünü, ilânı okuyunca yüreğine indiğini söyleyen bir arkada-
şımızı da: «Keşke yüreğine ineneğine, kalemine inseydi,» diye
ikaz etmişlerdi. Nitekim yüreklerini yakan, gönüllerini şenlen-
diren her hâdiseye Kendileri'nin kalemlerine, sözlerine, hareket-
lerine inmiş ve bu dünyâya gelmiş olmanın hakkını işlemişler-
dir.

SÂMÎHA AYVERDÎ'DE TÂRÎH TELAKKÎSİNİN BİR BUUDU

Prof. Dr. Mustafa FAYDA

Muhammed İkbâl, Kur'ân-ı Kerim'de beşer bilgisinin üç kaynağı olduğunu belirterek bunları şöylece sıralar: 1) Bâtınî müşâhedât ve tecrübe; 2) Tabiat âlemi; 3) Târih.

Yaradılmışların en yücesi olarak insanı yalnızca canlı bir varlık olarak görmeyen, onu «halifetullah» makâmına oturtan ve kâinattaki her şeyin onun istifâdesine sunulduğunu haber veren Kur'ân-ı Kerim, insanoğluna büyük bir mesûliyet yüklemektedir. Elest bezminde, yerin ve göklerin, dağların ve taşların kabul etmekten korkup kaçtıkları «emânet»i yüklenen insan, Yaradanını var ve bir bilmekle, O'nun istediği şekilde yaşamak ve tasarrufta bulunmakla, O'na sâdık ve lâıyk bir kul olduğunu ortaya koymakla mükellef kılınmıştır. O, bir imtihan yeri olan bu dünyâda, ya iyinin, güzelin, doğrunun, hakkın, adâletin ve imânın, kısaca hayrın; veyâ kötünün, çirkinin, yanlışın, bâtılın, zulmün ve küfrün yâni şerrin tâlibi olacaktır. İnsana verilen bu tercih hürriyeti, mesûliyetinin ve bu dünyâdaki amellerinin sonucuna göre hesâba çekilmesinin de esâsını teşkil etmektedir. Böylece insanoğlu ve onun meydana getirdiği topluluklar, Tevhid anlayışına göre ifâde edilirse, Cenâb-ı Hakk'ın ya cemâl yada celâl sıfatının tecellisine mazhar olmaktadır.

İnsanoğlunun Hz. Âdem ile başlayan dünyâ hayâtı, bu minval üzere devam etmektedir. İnsanların teşkil ettikleri âile, kabîle, millet, ümmet, devlet ve imparatorluklar, «hayır» ve «şer» arasındaki bu mücâdelenin târihini meydana getirmektedir.

İlim, felsefe, san'at ve teknikteki gelişmeler ve değişmeler, insanın bu fitratını, «Sünnetullah»ı, yani Allah'ın kurduğu bu nizâmı aslâ değiştirememektedir.

Kur'an-ı Kerim, insanoğlunun dünyadaki bu târihine çok geniş bir şekilde yer vermekte; «kıssa» veyâ «geçmiş milletlerin haberleri» diye isimlendirdiği târihi hâdiselerin, Hz. Âdem'den Hz. Muhammed'e (S.A.S.) kadar birçok örneğini zikretmektedir. Kur'an-ı Kerim târihi hâdiselerden bahsederken, insanın dikkatini dâimâ «Sünnetullah» üzerine çekmekte, bunun üzerinde dikkatli düşünmeye bizi dâvet etmekte; hal ve istikbaldeki işlerimizin tanzim edilmesinde, bu kâunlara riâyet etmemizi istemektedir. Bir târih kitabı olmayan Kur'an-ı Kerim, târihi hâdiseleri, mücerred olarak öğretmek için değil; insanlığın geçirdiği tecrübelerden faydalanarak, doğru yolu bulmakta insana yardım etmeyi hedef alır; insanlığın yükseltilmesini, hakikatin araştırılmasını, gaflet ve nisyân perdesinin kaldırılmasını; ayrıca Allah'ın sonsuz gücü ve ilminin idrak edilmesini, peygamberlerin tebliğ ettikleri iman yolunun benimsenmesini bekler.

İnsanlığın temel meselelerini bilip değerlendiren, fert ve cemiyet münâsebetlerini derin bir vukufîle ele alıp insanımıza bir sentez içerisinde doğru yolu gösteren, edebiyat, fikir ve iman hayatımıza müstesnâ eserler kazandırmış mürşid ve mütefekkir Sâmiha Ayverdi, kitaplarında, makâle, hâtıra, mektup, konferans ve sohbetlerinde, târihe geniş bir şekilde yer vermesiyle temâyüz etmektedir. O, eserlerinde hangi anlayışla târihe yer vermekte olduğunu şöylece ifâde etmektedir: «Mâmafih bu kitap, bir târih veyâ bir vesika eseri olmamakla berâber, verilen doküman, sırf hayâle değil, otantik esaslara istinat eder. Ancak, bu geçmiş hayat realitelerinden alınan hüccetlerin oturma zeminini, fikir ve his muhtevâsıyla beslenip meczedilmiş bir edebî kâidedir.» Târihi, «ibret alınması ve sözüne kulak tutulması gereken doğru konuşan bir dost, bir şâhit» olarak tavsif eden Ayverdi, bu sâhayla olan imtizâcını, İstanbul Geceleri adlı kitabına yazdığı Giriş'te şöylece açıklamaktadır:

«Bu eserin bünyeleşip meydana gelmesindeki psikolojik âmil ise, zerrelere, cüzüleri, motifleri, ihsas ve ilcâlarının yekpâre şi'ri içinde yaşadığı eski İstanbul'u, onu yazan kadının tâ ilk çocukluğundan itibâren içinde tekâsûf ettirip uzun uzun dem-

lendirmiş olmasının ve nihâyet günün birinde de bu ağır ağır hazırlanmış keyfiyetin, developmanını yapıp bu heyet ve vezinle tahteşsuuru aşarak satha fışkırmısından ibârettir.»

Dünyâ târihinin belli başlı mühim asırları, hâdiseleri ve şahsiyetleri hakkındaki vüs'atlı ve nüfuzlu bir târih formasyonunu yanında; İstanbul'a ve onu bağrından çıkaran Selçuklu ve bilhassa Osmanlı târihi ve medeniyetine Ayverdi'nin, insanı hayrete düşüren, târihe intikal eden bu büyük devletin âdetâ mümessil-i hakikisi intibâını veren bir ayniliğini ve sâhipliğini müşâhede ediyoruz. Türk târihinin Osmanlı asırlarıyla iftihar eden, bu medeniyetin dünyâ medeniyetleri arasındaki gerçek yerinin tesbit edilmesini ve beşeriyetin buna şiddetle ihtiyacı olduğunu ifâde eden, mâziye yüz çevirenleri, onun hâtırasına hürmetsizliği, saygısızlığı, bigâneliği affetmeyen, milli ve mâ-nevi değerlerimize sâhip çıkmayanları çok ciddi bir şekilde tenkit eden, târihi eserlerimizin, geleneklerimizin kaybolup gittiğine yanan, şerefli ve haşmetli bir mâzinin, onun san'atının, dilinin, dîninin gözleri önünde göçüp gitmesine burnunun kemikleri sızlayan, taklitçiliğe ve taasuba cephe alan Ayverdi, ne mâzi mukallididir ve ne de bunu tavsiye eder. «Eski ve eskilik damgası taşıyan her şey ölmeye mahkumdur; ya ölmüş ya da ölecektir» diyen mütefekkirimiz, târihin ehemmiyetini, insanı intibâha dâvet eden husûsiyetlerini şu veciz cümleleri ile beyan etmektedir:

«Bir cemiyet için târih, yüzünü seyredebileceği tek cilâlı ayna, doğru konuşur şahittir. Şu halde kendimizi tanımak için, her şeyden evvel, suçlarımız ve meziyetlerimiz ile bizi aksettiren bu aynanın yüzündeki tozları silmek icâbeder... Milli hâfızamızın gelişmesinde, milli haysiyetin teşekkülünde ve mâşerî bünyenin kıvâmında, târih şuûrunun ne derece sözü geçkin bir terbiye unsuru olduğunu takdir etmek için bir deve yükü mâlûmâta sâhip olmak gerekmez. Zirâ milli iftihar ve hâtıraların uyandırıcı ve öğretici durağı, her vesile ile günlük hayâtın içinden konuşur ve her fırsatta elimize bir ölçü verir.»

Mâzi hakkında ifrat ve tefrite kaçan anlayışları tenkit eden Sâmîha Ayverdi'nin, insanın madde ve mânâsının bir bütünlük arzettiğini ortaya koyan ve Kur'ân-ı Kerim'deki bilgi kaynaklarından tabiat ve târihin, kendi müşâhede ve tecrübelerinden

sonra, nasıl bir paralellik içerisinde olduğunu gösteren şu ifâdeleri ne kadar veciz ve Kur'ân'a uygundur:

«Muhakkak ki mâziyi aynen yaşatmak, hattâ muhâfaza etmek, devirlerin taşıyamıyacağı bir yükür. Cemiyetler de, tabiat gibi, dğışmeler, yenilenmeler, ölüp diirlmeler sâyesinde ayakta durabilir. Halbuki bâzan insanlarda ifrat tecelliler gösteren mâzi aşkının inadı, çürümüş doktrinler üstünde yaptıkları sun'î nefes tecrübeleri, onu zaman zaman hayattar gösterse de, bu, bir müstehâsenin verimsiz, cansız, kupkuru heykelinden ibârettir. Fakat geçmiş zamâna harb ilân etmek, onunla olan münâsebet ve âşınâlığımızı bir cehil ve gaflet süngüsü ile tepelemek te gene bizi fosilleştirir. Çünkü bugünkü gün, dünkü günün yuvarlana yuvarlana şu zamâna gelişinin oldurduğu bir keyfiyettir. Biz geçmişimizin meyvesiyiz. Şu halde insanoğlunun çimene çiçeğe, dağa bayıra olan muhabbeti, nasıl anâsırının cedit olan tabiatla akrabâlığına bir delil ise; mâzi ile alış veriş, muhabbet ve alâkayı kesmek istemeyişimiz de aynı tecelliği mânâ planında gösteren bir başka attaşman, aynı konunun bir tefsir mevzûunda boy gösterişinden gayrı ne olabilir?»

İkbal'in tesbit ettiği ilim kaynaklarının üçüne de sâhip olan Ayverdi, günümüze ve istikbâlimize müteallik meseleler üzerindeki tesbit ve teshislerini, çözüm yolları ve tavsiyelerini, târihten ve târihi malzemedan istinbat etmek sûretiyle yeni bir terkibi hedef almakta ve «Halk-ı Cedid'e (Yeniden Doğuş) inanmaktadır:

«Ölmek diirmek, eskimek, yenilenmek, kıyâmetin bir tür-lüsüdür. Onun için gözleri gönüllerine açık olanlar, «halk-ı cedid»i her an görür ve yaradılış âleminin her lâhza bir başka libasa bürünüp bir günâ boy gösterişini seyrederek. Tabiat ve beşeriyet kayıtlarının kulluğundan yakasını kurtarmış olanlar için bu budur..... Kendimize kendimizde mahfûz olan hayat ve bekâ iksirine yeni baştan dudak değdirelim. Tâ ki yokluğun bağrından varlık başkaldırsın ve gebe olan zaman, hâmil olduğu «halk-ı cedid»i bir kere daha doğurup beşğinde salılsın...»

İslâm iman ve irfânından neşet eden bu idrâkin sâhibi değerli edib ve mutasavvıf Sâmiha Ayverdi, milli târihimizde cemâl ve celâl sıfatlarının mazharı olanları, onların amellerini ve eserlerini tesbit ve tahlil eder; Tevhid inancının hassas endâze

ve değer hükümleriyle bunları tartar ve değerlendirir. Güzel ve akıcı bir Türkçe ve nefis bir üslûpla, mâzinin hâle aşılılarak istikbâlin hazırlanmasına yardım eder, yol gösterir.

Türk Tarihinde Osmanlı Asırları isimli eserinden, aşağıya aldığımız iki ayrı parça ile, biri cemâl, diğeri de celâl tecellisinin mazharı olanlar hakkındaki yazarımızın tesbit, tahlil ve değerlendirmelerini örnek olarak sunmak istiyoruz:

«İşte Yavuz da, dedesi Fâtih gibi, Türk-İslâm âlemine karşı kendini aynı borcun altına girmiş, aktif bir eleman olarak görüyordu. Ve İslâm âlemini içine düştüğü karanlıktan kurtarmak için onu tek bayrak altına almanın lüzûmuna inanıyordu. Bu plânın mühim bir safhası olarak da, Mısır seferi artık bir zarûret demekti. Fakat bu plânın açıkça bilinmeyip tahmin edilen tamamlayıcı çizgileri Hindistan'a ve daha kimbilir nerelere kadar varıyordu.»

«Bir gün mevzûun müzâkeresinde Piri Paşa, mesâfenin uzaklığından dolayı böyle bir seferin mümkün olamayacağını söyleyince pâdişah, şimdiki Süveyş kanalının yerini târif ederek: «Akdeniz'i Bahr-ı Ahmer'e bağlar, bahren Hindistan'a girerim,» demiştir. İşte, celâded ve cesâretine olduğu kadar askeri dehâsına ve dünyâ ahvâlini kavrayışına da her adımda bir canlı örnek veren bu ihâtalı düşünceyi o, her zaman göstermiş, ordularını serhadden serhade uçurmuştur.»

«Târihi bir gerçek olarak üstünde durulmak icâb eden nokta şudur ki, Siyonizm, bir memleketin mukadderâtını ele almak istediği zaman, an'anevi taktik olarak tuttuğu yol, memleketin münevver sınıfına hulûl ve tesir ederek plânlarının ana hatlarını bu zümreye dikte etmek sûretiyle ortada görünmemek ve dâimâ suflör rolünde kalmaktır. Nitekim Osmanlı İmparatorluğu'nun siyâsî kaderine hükmetmek yoluna giderken de aynı usûle baş vurarak, masonik teşkilâtın içine kazandıkları münevverler vâsıtasıyla hedeflerine doğru yol almaya başlamışlardır.»

«Daha Sultan Mecid devrinde, Kuleli Vak'ası'nı hazırlayan ihtilâl cemiyeti de, yine aynı tertibin tuzağına düşmüş gâfil vatanseverlerin bir yanlış adımından başka şey değildi.»

«Sultan Azîz'in başını yemeğe mâtuf olan bu hareket «Yeni Osmanlılar Cemiyeti» adı altında kurulan bir teşekkül tara-

findan idâre edildiği gibi, Veliaht Murad Efendi ile Mısır Prensi Mustafa Fâzıl Paşa tarafından da mâlî bakımdan besleniyordu.»

«Şehzâde Murad Efendi de, bu Yahudi tuzağına düşürülerek Mason birâderi olmuş; Kurbağalı Dere'deki sarayını ise «Yeni Osmanlılar Cemiyeti»ne karargâh yapmıştı. Fakat işin hazin tarafı, Şehzâde'nin etrâfını saran vazifeli ecnebîleri, sarayından içeri sokabilmek yolunda aracılık eden kimselerin hepsi de, Galata'nın veyâ Beyoğlu'nun sarrafları, kuyumcuları ve tatlısu frenkleri gibi, aslında siyâsetle ve bilhassa, devletin iç işleri ile ilişkili bulunmaması lâzım gelen iş adamları idi.»

Kur'an-ı Kerim'deki üç bilgi kaynağından birisi olan târîh sâhasından istifâde imkânını, eserlerinde bizlere mebzul bir şekilde bahşetmiş olan Ayverdi'ye minnet, onu Yaradan'a şükran borçluyuz.

«DEVAM VE BEKA SIRRI»

Sait BAŞER

Hazindir... Bizde en hayâtî ve yeni nesillere kazandırılması şart olan bir çok milli mesele, umûmî meydan nutuklarının içi boş lâkırdıları ile harcanmış ve mâlûm «vatan, millet, sakarya» haklı tepkisine düşülmüştür. Yahyâ Kemal'in, dil mevzûu açıldığı zaman lisânın değerini kavrayamamış sâdedillerin: «Yine mi bu bahis?» demeleri karşısındaki itirâzını benzeri daha bir çok konu için pek yerinde buluyoruz. Fetih ve Fâtih bahsi bunlardan birisidir.

Dilimize Arapçadan geçerek tefekkürümüzde derin izler bırakan «fetih» kelimesi, bizim neslin mânâsını hiç tanımadığı bir mefhuma işaret ediyor. İlk akla gelen mânâsı; bir beldenin silah zoruyla elde edilmesi, istilâsıdır. Veyâ bizim mantık yapımız böyle anlamaya meyyaldir. Zirâ aldığımız eğitimin kazandırdığı muhâkeme, başka türlü değerlendirme imkânlarının varlığını dahî fark etmemize mânidir. O yüzden «artık gınâ geldi, yine mi bu bahis?» denmesini belki de bu sebeple yadırgamamalı.

Gerçekten bir beldeyi, bir müesseseyi, fikri veyâ mânâyı yüksek bir iman ve ideale açıp; açılana yeni bir hayâtiyet kazandırırken, açan iman ve idealin de tâzelenmesini anlamak kolay kavranıveren vâkıalardan değilmiş gibi görünüyor.

Hâlbuki mesele «istilâ» yâhut «emperyalizmin herhangi bir türü» şeklinde vaz edilse; bir tahakküm çeşidi, mevcut hırsların tatminini sağlayan bir ameliye diye yorumlanır ve içinden çıkılıverirdi. Ama öyle değil! Fetihte hırsların tatmini bir yana, bilakis imânın tâze kana kavuşturulması söz konusu.

Bize göre iman da gelişir, derinleşir, yeni tecrübelerle olgunlaşır. Ancak iman, birikimlerini müşahhaslaştırmak için yeni tecellî sâhalarına muhtaçtır. Çünkü kuvvedeki inkişaf için bâzen mevcut yapı kâfi gelmeyebilir. Farazâ **Bursa Ulu Câmii**, mimârimizde bir merhaledir; **Süleymâniye**'yi vücûda getiren birikimin kaynaklarından sayılır. Fakat **Süleymâniye**'yi meydana getirmek için yeniden Ulu Câmii'n arsası kullanılamaz. **Süleymâniye** için yeni bir mimar, arsa, şehir vs. lâzımdır. Fakat önce **Fâtih** lâzımdır.

Fâtih lâzımdır. Çünkü **Fâtih** olmasa, iman, geldiği merhalede enerjisini boşaltamayıp donacak, hareketsizlik zamanla katılşma ve atâlete sebep olarak mevcut enerjinin menfi mânâda deşarjını berâberinde getirecektir. Menfi deşarj, yâni kendi kendini tahrip. Yâni fesada uğrama, kokuşma...

Bu noktada «fetih» imâna yeni tecellî sâhaları açarken, açılan tefessüh etmiş sâhaya tekrar hayat bahşetmek misyonunun adı olmaktadır. Yâni **fetih**, **Muhterem Ayverdi**'nin eserlerinde çok sık temas ettiği «devam ve bekâ sırrı»nı bünyesinde taşıyan bir ilâhî operasyon mâhiyetindedir. Burada fethi sâdece belde ve ülkelerin zabtı diye anlamamalıdır. Fikir, ilim ve mânâ ufuklarını genişletmek, müesseselere yeni bir ruh kazandırmak da fethin mânâlarına katılmak gerekir.

Fetih ihtiyacı, aslında o ihtiyacı talep eden kütlelerdeki iç yapılanmanın tazyiki ile zuhûr etmektedir. Ancak o talebi gerçekleştirmek, talep sâhibi kütleler nâmına harekete geçecek kahramanların işidir. Aziz Ayverdi bunu kütlenin ortak alt şuurundaki talebin bir şahısta müşahhaslaşması diye târif ediyor ve misal olarak da **Fâtih**'i veriyor. **Fâtih** kütle alt şuurundaki kuvveyi fiile çeviren ana şartel, istikâmet ve muhtevâ kazandıran beyin mesâbesinde, hareket kazandıran dinamo mevkiindedir. Çünkü tabiat durgunluğu sevmeyen, sukut eden uzvu tasfiyeden bir an bile geri durmayan yaradılıştadır.

Beşeri sistemlerdeki mevcut fesat unsurları, müsbet faaliyet yavaşladığı yâhut durduğu anda iç yapıyı kemirip çökertmek istidâdını derhal icrâ ettiğinden dâimâ kontrol altında tutulmaları gerekir. Fesadı emniyetle kontrol etmek —tabiat hareketsizlik ve boşluğu kaldırmadığı için— müspet aksiyonun devâmına bağlıdır. Müsbet yöndeki aksiyon akli selime dayalı hayâtın teminâtıdır.

İşte Fâtih bu aksiyonun insanıdır.

Fetih de bu mânânın kristalize misâli...

İstanbul'un fethi hem tükenmiş Bizans'ı yeni bir mânâ ve terkip elinde diriltmiş, bu coğrafyayı beşeriyete tekrar kazandırmış, Osmanlı'ya coğrafi vahdet ve Hristiyan Batı'nın en mükemmel örneği «Bizans'a gâlip medeniyet» psikolojisi ile de Türk-İslâm medeniyetine yeni bir moral getirmiştir. Bizce Fâtih bu sebeplerle de fevkalâde mühimdir.

Ancak II. Sultan Mehmed, sâdece İstanbul Fâtih'i olarak ehemmiyet taşımaz. O daha çok Türk târihinin en dikkate değer üç büyük terkip hazırlama devrinden birisini temsil etmesiyle mühimdir. Fâtihliği İstanbul ve diğer memâlik zabtından başka, ilim, fikir, san'at, hukuk, müesseseseleşme ve iman sâhalarında da tecelli etmiştir.

*
**

Türk târihinin bizce üç büyük terkip devri vardır.

Birincisi: **Motun** (Mete)'un 24 lü Oğuz Boy Teşkilâtı ile tesirleri hâlâ günümüz ordularında süren 10 lu askeri sistemi kurarak, Türk milletine yüzlerce yıllık bir dinamizm kazandırdığı büyük milletleşme devridir.

İkincisi: X. asrın ilk yarısında İslâm dinine girmemizle başlayıp Anadolu Selçukluları'na kadar uzanan **yeni yapılanma** devridir, ki en güzel müesseselerini Anadolu'da 4 lü teşkilât sistemiyle (**Anadolu Ahileri, Bacıları, Abdalları, Gâzileri**) vermiştir. Bu devrin tesirleri ve kurulan müesseseler, dünyâyı kasıp kavuran Moğol istilâlarına rağmen Fâtih devrine kadar Anadolu Türklüğünü ayakta tutmaya yetmiştir.

Ancak **Fâtih devri** artık yeni bir terkibe ihtiyâcın tekrar gün ışığına çıktığı bir asra isâbet eder. Meşhur **Timur felâketi**, ardından uzun bir **Fetret** devri sebebiyle ictimâî yapıdaki zaaf-
ların bütün vahâmetiyle su yüzüne çıkması, Fâtih devrinde bünyeye yeni bir ruh üfleme, bir seri hamle yapma gereğini doğurmıştır.

İstanbul'un fethi, devleti tam orta yerindeki bir düşmandan kurtarmak yönü de dâhil edilse bile bu hamlelerden yalnız ilkidir. Belki diğer hamleler yanında basit bile kalır. Ama

fetih, II. Sultan Mehmed'in dehâsıyla berâber iman ve aksiyonuna sâha açmıştır.

Fâtih devri kânunnâmeleri, târihimizde Osmanlı'nın gelecek asırlardaki İmparatorluk şemalarını taşımakta; mîmârî ve şehircilik anlayışı, medeniyetimizin mekân fikrindeki tevhîde giden tekâmül çizgisini ortaya koymakta; ilim, fikir ve san'at anlayışındaki ileri görüşlü samîmi politikaları cemiyetin derûni inkişâfının mekanizmalarını kurmaktaydı.

Ne yazık ki Fâtih'den sonra başka fâtih çıkmadı ve onun düşünceleri gerçek değeriyle hayat sahnesinde yerini alamadı. Ama fikirlerinden tahakkuk edenleri bile, Osmanlı Devleti'ni imparatorluk yapmaya yetti.

Bugün hâlâ Türk ve İslâm âlemi onun prensiplerine muhtaçtır. Meselâ:

Coğrafi vahdet fikrine muhtaçtır.

Devlet politikasında dünyâyı kendisine bağlanmak zorunda bırakan dâhiyâne siyâsetine muhtaçtır.

İlim, fikir ve san'atta koyduğu serbest ve hürmetkâr tavra muhtaçtır.

Müsâmahasına muhtaçtır.

Millî hukuk anlayışına muhtaçtır.

.....

Belki de en mühimi, İslâm'a hizmet idealizmi ile saf, taassusuz tevhîd anlayışına muhtaçtır.

Bu listeyi uzatmak mümkün. Ama onun imânını aksiyona tercüme edişine, yâni taşıdığı Fetih rûhuna muhtaçtır ki hangisinden vaz geçelim?

Burada hep söylenegelen Fetih Hadîsi'nden, Fâtih'in Rönesans'ı başlatan çağ açıcılığından, Şahi toplarından, atını denize sürmesinden, gemilerini karadan yürütüşünden... söz etmeyi-şimiz; Uzun Hasanlardan, patriklerden uzak duruşumuz hem yer darlığından hem de o vak'aların anafikirlerine temas edil-diğine inandığımızdandır.

Hulâsa:

Osmanlı'da Fâtih'i tanımak biraz da potansiyel ruh enerjimizi, fıtratımızda gizli millî kudretimizi tanımak gibidir.

AYVERDİ ANNE'nin FÂTİH üzerinde onca duruşu ve Osmanlı büyüklerinden sâdece Fâtih hakkında müstakil bir eser* vücûda getirmesi, kendi misyonu ile onun misyonu arasındaki mânâ birliğinin icâbıdır diye düşünüyoruz.

* Edebî ve Mânevî Dünyâsı İçinde Fâtih, Sâmiha Ayverdi, 4. Baskı, İst. 1983.

Şeb-i Yeldâ'dan

Yağmur TUNALI

Yazılmaz, bozulmaz derdimden
kim ne bilir, ne söylerse esselâ!

Hancı, s. 18

1

Önümde uzayıp giden yollar vardı. Her biri, bilmediğim bir sona doğru uzanırdı. Sanırdım ki bu son, fırtınalı bir kışa benzettiğim ölümdü ve titrek ürperişlerle gelirdi. Ve beni söyleyen, ürkütücü gecelerdi. O gecelerde, uykuyla uyanıklık arasında yıllarım geçti.

Geçsin, ne gam! Gün oldu, günü çağıran ışıklarla bir sese uyup, elsiz-ayaksız yola düştüm. Sonsuz bir yola... Adını dilime peleseng ettim: Dil de senin, yol da senindi. Seni gördüm, beni buldum; düştüm, kaldırdın, kalktım... düştüm... Bahtıma gün doğmuştu: Senin için düşmek, senin tarafından kaldırılmak... ne saâdet!

Sesime dağlardan akisler var:

Ne gündüzüm gündüz.. ne gecem gece. Zamânı sende kaybettim. Andolsun! Dizinde ağladığım demler gelecek!

2

Şevkin eşiğinde yandım. Hâsılım, bir zerrecik akkordur. Cihânı mı yakıp kül etmek, yolunda bir pula vermek gelmez elimden. Hanımda hancılar oturuyor.

3

Dizlerim titriyor. Şu fırtına, bilmem hangi makamları dolaşarak dâimi bir müziği duyurmakta. Şu ağaçlar, el bağlamış, dil bağlamış, kıyamdadır. Şunlar rûkû'da, şunlar hazzına doyulmaz bir secde dedirler.

Ben şaşkınım.. hayretteyim.. perişânım...

Dizlerim titriyor: Kıyâma, rûkû'a mecâlim yok. Sücüdüm? Ya sücüdüm? Yere yığılıp kalmama secde mi demeli?

Rûhum! Ağaçlar gibi, önce kıyâmı öğren!

4

«Gönül» mü dedim? Hangi göle, hangi denize varacağını bilmeyen suya ne demeli? Su var, deniz beğenmez, deniz var su beğenmez. Ve ben, tadlıdan tuzlu, tuzludan tadlı çıkaran denizler bilirim. Devdikeninden bal çıkaran arılar bilirim. İğne yapraklıdan kozalağı, kozalakdan çamı, çamdan ormanı tanıyanlar bilirim. Ve gamı neş'eden, neş'eyi gamdan örülmüş bilenler gördüm. Gamı gam, neş'eyi neş'e bilenler eksik değil.

Ey bildim diyen! Senin gönlün hangisi?

5

Dağları önüme serdin! Ovadır diye yürümedim. Ovaları getirdin karşıma: Ulaşılmaz yücelikler sandım. Bana nasıl dayandın? Ben ki, gökyüzüne merdiven kurmanı isteyecek kadar doymaz ve hodbindim. Kurduğun merdiveni görmeyecek kadar kördüm. İsteyen bendim, yapamayan, edemeyen ben. Bu, bir değil, yüz değil, bin değil!..

«Mütü kable en temütü...» Ölüm nerde, ben nerdeyim? Sen neredesin, ben nerdeyim?

6

Harâbım. Harâbeme bir nazarın düşsün! Dinmez ağrılarım var. Eşiğine yüz sürdüğüm, içimdeki fırtınaların şiddetinceidir.

Harâbım. Harâbeme bir nazarın düşsün!

7

Binbir kuğunun şarkısı bu. Kâinat bu ses için var. Yemin olsun ki, dünyâya gam devşirmeye geldik! Evet, bu ses, bir gam mahşeridir. Donduran güneş, bu sesi duyunca yanmağa başlar. Yananların yandırma, ısınanların ısıtma, sevenlerin sevdirme gücü olduğunu, biz, oradan biliriz.

8

Bu ses, bu ses!.. Ezel âşinâsı bu ses! Yıllar önce mi, asırlar önce mi duydum? Duydum ve yandım.

9

Haydi, var git güzel çocuk! Ellerinde yâseminler açan şen gündür. Şu dünyâ gurbetinde çokça yaşanmaz bu.

Doç. Dr. Bayram Yüksel'e Amerika'da ihtisas yaparken yazılmış bir mektuptan:

Bayramcağım, telgraf ediyorum:
yeni bir दौर acılmakta -- kurul-
makta olan bir âliadenin temel taşları
da, Bayramcağım prensîpleridir.

Bu prensîpleri aynı zamanda
geliştirdiğimiz zaman, Türkiye,
İslâm dünyasının yeniden merkezi
otoritesi olacak ve yerini alacak.
Bu zaman ve imkânın ışığında,
el ele veren maddi ve manânen
müstakel kadreti ile bu zaman
kavrayacaktır.

İslâmî olanın, asırlardır
ağlayan ruhuna şifalar vermek için
bir beşerî ve ilâhî kompozisyonun
işbirliğine geçmesinden başka
şey yoktur vesilemi.

SÂMIHA AYVERDİ'NİN ESERLERİNDE BATILILAŞMA VE MEDENİYET KRİZİ

Yard. Doç. Dr. Semâ UĞURCAN

Tanzimattan sonra Türk cemiyetinin Batı'ya açılması ve onun değerlerini kabul etmesi, köklerinden kopmasına ve özüne yabancılaşmasına sebep olmuştur. Batılılaşma ve onun insanda yarattığı medeniyet krizi, Sâmiha Ayverdi'nin romanlarında, hâtıralarında, denemelerinde ve târihi eserlerinde önemli bir yer tutar¹. Yazar nazari olarak, Doğu ile Batı'nın birbirinden ayrılan zihniyetlerini târihi tekâmülü içinde belirtir. Farklı telâkkilerin sevkettiği insan tiplerini çeşitli aksiyon ve diyaloglar içine sokarak, romanlarının vak'asını yaratır. Tanzimattan itibaren görülmeye başlanan, körü körüne Batı'yı benimseyen ifrat hâlindeki alafranga tipleri tenkit eder. Yine tefrit hâlinde medrese zihniyetinin dar kalıpları içinde kalan insanları da menfi gösterir. Bunlara tezat olarak yüzyıllardır kendi şartlarımızın ve kültür birikimimizin yarattığı, ne kendi değerlerine yabancılaşmış, ne de dinamizmini kaybetmiş hakiki aydını yüceltir. Çatışan zihniyetlerin hayâtımıza vurduğu damgayı da müşahhas örneklerle belirtir.

Sâmiha Ayverdi İbrahim Efendi Konağı, Ateş Ağacı ve Mesihpaşa İmamı gibi eserlerinde Doğu ve Batı medeniyetlerinin hangi temel esaslara dayandıklarını şöyle ifâde eder: Garp be-

1 Bu araştırmada şu eserlerden istifade edilmiştir: *Batmayan Gün*, (1939, 1977), *Ateş Ağacı* (1941), *Yaşayan Ölü* (1942), *Son Menzil* (1943), *Yolcu Nereye Gidiyorsun* (1944, 1975), *Mesihpaşa İmamı* (1948, 1974), *İbrahim Efendi Konağı* (1973).

şikte iken Şark'ın sesini dinleye dinleye büyümüş, Haçlı seferleri ile ondan çok şey kazanmıştır. Zamanla cehâlet ve kararsızlığın pençesinden çıkmış, asırlar süren derebeylik, krallık, ve kilise mücâdelesini neticelendirmiş organize bir cemiyet, organize bir teoloji ve organize bir asâlet sınıfının barajı altında, kendisini emniyete almıştır. Şark medeniyeti ise son derece asil ve rafine bir medeniyettir. Bu ince medeniyet makinenin ayakları altında un ufak olacağını asla düşünmemiştir. Osmanlı kuvvetli zamanlarında, organik bir âhengın mahsûlüdür. Ama zamanla bu vahbdet ve yekpâreliğini kaybetmiş, siyâsî, içtimâî, hukûkî ve iktisâdî organizmayı birbirine lehimleyen devletin ana prensipleri çürümüştür. En büyük hatası Garp medeniyeti ile boy ölçüşmeyi bir haysiyetsizlik saymasındadır. Bütün bunlara Garb'ın siyâsî ve iktisâdî baskısı ile kendi gâfil zümresinin taassubu eklenince, üstünlüğünü tamâmen kaybetmiştir. Bugün iki medeniyet birbirinden çok ayrı görülmektedir. Biri maddeyi kudrete tahvil etmiştir ve bu yüzden mânâdan uzaktır. Diğeri ise madde ve teknikten uzaktır, harap, başıbozuk ve systemsizdir. En acısı da, bu iki âlem arasındaki kutuplaşma, insanların dengesini bozmuştur. Yazar, Doğu-Batı meselesini şu sonuca bağlar: «Dünyâ için ne otomat adamların kurdukları medeniyet, ne de madde düşmanlarının korkulu mübâlâğası gerekti.» (Mesihpaşa İmamı, s. 115) Bu ikisi arasında kurulacak muvâzene, insanlığı ve insanı kurtaracaktır.

Sâmiha Ayverdi, Batı ile bizim aramızdaki ilim ve teknik eksikliğinin kapatılmasından tarafadır. Ama Avrupa'nın arka kapısından kovulmuş fikirlerin, bizimkilerle uzlaşmayı kabul etmeden, bayram, seyrân, düğün, din, iman, gelenek, eskiden kalma ne varsa bir kalemde süpürmesine karşı çıkar.

Sâmiha Ayverdi'nin eserlerinde Batılılaşıma, üzerinde tartışılan mücerred bir mesele olduğu kadar, müşahhas olarak da görülür: Roman kahramanlarının onu benimseme ölçülerine göre, hareketlerinde, diyaloglarında, birbirleriyle münâsebetlerinde önemli bir rol oynar. Eserde çatışma unsurunu yaratır ve roman vak'alarının kurulmasına yol açar.

Bu romanlardaki köksüz alafranga tiplerin ortak özelliklerini *Yolcu Nereye Gidiyorsun?*'dan alınmış şu sözlerle hülâsa etmek mümkündür: «Geçmişin üstüne oturmuş, ezip çiğnemiş, geleceği bir pula satmış köksüz türediler. (...) Zaman geçmek-

le bu yollarını şaşırmış zümreler artacak eksilmeyecek, belki her devirde bir başka kaftana bürünerek meydanı tutacaklar.» (s. 128) Bu radikal tipler, kendilerini ve fikirlerini haklı, mübah ve gerekli görürler. Dinî ve örfî değerlerimizi toptan reddederler ve onlara bağlı olanları küçümseyip alay ederler. **İnsan ve Şeytan**'da Lâle, Muhtar ve Ferhad gibi alafranga tipler, önlerinde sohbet ederek yürüyen ve ilerlemelerine engel olan köylülere kızarlar. Köylülerin mâzeretleri memleket lâkırdısı ederken, arkalarında gelenleri unutacak kadar kendilerinden geçmiş olmalarıdır. Bu özür, alafrangaları kahkahalarla güldürür. Onlarda köklerine bağlılık olmadığı gibi estetik duygu da yoktur. Yaşayan Ölü'deki Mâcid için tabiat câhil ve görgüsüz bir kadından farksızdır. Poker masasının yeşil örtüsü, tabiatın yeşil örtüsünden daha câziptir. Onlar etraflarında olup biten esassız olaylar ile fazla alâkalıdır. Dedikodular, skandallar, mâcerâlar ya ortalığa döktükleri, yâhut yarattıkları hâdiselerdir. Metheddikleri kimsenin sitâyîşi dudaklarında silinmeden, aynı kimseyi bir paçavra gibi yere sererler. **Batmayan Gün**'deki Fikriye Hanım ile Hüsnü gibi. Kolay başarı ve şöhret peşindedirler. **Yaşayan Ölü**'deki Seniye gibi. Bu tiplerin hiçbir derinlikleri yoktur. «İçleri ile değil, etleri ile yaşarlar.» (Ateş Ağacı, s. 19) Batılı tipler hâin ve tehlikelidir. Zararları, önce yakın çevrelerine, sonra cemiyete, nihâyet kendilerine olur. **Batmayan Gün**'deki Hüsnü kendisinin olmayan Aliye'yi öldürmek ister. Neticede karısı çıldırır, kendisi intihar eder. **İnsan ve Şeytan**'daki Lâle, kendisine iyilik yapıp evine alan âileyi dağıtır. Şeytânî tarafları ile şerefli âile reisini baştan çıkarır, onu mânevî bir uçuruma yuvarlar, sonunda da bir uçurumdan düşerek ölür. **Yolcu Nereye Gidiyorsun?**'un kahramanlarından Rıdvan, parasız bir mirasyedi, Jâle ise bir Beyoğlu bebeği olmuştur. Sonunda Rıdvan annesinin mücevherlerini zorla alıp kaçarak Avrupa'ya gider ve orada kaybolur. Jâle benliğini ve Batılı fantezilerini besleyecek biri ile evlenir. Bu evlilik boşanma ile neticelenir ve hayâta küser. Bu tipler iki yüzlü ve sahtekârdır. İyi bir evlat gibi görünürken, yaşlı insanların hırslarını besleyerek aldatırlar ve servetlerini tüketirler. **Mesihpaşa İmamı**'ndaki Ferhad gibi. Bu tiplerin etraflarına zarar vermeleri tiynetlerindeki kötülük kadar, millî ve dinî terbiye yoksunluğundan, âilelerinin tedbirsizliğinden, mürebbiyelerin kötü tesirinden ileri gelir. Ayver-

di'ye göre bu terbiye meselesi çok önemlidir. **Yolcu Nereye Gidiyorsun**'un müspet kahramanlarından Nâzım Bey, meselenin buudlarını genişleterek memleket gerçeklerinden uzak çocuk yetiştirmeyi vatan hâinliği ile bir tutar.

Avrupa'dan yâhut Beyoğlu'ndan esen ve mâzimize âit ne varsa süpürmek isteyen Batılılaşma rüzgârı, Sâmiha Ayverdi'nin romanlarındaki bâzı kahramanları bozmuştu. Ama iman, dirâyet, terbiye ve kültür, bâzı fertleri bu yağmardan kurtarır. Bâzı romanlarda züppe alafranga tipin veyâ aşırı muhâfazakârların karşısında, hem rûh iklimini korumasını bilen, hem de çağının icablarına yabancı kalmayan şahsiyetler yaratır. Bu iki zümrenin karşılaşması, eserlerindeki çatışmayı meydana getirir. **Mesihpaşa İmamı**'ndaki Remzi şöyle der: «İnkılâb bir medeniyeti yıkmak değil, onu dâimâ canlı tutmak ve her devrin temposuna göre formunu yenilemekle hakiki ifâdesini bulmuş olur. Bizi ilerlemekten alakoyan inat hâlindeki kör taassub yıkılmalı. Ama bir milletin rûhuna, zevkine, san'atına ve duygularına sûikast edip onu bir başka milletin harsî ve hissi boyunduruğuna bağlamak tehlikelidir.» (s. 69). **Batmayan Gün**'den itibaren müspet şahıslar bu düstur ile hareket ederler.

Sâmiha Ayverdi'nin kadın veyâ erkek olumlu kahramanlarının hepsi Batı ilim disiplini ile yetişmiş, metod görüp meslek sâhibi olmuş insanlardır. **Batmayan Gün**'deki Kerim doktordur, Aliye felsefe tahsili yapar. **Ateş Ağacı**'nda Cemil iktisad ve hukuk doktorası yapmıştır. **İnsan ve Şeytan**'da Murat doktor, **Yaşayan Ölü**'de Ekmel Haydar yazar, Ayşe müzehhib, Leylâ öğretmendir. **Son Menzil**'de Seniha tiyatro oyuncusu, Melek ressam, Aziz mimardır. **Yolcu Nereye Gidiyorsun**'da Nâzım subay, Sinan ve Adli hukukcudur. Hepsinde akıl ile kalbin, şekil ile rûhun muvâzenesi mevcuttur. Yabancı dil bilirler, Avrupa'da rahatça yaşar ve yabancı dostları kendilerine hayran ederler. Feminizm ve Freudizm gibi Avrupa'dan gelmiş cereyanları cemiyetimiz için faydalı bulmazlar. Buna mukâbil Eflatun, Pisagor, Marc Aurel ve Shakespeare gibi sâdece Batılı değil insanlığın temsilcisi olmuş şahısların fikirlerini beğenirler. Ama milletimizin yarattığı ve inandığı değerlere ters düşmezler. Ne dinî, ne de örfü ihmal ederler. Bilâkis onları yaşatmanın çârelerini ararlar. Ressam Boğaziçi'nin güzelliklerini resmeder, yazar Garplı türleri denerken, Şark hikâyeleri gibi kıssadan his-

se çıkarır. Tiyatro san'atçısının en başarılı olduğu sahne, oğ-lunu cenge gönderirken ettiği ve kendi annesinde gördüğünden hiç farklı olmayan duâ sahnesidir. Mimar ve müzehhib «bize mâziden uzayıp gelmiş bir zevk zincirinin asil çizgisi lâzım.» (Son Menzil, s. 69) diye düşünür. Doktorlar en modern cihaz-larla, en yeni bilgilerle hasta tedâvi ederken, buna şefkat un-surunu ilâve etmeyi unutmazlar.

İki zihniyet arasındaki fark, romanların teferruatlarına da akseder. Batılıların «kâbe»si **Beyoğlu**'dur. Müspet kahramanlar **Boğaziçi**'nde, İstanbul'un iç semtlerinde, yâhut Anadolu'nun Bursa, Konya gibi târihî atmosferi olan şehirlerinde yaşarlar. Batılı tipler balo, suare, kumar, yarış gibi eğlencelerden zevk alırlar. Milli karakterler, içinde ciddi meselelerin konuşulduğu sohbetler yaparlar, tabiat içinde dolaşırlar. Alafrangalar her türlü çılgınlığın mübah olduğu danslardan hoşlanırlar. Köklü olanlar Anadolu'nun milli oyunlarını ve Semâ âyinlerini mânâ-lı ve düşündürücü bulurlar. **Rigoletto**'nun yerini **Erzincan tür-küsü** alır. Sefih eğlence ile Semâi kahvelerindeki âşık atışma-ları mukâyese edilebilir. Batılılar için aşk, ten zevki ve ihtiras-tır. Telifçiler için derin bir duygudur, ilâhî menşelidir. Batılı kadın için çocuk gurur ve fantezidir. Hakikî Türk anası için fe-dâkârlıktır, cemiyete hizmettir. Batıcı kendi benliğine ve vücû-duna hizmet eder. Doğulu Hakk'a ve halka hizmet eder. Batılı taklitçi, Doğulu hem yaratıcı, hem devam zincirinin bir halka-sıdır. Batıcı tüketici, Doğulu üreticidir. Birinin adı **Fifi**'dir, diğ-erinin adı **Fatma**'dır. Biri misâfirine **likör**, diğeri **kahve** ikram eder.. Biri şekildir, diğeri hem zarf, hem mazrufdur.

İbrâhim Efendi Konağı, Batmayan Gün, Ateş Ağacı ve Yol-cu Nereye Gidiyorsun gibi eserlerde üzerinde durulan mesele-lerden biri de hakikî Batılının bizde ne görmek istediğidir. Tür-kiye'ye gelen Batılı burada kendisinin zayıf bir kopyasını değil, Şark'ın büyüsunü görmek istemektedir. **Ateş Ağacı**'nın Türk-ler'e hayran kahramânı **Jüliyet Moren**, Türk dostuna Batılı san'atkârların bizim hakkımızdaki sitâyışkâr sözlerini aktarır: Onlardan birisini buraya alıyoruz. **Decamps** isimli bir ressam: «Türk'ün rûhunda yaşayan kudretli ışığı tasvîr etmek için yet-miş yıl bile kâfi gelmez» demektedir (s. 97). **Yolcu Nereye Gi-diyorsun**'da ise bir Türk evini ziyârete gelen yabancılar, **Louis Quinze** salon takımlarına değil, büyük annenin odasına hayran

kalırlar, onu bir şâheserler müzesi olarak vasıflandırır. Bu odayı dolduran eşyâlardan birkaçını sayıyoruz: Hamayıl denilen muska kılıfı, hat kalemi, Lâhur şal, Bilecik kadifesi, Üsküdar yastığı, Yesâri ve Kazasker Mustafa İzzet hattı, murassâ nişanlar, lâyhalar, liyâkatlar. Hepsi yerli malı, sâdece bize âit olan, hem ince bir zevki, hem yüksek bir felsefeyi, hem de eskiliği ile târihi bir değeri ifâde eden eşyâlar... Ama Batılılaşma rüzgârı âilenin servetini kurutunca bu eşyâlar evden çarşıya, oradan da Avrupa'ya satılır. Sathî Batılılaşma yaratıcı pınarları kurutmuş, hem âileyi hem eşyâyı târûmar etmiştir.

Sâmiha Ayverdi'nin eserlerinde Batılılaşma, eski Müslüman-Türk hayâtının vahdetini bozan, san'atını soysuzlaştıran, insanını paramparça eden ve onu fenâlıklara götüren tehlikeli bir vâkıa olarak görülür. Aynı zamanda kendi rûh ikliminden kopmamak basiretini gösteren şahıslar için Batılılaşma, onun metodunu ve dinamizmini alarak, «bizim» olana hizmet demektir. Sâmiha Ayverdi 1840-1940 yılları arasındaki Türkiye'nin panoramasını çizerken, çeşitli cephelerden hayâtı besleyen insanların madde ile rûh arasında denge kurmalarını ister. Ancak bu terkiple kaybettiğimiz güzellikleri yeniden yaratmamız mümkün olacaktır.

SÂMÎHA AYVERDÎ'NİN SON ESERLERİNDE BÂZÎ İNSAN TİPLERİ

Doç. Dr. Mehmet DEMİRCİ

Dünyâya insan olarak gelmek en büyük saâdettir. Zira bu, yaradılış âleminde benzeri olmayan bir imtiyazdır. Böcek olmak, ağaç olmaktan belki bir adım atarak ileri geçmiş olmaktadır. Amma insan olmanın saâdeti zirvenin tâ kendisidir.

Aslında insan olarak dünyâya gelebilmek imkânı. Sırat'ı geçip Cennet'e girmek kadar güçtür. Ana rahminde milyonlarca spermden sâdece birisinin dişi yumurta ile karşılaşması ve insan yavrusunun oluşmaya başlaması söz konusudur. Bu nasîbe ermek ne büyük mutluluktur. Bunu bilip de, böyle bir saâdet ve şerefin kadrini kıymetini takdir edememek üzücü değil midir? Ne yazık ki, büyük kütle işin farkına varamamaktadır.

Mahlûkat içerisinde insan nev'i, kâinâtın göz bebeği durumundadır. O, her türlü kemâle namzeddir. Fakat fert olarak herkes aynı seviyeyi tutturamaz. Ahsen-i takvîm üzere yaratılan o olduğu gibi, esfel-i sâfilinin yedi kat derinliklerinde kokuşup çürümekte olan mahlûk da odur.

Her devirde ve her asırda Ebû Bekir ve Ebû Cehil yaradılışlı kimseler vardır. Bunlar bir ilâhî sır gereğince, aynı gökkubbe altında ve sırasında omuz omuza yaşamak üzere yaratılmışlardır. Fakat bize düşen hep cemâl'e tâlip olmaktır. İnsan olmak, insanlığa yakışır bir ruh düzenini cemiyet safları içinde gerçekleştirmek; savaşta, barışta insan olduğunu, insanca yaşamak ve ölmek gerektiğini unutmamaktır.

Görünüşte küçük, hakikatte ise büyük olan insanın yaradı-

lıındaki gâye vahdettir, vahdete ulaşmaktır. Bu yekpâreliği ise ancak müşterek mânevi değerler meydana getirebilir.

*
* *

İnsanın yaradılışında müsbetle menfi, güzellikle çirkinlik yan yana bulunduğuna göre, ne yapmalı ki müsbetin ve güzelliğin vücut ülkesinde hâkimiyeti sağlanabilsin? Muhterem Ayverdi bunun yolunun tasavvuf terbiyesinden geçtiğini ısrarla belirtir:

Bir kendi kendini arayış demek olan tasavvuf, insan idrâkinin şahsında merkûz olan ilâhi gerçeğe uzanışı ve ele geçirdiği hakikatle nafakalanışıdır. Hür düşüncenin bekçiliğini yapan tasavvuf, bütün gücünü insanın derûnî terbiye ve rûhî tasfiyesi üstünde teksif etmiştir. Böylece bir zıtlar âbidesi olan insan bünyesini rûhen de yekpâreleştirerek bütünlüğe götürmüştür.

Nietzsche'nin «Üstün Adam»ına karşılık İslâm tasavvufunun Kâmil İnsan'ı herhangi ırk üstünlüğü gibi bir fikir zaafına yol açmadan, nefsinin hırsları çemberini kırıp, âzadlığa kavuşmuş olan insan tipini göstermiştir.

Tasavvufi terbiyede bilhassa «aşk» yolu kısa zamanda oldurucu ve erdirici olarak bilinir: Vefâ imiş, sadâkat imiş, bütün bu parlak sıfatlar insanoğlu için hafif ve ucuz meziyetler sayılsa yeridir. Zirâ sırasında bir hayvan, insandan daha sâdık ve kapısına daha bağlı olabilir. Fakat âşık olamaz. Çünkü aşk yalnız insanoğluna cezbe kapısını açarak nefsânî kirlerden pâk edici tek kudret, tek derûnî şevktir.

Müslüman Türk'ün imânına iksir gibi karışan tasavvuf terbiyesi, bir ezberci talebe alışkanlığı ile nazari kalıplar hâlinde dondurulmuş olmadığından Türk insanı, inandığı gerçeği yaşıyor, şahsen de inancını yaşanır halde gerçekleştiriyordu. Tasavvuf'un, ferdin ve kütlenin dünyâ görüşüne ve neticede de hayatın bütününe sirâyet etmiş olmasıyla tasfiyeli ve dört başı mâmur bir insan tipi şekillenmiştir.

Muhterem yazarımız tasavvufu bir de şöyle târif eder: Bin yıllık Türk târihi içinde bu kendi kendisi ile hesaplaşmağa, böyle bir iç savaşı vermeğe ve zafer yolunun sonunda da kendine ve cemiyete yararlı olmağa «dervişlik» deniyordu. Büyükbabam,

büyükannem, dayılarım, annem ve annemin dayısı ve daha çevremizin nice nice, iyilikte örnek denecek insanları hep bu iç cenninin kahramanları idiler, yâni derviş idiler.

Dervişlik öylesine tılsımlı bir haslet ki, müsbet tesiri dededen toruna devam eder: Terâzide hile yaptığı kuşkusuna mâruz kalan genç satıcı müşteriye şöyle seslenir:

— Teyze korkma, ben hile yapmam, büyük babam derviş!..

*
* *

Asırlar içinden süzülüp gelen iman geleneği ve tasavvuf terbiyesi bir **olgun insan** tipi ortaya çıkarmıştır. Yazarımıza göre bu insan tiplerinin bazı müşterek özellikleri şunlardır:

İnsanoğlunun içine kapanıp kaldığı beşerî hırs ve ayıplar kafesinden kurtularak hür ve âzad olabilmesi için, ancak «ölmeden evvel ölmek» durağına, o saffet ve temizliğe erebilmek tek çâredir. Böyle olmaz da, insan hayvânî atılışlarının esiri olmaya devam ederse, kendini hür saysa da köleden farksızdır.

Olgun insan barışa tâlip olur. Amma her şeyden evvel kendisiyle sulhe varır. Ferdin kendi kendisiyle barışa varması, kütlelerin, hattâ cihânın da âsâyiş ve huzûru demektir. İnsanoğlu, her asırda içindeki kavgayı yenmeyi, hiç değilse yatıştırmayı bilmeli ve enerjisini kendine de cemiyete de yararlı kılma yollarını bulmalıdır.

Kendi kendisine ve Allah'a karşı dürüst olmak kazancı ile zenginleşmiş kişiler, ekmeği üstünde bir lokma katığı dahî olmasa, gene de dünyânın en zengin ve huzurlu insanı olarak cemiyet içinde bir fazilet ve hayır kaynağı olmuş olur. Ayrıca insanoğlu, her meselede hatâsını idrak edip: **Ben yanlışmışım...** diyebilse, ve o yanlışlığı hadisede kendinden gayri bir suçlu aramaya kalkışmasa ne kadar huzurlu olacak. Gâlibâ dervişin en büyük hasleti, suçunu bilip onu izâle yoluna gitmeyi başarabilmesi, hiç değilse bu yolda gayret göstermesidir.

Bu müşterek vasıflardan sonra konuyu daha müşahhas hâle getirmek için bazı şahsiyetleri yakından tanıyalım:

Aktif dervişliğin temsilcisi bir **Muammer Dede** vardır, kötülük nedir bilmez. Kendisine sataşanlar olursa: «Zavallılar ne yapsınlar, hakikati görseler böyle mi yaparlardı?.. Allah ıslah etsin.» diye duâlar eder. Bir **Mühürücü Rauf Efendi** vardır ki, bir

irfan, ahlâk ve dürüstlük âbidesi insandır. Aşçı Süleyman Ağa, âdetâ ya gâzî olsam ya şehid dileğinin mânevî sarhoşudur ki maksadına nâil olmuştur. Bir Sansar İmam vardır, eşyâsı çalınmıştır; hırsız yakalanır, çalınan malları geri gelir. Bunun üzerine şöyle niyaz eder: «Yâ Rabbi, zarara uğramamış olduğum için sevinmiyorum. Fakat haksız kazancım olmadığı için sana şükrediyorum.» der. Edhem Ağa haramdan korkar, helâle dört elle sarılır, tatlı konuşur, sattıklarının bedelini alırken âdetâ mahcup ve utangaç bir tebessümle gülümser, hep o edep tavrı ile «Bereket versin» der.

Ayşe Hanım, eski cemiyetin bol bol yetiştirdiği imanlı insan tiplerindendir. Zengin değildir, fakat etrâfına cömertçe iyilik etmek için fırsat kollar, hastaya loğusaya koşar, elinden gelen iyiliği ardına komaz. Tapu kadaastro müdürü olan Sâdi şeyhi Râşit Er, rüşvet teklif ve şâibesiyle karşılaşmamak için görevini kimselere söylemez. Bu zat yalnız dürüst değil, tevâzu ehli ve prensiplerine şuurla bağlı, terbiyeli, nâzik, kibar insandır.

Almanya'da parlak bir tahsil yapan Safiye Erol Hanımefendi, Garp'tan öğrendiği zihni bilgilerin gururu altında ezilmedi. Yıllar yılı dirsek çürüterek kazandığı bilgilerinin vermediği saâdeti «Efendim var» dedikten, yâni derviş olduktan sonra buldu. Annesi Keşanlı İkbâl Hanım da bir Bektâşi dervîşi idi. Arif-ti, âşıktı, zarif ve nâzikti. Hâmil olduğu aşk ve irfânı kızına nakletmeyi bir analık borcu sayarak, bu mânevî sermayeden, âdetâ ona büyük bir pay ayırmıştı.

Yazarımızın merhum ağabeyi Ekrem Hakkı Ayverdi müstesnâ olgun insan tiplerinin başında yer alır: O hayâtı boyunca kötülükleri ve çirkinlikleri kendi idrâki dışında hapsetmesini, zihin ve ruh kapılarını şerre, fesâda, nifâka kapamasını çok iyi bilmıştır. Bağlandığı kapısına muhabbet ve sadâkatle sarılmış bir dervîş idi. Mizaç itibâriyle asabî olmasına rağmen, yapısının bu husûsiyetini dervîşlik potasında eritmiş insandı. Müteahhitliği sırasında bir gün, gece çalışmak durumunda olan işçilerini düşünerek: «Şu anda işçilerim soğukta ve yağmur altında çalışırken ben sıcak evimde uyuyamam» diyerek inşaat yerine gitmiş, işçilere sıcak çorba, sahlep, simit ikram ederek, ancak sabaha karşı evine dönmüştü.

Sâmiha Ayverdi'nin eserlerinde olgun insan tiplerinin çoğunun tasavvufla alâkalı olduğu görülür: Bir irfan ve tevhid

dershânesi demek olan tasavvuf her kimi tevhid potasında cürûfundan, çapaklarından eritip temizlenmişse, işte o kazandan Ekrem'ler, Necati'ler, Hayri'ler, Halil'ler, Mustafa'lar ve sayıya hesâba gelmeyen ak yüzler çıkar. Yâni menfaat, şöhret, mevki gibi ednâ zaafların kulu olmaktan kurtulmuş, derviş orduları erler erenler.

Yazarımızın eserlerinde inkıraz ve çöküntü devremizin mahsûlü olan bir çok düşük karakterli insan tiplerine rastlanır. Bunun sebepleri üzerinde durulur, yer yer çâreler gösterilir:

Sırasında mâsum ve çâresizlere zarar vermekten çekinmeyen, «hayvandan da aşağı», merhametsizce kan döken insanlara ne demeli? Bir arabacı vardır, uzun yıllar kendisine hizmet eden ihtiyar atını döver, nihâyet öleceğini anlayınca, sokak ortasında ve yağmur altında terkedip gider. Târihi inanış ve imâna yabancı bedbaht bir kadın vardır, otobüste bilet almamak için çocuğunun yaşının küçük olduğunu söyler, çocuğu ise atılır:

— Anne ben okula gidiyorum, yedi yaşında değil miyim?

Kaybolan çocuğunu bulup getiren misâfire, neredeyse kızan, bulunan çocuğu ile hiç ilgilenmiyen yoksul kadının şahsında Türk âilesinin yıkımını dile getirir. «Üç çocuğu ile aynı odada gecelemeğe mecbur olan karı koca, kendi eli ile evlâdını hırsızlığa ve yalana iten ana-babalar ne yazık ki cemiyetin ekseriyetini teşkil etmekte» bulunduğunu söyler.

Olgun ve derviş insanların himâyesinde ve çevresinde uzun yıllar yaşadığı halde, bundan istifâde etmeyen, hattâ nankörce davranan bir Yaşar vardır. Böyle nasip fukarâları için verilen hüküm şudur: «Maşrapasını çeşmeye ters tutanın bir yudum dahi alamaması çâresizdir.»

Yazarımız, bilhassa «aydın» damgalı, okumuş yazmış, diplomalı ve gâfil, kasıtlı insan tipleri karşısında büyük hüznü duyar: Türk münevveri kendi medeniyetinden habersiz. Onu karalamak tek çıkar yolmuş gibi durmadan târihine, iftiharlarına, diline, dinine saldırıp duruyor. Bugün Türkiye'de ufku dar,

idrâki yetersiz, tefekkürsüz, târihi ve milli imandan süt emmemiş bir aydın zümre mevcut bulunuyor.

İnsanımızın ve münevverimizin seviye kaybetmesinin sebepleri arasında Sâmîha Ayverdi'nin eserlerinde şunları bulmak mümkündür: Bu meselede Tanzimat bir dönüm noktası gibi görünüyor. Tanzimat'la birlikte dinî ve milli bağlar zayıflamış, körükörüne bir Avrupa taklitçiliği başlamış, bilhassa maddeciliğe saplanıp kalmışızdır. «Garb'ın elden düşme her teklifini gözü kapalı benimsemek âdetâ münevverin ibâdeti olmuştur.»

Aşırı materyalizm, yarı câhil kütlelerde reaksiyon olarak taassuba yol açmıştır. Taassup ise gerçek dindarlığı yok etmiştir.

Son devirlerde bir tarafta taassubun dinî pençesine alması, bir tarafta dinsizliğin ilerici hâline getirilmesi ile Türk milleti iman gibi bir târihi nafakasından mahrum kalmıştır.

Yirminci asrın en büyük ıztırâbı, önden gidici ve rehber insanlardan mahrum olmasıdır. «Geçen asrın insanı 'Evendim var' diye övünürdü, bugünün insanı 'Efendim yok' diye övünüyor ve sevinerek kazançlı olduğunu sanıyor.» Son devrin insanının en büyük ıztırâbı, bir kenara ittiği rûhî değerleri ile olan irtibatını kaybetmiş olmasıdır.

*
* *

İnsan ve insan tiplerimiz hakkındaki bazı görüşlerini sunduğumuz değerli mütefekkirimiz, cemiyetin her türlü derdiyle dertlendiği, bunun ıztırâbıyla kan ağladığı halde, mensub olduğu anlayış icâbı asla kötümser değildir. İnsanımız adına, geleceğe ümitle baktığını bile söyleyebiliriz:

Dalâlet olmasa hidâyet, günah olmasa af ve rahmet nasıl çıkar? Şu halde hatâların da bir öldürücü vazifesi bulunduğu inkâr olunur mu? Mâdem ki hatâlarımız koca bir târih hareketini inhilâle götürmüş, dağıtmış, tuz buz etmiştir; şu halde her tamam olan çözülüş ve inhilâlin arkasından bir yeni terkip, yepyeni bir oluş beklemek neden hakkımız olmasın?

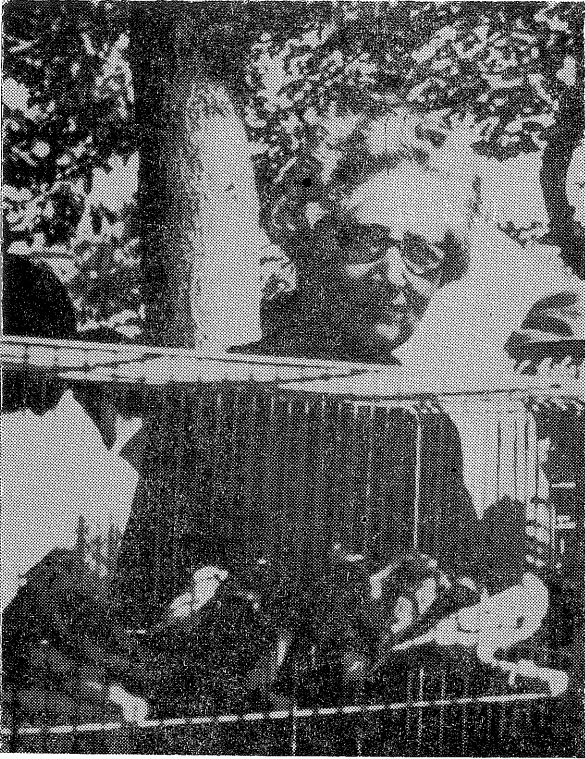
Milletimizde, bin yıllık değerler sisteminin gizli gücünü bağrında saklayan bir potansiyel vardır. Belki de ileride, tek hücreden üreyen bünye gibi, gebe olduğu bu cevheri yârın da

ağyârın da tecâvüzünden ırak tutmak için, onu sert kabuğunun içinde gizlemekte bulunuyordur.

Türk'ün hikmet, irfan ve iman tarlasının yıllar yılıdır çoraklaştırılmış olmasına rağmen, bu kıraç alanda atadan dededen irfan mirâsı yemiş olanlar da eksik değildir. Hâlâ Allah korkusunu Allah sevgisine çevirmiş olan bu müstesnâlara, gelecek zamanların ümit ışığı denmez de ne denir?

Seçmeler

«Sâmiha Ayverdi'nin husûsiyeti, Osmanlı Türk tasavvuf zevkini bütûn rûhuyle yaşaması ve telkîn edebilmesidir.»

Yılmaz Öztuna

Tercüman 12.4.1988

BİR SOHBET

Türk - İslâm kültürünün şifâhîlik vasfını yaşatan sohbet geleneği, Sâmîha Ayverdi'nin şahsında mümtaz bir örnek bulmuştur. Onun insan yetiştiriciliğini, irşad yönünü vermek bakımından sohbetlerinden bir örnek yayınlıyoruz.

Çalışıyordum. Tam yatacağım zaman dayanamadım. Oradan ışığımı görmüşsünüz, gece. Artık yatayım diyordum. Yattım. Ama bu sefer de aşırı yorgunluktan gâlibâ, gece üç oldu ben daha ayaktayım. Sabahleyin de çok çok erken, işte namaz zamânı uyandım. Bugün de Aysel Ablanızla¹ herhalde 4.5 - 5 saat çalıştık, değil mi? Ama çok şükür, ya da hiç çalışma imkânı olmayan veyâhut da zamânını kumarlarla, lüzumsuz şeylerle, eğlencelerle geçirenleri düşününce, Allah'a şükretmek icâbediyor. Elhamdülillâh. Ne devlet çalışabilmek. Ben de böyle sizin gibi oturmağa bayılırım. Elhamdülillâh otururum da yerde. Fakat bizim âilede benden başka böyle yere oturmayı seven hemen hemen yoktur. Kore'de Birleşmiş Milletler'ce bir ziyâfet vermişler, —bizim askerler orada çarpışırken, 1951 - 52 filân— ziyâfet yer sofrasında imiş. Bizim neferler pat pat pat oturmuşlar yere. Fakat Avrupalılar kazık gibi duruyorlar. Bir türlü beceremiyorlar. «Nasıl oturdunuz siz?» demişler. «E, bizim milli oturduğumuzdur bu» demişler. Hepsi yerine yerleşmiş. Böyle işte.

— Haydi bakalım söyleyin de, biz de dinleyelim.

— Siz buyrun, Efendim.

1 Aysel Yüksel (Muhterem Ayverdi'nin yardımcısı olan bir hanım-efendi).

— Eh, biz buyurduk. Sabahtanberi fazlaca buyurduk ta, onun için kusûra bakmayın.

Bugünkü insanlara ve dünün de iki yüzlü insanlarına Ni-yâzi-i Mısıri Hazretleri'nin iki mısırâı var. Söyledim mi size Semahatçıgım² onu. Ay, benim o kadar hoşuma gitti ki!

Buyuruyor ki:

«Köstebektir, köstebektir, köstebek

Ol münâfıklar vezir olsun, ya beg.»

Çok hoşuma gitti. Dehşet birşey, münâfıklık. Dehşet birşey.

İtimatsızlık, yâni huzursuzluk ve güvensizlik. Kendine güvense, yâni daha doğrusu Allah'a güvense, köstebek olmaya lüzum yok. Açık açık, rahat rahat vaz' eder meselelerini, aleyhi-ne dahi olsa. Sonra size söylemek üzere şunu kaydetmiştim: «Kı-yâmet gününde Dost'un senden kaçmasını istemezsen, burada dostluğu âkil kişiler ve akıl erleri olan Allah sevgilileri ile eyle.» Yâni dostluğun Allah sevgilileri ile olursa, kıyâmet gününde Dost'un senden kaçmaz, buyruluyor. Şimdi, bunun daha birkaç gün (bir hafta bile olmadı) evvelki misâli Vehbi Ağabeyinizin hâli. Öyle değil mi? Vehbi Ağabey kimdir? Vezir değil, vekil değil, mebus değil, zengin değil, bir titri yok; yok, birşeyi yok. Ama herşeyi var. Hepiniz döküldünüz, gittiniz. Teşyi ettiniz. İçinize hançer sokuldu onun ölümü ile. Ama bir yerde boynunuz bükünüz, mukadderât-ı İlâhiyye dediniz, sustunuz. Onu tanıyanlar, perişan oldular, hele gelemeyenler.. büsbütün. Bugün Erdoğan Ağabeyiniz geldi. Kâinat Hanım'ın³ oğlu'nun⁴ üzüntüsünü ve anlatılmayacak şekilde perişanlığını söyledi, söyledi, söyledi. Erzurum neresi, Konya neresi. Kış kıyâmet, arabayla gidecek; buna rağmen hazırlanmış. Kütahya döküldü, Ankara döküldü. Neden? Kim bu Vehbi Ağabey? Dostluğu Allah'la eden insan. Tamam. Yalanı yok, riyâsı yok, şerre gitmemiş, hep hayır işlemiş. Sevdirmiş. İnsan nasıl sevilir oğlum, nasıl sevilir? Parasıyla, puluyla sevilmez insan; şâniyla, şerefiyle, yazdığı kitaplarla, söylediği sözlerle de sevilmez. İnsan ef'aliyle, amelleriyle sevilir. Dil söyler papağan gibi, öğret papağana.

2 Doç. Dr. Semahat Yüksel (Mar. Ün. Öğretim Üyesi).

3 Kâinat Büyükaksoy (Ken'an Rıfâi Hz.'nin kızı)

4 Doç. Dr. Kenan Gürsoy, Kâinat Büyükaksoy'un oğlu, A. Ü. D.T.C.F. Öğ. Üyesi).

Hârun Reşid'in papağanı Yâsin-i Şerif'i baştan aşağı okurmuş. E, papağan olmaktan çıktı mı? Çıkmadı, papağan. Ben de ezberleyeyim Kur'an-ı Kerim'i amel etmedikten sonra kaç para eder? Öyle değil mi, **Osmancığım**?⁵ Mesele ihlâsta. İşte bir ihlâslı insanın ölümü ne kadar ibret. Ondan sonra, **Ayşe Hanımefendi**. Ne kadar oldu **Sûzancığım**,⁶ Ayşe Hanımefendi vefat edeli. Onbeş yirmi gün filân en çok. Tesâdüfen öğreniliyor. **Meşkûre Ablanız**⁷ ve **Sûzan Ablanız** yoklamağa gidiyorlar. İki saat evvel dünyâsını değiştirmiş. Geliyorlar buraya. Diyorlar ki: «**Biz kardeşimizin hizmetinde bulunacağız**», onuç kişi birden gidiyor gasline. Kızı şaşıyor, oğlu şaşıyor, dâmâdı şaşıyor. Bütün o yüksek sosyete şaşıyor. Çünkü onlar ölüden, canavardan korkar gibi korkarlar, ana olsun, baba olsun, ne olursa olsun. Ve bilmiyorlar, hizmeti de bilmiyorlar zavallılar. Öyle bir ilâhilerle, tek-birlerle yapıyorlar ki vazifelerini. Arkadan **İlhanlar**⁸ gidiyor, **Nûkhetler** filân. Yâni bizden yirmi kişi kadar filân gidiyor. Neden? Çünkü, **Ayşe Hanımefendi**, Efendisine son derece bağlı bir insandı. Son derece bağlı. İşte kâfi. Efendisine bağlı olmak, yani müşahhas makâma ikrar veriyor. O ikrârında sâbit oluyor. Allah da o ikrârın karşılığı onu taltif ediyor. Bu kadar.

Siz şeyi bilir misiniz? **Behlül Dâna**'ya ait küçük küçük hikâyeler vardır, belki kıssa belki hakikat bilmiyorum. Söylemiş miydiniz size?

Efendim! **Behlül Dâna**, Hârun Reşid'in kardeşi. Fakat biri dünyâ saltanatına garkolmuş, öteki de ukbâ saltanatına garkolmuş. Birgün **Behlül Dâna**, Hârun Reşid'in tahtına oturuyor. Hemen hademe, haşeme koşuyorlar, «**Hükümdârın tahtında senin ne işin var, vелеv kardeşi bile olsan**» diye dövüyorlar, indiriyorlar. Avazı çıktığı kadar bağırıyor ve ağlıyor. Hârun Reşid bunu duyuyor. Diyor ki: «**Behlül niye ağlıyorsun? Seni dövdüler diye mi?**» «**Hayır, hayır. Ben bu tahta iki dakika oturmakla ne kadar dayak yedim, sen bir bütün ömür boyu oturmakla ne kadar dayak yiyeceksin, senin için ağlıyorum.**» diyor. Bu şu de-

5 Yük. Müh. Osman Öztekin.

6 Sûzan Bektaş (Yakın çevreden bir hanımefendi).

7 Meşkûre Sargut (Yakın çevreden bir hanımefendi).

8 İlhan Ayverdi (Ekrem Hakkı Ayverdi'nin eşi. İlhan Ayverdi hem yakın çevredendir, hem de Kubbealtı Vakfı ile Fetih Cemiyeti Başkanlıklarını üstün hizmet aşkıyla yürüten bir hanımefendidir.

mek, bu hikmet dolu söz tabii: Hem dünyâ saltanatını, hem ukbâ saltanatını aynı zamanda yürüten büyükler de var. Yâni hem umûr-u dünyâyı senin benim rahatımız için üstüne alan kimseler var ki dünyâ onların eline geçtiği zaman, cemiyetler, kütleler, zümreler rahat ediyor. Yâni, iskemlen için istemiyorsun. Rahatın için, saltanatın için, bana şunu desinler, bunu desinler diye değil. Sırf hizmet için. Meselâ, **Yavuz Sultan Selim**, meselâ, **II. Sultan Murad**. **II. Sultan Murad** da öyle. İlk defâ **Sultan Fâtih**'e tahtı bıraktığı zaman 14 yaşındaydı. O kadar bir çocuğa saltanatı terk ediyor. Manisa'ya çekiliyor. Tekrar Haçlı Seferleri dolayısıyla, o tahta oturması icâbettği zaman ki biliyorsunuz, koş a koş geliyor. Gene vazifesini yapıyor. Ama vazifeyi yapmağa teşne değil. Sırf dünyâyı, memleketini, imânını korumak için o kadar. **Yavuz Selim** de öyle. Bir soluk kaftanı varmış **Yavuz Sultan Selim**'in. Bir elçi kabul edeceği zaman; cesâret de edemiyorlar, «**Şunu çıkarın da Efendim, bir yenisini giydirelim size**» demeye. Nihâyet vezirlerden birisi, yüzünü kızartıyor, söylüyor. Celâlleniyor, diyor ki: «**Haydi bakalım, dışarı çıktığı zaman elçi bakabilirdi mi bir kere?**» diyor. Sonra **Kânûnî** de inadına çok ziynetten hoşlanırmış. Hep tezeyyün etmek istemiş. Gâyet ağır elbiseler, mücevherler vesâire, vesâire. Birgün, sarayın dehlizinde rastlıyor. Şöyle bir süzüyor oğlunu. «**Anana giyecek birşey bırakmamışsın**» diyor. Bunlar kendilerini fedâ eden kütle fedâileridir. Onun için, hiç bir zaman hükümdar olmayacağız, pâdişah olmayacağız, vezir olmayacağız, vüzerâ - vükelâ olmayacağız; ama hepiniz kendi çapınızda bir vezirsiniz, hattâ bir pâdişahsınız. Onun için kendinizi küçümsemeyin. Bize büyük bir emânet verilmiştir. Emâneti çoğaltıcıyız. «**Şark'tan Garb'a götüreceğiz**» deyip ona göre çalışmamız lâzım. Yoksa bacağına uzatıp rahat etmek kolay. Rahat bize göre değil.

— Ee, küçük Bey haydi bakalım.

Mustafa⁹ — Efendim, derviş bağı taş gerek, koyundan yavaş gerek.....

— Yâni ne söylense, ne kötülük edilse, taş tesir etmediği gibi, dervişe de tesir etmez, o koyundan yavaş olmakta devam eder. (Ayselciğim, hani bugün mü, dün mü yazdığımız şiirlerden birinde, senin elinden geçti mi o.) **Cemâl Hanım** diyor ki,

9 Doç. Dr. Mustafa Tahralı (M. Ü. İlahiyat Fakültesi Öğ. Üyesi).

çok eziyet eden birisi varmış, ona fevkalâde eziyet edermiş. Biz de biliriz onu. Bizim çocukluğumuzda kulağımıza gelirdi. Âzamî derecede eziyet edermiş de birgün huzurda soruyor: «Efendim ne yapayım? Sesimi çıkarmıyorum.» Buyuruyorlar ki: «Karsındakini mahvetmemek için, büsbütün günahkâr etmemek için edep dâiresinde cevap ver. Tâ ki, sen de rahat edesin, o da vebalden biraz olsun kurtulsun.» Çünkü ezilecek o vebâlin altında. Sustukça, sustukça o da azıtacak. Azıttığı kadar da günah tepesini aşacak. Yoksa fâilin Allah olduğunu bilerek kırılmamak çok güzel. Nasıl kırılırsın ki yapan yaptıran Allah. Bir yerde celâdet göstereceksin, o da prensiplerine dokunulduğu zaman. Senin dinine, imânına dokunursa o zaman aslan kesil, zi-yânı yok. Kendin için değil ama!

Behlül'ün bir hikâyesi daha var. O da kütle menfaati için iktidâra tâlib olanları işâret ediyor. Gene böyle sarayın bahçesinde, yerde kocaman bir kalas varmış. Gidermiş Behlül bir ucundan kaldırmış, kalkarmış. Döner öbür ucundan kaldırmış gene kalkarmış. Tam ortasına gelirmiş kaldırmak istemiş, kâbil değil, gücü yetmezmiş. Seslenmiş Hârûn Reşid; «Ne yapıyorsun?» diye. «Canım» demiş «dünyâyı istedim oldu, gittim âhireti istedim o da oldu. İkisini birden istiyorum olmuyor bir türlü.» Ama ikisini birden yapanların eline geçerse dünyâ, yüzü gülüyor o zaman.

— (Zerre kadar hayır işleyen hayır, şer işleyen şer bulur, âyet-i kerimesi devlet için de geçerli mi? meâlindeki bir suâle verdikleri cevap.)

— Hayır. Çünkü tamâmen menfaate dayalıdır. Devlet hükûku menfaate dayalıdır. İki yerde yalana cevâz veriyor, Hz. Peygamber. Harbte ve ara bulmakta. Benim için birisi, tepeden aşağı kötiledi. Sen bunu bana söylerken diyorsun ki «Seni met-hetti». Bu yalana izin vârdır. Bir de sen düşmanına «Benim şu kadar topum var, şu kadar silâhım var efendim, bu kadar askerim var» diye esrârını verir misin? Yâni devlet işinde mesele tamâmen ayrı. Bu doğrudan doğruya, ferdi ve şahsî birşey. Biz, yâni Osmanlı Devleti aşırı müsâmahakârlığımızın çok cezâsını çektik. Bugün 20. asır dahî; ki bu kadar başları havada, anlayamıyorlar ve hafsalalarına sığmıyor. Efendim bu kadar medenî anlayış, görüş. Ee, meselâ biz Rumeli'ye, Rumeli Hristiyanına

bu kadar geniş davranmasaydık, bugün ne Romanya olurdu, ne Bulgaristan, ne Yunanistan, ne de Sırbistan.

Fâtih Sultan Mehmed, XV. asırda Yunanistan'ı yerle bir etti, yâni istilâ etti. Altı yüz sene Rumeli bizim idâremizde kaldı. Ne diline dokunduk, ne dinine dokunduk, ne iktisâdî, ne içtimâî, ne vicdani hayâtına dokunduk. Fakat bunu hâlâ anlatamıyoruz, hâlâ ismimiz barbar. Ama kabahat kimin? Bizim!

Müslüman bir Romanyalı, Şâzeli: «Türkleri affetmiyorum, bizi Müslüman yapmadıkları için» demişti.

Ben de Zembilli Ali Efendi'yi affetmiyorum. O kadar iyi insan. Çünkü Yavuz: «Fetvâ ver, bunları ya keseyim, ya Müslüman edeyim» diyor. Onlar da rahat edecekti; bugün sürünüyorlar. Kimi Ermeniyim diye sürünüyor, kimi Rumum diye sürünüyor, Türk halbuki. Şey göçlerinden¹⁰ sonra, Bizans'ın Hristiyanlığı zorla kabul ettirdiği Türkler bunlar. Tiplerine de baksaydınız. (Siz bilemezsiniz). İstiklâl Harbi'nin başına kadar Kayseri'den, Nevşehir'den, Sivas'tan falan, Ermeniyim, Rumum diye gelenlerin hepsi Türk. Çünkü Bizans'ın kolonizasyon politikası bu. Peçeneklerden, Hazerlerden, diğer Türk kollarından gelen, Türk boylarından gelen akıncıları imtiyaz vermek suretiyle, toprak tanımak ve asâlet vermek suretiyle Ortodoks kilisesine bağlattılar. Tabii zaman geçince unutuldu. Hristiyanız dediler, çıktılar işin içinden. Onları tekrar Müslüman etmekte hiçbir beis yoktu, bence. Müftü olsaydım o fetvâyı verirdim. Büyük adam Zembilli Ali Efendi, çok büyük adam ama burada anlaşılmıyoruz.

Bizde meselâ, misyoner teşkilâtı yok, onlarda rezâlet hâlinde. Sonra menfaate dayanıyor. Misyonerlerin aldığı para, ettiği rahat!.. Hani birkaç sene evvel Hürriyet'te bir deniz seyahati mâcerâsı yayınlandı idi. Sâdun Boro'nun. Nasıl anlatıyordu adalardaki yerli ahâlinin, misyonerler elinden çektiğini; dehşet bir şeydi. Ama biz onları görmüyoruz, birbirimizi kırıyoruz. İşte bak Hayri¹¹ arkası çıkmadı değil mi? Ama biz çıkarmıyoruz ki arkasını. Başka yerde olsa, başka millette olsa o adamı paralarlar.

10 V. ve VI. asırlarda Batı Hunları ile sonraki Bulgar ve Avar Hanlıkları devrinde meydana gelen batıya doğru Türk göçleri kastediliyor.

11 Hayri Bilecik (Hamîyetli ve vatansever bir eğitimcidir).

Buraya kadar geliyor o Kern¹² olacak adam, bir tâne daha var. İki kişi bunlar. Karış karış geziyorlar Türkiye'yi ve ne kadar zayıf imanlı insan varsa para ile, türlü menfaat göstererek kendilerine kazanıyorlar. Ve bu adamlar rahatça iş görüyor. Biz karşılarında bakıyoruz bunların. Yakala, tepele. Hayır! Birbirimizi tepeleriz. Bugün anarşist adı altındaki Türk evlâdı gene kendi soyunu tepeliyor. Onlara gâyet rahat çalışma imkânı bırakıyor. Hamiyet mi bu? Heyecânımız kalmamış. Ölü toprağı serpilmiş sanki üzerimize.

Aranızdan çıkmak istemiyorum ama çok yorgunum. Allah muhabbetinizi ziyâde etsin. Dün de dört beş kişiydik. İlhan Ab-lan vardı. Sen yoktun **Bayramcığım**.¹³ Bu kadar birbirine inanan, birbirini seven, birbirine güvenen beş altı kişiyi bir arada bulmanın şu 44 milyon insan içinde hemen hemen zannediyorum benzeri yok. Allah birlikten ayırmasın, birbirinizin kusûrunu göstermesin, çünkü kul kusursuz olmaz. Mesele görmemektedir. Hepimizin kusuru var. Düşün ki abdest almışsınız, namaz kılıyoruz. Neden? Abdest almak nedir? Üstünde herhangi bir kir olursa, bir necâset vesâire, vesâire, namaz kılamiyorsun. Temizlen-men lâzım. Abdest te onun bir şekli işte. Lâkin hâmil-i necâsetiz, dâhilen. Şimdi bağırsakları yarıp ta necâseti çıkarmanın imkânı var mı? Demek ki insan ister istemez bir suç, kirli bir-şey taşıyor. Mesele onu görmemekte. Dâhilen herkes hâmil-i necâsettir. Fakat senin namaz kılmana mâni değil o. Kirli sayılmıyorsun. Onun için arkadaşlarının bağırsağına kadar bakarsan görürsün oradaki kiri. Görme. Allah iyi şeyler göstere-sin.

Haydi hoşça kalın.

S. Ayverdi

25.11.1978

12 Mösyö Kern (1970 li yıllarda Türkiye'ye yönelik olarak İsviçre'de faaliyet gösteren bir misyoner teşkilâtın başkanıdır. Sâmîha Ayverdi Hanımefendi'ye yazdığı ısrarlı ve haddini bilmez mektupları ve aldığı cevaplar «**Misyonerlik Karşısında Türkiye**» adında bir kitap olmuş ve umûmî efkâra sunulmuştur).

13 Doç. Dr. Bayram Yüksel (İ. T. Ü. Öğretim Üyelerinden).

Seçmeler

İstanbul Geceleri

«Sâmiha Ayverdi Hanımefendi iyi görmüş, iyi hissetmiş, iyi nüfûz etmiş ve pek iyi yazmış. Yirminci asrın ilk yirmi beş yılındaki İstanbul'u görüyorsunuz.»

Aka Gündüz

Son Telgraf

6 Nisan 1952

MÜLÂKATLAR

Sâmiha Ayverdi'nin ilk eserleri neşredildiği zaman o, cemiyetimizin çeşitli tabakalarından kimselerin derin alâkası ile kuşatılmıştır. Pek çok insan, bu kitaplardaki fikirlerin sâhibi ile görüşmek ihtiyacını duymuştur. 1940 - 1948 yılları arasında yapılan ve zaptedilen bu mülâkatlardan iki nümûneyi okuyucularımıza takdim ediyoruz.

I

Mehmed Ali Aynî — (Âlim, vali, muharrir)
Garbis — (Gayret Kitabevi sâhibi)

Mehmed Ali Aynî — Hanımefendi, bana kitaplarınızı Râsim Bey tavsiye etti. Okuduktan sonra da böyle bir irfan kaynağını ziyâreti kendime borç bildim. Doğrusu beni bir çok meselelerde hem ikaz hem de tenvir ettiniz. Bu derece tekâmül havsalam almıyor dersem yanlış bir söz söylemiş olmayacağım. Anlatın bana nasıl olabilmiş, bu derece tekâmül nasıl olabilmiş?

Garbis — Ben de şununla iftihar ediyorum ki, Hanımefendi'yi kıymet bilir kimselere duyurdum. Dünyâ bomboş. Bu boşluk içinde o bir varlıktı ki, işte ben o varlığı meydana çıkardım.

Ben kabahâtini bilmez bir adam değilim. Elli senelik kitapçılık hayatımda pek çok günah işledim. O da değersiz, ahlâk bozucu kitapları efkârı umûmiyeye satmış olmamdır. Ne yaparsınız, meslek icâbı ne bulduksa, ne çıktı ise onu sattık. Ben bu işin ne kötü bir şey olduğunu bilmez değilim. Fakat şimdi Hanımefendi'nin kitaplarını o geçmiş suçlarımın kefâreti addeyliyor, onları yaymakla bir insanlık, bir vicdan borcu işlediğime inanıyorum. Bunlar benim sebebi mağfiretim.

Mehmed Ali Aynî — Bu gençlikle bu ileri kafa, bu düşünüş, bu insanlık rûhu, şayanı hayret doğrusu.

Sâmiha Ayverdi — Hayret etmeyiniz Beyefendi. Benim, ömrü kısa, fakat izi ve eserleri derin ve uzun bir akrabam vardı: **Semiha Cemal**.

M.A.A. — Talebemdi, bilirim

S.A. — İşte o bildiğiniz kızın hiç birimizin bilemediğimiz bir vechesi vardı ki, bu aklın verasındaki büyüklüğünü, kısa ömrünün en genç çağı içinde kazanmıştır. «**Pierre Corneille**» Cide'de şöyle der:

Je suis jeune il est vrai –
Mais aux âmes bien née
La valeur n'attend pas
Les nombres des années...*

Demek ki senelerin bu yolda fazla bir tesiri olmuyor. Tasavvuf bir bir ilâhî şem'âdır ki hangi gönüle girse orada beşeri zulmetleri dağıtıp kendi saltanatını ilân eder. Bence Allah nûruna yüregini açmamış kimse, ilmine, hünerine san'at ve servetine rağmen yarım bir insandır. Hemen Allah bizi de bu yarımılıktan kurtarsın.

M.A.A. — Yirmi sene evvel bir zat tanımuştım. Görüşürdük, hürmet ederdim. Hattâ kendisinin mânevî mevkiine ve nüfûzuna inananlar pek çoktu. O zamandan beri içimde derddir. Bir gün bana söz arasında: «**Benim kemâlâtımdan bahsetseniz..**» diye bir teklifte bulundu. Canım sıkıldı. Yâni bu sözü ona yakıştıramadım ve dostluğu da seyrelttim. Ne dersiniz buna?

S.A. — Bence bu dâvânın iki vechesi olabilir. Birincisi, bu yurduğunuz gibi kendisini medh ettirmek hazzından, bu şirkten geçememiş bir kimse olmasıdır. Yâhud da ululardan biridir ve sizin kendisine olan merbûtiyetinizi sınamak istemiştir. Her hal ve kârda bize lâzım olan, bu gibi mes'elelerin üstünde durmamak ve «beli» deyivermektir. Rifâî Hz. buyurur ki: «**Kim elini uzatırsa öp; kuyruğun son kılı ol; zirâ ne gelirse başa gelir.**»

* «Ben gencim, doğru; fakat doğuştan istîdadlı kimselerin kıymeti yaşla ölçülmez.»

M.A.A. — Sizi suallerimle sıkılmıyorsam bir şey daha sorayım: **Tayy-ı mekân** hakkında ne dersiniz?

S.A. — Cenâb-ı Hak her şeye kâdirdir; onun tecellisine mazhar olmuş kuldân da bütün hârikaların zuhûru beklenebilir. Fakat ehlullah, âdetullah câri olmıyan keyfiyetlere teveccüh ve râğbet etmezler; meğer ki bir emr-i ilâhî ola.

Büyükler tayy-ı mekânı rûhlariyle ederler, onun için bize gizli olan onlara âşikârdır. Dünyâ bugün mârifet devrini yaşıyor. Televizyon nedir? Allah'ın, kullarına kendi elleriyle kendi akıllariyle bu keyfiyeti isbat ettirmesi, bir ip ucu vermesidir.

Eskiden bize, değil televizyondan, radyodan, telefondan bahsetseler inanır mıydık? İnsan, câhili olduğu şeyin münkiridir. Fakat şimdi zekânın bu zaferleri karşısında onlara çâresiz inanıyoruz. İşte biz aynı sûretle ehlullahın da ahvâlinde behresiz olduğumuz için, ona bütün mükevvenâtın müsehhâr oluşunu kabul edemiyoruz. **Resulullah** için demişler ki: «**Bu nasıl peygamber, bizim gibi yiyor, içiyor, çarşıya pazara gidiyor, kadınlarıyla şakalaşıyor.** Resûlullah da buyuruyor ki: «**Doğru.. fakat (Yûhâ ileyye... -Fussilet Sûresi, 6-) bana vahy oluyor, onlara da oluyor mu?**»

Bence irfan ve aşkı, kerâmet ve mucize ile bir tutmak, büyüklüğü, bunlarla izah etmek, irfan ve aşka karşı bir noksan olmaz mı?

Rivâyete nazaran zâtın biri her sabah Bağdad'dan Şam'a uçarak gider, namazı kıldıktan sonra da dönermiş. Bu zat günün birinde **Abdülkâdir Hz.**ne mülâki olarak terbiyesine girmiş. Fakat kendisinin kerâmet sâhibi bir kimse olduğunu bilenler: «**Sen büyük bir zatsın, Abdülkâdir sana ne öğretti?**» diye sorunca: «**Öğrendiklerimi unutturdu; uçmaktan geçirdi,**» demiş.

M.A.A. — Güzel.. Yâni benlikten. Benlikle olan amelden.

S.A. — Kul vardır ki işi gücü bu gibi zevk ve hâlâtta oyalanmaktır. Ne yapsın daha ilerisi onun için değildir. Kendisine bir günde kırk kere tecelli olduğunu söyleyen bir zâta **Bâyezid'i** tanıyıp tanımadığını sormuşlar. «**Lüzum yok; bana günde kırk kere tecelli vaki oluyor,**» demiş. Fakat ısrar karşısında, Hazret'in huzûruna varır varmaz düşüp ölmüş. Bilmiyor ki (onun gördüğü) bir tecelli-i sıfat, bu ise tecelli-i zat.

Abdülkâdir Hz.nin oğlu ilimde ileri bir zat imiş. Bir gün kürsüye çıkıp halka iki saat vaaz etmiş. Sonra Abdülkadir Hz. içe-

ri girerek: «Ey cemaat kusura bakmayın geç kaldım. Valdeniz yumurta pişirecekti, sahandan düşüp kırıldı!» der demez, o iki saatlik vaazı kupkuru gözlerle dinleyen halk, hüngür hüngür ağlamaya başlamış. Meseleyi hayretle tâkib eden oğlu: «Baba, ben iki saat söz söyledim de kimsede bir şevk uyandıramadım, sen gelişi güzel bir lakırdı sarf etmekle kıyâmetler koptu!» deyince, Hazret gülerek: «Şaşma oğlum, biri kal idi; öteki de hal!» buyurmuş.

M.A.A. — Sizden bütün bunları dinlemek, tasavvur edemezsiniz bana ne derin bir zevk verdi. Şark felsefesini çok takdir ettiğiniz anlaşıyor.

S.A. — Bence Şark, Garb'ın beşiğidir. Garb, ne bildi ne buldu ise Şark'tan buldu. Ama kaptığı mayayı kendi hamuru ile yağurmasını bildi.

Garb, cehâlet, vahşet ve zulmet içinde inim inim inlerken, Şark, bir feyz, ilim ve nur kaynağı idi. Şark'ın sonradan kötürümleşmesi, dinin değil, ihtiras ve menfaatlerin pençesine düşmesinin neticesidir.

M.A.A. — Size, Garb fikir âlemini utandırması gereken bir sahtekârlıktan bahsedeyim: İspanyol âlimlerinden (Miguel Asin Palacios) Arapçayı çok iyi bilen bir müstesriktir. Bizim ilmi akâidimizi ve tasavvuf bilgilerimizi esâsından tanır. «Gazâli», «Kurtubeli İbni Masarro» ve «Mersiyeli İbni Arabî» hakkındaki eserleri gâyet kıymetlidir. İşte bu zat, Dante'nin «Divine Komedî»deki Cennet ve Cehennem tasvirlerini nereden aldığını araştırarak, işin menbâının İslâm eserlerinde olduğu neticesine varmıştır.

Madrid'de 1919 senésinse «Estanislas Mestre La Eschatologia Muslumana eu la Divina Komedia» isimdeki kitabında Danté'nin bilhassa Şeyh Ekber'in Fütûhat'ından mülhem olduğunu söyler. Kitabının bir yerinde diyor ki: İbni Arabî menâzil-i ahret plânlarını, Fütuhât'ın birbirini velyeden dört sahifesine koymuştur. Ondak seksen sene sonra ise Danté, âlem-i ahreti şiirle karıştırarak tasvir etmiştir. Eğer İtalyan şâiri bu İslâm hakimini taklid etmemişse bu bir mucizedir.

İslâmiyet esâsından tetkik edilecek olursa her güzelliği her hakikati onda bulmak mümkündür. Fakat biz utanılacak bir cehâletle ona omuz silkiyor kıymetini bilemiyoruz.

Merkezi Paris olan bir teşekkül vardır. Bunun azâlarının çoğu Avrupa'nın yüksek sosyetesine mensup kimseler bilhassa Düşesler ve Konteslerdir. İsviçre'de bunlardan Zibünnisa isminde bir kadınla görüştüm. Mesnevi'yi âdetâ ezbere biliyor, Kur'-ân-ı Kerim'den ne sorarsanız anlatıyordu.

Size şunu da sormak isterim: Bizdeki şu feci ahlâk sukutuna ne dersiniz? Bunun düzelmesinin çâresi sizce nedir?

S.A. — Bence derdi veren isterse dermanını da verir. Bu dâvâya seyirci olmak vazifesinden dışarı çıkmak istemem. Neden böyle olduk meselesine gelince, iş meydanda değil mi? Kullar Allah'dan uzaklaştıkları nisbette insanlıktan da uzaklaşmış olurlar. Ama dünyâ oyununa her devirde bir başka düzen veren, ne yapalım ki bugün de böyle olmasını istemiş. Tavla oynuyorsunuz kâh siyah pullar gâlib geliyor, kâh ise beyazlar. Galebe hiç bir zaman siyahın ya da beyazın olmaz. Söz kısa gerek veselâm.

*
**

II. MÛLÂKAT

Ken'an Rifâi Hz.

Sâmiha Ayverdi

Burhan Toprak

Safiye Erol

Ekrem Hakkı Ayverdi

24 Mart 1948

Burhan Toprak — Hanımefendi, «İnsan ve Şeytan»ı okudum. Ne yüksek bir edebiyat kültürünüz var. Fevkalâde güzel bir eser! Ortada poze edilmiş bir fikir var. Fikir aslâ Türk edebiyâtında olmayan kıymet.

Sâmiha Ayverdi — Aramızda duygu ve düşünce iştirâki olduğu için beğenmişsiniz. Herkes için bu böyle değildir.

Burhan Toprak — Herkes bir ölçü olamaz. Bu gün yâni yedi yüz sene sonra Yûnus Emre'ye dil uzatan, beğenmeyenler mevcut. Meselâ İsmail Habib: «O, dibi görene sığ bir dere gibidir»

diyor. Sığ bir dere! O umman için bu vasfı kullanabiliyor. Onu kezâ dar düşünce ile de itham edenler var. Halbuki «Ben yetmiş iki milletle beraberim» diyen bir fikir sâhibinde sosyalist ruh olur mu?

Safiye Erol — Ben yalnız bir kitabınızı okudum: «**Batmıyan Gün**». Derhal karşımda bir kıymet olduğuna hüküm verdim ve kitabın çok kuvvetli ve tehlikeli taraflarını işaret ettim. Sizi yüksek ve orta fikir muhiti tanıyor ve takdir ediyor. Bâb-ı Âli için belki meçhulsünüz; fakat esâsen onun kıymet hükmü sıfırdır; Kerime Nadirler, Esat Mahmudlar sürüyor.

Sâmiha Ayverdi — Hanımefendi, hicabla ve özür dileyerek söylüyorum ki, sizin hiç bir eserinizi okumuş değilim. Onun için bu gafletimi affetmenizi ricâ ederim.

Burhan Toprak — Bizim edebiyatçılar ne kadar kolay yazıyorlar. Çünkü düşünmüyorlar, kafaları bomboş. Edebiyat-ı Cedide denilen o devrin yâdigârları yarabbi ne boş, ne korkunç bir taklid..

Sâmiha Ayverdi — Biliyor musunuz Burhan bey, Aşk-ı Memnû'yu okuduktan sonra, Emil Zola'nın bir eserini okudum. Temin ederim ki cümlesi cümlesine intihal yapmış.

Burhan Toprak — Bu adamlar düşünmek ıztırâbına katlanmamışlar. İztirab olmayınca da bir şey olamaz. **Fikret**, bakarsınız devrin pâdişâhını yerden yere vurur, bakarsınız culûsiye yazar, sonra **Nedim-i kadim** gibi bir hezeyan meydana koyar. San'at ya bir iddiâdır ya bir isbat.

Çok güzel yazıyorsunuz Hanımefendi, çok güzel..

Sâmiha Ayverdi — Müsaade ederseniz ben de son eserinizden aynı hayranlıkla bahsetmek istiyorum. Bu kitap size bir Rabbanî mükâfaat olarak yazdırılmış.

Ekrem Hakkı Ayverdi — Bakınız kardeşim kelimenin altını çizerek: «**Yazdırılmış**» diyor.

Sâmiha Ayverdi — Evet, sizin mevkiinizde, sizin gibi fikrî ve içtimâî mevkii bu yolda düşünmeye müsâid olmayan bir kimşenin şu eseri hakikaten kendisi için bir nimettir.

(**Ken'an Rifâi Hz.** — Odayı teşrif ediyorlar, tanışma merâsimi yapılıyor.)

Ken'an Rifâi Hz. — Hoşgeldiniz Hanımefendi, hoş geldiniz oğlum Toprak.. Ben de size müştak idim. Muhabbetlerimiz kar-

şıllıklıdır. Ne güzel isminiz var; toprak.. Âdem'in yaratıldığı ve insanın secde ettiği toprak..

Burhan Toprak — Ne yapayım efendim, ben silinmek istiyorum.

Ken'an Rifâi Hz. — Silinme, toprak kal; toprak büyük şey..

Burhan Toprak — Soyadı Kânûnu çıktı, baktım herkes türlü isim alıyor. Büyükler büyüğü, ulular ulusu, manâsına gelmiş türlü başı havada büyük isimler.. Bu arada ben de taş, toprak olmaktan başka çâre bulamadım. Sonra, benim idealime uygun eserleri böyle sıkışık zamanda neşretmek şansım vardır. «Yûnus Emre»yi DİN kelimesi ağıza alınmazken milli eser diye yazdım ve Maarif Vekâleti satın alarak bastı.

Ken'an Rifâi Hz. — Şans değil Toprak oğlum, Allah'ın lûtfu.. Bu defâki (**Ballar Balını Buldum**) ismindeki kitabınız da kezâlik Allah'ın size bir lûtf-u mazharı. Mademki ballar balını bulmuşsunuz, mademki kovani yağmaya vermişsin daha ne istersin?

Burhan Toprak — Efendim, ben Akademi'ye müdür olduğum zaman hocalar vazifeyi tâtil etmiş, elleri böğründe oturup duruyorlardı. Yâni yazı yazmıyorlardı. Kâmil Akdik'ler, İsmail Hakkı beyler, Necmeddin efendiler hep kânundan korkarak ellerine kalem almıyorlardı. Korkuları da mahkemeye verilmekti.

Safiye Erol — Affedersiniz Burhan bey, hakları var. Geçen sene üstlerinde; «Âfiyet Olsun», «Hoş Geldiniz», gibi eski harflerle yazılı bulunan kalıpları kullandıkları için kâğıt helvacıları mahkemeye verildi.

Sâmiha Ayverdi — Meczûbâne bir telâş, bir acz hareketi.

Safiye Erol — Zâten zulmün üstünden bir tabaka kaldırım mutlakâ altından acz çıkar.

Burhan Toprak — Neyse efendim, Vekâletten her birine ayrı bir izin kâğıdı getirttim ve zavallılar yazmaya başladılar. Bu gün ben kânûna aykırı olarak eski harflerle yazı yazdirttiyorum, demektir.

Efendim, az evvel Hanımefendi'ye eserlerinin çok büyük kıymeti olduğundan bahsediyorum.

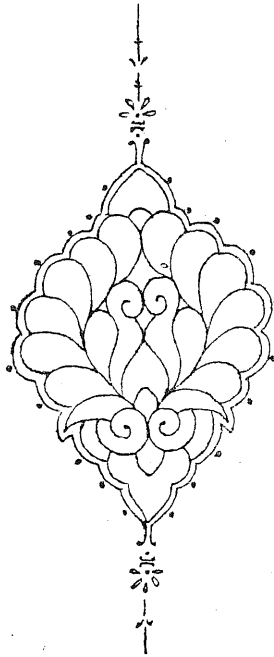
Ken'an Rifâi Hz. — Öyledir oğlum, öyledir.. Size de ne mutlu, şu hayat gürültüsü içinde lâzım olan sesi duymuşsunuz. Bu dünyâ bir muhârebe meydanıdır. Kurşun kime isâbet ederse

o gider. Binâenaleyh elde fırsat varken ondan istifâde etmeye bakmak lâzımdır. Şu dakikada burada toplanmış bulunuyoruz. Ama yarın için de yine aynı sûretle toplanabileceğimize elimizde bir senedimiz var mı?

Bana müsaade oğlum Toprak.. Haydi Ekrem!

Burhan Toprak — Efendim tekrar görüşmek için bize müsaade buyurur musunuz?

Ken'an Rifâi Hz. — İnşaallah, oğlum inşaallah. Siz bana nasıl müştak iseniz ben de size öyle..

«İşte kıymetli mütefekkirimiz muhterem Sâmiha Ayverdi'nin, birinci baskısı 1964 yılında yapılmış olan bu son derece mühim eseri, son devir hayâtımızı, millî ve târihî değerlerimizi, imparatorluğumuzun temellerinin kayış ve çöküş sebeplerini, îman çekirdeği etrâfında örgüleşmiş siyâsî, askerî, ictimâî, iktisâdî ve kültürel mesele ve müesseselerin nasıl kundaklanmış olduğunu fevkalâde canlı ve edebî üslûpla ortaya koymakta, bizleri bilmediğimiz pek çok hakîkatle yüz yüze getirmektedir.»

Semih Ertuğrul

İbrahim Efendi Konağı

Ankara Ticaret Odası Dergisi,

Nisan 1973

Sâmiha Ayverdi'nin ilk eserleri de geniş akisler uyandırmış ve hakkında çeşitli yazılar yazılmıştır. Biz, bunlardan üçünü devrinin sıcak alâkasını hatırlatması bakımından özel sayımıza alıyoruz.

BİR KADIN MUHARRİR

Necip Fâzıl KISAKÜREK

Mâbette Bir Gece, Ateş Ağacı, Batmıyan Gün, Aşk Buymuş, Yaşayan Ölü, İnsan ve Şeytan isimli, hikâye ve roman, birkaç kitabını gördüğüm bir kadın muharrirden bahsetmek isterim:

Sâmiha Ayverdi...

Bu kadın muharrirden gözüme çarpan ilk husûsîlik, onun şahsî muârefe ve sun'î şöret tertiplerinden hiçbirisine kıymet vermeden, mütevâzı bir kütüphâne vâsıtasıyla yalnız üstüste eser vermesi oldu. Bu kadın muharrir, ne eciç бүcүç Bâbîâlî aynasında boy gösteren endâmı, ne de Yemiş İskelesi'nin Dolmuş kayıkları gibi açıkgöz yazıcılar zümresinde mevki almak isteyen edâsıyla, daha tek satırını okumadan, insana olgun bir nefis kifâyeti vaadediyordu. Sâmiha Ayverdi'nin bâzı satırlarıyla temâsa gelir gelmez, onda cins istidatlara âit soylu çilenin bütün izlerini gördüm. Açıkgöz ve günübirlik şöret avcılarının dâimâ kolaya, hafife kaçan, göz alıcı ve alâka çekici âdi hokkabazlıklarına karşılık, onda, derin bir metefizika ihtirâsı, mâverâ humâsı, eşyâ ve hâdiselerin düğümünü ruhta ve müessirlerin müessirinde arıyan hakîkî insan hamlesi, kaleminin dokumalarında ki mihrâkı şekillendiriyordu.

Sâmiha Ayverdi, maddî eşyânın bittiği, deri üstü hâdiselerin tükendiği ve zâhir ufuklarının sona erdiği noktaya bitişik âlemin serdengeçti bir meczûbudur.

Şüphesiz dünyânın en büyük kalemlerini ihtizaza boğmuş olan bu cezbe, verimini tam alamadığı, yâni bir eserin madde ve zâhiri hayat cephesini bakımsız ve kifâyetsiz bulduğu zaman tamâmiyle öksüz kalır; ruh hâleti yaşanmamış ve yaşatılmamış,

sâdece girift ve kuru muâkaleler, paslı mantık zincirleri gibi görünür.

Sâmiha Ayverdi'nin romanlarında da, roman teknikasını, küçük, fakat çok ehemmiyetli şahıs psikolocylarını, vak'a terkiplerini, cümle ve üslûp edâsını bâzan haksız ihmellere götürecekt derecede hep aynı dâvâyâ ve çok defâ zâhiri mantık cephesinden bir saplanış görüyorum. Fakat herşeyin üstünde, samimiyetle mâlik olduğu cevher, «öteler»den ve «gizli»den ses alabilme değeri, şimdi onu, kadın ve erkek romancılarımız arasında bana birdenbire hafiflik ve basitlik an'anesine zıd ve cins bir plânda gösteriyor; ve eserinin maddi ve küçük hayat inşâsını da mükemmelleştireceği kanaati içinden selâmlanmıya lâ-yık gösteriyor.

Son Telgraf, 21 Haziran 1942
ÇERÇEVE SÜTUNU

MİSTİK EDEBİYATTA BİR ŞÂHESER :

«Yolcu Nereye Gidiyorsun?»

Refi' Cevad ULUNAY

Sâmiha Ayverdi edebiyatta muvaffakiyet şâhikasına emin ve sağlam adımlarla yürüyen kalem erbâbındandır. Kendisini kuvvetli bir ilim cihazıyla sağlamlaştırdıktan sonra edebiyat âlemine mümkün merteye az dikkati celbetmek ister gibi sessiz sedâsız girmiş, bir kenara çekilmiş ve orada âlemin yaradılışından beri insanlığın etrâfında döndüğü hakikat çerağının nûrundan aldığı ilham ile eserlerini yazmağa başlamıştır.

Ben ilk defâ olarak iki sene evvel onun bâzı hikâyelerini okumuştum, sonra bir iki eseri daha elime geçti. Onlardan o zaman bahsetmek istemiştım. Fakat bir fıkramda da dediğim gibi «taassub» la «tasavvuf» u farketmiyen bir cehâlet muhiti Sâmiha Ayverdi'nin eserlerindeki felsefe tahlilini anlamaktan çok uzaktı. Bu ilim tohumu o çorak yerde filiz veremezdi; bekledim.

Sâmiha Ayverdi, edebi şahsiyeti hakkında başlı başına kitap yazılacak kadar kuvvetli bir varlıktır. Eserlerinde kendinden başka hiç bir şeyden istiâne etmeğe tenezzül etmemiş ve kitaplarını çok temiz bir Şark kültürüne dayanarak yazmıştır. Son yazdığı eserde onu biraz daha derinleşmiş, biraz daha tekâmül etmiş buluyoruz. Edebi yoksullukların acısını çok derin sûrette hissettiğimiz bir zamanda bu büyük kadının eserleri teşneleri teskin eden bir kaynak gibidir.

Sâmiha Ayverdi'nin son eseri olan «Yolcu Nereye Gidiyorsun?» yüzde yüz milli bir eserdir. Dünkü hayâtın bütün şekil-

lerini ihtivâ eden mevzûu kocaman bir âlemin ufaltılmış bir numûnesidir.

Evvelâ eserdeki tipleri ele alalım:

Selâmlıkta dostları ile edebiyat bahisleri yapan silik, kılıbık, karısına âşık bir koca. Ev idâresi ile alâkası olmayan haremde yalnız piyano ve alafranga zübbeliği ile meşgul mağrur ve bomboş bir kadın. Bunların biri erkek biri kız ikiz çocukları var ki, erkeği şımartıla şımartıla berbat edilmiş bir Allah'ın belâsı, kız da zübbelikte kardeşinden geri kalmıyor; o kadar ki madolyon olarak boynuna Napolyon Bonapart'ın minyatürünü takıyor. Bir üçüncü çocuk daha var: Âdetâ kendi kendine gelmiş ve sanki bir köşede yine kendi kendine büyüyor; hiç kimseye sokulmadan silik, çekingen, pısırık bir halde yetişiyor. Fakat onda nihâyetsiz bir öğrenme hevesi var. Çocuk tip itibâriyle Hâlid Ziya Uşaklıgil'in «Bir Yazın Târihi» ndeki mütevâzi kıza benzer. Fakat o serbest, atılgan, coşkun arkadaşlarına galebe çalar; burada ise böyle bir rekâbet bâhis mevzûu değildir. Fakat buna mukâbil eserde Mecbûre adlı bir kız varki bütün varlığını çocuğun gönlüne yerleşmiştir.

Bu sönük çocuğun rûhî tahlilleri eserin büyük bir kısmını işgal ediyor ve bu tahliller, okuyucuyu bunaltacak kadar ağır tafsîlât şeklinde olmamakla berâber bu zaman için biraz ağdalıdır.

Çocuk Mecbûre'yi sever. Fakat kızın başkası tarafından sevildiğini anlayınca kendini asıl maksûd olan gâye'ye götürecek kazâya büyük bir teslimiyet göstererek çekilmesini biliyor. Bu kadar basit görünen bir mevzûda hakikat remizlerinin hangi şekli mevcut olabilir?

.....

Sâmiha Ayverdi, eserinde sembol olarak temas ettiği mistik bahislere bâzı yerde açık bir cereyan veriyor. Hele eserde bir «Cem Bey» var ki müellifin ona verdiği şahsiyet vâsıl olduğu mertebeyi pek açık sûrette gösteriyor. Tasavvuf edebiyatı yalnız manzum sözle ifâde edilmez; bunun için Fuzûlî'nin Şikâyetnâme'sinde olduğu gibi nesir de en kuvvetli bir beyân vâsıtasıdır. Misâl olarak bir mektup sûreti alıyorum; bu mektûp, Sâmiha Ayverdi'nin hârikülâde üslûbu için de bir örnek olur:

«... Yalnız Âsaf beyin meclisinde değil bütün dünyâda senin için hatıra gelmiyecek şahıs benim dostum. Zîra sen her şeyi ölçüye kalıba, baskıya vuran bir mantıkla güreşirken, ben, ölçsüzlüğün, hudutsuzluğun zaferini alkışlarım. Sen bir gölge gibi aklın peşini kovalarken ben akli gelinin yüzündeki duvak gibi çekip bir tarafa koymak ihtiyacı ile kavruıldum. Sen Telhis-ten, Meâniden, mantık ve isagociden söylerken, ben yazısı çizisi olmıyan içimin kitabından konuşurum. Senin sözlerin birbirine çarpan, çakmak taşı gibi etrâfına gurur, nahvet ve benlik kıvılcımları serper; ben, yanmağa müheyyâ bir kav gibi dâimâ bu şerârelerden korkar kaçır ve saklanırım.

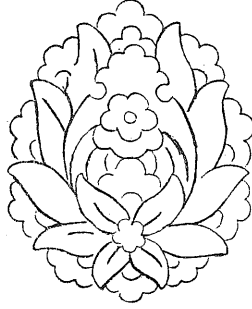
Sen varsın; varlıksın; bir ddiâ ve ilim heykelisin; ben aczim, yokluğum, ihtiyâcım, iftikârım. Sen baştan aşağı istifhamsın; belki ilmine temel olan şüphelerinin sorup soruşturmakla tatmin olacağını, okuyup münâkaşa etmekle kâinat düğümünü çözeceğini zannetmektesin. Daha tuhafı elinde bir külçe anahtar, meçhul bir kapının önüne oturmuş bir türlü kilide uymıyan bu paslı ve yanlış anahtarlarla o kapıyı kurcalayıp duruyorsun. Açılacak gibi oluyor. Fakat açılmıyor değil mi? Hem açılmış bile olsa orada seni kim kılavuzlayacak? Orası, elinde ışığı olmıyanlar için çok karanlıktır. Belki korkulu ve tehlikelidir de. Ben bu diyâra akıllarını dışarıda bırakmadan giren çok kimselerin hazin âkıbetlerinin şahidiyim. Sana şunu da söyleyeyim ki bu kapı, hem bütün kâinatı içine alacak kadar geniş, hem de bir toz zerresi sığmıyacak kadar dardır. Bâhusus senin kervan dolusu kitapların ve her adımda yolunu kesen aklınla ilmin oraya asla sığmaz. Bu yüklerden kurtulmadıkça oraya giremezsin. Bu kapıdan geçmek için her şey gibi onları da bir kenara bırakmak lâzımdır..... Başkâtıp Dâniş Beyi görürsen selâm söyle suyu bulandırmaktan vazgeçmedikçe orada yüzünü göremez, beyhûde zahmet çekmesin. Sonra Setbaşı'ndaki Kalaycı Osman Ağa vardır. Yolun düşerse ona da uğra ellerini öptüğümü söyle.»

Yukarıda dediğim gibi bütün malzemesi memleket malı olan bu eserde eski hayat tasvirleri o kadar kuvvetlidir ki insanın konaklara, yahlara, düğünlere âit sayfalarını «Melling» in kaleminden çıkmış birer gravür gibi çerçeveletip duvara asacağı geliyor.

Eserde bulduğumuz tek kusur kitabın kabıdır. Zevksizlik

nümûnesi olan kabın baskısında Sâmiha Ayverdi'nin ismi, müellifin asıl tevâzuu ile imtizaç etmiyecek sûrette kocaman harflerle konmuş. Zarfın kötülüğünün mazruf ile alâkası olmadığını kaydetmek isterim.

Yeni Sabah, 11.1.1945

İSTANBUL GECELERİ

Dr. Câhid TANYOL

Yahyâ Kemal, birçok defâlar bana İstanbul semtlerini yazmamı söylemişti. Büyük şâirin bu tavsiyesi, beş yüz yıllık târimimizin akışı altında, güne ve geceye seslenen bir nidâ gibi, beni zaman zaman yakalar, coşturur ve bırakıverirdi.

İstanbul'u, onun toprağına sinen Türk medeniyetini yazmak için, tozlu ve unutulmuş kitaplara gömülmenin gerektirdiği zamanı bir türlü bulamadım. Çünkü bunun için, hayat kaygusundan uzak, boş ve âvâre saatlere ihtiyaç vardı. Yıllardır, fecrin, bir bahar dalı gibi penceremi çalarak bir sabah beni «haydi kalk!» diye uyandırmasını bekledim ve özledim. Şehri uykusunda yakalamak, günün telâşî ötesinde, Edirne ve Topkapı surlarından, Sultan Selim Câmî'nden onu seyretmek sevinci, kaç defâ hayâlime bir kanat sesi gibi çarptı. Kaç defâ, bu düşüncenin mahrem lezzeti içinde duyup anlatamamak endişesiyle başbaşa kaldım. Kaç defâ, coşkun ve dalgalı bir kasıdeye benzeyen bu gün görmüş şehri hayâlimde yeniden, tekrar tekrar inşa ettim... Ve kaç defâ, ihtiyar surların kapılarını açarak, asırları şehrin sokaklarına salıverdim.

Fakat bütün bu düşünceler, yatağında uzun ve uzak bir seyahati düşünen, nedense bir türlü yola çıkamıyan bir insanın ümit ve hayallerinden öteye geçemedi.

Muhterem Sâmîha Ayverdi'nin «İstanbul Geceleri» adlı eserinde, düşünüp de yazamadığım, hayal edip de çıkamadığım bu seyâhatin sihirli bir sofrâ gibi önüme açıldığını gördüm. Günler var bu kitabın içindeki mayayı bozmadan, özü bulandırmadan, nasıl anlatabileceğimi düşünüyorum; ve bir türlü kelimelerin sadâkatine güvenemiyorum.

Bu eser, şimdiye kadar, Türk edebiyâtında tarımadığımız, tanınmadığımız ve fakat her an iştîyâkını duyduğumuz özlü,

sağlam, imanlı bir düşünceyi de berâberinde getiriyor. Orada her şey, her dert, her ümit, her iman, bir bütün içinde, zevâlimizi ve kemâlimizi hikâye ediyor. Nasihat yok, şikâyet var; azarlama yok, ikaz var. Sözler haşin değil, yanık; mağrur değil, hüznü...

San'atkâr, kıymetlerimizi, âdetlerimizi, hüsrân ve ümitlerimizi, velhâsıl bizim olan, bizim kalması zarûri olan herşeyi, eşyânın can evine yerleştirmiş... Öyle ki, bâzan onun sesini, Bâyezid'deki ihtiyar çınarın kalbinde atar görüyor, bâzen Süleymânîye semtinde, akşamın alaca karanlığına karışan âvâre ve ümitsiz bir çığlık hâlinde işitir gibi oluyoruz.

Eser, yazarın da söylediği gibi, ne bir roman ve ne de bir hikâyedir. Bununla berâber, ona, bir şehrin, hayır yanlış söyledim, **bir milletin ve medeniyetin romanı** da diyebiliriz. Orada her semt, kendi mâcerâsını, kendi iç hayâtını, kendi dünyâ anlayışını hikâye ediyor. Fakat bu hikâye, binbir ihtiras, binbir entrika ve târih çalkantısına sahne olan bir şehrin mâcerâsı olmaktan ziyâde, bunların üstünde ve onlara hâkim bir mânâ olarak bize hayâtımızın özünü ve dramını anlatıyor.

Bu anlatışın ışığı altında, fecre seslenen minâreleri, gecenin hüznüne boş ve çorak gözlerle bakan çeşmeleri, mâvilîği emmek için biraz daha boşluğa tırmanan ihtiyar çınarları yeni bir mânâ içinde görüyor, onlarla konuşuyoruz. O çınarlar ki, kök saldığı toprağın uğradığı zelzeleden, düştüğü felâketten kendisini korumak ve kurtarmak için, yapraklarını maviliğe bir damar gibi salıvermiş, yerden umduğunu bulamayınca, arşın topraklarına sarılmak istiyen bir edâ içinde gaflet ve dalâletlerimizi her nesle anlatmak istemiştir.

İşte, «İstanbul Geceleri» nde eşyânın bu dilsiz ağlayışını, bir toprağa bağlı olmanın hüznü içinde sâkit ve dilsiz duran çınarların isyânını görür gibi oluyoruz. «Süleymânîye» nin, temellerinden koparak gafletimizin üzerine yürümesini bekliyoruz. Fakat ne çâre ki, onun toprağa ve târihe olan saygısı, bizden üstün. Çünkü biz, bütün kıymetlerimizi ve millî cevherlerimizi, âkıbeti meçhul bir mâcerâyâ sürükleyerek, harap ederken, bizim olan eşyâ kadar bile içimiz yanmadı...

Bu özü ve mayası kuvvetli eserde ne beğenilme telâşı, ne bir üslûp endişesi göze çarpmıyor.

Gerçi okumaya başlarken, ilk sayfalarda bir söz tikanıklı-

ğına ve sanki duyduğunu anlatamamış bir insan rahatsızlığına rastlar gibiyiz. Fakat biraz sonra, ifâde vâsıtalarının hangisiyle karşı karşıya olduğumuzu unutuyor ve kendimizi eski İstanbul'un havası içinde yaşar hissediyoruz. Bâyezid semtini, yaşlı çınarın rüyâsı içinde görüyor ve Hakkâklar çarşısını, eski Lonca teşkilâtının dürüst ve nâmuslu ahlâkı içinde, tavaf ediyoruz.

Eserde, İstanbul semtlerinin mâcerâsı, âdet ve an'aneleri anlatılırken orada, bir mâziye hasret, mâziye dönüş iştîyâkından fazla, ileri atılmak için kendimizi tahrip etmenin şaşkınlığına işâret edilmektedir.

Eserin lirik çevresi dışında, katı, sağlam, insicamlı bir fikir göze çarpıyor. Belli ki san'atkarın rûhunda, bütün hudutları vâzih, ne demek istediğini bilen sistemli bir dünyâ anlayışı var. O, bu dünyâ anlayışından hayâta ve hâdiselere bakıyor. Fakat bu bakışta, hayâtın ve cemiyetin seyrine bir müdâheleden ziyâde, sistemli bir düşüncenin aydınlığı var. Bu düşünce dünyâsı, mistik bir kaynaktan ziyâde, imanlı, diri ve ebedi bir ahlâk inancına dayanmaktadır. Tasavvuf, burada yer yer ahlâkî bir aksiyon olarak hayâta ışığını serpiyor. Hâlide Edip'den, Yâkub Kadri'ye kadar bütün büyük romancılarımızda bir fikir ve inanç noksanlığına rastlarız. Onların hiçbir dünyâ görüşleri mevcut değildir.

Muayyen ve belli bir düşünce sisteminden içtimâî hâdiselere bakmanın şevkini biz ancak Sâmiha Ayverdi'nin bu eserinde görüyoruz. Onun kaleminde, İstanbul ve Türk cemiyetinin mâruz kaldığı maddî ve mânevi buhran çağ çağ, nesil nesil uyanıyor, canlanıyor ve yaşıyor. Türk milletinin kurduğu kıymetler dünyâsı, bir kumaş topu gibi yara ve bereleriyle, yırtık ve yamalarıyla gözümüzün önüne seriyor. Bundan dolayı, «İstanbul Geceleri», edebî hüviyetinin üstünde ve dışında, bir de yüksek ve milli bir ahlâkın tâkip edeceği hedeflere işâret etmektedir.

Kitabı okurken, onun bu üstün ve kurtarıcı değeri karşısında, istedimki her gencin, her Türk kızının gönlüne ondan bir kıvılcım sıçrasın... İstedim ki gaflet ve dalâlet yılları artık ebediyen kapansın...

Yazımı bitirirken «İstanbul Geceleri» ni, milletimizin aydınlık sabahlarına bir müjde olarak selâmlarım.

Yeni Sabah, 9.5.1952

MEKTUPLAR

Hayat hikâyesinde anlatıldığı üzere S. Ayverdi'nin çeşitli vesilelerle yazdığı mektuplar ciltlerle kitap olacak hacimdedir. Faaliyetlerine mukâbil bir o kadar da almıştır. Biz, buraya onun yazdığı üç; ona yazılmış, biri yurt içi diğeri yurt dışından iki mektup metnini örnek olarak koyuyoruz.

T.R.T. Umum Müdürü'ne

9.6.1973

....

Size hitab edebilmek için bir vatandaş hakkımdan başka selâhiyete mâlik değilim. Ancak, toprağına ve bir zamanlar üç kıt'a üstünde hüküm sürmüş, bu toprağın ana prensiplerine bağlı olduğu kadar saygılı da olan her vatandaş gibi, yüreği yanık bir kimseyim

Yirminci asrın mühimsemeğe mecbûr olduğu yüksek bir makâmın ip uçlarını elinizde bulunduruyorsunuz. Her ne kadar etrâfınızda, millî şuurunuzda zıt düşen gâfil veyâ satın alınmış kimseler varsa da, mücâdele ve zafer yirminci yüzyılın en mu-kaddes cihâdıdır.

Bilindiği gibi, düşmanlarımız artık bizimle cephelerde savaşmıyor. Başta dilimiz, Türk'ü Türk yapan ne varsa ona saldırıyorlar. Bu kıyasıya hücum karşısında can evinden yaralanmış Türkçeyi kurtarmak ve istesek de istemesek de, çatılarımızın altına girmiş bulunan, gerek radyo gerek televizyonda Türk Milletine temiz ve tabii Türkçe ile hitâb edilmesini temin eyleyebilmek, târih muvâcehesinde kahramanlar safına girip âbideleşmek demektir.

Umûmî efkârca çok iyi bilinen hamiyet ve vatanseverliğinizden cesâret alarak, bendeniz gibi sayısız bağı yanık vatandaş adına, hudut ve yasak tanımayan bir saltanatla evlerimizin içinde buyruk yürüten radyo ve televizyonun Türkçesinin, mil-

li ve tabii sesini iade etmenizi ricâ ediyorum. Zira Türkçe giderse, Türklük de berâberce sürüklenip bir daha belini doğrultamaz. Çünkü bir milleti millet yapan dildir. Dünyâda hiç bir kavmin başına gelmemiş olan dil katliâmı, yalnız Türkçenin başına gelmiş ve bu mukaddes başı yemiştir. Bu bir Moskof tertibidir. Çünkü Rus emperyalizminin hâlâ korktuğu millet, Orta Şark ve Küçük Asya Türklüğüdür.

Küçük Asya, yâni, Türkiye Türklüğü ise, Moskova'nın Ak Deniz hâkimiyeti önüne gerilmiş bir kal'adır. Atom devrinde, bu kal'ayı top ve tüfekte yıkmaya çalışmak tehlikeli bir oyun olduğuna göre, dilimizi, dinimizi, târihimizi ve topyekûn millî şuûrumuzu yıkmak, hem daha kolay, hem de çok daha tesirlidir. Zira, bir teşkilât ve maddî fedâkârlığa dayanan bu sinsi savaş, ne yazık ki, Türk basınında, kültür çevrelerinde, bilhassa lise ve üniversitelerde, gizli veyâ âşikâr, bol bol ileri karakollar kurmuş, stratejik mevkiileri tutarak, dört koldan hücûma geçmiş ve maalesef, çok da muvaffak olmuştur.

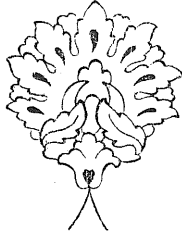
.....; her geçen gün, aleyhimize işleyen bir sür'atle Türkçeyi bizim olmaktan çıkarmakta bulunuyor. Vaziyetinizin müskülünü çok iyi takdir ediyorum. Yine çok iyi takdir ediyorum ki, bu, tek elin ve tek dimağın altından kalkacağı bir yük değildir. Onun için, lütfen Devlet büyüklerine derdimizi anlatalım. Geçen iktidarların gaflet ve rehâvetlerinin ne kayıplara, zararlara mal olmuş bulunduğunu görüp göstererek bu bigânelikten silkinip elimizi çabuk turalım. Zira düşman, öylesine elini çabuk tutmakta ve attığını vurabilmektedir ki, artık bize de basının ve münevver geçinen Moskof sempatizanlarının şirretliklerinden korkup müdâfaada kalmak değil, hücûma geçip bir an evvel o sahte devleri yıkmak düşmektedir.

Bir de, gerek televizyon gerek radyoda çocukları ve gençleri millî şuura yaklaştırmak ve hazırlamak için Türk târihinin kahramanlık, celâdet, ve örnek vak'alarına, böylece de şerefli mâzimizin çeşitli asâlet çizgilerine behemehâl ve geniş ölçüde yer verilmelidir. Zira bugünkü çocuk, serhadler kahramânı bir Hüsrev Bey'i, bir Tiryaki Hasan Paşa'yı, bir Hızır Bey Çelebi'yi, bir Molla Ali Cemâli'yi, bir Ceyâyirli Hasan Paşa'yı bilmiyor. Hele Bavyera içlerine kadar uzanan akıncılık târihimizden hiç haberi yok. Olmadığı için de «Tom Miks» okuyor. Belinde tahta kılıç kovboyculuk oynuyor. Büyüdüğü zaman da tahta tabanca

hakikisiyle yer değiştirerek anarşı çıkartıyor, rüşveti, hiyâneti, cinâyeti, hırsızlığı mübah kabul ediyor.

Muhterem efendim, sıhhatim müsâid olsaydı izninizi alarak bütün bu iç yanığımı bizzat anlatmak isterdim. Sözüm uzadı, özür diler, bilvesile hürmetlerimin kabûlünü rica ederim, efendim.

Sâmiha Ayverdi

Not. «Türkçenin Sırları» isimli bir kitap da takdim ediyorum.

2.5.1971

Turizm Bakanı'na

Muhterem Beyefendi,

2.5.1971 târihli «Milliyet» gazetesinde karşılaştığım korkunç haber ve manzara ile içimin yangını aksettirecek dostlar aradım.

Katolik gericiliğine tereddütsüz ve belki de memnûniyetle uyararak, başını sımsıkı örtmüş Nilüfer-Kasım Gülek ve Papa üçlüsünün Müslüman Türk dünyasına meydan okuyan fotoğrafları, acaba bu sabah saatinde bizim gibi kaç Türk'ün kanını oynatıp deliye döndürmüştür. Sizi 9.30 dan beri telefonda arıyorum. Saatlerdir makine meşgul sesi veriyor. İhtimal ârıza var. Onun için çâresiz kalarak bu mektubu yazıyorum.

Beyefendi, şuna inanalım ki, Katolik istilâ ve fütûhat plânı, bizi «turist ve döviz» yemi ile avlamak politikasında elhak muvaffak olmuş bulunuyor. Şâyet bu gaflet ve basiretsizliğimizde devam edecek olursak kısa zamanda Anadolu toprakları bir hristiyan nüfûz bölgesi hâlini alacaktır.

Bizi dünyâ haritasından kılıç kuvveti ile silemeyen haçlı, siyonist ve komünist dünyâ, gaflet ve basiretsizliğimizden faydalanarak işte çok hesaplı, çok plânlı ve çok kurnaz oyunlarla sinsice içimizden fethetme yoluna gitmiş bulunuyorlar.

Eğer dünyâ hristiyanlığı orta çağda olduğu gibi, ordular teşkil ederek üstümüze gelmiş bulunsaydı, asla bu ölçüde muvaffak olamazdı. Zira o zaman düşmanı düşman olarak görüp mukâbil silâha sarılacaktık. Halbuki şimdi düşman, dost maskesi ile bizi büyüledikten sonra öz malımıza el koyuyor; sâhip çıkıyor. Ve çeşitli triklerle kendi imânının mihraklarını, merkezlerini vatan sathına yerleştiriyor. Zavallı Türk münevveri bu ayak sesleri duyulmadan sokulan katolik ordusunun arkasın-

dan siyâsi, içtimâi ve hattâ vicdânî emellerin geldiğini asla farketmeksizin «Aman, memleketin dövize ihtiyâcı var, turistleri ürkütmeyelim!» parolası ile, ilerde telâfisi mümkün olmayacak hatâlara düşüyor; bir paratoner gibi şimşekleri memleketin geleceği üstüne çekiyor.

Evet, turistleri ürkütmeyelim; amma, onlara kendi milli eserlerimizi tanıtmak, çok bol, hesapsız derecede zengin olan Türk mimârî âbidelerini ve çeşitli san'at eserlerimizi göstermek için gelmelerini, geldikten sonra da medenî ihtiyaçlarıyla berâber can ve mal emniyetlerini sağlıyalım.

Efes gibi, Tarsus gibi, Truva gibi katolik merkezleri hâline getirilmek istenen şehirlerimizin hristiyan ziyâretçileri memlekete asla döviz getirmiyorlar. Azıklarını, hattâ sularını dahi berâberlerinde taşıyıp, sırasında geldikleri gemilerde yatarak, avucumuza bir kara mangır bırakmadan gittiklerini acaba bilen var mı?

Bir zamanlar İttihad ve Terakki'nin ateşli ve gâfil mensupları memleket idâresine Meşrûtiyet rejimini getirmek için giriştikleri faaliyetle Makedonya dağlarının, nasyonalist ideolojilerle kızıştırılmış Sırp, Bulgar ve Yunan komitacılarıyla işbirliği yapıyor, onların yardım ve sempatilerini seve seve kabul ediyorlardı. O zaman hiç biri, Türk'ün menfaati için, bir Bulgar, bir Sırp, bir Yunanlı neden bizimle olur; bizi dâvâımızda niçin destekler diye düşünmüyordu. Neticede, Meşrûtiyet'i Türkler'le berâber yapan o komitacılar, iki sene sonra aralarında birleşerek oluk oluk Türk kanı döküp Rumeli'yi vahşet ve dehşetle elimizden çekip aldılar.

Bugün, düşman taktiği de, ideolojisi de değişmemiştir. Bize şirin görünerek ikram ve iltifatlarını esirgemeyenler, yarın işlerini sağlama bağladıktan sonra Garbî Anadolu'ya sâhip çıkıp Filistin ve Kıbrıs misâlinde olduğu gibi: «**Tamam, dışarı buyurabilirsiniz!**» diyeceklerdir. Acaba, Kasım Gülek Bey, Papa gibi dinî-siyâsi bir otoritenin Türk menfaatlerine siyânet meleştiği olmayacağını ve bu gâfil, ziyâretçilerin arkasını iltifatlarıyla sıvazlarken mânevi pençesinde bir siyâsi ve itikâdî hançer gizlemiş olduğunu düşünemeyecek kadar dirâyetsiz, kifâyetsiz ve şuursuz bir zavallı mı?

Türk milleti daha ne zamana kadar bu renksiz, bu gâfil gürûhün vebâlini çekecek; gene onların, hakikat kabul edilmesi-

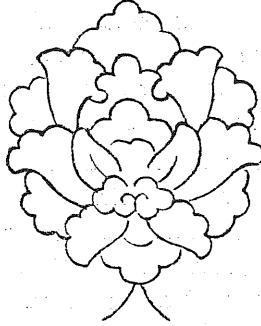
ni istedikleri dalâletlerin karanlığında forsaya çakılmış gibi düşman menfaatlerine kürek çekecektir?

Beyefendi, son derece hesaplı hazırlanmış düşman propaganda ve sloganlarının putlarını yıkalım. Münevverin de halkın da, milli ve müşterek hâfızasını uyandırıp azîz Türk milletini, dağ dağ stok edilmiş ithal malı cereyanların tehlikelerinden geri çekelim. Vakit daralmıştır. Fırsat ise son fırsattır.

Ne Efes benimdir, ne de Tarsus. Amma, kendimi bütün Türkiye'nin malı, memleketimi de kendi malım bildiğim için böyle konuşuyorum.

Hürmetlerimi kabul ediniz efendim.

S. Ayverdi

Muhtelif Devlet Büyükleri'ne yazılmıştır.

Efendim,

Baş 1973 - 1974 yıllarına kadar uzamakta bulunmasına rağmen basına pek sızmamış olan milli bir dâvâ ile karşı karşıya bulunmaktayız. O da, askeri liselerin kolej hâline getirilerek İngilizce tedrisat yapması şâyiaları idi ki geçen seneden beri mes'ele-yi alâkalılara duyurmakta fayda olduğu mülâhazasıyla gereken makamlara başvuruldu.

Bir millet için ordusunun kendi dilinden gayrı bir dille eğitilmesi düşüncesini evvelâ kötü bir rivâyet olarak kabul ettik-se de işin fiiliyâta geçtiğini öğrenmekle bu akıl almaz teşebbüsün vehâmeti karşısında dehşetle titredik.

Öyle ki, 1975 Eylülünde birdenbire Bursa Işıklar Lisesi'nin Fen dersleri İngilizce olarak verilmeye başlanınca, milletçe topyekûn bir intihar demek olan hâdise karşısında gerçek bütün çıplaklığıyla karşımıza çıkmış oldu. Zira bu kötü adım Türkiye'yi harsinden ve milli benliğinden yavaş yavaş bir müstemleke hâline getirilmeye mâtuf bir Amerikan tuzağı idi. Esâsen bugüne kadar kaç sivil üniversitemiz Türkçeyi kapılarından içeri sokmamak ve yabancı dille öğretim ve eğitim yapmak sûretiyle Türk gencinin milli harsini bir kenara itmiş ve memleket içinde bir «Hacettepeliler», bir «Ortadoğulular», nihâyet bir «Boğaziçi Üniversitelileri» zümresi yetiştirerek yabancı kültür ağlarıyla sarılmış münevver sınıfları meydana getirmiş bulunuyordu. Bunlara inzimâmen durmadan adetleri artan yabancı dille eğitim yapan sivil liseler de, adı geçen üniversitelerimize insan malzemesi yetiştirmekte bulunduğundan, teneffüs ettiği havayı farketmeyen canlılar gibi, artık gençliğin iliklerine işlemiş yabancılaşmanın yadırganmaz hâle gelmiş olması tabii idi. Öyle

ki Osmanlı târihini bir İngiliz'in yazmış olduğu kitaptan İngilizce olarak okutan bâzı üniversitelerimizin yetiştirdiği Türk gencinden elbette ki buna karşı koyacak bir reaksiyon, bir milli şuur ve asil bir heyecan beklemek safdillik olurdu.

Ama düşman stratejisinin Silahlı Kuvvetler'e el atması ve en hazini, az da olsa bu ithal malı fikrin taraftar bulması bir kültür esâretinin ta kendisi demektir.

Tekrar ediyorum: Yer yüzünde, hiç bir milletin subay sınıfı —şimdilik teşebbüs Fen derslerine münhasır görünse de— kendi ana dilinden gayrı bir lisanda eğitilmemektedir. Kabullenmek yolunda teşebbüse geçtiğimiz bu hareket, Rus kültür emperyalizmi kadar tehlikelidir. Ve görünen bu moskof tehlikesinden kaçarken, görünmeyen Amerikan emperyalizminin pençesine düşmekten başka bir şey değildir.

Bu tasavvur ve hayaller bir milletin bütünlüğünü parçalamak ve neticede de düşmanın ağzına lokma etmek yolunda hazırlanmış bir taktiğin ta kendisidir. Düşünmeli ki bir kaç sene sonra Türk subayı Mehmetçiği eğitirken tüfeğinin aksamından topun mermisine kadar ona yabancı dille kumanda verecek ve zavallı Türk askeri de çar-nâçar bir Amerikan sömürge askeri hâline gelecektir.

Subayla eri bir müşterek dil bağından başka hiç bir kuvvet bir birine bağlayıp yekpâreleştiremez. Orduda birlik ve berâberlik olmadıkça da memleket sathına şâmil lehimleyici bir gâye bütünlüğü düşünmek elbette muhaldir.

Basiretli ve uyanık bir dikkatle bakıldığı zaman bu milli kültür yağmacılığı, Türkiye'yi bir müstemleke yapmak ve pençesi altında tutmak kararında olan dış cereyanlardan gelmekte olduğunu görmemek kâbil değildir. Hemen bütün târihi ve milli değerlerimizi hedef alan bu hücum plânının en tehlikelisi ve maalesef en başarılısı da Türk diline karşı girişilmiş bulunan bu sinsi savlettir.

Tatbiki düşünülen ve kısmen de fiile konmuş bulunan yabancı dille eğitim sisteminin teknik teferruatına gelince askeri okullarda tedris edilmesi düşünülen modern matematik derslerinin yabancı dille okutulması aşağı yukarı şu çizgiler içersinde tesbit edilmiş bulunmaktadır.

1 — Kuleli Askeri Lisesi'nin İngilizce, Bursa Işıklar Lisesi'nin Fransızca ve Almanca okutulması.

İngilizce diliyle yazılan kitaplar kolaylıkla bulunabileceği halde Fransızca olanları bulmak hayli güçtür. Almanlar ise modern eğitimi milli gururlarına aykırı bulduklarından esâsen kabul etmemişlerdir.

Buna göre Fen derslerini İngilizce veya Fransızca, Almanca'yı ise klasik olarak üç ayrı dilde okuyan talebe grupları, Harb Okulu çatısı altında **nasil birleşebilirler?** Bu keşmekeşin ise Türk Silahlı Kuvvetleri'ni ne hazin bir âkıbete götüreceği izahtan varestesin olsa gerekir.

Şu da varki yabancı dile Türk hocalar hazırlıklı olmadıklarından, bu işi siyâsî ve askerî menfaatleri bakımından milli çıkarlarına uygun gelecek olan mezkûr milletler çok yüksek ücretle bir kısmı da misyonlarının icâbı olarak ücretsiz dahi gelmeye can atabilirler.

2 — Felsefe derslerine gelince. Askerî mekteplerde sosyoloji ve mantık zâten okutulmaktadır. Tedris edilmesi düşünülen modern mantık ise tamâmen istikâmet bakımından olsun tatbikat bakımından olsun geldiği memleketin ve milletin mantığını ve düşünüş sistemini inceler ve verir. Onun için de meselâ Fransızlar'ın yazmış olduğu modern mantık pek tabii ki Fransız düşünce mekanizmasını Türk ordusunun körpe dimağına aktaracağından ilerde bu yabancı düşünce ve anlayışı gayr-ı şuurî bir otomatizm ile de olsa tatbik edecek bir kadro meydana getirmiş bulunacaktır. Bu itibarla silahlı kuvvetlerden bir nevi müstemleke askerî ezikliği içinde robotlaşmış nesiller yetişecek ve bunlar yabancıların misyonlarına âlet olmakla vazifelenirilmiş olacaktırlar.

3 — Yabancı dille tedrisâta taraftar olanların dayandıkları sebeplere gelince: Ezcümle, memleket dışına giden subaylarımızın bilhassa NATO câmiasında tercümanların kurbanı olarak mahçup düşmeleri böylece de milli menfaatlerimize halel gelmesi müdâfaalarına zemin teşkil etmektedir.

4 — Yabancı dille eğitim isteyenlerin ön çalışmalarında Askerî mekteplerin kolej hâline konulması sisteminin çeşitli mahzurları gene Silahlı Kuvvetler mensupları tarafından birçok defâlar belirtilmiştir. Bu husustaki yazışma evrâkı Kuleli Askerî Lisesi'nde olabilir. Ancak yabancı dille eğitim aleyhindeki bu raporların bâzı yüksek çevrelerce iyi karşılandığı da pek tahmin edilemez. Şu var ki bu bapta fikirleri sorulan Kuleli Askerî

Lisesi öğretmenlerinin tesbit ettikleri mahzurlar yüzde yüze yakın bir ekseriyetle belirtilmiş olmakla berâber, bu zevat meseleyi deşelemeyip susmayı tercih etmektedirler. Hattâ Kara Kuvvetleri Komutanlığı'nın yüzde seksenbeşinin de yabancı dille eğitime karşı olduğu bilinmektedir.

Bir yabancı dil bilmenin faydası asla inkâr edilemez. Ancak bu ihtiyaç askeri ve hattâ sivil mekteplerin yabancı dille eğitim yapmasını asla gerektirmez.

Hazırlık sınıfları ile takviyeli dil okutan mektebler açmak sûretiyle mes'elenin halli yoluna gidilebilir. Böylece de dâvâ milli düşünce, târihi seyir ve mantık kaynağından kopmadan ve Türklüğün cevherinde ve bünyesinde yaralar açmadan hal olunabilir.

Ölçü ER'dir. Subay da erin komutanıdır. Yukarda da belirtildiği gibi komuta ettiği erin duygu ve düşüncesini anlamayan, onunla aynı his ve heyecanları paylaşamıyan subay er'e komuta edemez.

Türkiye'ye memleket hâricine gönderilmek üzere hazırlanmış **göstermelik bir salon centilmeni** değil, dili ile, dini ile, târihi ile, ıftiharları ve ananesiyle mücehhez dörtbaşı mâmur Türk oğlu - Türk bir subay sınıfı lâzımdır.

Târihi ve milli realitelere gözleri kapalı olarak bu tehlikeli kararları verenlerin samimiyetlerinden şüphe etmesek bile gaflet ve basiretsizliklerine hükmetmekte tereddüdümüz yoktur. Türk Silahlı Kuvvetleri'ni bir tecrübe tahtası yaparak memleketin can damarı ile oynamaya kimsenin hakkı olmadığını bilmek lâzımdır. Onun için de kıvılcım yangın olmadan ve ateş büsbütün bacayı sarmadan Silâhlı Kuvvetlerimizin çatısı altında ve kapısı önünde nöbet tutan kahraman ordu mensublarımız tarafından bu meş'ûm teşebbüs süngülenip yok edilmelidir. Zirâ Türk ordusunu, değil kendi dilinden gayrı bir dille okur yazar hâline getirmek gibi vahim bir kararı fiile koymak, **bunu düşünmek dahî bir vatan hiyânetidir**. Bâzı ordu mensublarının arasına her nasılsa sızmış olan bu zehre panzehir olmasını gene ordusundan dilemek ve bu tasavvuru bir daha dirilmemek üzere idraklerden silmek milli vicdânın sesi ve niyâzıdır.

Sâmiha Ayverdi

14.7.1978

Efendim,

*Kölelikten Efendiliğe bir tefekkür emîresinin şuuru-
nu, haysiyetini, hikmet-i vücûdunu kaybetmiş, mazlum ol-
maktan başka mâzereti bulunmayan kölelere «Uyanın!»
çılgılığı. Zaman zaman ilâhî, zaman zaman destan, fakat dâi-
mâ hakikat. İnsanlık bu Rahmânî sadâya kulak verecek
mi? Bu canlı ölümler intibâha gelmek için İsrâfil'in Sûr'unu
mu bekleyecek? Tutuşturduğunuz ümit meş'alesinin adâ-
let ve hakka susamış İslâm dünyâsı için muhteşem bir fec-
rin sönmeyecek ve söndürülemediyecek müjdecisi olması her
mü'min gibi benim de temennim.*

*Zavallı Şark'ın asırlardır müştak olduğu bu vecd dolu
sesi istiğrak içinde ürpererek dinledim. Bana görmek için
çırpındığım bir rüyâyı yaşattınız. Şükranlarımı kabul bu-
yurunuz efendim.*

Cemil Meriç

Azîzim Sâmiha Ayverdi Hanımefendi,

«Kölelikten Efendiliğe» isimli eserinizin İngilizce tercümesini bana gönderdiğiniz için çok teşekkür ederim. Kitabı başından sonuna kadar okudum ve sizi sâdece onu yazdığınız için değil, farklı lisanlara tercüme ettirip müslüman dünyâsının liderleri ve diğer şahsiyetlerine göndermiş olmanızdan dolayı da tebrik ederim. Müslüman olarak diğerleriyle birlikte yaşayabilmemiz için müslüman milletlerin birleşmesi gerektiğinde ben de sizinle aynı fikirdeyim.

Türkiye müslüman milletleri birleştirip onları idâre etmede târihte mühim bir rol oynamıştır. Birçok asır boyunca onlar müslümanların iftihârı olmuşlardır.

Müslüman memleket ve milletlerin sâdece siyâsî istiklâllerini elde etmelerinin kâfi olmadığına ben de sizinle hemfikirim. Onlar hem iktisâdî bakımdan yükselmeli hem de teknolojik bakımdan hür olmalıdırlar. İslâm dünyâsı bu gayeye, birleşmeksizin erişemez.

Allah'ın bizi islâmın, ne milliyetçilik ne de emperyalizm olmadığı fakat bir müslüman milletler câmiası olduğu fikrine getirdiğine gerçekten inanıyorum. Pek yakında bu fikrin müslüman milletler için en iyisi olduğunu İslâm Dünyâsı liderleri idrak edecektir.

En samîmî tebriklerimle...

Hürmetkârınız

Câvid İkbâl

SÂMIHA AYVERDİ BİBLİYOGRAFYASI

Dr. Kâzım YETİŞ

Sâmiha Ayverdi 1938 den beri durmadan yazan bir kalem-
dir. Biz mümkün merteye onun neşrettiklerinin bibliyografya-
sını tesbit etmeye çalışacağız. Dolayısıyla neşredilmeyenler bu
bibliyografyada yer almayacaktır. Muhakkak ki eksiklerimiz çı-
kacaktır. Okuyucularımızın yardımı ile bunları tamamlayaca-
ğımızı ümit ediyoruz.

Yazarın kendi eserlerinden sonra, hakkında yazılanların da
listesini vermeyi uygun bulduk.

Gerek kendi eser ve yazılarını, gerek hakkında yazılanları
kronolojik bir sıra içine koyduk.

Kısaltmalar :

K.A.M.	: Kubbealtı Akademi Mecmûası
T.E	: Türk Edebiyatı
H.	: Havâdis Gazetesi
T.D.T.D.	: Türk Dünyası Târih Dergisi

I. KİTAPLAR :

1. *Aşk Budur* (roman), İstanbul, 1938, 271 s.
2. *Batmayan Gün* (roman), İstanbul, 1939, 259 s.; 2. bas. 1977, 254 s.
3. *Mâbedde Bir Gece* (hikâyeler), İstanbul, 1940, 159 s., 2. bas. 1976, 216 s.
4. *Ateş Ağacı* (roman), İstanbul, 1941, 160 s.
5. *Yaşayan Ölü* (roman), İstanbul, 1942, 216 s.
6. *İnsan ve Şeytan* (roman), İstanbul, 1942, 267 s.
7. *Son Menzil* (roman), İstanbul, 1943, 208 s.
8. *Yolcu Nereye Gidiyorsun?* (roman), İstanbul, 1944, 384 s.; 2. bas. İs-
tanbul, 1975, 387 s.
9. *Mesih Paşa İmamı* (roman), (Birinci kısım «Büyük Doğu», nr. 37-52,
1946), İstanbul, 1948, 168 s.; 2. bas. İstanbul, 1974, 222 s.

10. **Yusufçuk** (mensur şiir), İstanbul, 1946, 160 s.
11. **Kenan Rifâi ve Yirminci Asrın Işığında Müslümanlık** (2) (biyografik tedkik), İstanbul, 1951, 509 s.; 2. bas. İstanbul, 1965, 476 s.; 3. bas. İstanbul, 1983, 476 s.
12. **İstanbul Geceleri**, İstanbul 1952, 204 s.; 2. bas. İstanbul, 1971, 197 s.;
13. **Edebi ve Mânevî Dünyâsı İçinde Fâtih**, İstanbul, 1953, 291 s.; 2. bas. İstanbul 1968, XIV - 314 s.; 3. bas. İstanbul, 4. bas. İstanbul, 1983, 334 s.
14. **İbrâhim Efendi Konağı**, İstanbul, 1964, 287 s.; 2. bas. İstanbul 1973, 381 s.
15. **Boğaziçi'nde Tarih**, İstanbul, 1966, 407 s.; 2. bas. İstanbul, 1968, 398 s.; 3. bas. İstanbul, 1976, 406 s.
16. **Misyonerlik Karşısında Türkiye**, İstanbul, 1969, 228 s.
17. **Türk-Rus Münâsebetleri ve Muhârebeleri**, İstanbul, 1970, 302 s.
18. **Bir Dünyâdan Bir Dünyâya**, Ankara, 1974, 148 s.
19. **Türk Tarihinde Osmanlı Asırları**, c. I - III, İstanbul, 1975, 440, 400, 284 s.; 2. bas. İstanbul, 1977, 440, 400, 284 s.
20. **Millî Kültür Meseleleri ve Maârif Dâvâmız**, İstanbul, 1976, 416 s.
21. **Âbide Şahsiyetler**, İstanbul, 1976, 271 s.
22. **Hâtıralarla Başbaşa**, İstanbul, 1977, 256 s.
23. **Kölelikten Efendiliğe**, İstanbul, 1978, 80 s., Arapça ve İngilizcesi: İstanbul, 1979, 93, 80 s.; 2. bas. İstanbul, 1987.
24. **Dost**, Ankara (tarihsiz), 160 s.
25. **Yeryüzünde Birkaç Adım**, İstanbul, 1984, 304 s.
26. **Rahmet Kapısı**, İstanbul, 1985, 240 s.
27. **Mektuplardan Gelen Ses**, İstanbul, 1985, 103 s.
28. **Ne İdik Ne Olduk**, İstanbul, 1985, 240 s.
29. **Bağ Bozumu**, Hâtıralar - Makâleler, İstanbul, 1987, 317 s.
30. **Kur'an Ahlâkı Nedir**, târihsiz, 6 s.
31. **Hey Gidi Günler Hey**, İstanbul, 1988, 261 s.
32. **Hancı** (Mensûr Şiir), İstanbul, 1988, 115 s.

II. MENSUR ŞİİR ve MAKALELER

- **Emânet** (mensûr şiir), Büyük Doğu, c. II, nr. 35, Haziran 1946.
- **Sual** (mensûr şiir), Büyük Doğu, c. II, nr. 36, Temmuz 1946.
- **Ebedî Meçhûl** (mensûr şiir), Büyük Doğu, c. II, nr. 39, 26 Temmuz 1946.
- **Meydan ve Oyun** (mensûr şiir), Büyük Doğu, c. II, nr. 40, 2 Ağustos 1946.
- **Çocuklar** (mensûr şiir), Büyük Doğu, c. II, nr. 44, 30 Ağustos 1946.
- **Çocuklar**, (mensûr şiir), Büyük Doğu, c. II, nr. 46, 13 Eylül 1946.
- **Mezarıcı** (hikâye), Büyük Doğu, c. III, nr. 55, 22 Kasım 1946.
- **Şöhret Dadı** (hikâye), Büyük Doğu, c. III, nr. 56, 29 Kasım 1946.
- **Dört Kapı** (hikâye), Büyük Doğu, c. III, nr. 58, 13 Aralık 1946.
- **Düşünceler** (mensûr şiir), Büyük Doğu, c. III, nr. 60, 25 Nisan 1947.
- **Hasret** (mensûr şiir), Büyük Doğu, Resimli İstanbul Haftası, 9 Mayıs 1951.

- Hasret, Türk Yurdu, c. II, nr. 275, 3 Mayıs 1957.
- Hile - İşret (mensûr şiir), Resimli İstanbul Haftası, 30 Mayıs 1953, s. 11.
- Prof. Dr. Ziyâ Cemal Büyükkaksoy, Fâtih ve İstanbul, c. I, nr. 3-6, 29 Eylül 1953 - 29 Mart 1954.
- Salıncak (mensûr şiir), Türk Yurdu, nr. 274, 4 Haziran 1954.
- XIII. Asır Anadolu'sunda Tasavvuf ve Hz. Mevlânâ, Mevlânâ, (broşür), Konya, 17 Aralık 1955, 10 s.
- XIII. Asır Anadolu'sunda Tasavvuf ve Hz. Mevlânâ, Anıt, nr. 25, Haziran 1959.
- XIII. Asır Anadolu'sunda Tasavvuf ve Hz. Mevlânâ, Türk Edebiyatı, nr. 12, Aralık 1972.
- GelİYorum (mensûr şiir), Türk Yurdu, nr. 274, Haziran 1959.
- Bilir misin? (mensûr şiir), Türk Yurdu, nr. 276, Ağustos 1959.
- İçin... Dedim (mensûr şiir), Türk Yurdu, nr. 277, Ekim 1959.
- Seferim Var (mensûr şiir), Türk Yurdu, nr. 279, Aralık 1959.
- Senin İçin (mensûr şiir), Türk Yurdu, nr. 282, Mart 1960.
- Umurumda Değil (mensûr şiir), Türk Yurdu, nr. 284, Mayıs 1960.
- Çıkrıkçının Dedikleri (mensûr şiir), Türk Yurdu, nr. 286, Temmuz 1960.
- Eski Çizmeler, H., 20 Ekim 1956.
- Nohut Oda, Bakla Sofa, H., 27 Ekim 1956.
- Yirminci Asrın Yüzkarası, H., 3 Kasım 1956.
- Uyanmalı ve Birleşmeli, H., 10 Kasım 1956.
- Londra Caddesi'nin İftihar Durağı, H., 17 Kasım 1956.
- Soruyorum, H., 24 Kasım 1956.
- Suçumuzu Bilmemek Suçu, H., 1 Aralık 1956.
- Beslenmemiş Çocuklar, H., 8 Aralık 1956.
- Altıyüzseksenüç Sene Evvel Mevlânâ, H., 15 Aralık 1956.
- San'at ve Saltanat, H., 22 Aralık 1956.
- İbretli Bir Hâtıra, H., 29 Aralık 1956.
- Muhtaç Olduğumuz Zevk, H., 5 Ocak 1957.
- Tutulmamış Vasiyet, H., 12 Ocak 1957.
- Boğuluyor Kurtaralım, H., 19 Ocak 1957.
- Yanlışımız, H., 26 Ocak 1957.
- Zincire Vurulmuş Aslan, 2 Şubat 1957.
- Fık... Fık... Fık..., H., 9 Şubat 1957.
- Biz ve Onlar, H., 16 Şubat 1957.
- Glinkalara Yakışır, H., 23 Şubat 1957.
- Yarınki Ben, H., 2 Mart 1957.
- Rahmetli Ayasluğ, H., 9 Mart 1957; İzmir, 1969, Endüstri Basım ve Yayınevi (broşür).
- Cemiyetin En Gözde Adamı, H., 16 Mart 1957.
- Bir Uyanış, H., 23 Mart 1957.
- Maârif Şûrâsından İntibâlar I, H., 29 Mart 1957.
- Maârif Şûrâsından İntibâlar II, H., 30 Mart 1957.
- Dede Efendi, H., 30 Mart 1957.
- İnkılaplarımız Hakkında Anket, Ölçü, 1 Nisan 1957; Hüradam, 24 Haziran 1957 (Ölçü'den iktibas).

- Bâkî, H., 6 Nisan 1957.
- Âile ve Kadın, H., 13 Nisan 1957.
- Cezayirli Hasan Paşa, H., 24 Nisan 1957.
- Köy ve Köylü, H., 27 Nisan 1957.
- Mahalleyi Canlandırmak, H., 4 Mayıs 1957.
- Âbide Adam, H., 11 Mayıs 1957.
- Âbide Adam, Yahya Kemâl Enstitüsü Mecmûası, nr. 1, 1959, s. 149.
- Âbide Adam, Türk Edebiyatı, nr. 134, Aralık 1984.
- Koca Yunus, H., 18 Mayıs 1957.
- Mihver Adamın Mes'ûliyeti, H., 25 Mayıs 1957.
- Meşhed, H., 1 Haziran 1957.
- Kaybolan Anahtar, H., 8 Haziran 1957.
- Var Yoksulları, H., 15 Haziran 1957.
- Amca Hüseyin Paşa, H., 22 Haziran 1957.
- Gerçek ve Sahte, H., 29 Haziran 1957.
- Alp Erenler, H., 3 Temmuz 1957.
- Bizim Atlılar, H., 6 Temmuz 1957.
- Çalışma İnkılabı, H., 13 Temmuz 1957.
- Aşı, H., 20 Temmuz 1957.
- İnsan ve Makina, H., 27 Temmuz 1957.
- Vahdet (mensûr şiir), Türk Yurdu, c. II, nr. 273, 2 Nisan 1959.
- Hancı (mensûr şiir), Türk Yurdu, c. II, nr. 273, 2 Nisan 1959.
- Yunus Emre ve Bugün, Türk Yurdu, c. II, nr. 285, 3 Haziran 1960.
- Büyük Terbiyeci Mevlânâ, Selâmet Dergisi, c. I, nr. 9, Aralık 1962.
- Büyük Terbiyeci Mevlânâ, Mevlânâ Yıllığı, Konya, 1963.
- Mesnevî Terbiyecisi ve İnsanlık Âlemi, Anıt, Mart 1964.
- Mesnevî Terbiyecisi ve İnsanlık Âlemi, Türk Edebiyatı (Mevlânâ Özel Sayısı), nr. 26, 27 Şubat - Mart 1974.
- Edirne'de Bir Şifâhâne, Haber, 22 Mart 1965.
- İkbâl ve İman, Yeşilay, 27 Nisan 1965.
- Büyük Kurtarıcı: Yunus, Türk Yurdu (Yunus Emre Özel Sayısı), c. V, nr. 319, Ocak 1966.
- Dünkü ve Bugünkü Kadın, Türk Kadını, nr. 9, Şubat 1967.
- Dünkü ve Bugünkü Kadın, Öğretmenler Gazetesi, nr. 227, Aralık 1967.
- Biz Neyiz?, Türk Kadını, nr. 10, Mart 1967, s. 6-7.
- İnsanları Kusurları ile Sevelim, Türk Kadını, nr. 11-12, Nisan-Mayıs 1967, s. 67.
- Kalkınan Türkiye'de Eğitim ve Gençlik (anket-röportaj), Haz.: Neri-man Öztürkmen, Ankara, 1968.
- Derviş Yunus, 1 Haziran 1967'de hazırlanan bu yazı 2 Mart 1969'da Milliyetçiler Derneği'nde konferans olarak verilmiş ve aynı yıl zikre-dilen dernek tarafından «Yunus Emre ve İlâhiler» ismiyle basılan bro-şüre konulmuştur.
- İkinci Sultan Mehmed Hükümdarlık Yolunda, Tercüman, 21 Mayıs 1969.
- Hükümdar ve Mutasavvıf Fâtih, Tercüman, 22 Mayıs 1969.
- Fâtih ve Akşemseddin, Tercüman, 23 Mayıs 1969.
- Fâtih ve Akşemseddin İstanbul Yolunda, Tercüman, 24 Mayıs 1969.

- Antalya'da İki Gün, Şelâle, Antalya, 24 Mayıs 1969.
- Fâtih Cemiyet Fedâisi, Tercüman, 25 Mayıs 1969.
- Çadır Gecesi, Tercüman, 26 Mayıs 1969.
- Fâtih ve Cihad, Tercüman, 27 Mayıs 1969.
- Fâtih Sultan Mehmed ve Gâyesi, Tercüman, 28 - 31 Mayıs 1969.
- Milli Kültürümüzün Gaflet Mührakları, İzmir, 1969 (broşür).
- Milli Kültürümüzün Gaflet Mührakları, Milli Işık, nr. 48-49-50, 1970.
- Gençlik Mes'eleleri ve Mes'ûlleri, Türk Ev Kadınları Derneği Seri Konferansları, XIII - XVI, Ankara, 1969.
- Gençlik Mes'eleleri ve Mes'ûlleri, Konya, 1969, 19 s.
- Ramazan'a Giriş, İslâm Dini, Tercüman, İnci İlâvesi, 1 Kasım 1970.
- Oruç, Tercüman, İnci İlâvesi, 6 Kasım 1970.
- Ramazan Hazırlıkları ve Kilerler, Tercüman, İnci İlâvesi, 9 Kasım 1970.
- Ramazan'da Şehzâdebaşı, Tercüman İnci İlâvesi, 13 Kasım 1970.
- İftarlar, Teravîh ve Mahyalar, Tercüman, İnci İlâvesi, 16 Kasım 1970.
- Ramazan Eğlenceleri, Meddahlar, Ortaoyunu, Tercüman, İnci İlâvesi, 20 Kasım 1970.
- Ramazan Eğlencelerinden Karagöz, Tercüman, İnci İlâvesi, 21 Kasım 1970.
- Ramazan ve Bayezid Sergisi, Tercüman, İnci İlâvesi, 27 Kasım 1970.
- Maârif Dâvâmız, Sobe Matbaası, İzmir, 1970, 40 s. (broşür)
- Maârif Dâvâmız, Birinci kısmı 1970 de Konya'da da basılmıştır.
- Bayram..., Tercüman, İnci İlâvesi, 30 Kasım 1970.
- Bir Beyannâmenin Düşündürdükleri, K.A.M., Yıl: 1, nr. 1, 1972.
- İnsan, K.A.M., Yıl: 1, nr. 2, Nisan 1972.
- Radoviçli Rüveyde Hanım, K.A.M., Yıl: 1, nr. 3, Temmuz 1972.
- Çıksalın, K.A.M., Yıl: 1, nr. 4, 1972.
- Lütüflü Vâlide Hanım, K.A.M., Yıl: 2, nr. 1, Ocak 1973.
- Zehir Dede, K.A.M., Yıl: 2, nr. 2, Nisan 1973.
- Ticâret ve Ahlâk, Ankara Ticâret Odası Dergisi, nr. 4, Nisan 1973.
- Ticâret ve Ahlâk, Adâlet Gazetesi, 5 Mayıs 1973.
- Bergamalı Cevdet Efendi, K.A.M., Yıl: 2, nr. 3, Temmuz 1973.
- Kalkınma ve İnsan, Ankara Ticâret Odası Dergisi, Eylül 1973.
- Mihver İnsan İhtiyacı, K.A.M., Yıl: 2, nr. 4, Ekim 1973.
- Maârifimiz, Ankara Ticâret Odası Dergisi, Aralık 1973.
- Maârifimiz, Kocatepe, 28 Mayıs 1973, Afyon [iktibas]
- Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî'den Bugüne Kalanlar, Bildiriler, T. İş Bankası Yayını, Ankara, tsz., s. 110-124.
- Kütüphane Terbiyecisi Mevlânâ Celâleddin Rûmî, K.A.M., Yıl: 3, nr. 1, Ocak 1974.
- Onüçüncü Asır Anadolu'sunda Tasavvuf ve Hazreti Mevlânâ, T.E., nr. 12, Aralık 1972.
- Mesnevî Terbiyecisi ve İnsanlık Âlemi I, T.E., nr. 26, Şubat 1974.
- Mesnevî Terbiyecisi ve İnsanlık Âlemi II, T.E., nr. 27, Mart 1974.
- Bir Vak'a, K.A.M., Yıl: 3, nr. 2, Nisan 1974.
- Derviş Yûnus, K.A.M., Yıl: 3, nr. 3, Temmuz 1974.
- Bir Atabek'in Ölümü, K.A.M., Yıl: 3, nr. 4, Ekim 1974.

- Doğu ve Batı Sanatının Hareket Noktaları, K.A.M., Yıl: 4, nr. 1, Ocak 1975.
- Sanat Gelenegimiz, K.A.M., Yıl: 4, nr. 2, Nisan 1975.
- Çeşnicibaşı, K.A.M., Yıl: 4, nr. 3, Temmuz 1975.
- Takiyef, K.A.M., Yıl: 4, nr. 4, Ekim 1975.
- Aynalar, K.A.M., Yıl: 5, nr. 1, Ocak 1976.
- Hazin Bir Gaflet Örneği, K.A.M., Yıl: 5, nr. 2, Nisan 1976.
- Börek Ağacı, K.A.M., Yıl: 5, nr. 3, Temmuz 1976.
- Doktor Hâlid Şâzi Bey, K.A.M., Yıl: 5, nr. 4, Ekim 1976.
- Kahve mi? Çay mı? Hayran mı?, K.A.M., Yıl: 6, nr. 1, Ocak 1977.
- Mustafa, K.A.M., Yıl: 6, nr. 2, Nisan 1977.
- Doğduğum Ev, K.A.M., Yıl: 6, nr. 3, Temmuz 1977.
- Garb'ın Şark'ın Elinde İnsan, K.A.M., Yıl: 6, nr. 4, Ekim 1977.
- Zerdebıyık Hasan Bey, K.A.M., Yıl: 7, nr. 1, Ocak 1978.
- Camekân, K.A.M., Yıl: 7, nr. 2, Nisan 1978.
- Yemin, K.A.M., Yıl: 7, nr. 3, Temmuz 1978.
- Havaya Uçurulan Köprü, K.A.M., Yıl: 7, nr. 4, Ekim 1978.
- Efendiliğe Dönüş, K.A.M., Yıl: 8, nr. 1, Ocak 1979.
- Öküz Mehmed Paşa, K.A.M., Yıl: 8, nr. 2, Nisan 1979.
- Rahmet Kapısı, K.A.M., Yıl: 8, nr. 3, Temmuz 1979.
- Dost, K.A.M., Yıl: 8, nr. 4, Ekim 1979.
- Cihada Dâvet, Kölelikten Efendiliğe 1400. Yıl (Kütahya Dumlupınar Gazetesi'nin özel nüshası. Bu yazı, yazarın Kölelikten Efendiliğe isimli eserinin 76-80. sayfeleri arasındaki aynı başlıklı kısmından alınmıştır).
- Akbıyık Sultan, K.A.M., Yıl: 9, nr. 1, Ocak 1980.
- Ne Oldu Bize?, K.A.M., Yıl: 9, nr. 2, Nisan 1980.
- Beyaz At, K.A.M., Yıl: 9, nr. 3, Temmuz 1980.
- Ödenecek Borç, K.A.M., Yıl: 9, nr. 4, Ekim 1980.
- İnsansız Dünya, K.A.M., Yıl: 10, nr. 1, Ocak 1981.
- İnsan, T.E., nr. 89, Mart 1981.
- İslâm'ın Dört Mevsimi, K.A.M., Yıl: 10, nr. 2, Nisan 1981.
- Endülüüs, Gurbette İslâm, K.A.M., Yıl: 10, nr. 3, Temmuz 1981.
- Mütâreke Felâketi ve Sultan Ahmet Mitingleri, T.E., nr. 95, Eylül 1981.
- İki Buçuk Asır Evvelki Kazma, K.A.M., Yıl: 10, nr. 4, Ekim 1981.
- Yarınki İstanbul, K.A.M., Yıl: 11, nr. 1, Ocak 1982.
- Yıldız, K.A.M., Yıl: 11, nr. 2, Nisan 1982.
- Feth-i Mübin, T.E., nr. 103, Mayıs 1982.
- Yalan, İftira, İntikam, K.A.M., Yıl: 11, nr. 3, Temmuz 1982.
- Barış ve Kavga, K.A.M., Yıl: 11, nr. 4, Ekim 1982.
- Fakir Düşen Efendi, K.A.M., Yıl: 12, nr. 1, Ocak 1983.
- Çamlıca'daki Evimiz, K.A.M., Yıl: 12, nr. 2, Nisan 1983.
- Fâtih II. Sultan Mehmed ve..., T.E., nr. 115, Mayıs 1983.
- Remziye Hanımefendi, K.A.M., Yıl: 12, nr. 3, Temmuz 1983.
- Geçmişle Nikâh Tâzelemek, K.A.M., Yıl: 12, nr. 4, Ekim 1983.
- Geçmişle Nikâh Tâzelemek, Suffe Kültür ve Sanat Yıllığı 1983, İstanbul, 1983, s. 304-306.

- Kâmil Paşa Harmanı, K.A.M., Yıl: 13, nr. 1, Ocak 1984.
- Hanımoglu Mehmed Ağa'nın Kızı, K.A.M., Yıl: 13, nr. 2, Nisan 1984.
- Sâmîha Ayverdi'nin Kendi Dilinden Hal Tercümesi, T.E., nr. 127, Mayıs 1984.
- Kardeşim Ekrem Hakkı, T.E., nr. 128, Haziran 1984.
- Bir Faziletler Zinciri, K.A.M., Yıl: 13, nr. 3, Temmuz 1984.
- O Eller, K.A.M., Yıl: 13, nr. 4, Ekim 1984.
- O Eller, Suffe Kültür ve Sanat Yıllığı 1984, Necip Fâzıl Armağanı, İstanbul, 1984, s. 259-260.
- Van Vâlisi Haydar Bey, K.A.M., Yıl: 14, nr. 2, Nisan 1985.
- Ramazan, T.E., nr. 139, Mayıs 1985.
- Kavasın Ayşe Hanım, K.A.M., Yıl: 14, nr. 3, Temmuz 1985.
- Bir Gaflet Örneği, K.A.M., Yıl: 14, nr. 4, Ekim 1985.
- Sultan II. Abdülhamîd Devrinden Birkaç Hâtıra, K.A.M., Yıl: 15, nr. 1, Ocak 1986.
- Doğum Kontrolü Mevzûunda, K.A.M., Yıl: 15, nr. 2, Nisan 1986.
- Karadeniz Bizimken, K.A.M., Yıl: 15, nr. 3, Temmuz 1986.
- Eğitim Üzerine Bir Sohbet, T.E., nr. 155, Eylül 1986.
- Nereden Nereye, K.A.M., Yıl: 15, nr. 4, Ekim 1986.
- Eğitim Meselemiz, T.E., nr. 157, Kasım 1986.
- Bu Nasıl Kral?, T.D.T.D., nr. 1, Ocak 1987.
- Dünyânın Görüp Göreceği Tek Efendi Millet, K.A.M., Yıl: 16, nr. 1, Ocak 1987.
- Mühürücü Rauf Efendi, T.D.T.D., nr. 2, Şubat 1987.
- Uç Beyleri, T.E., nr. 160, Şubat 1987.
- Târih ve Gerçekler, T.D.T.D., nr. 3, Mart 1987.
- Bu Zırh Delinmez, K.A.M., Yıl: 16, nr. 2, Nisan 1987.
- Taştan Bir Medeniyet Vesikası, T.D.T.D., nr. 4, Nisan 1987.
- Bağ Bozumu, T.E., nr. 162, Nisan 1987.
- V. Sultan Mehmed Reşad, T.D.T.D., nr. 5, Mayıs 1987.
- Kırâmen Kâtibin, T.E., nr. 163, Mayıs 1987.
- Hüseyin'in Anlattıkları, T.E., nr. 164, Haziran 1987.
- Bey, K.A.M., Yıl: 16, nr. 3, Temmuz 1987.
- Feth-i Mübine Doğru, T.E., nr. 165, Temmuz 1987.
- Parçacı Mışon, T.D.T.D., nr. 8, Ağustos 1987.
- Türkiye'de Azınlıklar, T.E., nr. 166, Ağustos 1987.
- Doktor Ferdinand Paşa, T.E., nr. 167, Eylül 1987.
- Dokuz Kürklü Aşır Efendi, K.A.M., Yıl: 16, nr. 4, Ekim 1987.
- Ayasofya Efsâneleri, T.E., nr. 168, Ekim 1987.
- Tuğla Harmanı, T.E., nr. 169, Kasım 1987.
- Türkler Müstemlekeci Olmamıştır, T.D.T.D., nr. 11, Kasım 1987.
- Türklerde ve Batılılarda Sanat, T.D.T.D., nr. 12, Aralık 1987.
- Sefir ve At Cambazı, T.E., nr. 170, Aralık 1987.
- Yahudinin Gözü Doymuyor, K.A.M., Yıl: 17, nr. 1, Ocak 1988.
- İsrâf, T.E., nr. 171, Ocak 1988.
- Batının Taassubu, T.D.T.D., nr. 13, Ocak 1988.
- Zıyan Üstüne Zıyan, T.D.T.D., nr. 14, Şubat 1988.

- **O Türkçe Bilmez**, T.E., nr. 172, Şubat 1988.
- **Fırsatı Kaçıran Bir Turani Kol**, T.D.T.D., nr. 15, Mart 1988.
- **İstanbul Efendisi**, T.E., nr. 173, Mart 1988.
- **Hasan Bilâli**, K.A.M., Yıl: 17, nr. 2, Nisan 1988.
- **Ümit Burnu**, T.E., nr. 174, Nisan 1988.
- **Kavas İlyas Ağa**, T.E., nr. 175, Mayıs 1988.
- **Hakkımız Kalan Ülkeler**, T.E., nr. 17, Mayıs 1988.
- **İtaat**, T.E., nr. 176, Haziran 1988.
- **Vatan Benim Cebimdir**, T.E., nr. 177, Temmuz 1988.
- **Kible ve Kiblesizler**, K.A.M., Yıl: 17, nr. 3, Temmuz 1988.

III. HAKKINDA YAZILANLAR

- Necib Fâzıl Kısakürek, **Bir Kadın Muharrir**, Son Telgraf, 21 Haziran 1942.
- Nezihe Araz, **Genç Bir Kadın Romancımız Sâmîha Ayverdi**, Türk Kadını, 1. cild, nr. 1, Mart 1944, s. 12.
- M. Behcet Yazar, **Sâmîha Ayverdi'nin Hikâyeleri ve Romanları**, Son Telgraf, 30 Ağustos 1944.
- Ulunay, **Bir «Mistik Edebiyat» Nümûnesi**, Yeni Sabah, 25 İkinciteşrin 1944.
- Refi Cevâd Ulunay, **Mistik Edebiyatta Bir Şâheser**, «Yolcu Nereye Gidiyorsun?», Yeni Sabah, 11 Ocak 1945.
- Nihad Sâmî Banarlı, **Resimli Türk Edebiyatı Târîhi**, İstanbul, 1948, s. 406-407.
- N.R.A., **Önsöz** (Mesih Paşa İmamı), İstanbul, 21 Kasım 1948.
- Şehbal Aygen, **Mâziye Eğilen San'atkâr**, Her Hafta, 10 Eylül 1949.
- Kandemir, **Kıymetli Romancımız Sâmîha Ayverdi Diyor ki**, Edebiyat Âlemi, nr. 13, 14 Temmuz 1949.
- Muvaffak Sâmî Onat, **Kadın Romancılarımız**, San'at Mecmûası, 1 Haziran 1950.
- Âdile Ayda, **Kadın Romanları Arasında**, Cumhuriyet, 20 Ocak 1950.
- ———, **Carnet et Litteraire**, İstanbul, Mercredi, 7 Nov 1951.
- Necdet Evliyâgil, **Ken'an Rifâî**, Cumhuriyet, 19 Kasım 1951.
- ———, **Ken'an Rifâî ve Yirminci Asrın Işığında Müslümanlık**, Ekspres, 19 Kasım 1951.
- Zeria Karadeniz, **Bir Fikir Etrafında Toplanan Dört Kadın**, Son Saat, Kasım 1951.
- Cevdet Perin, **Ken'an Rifâî**, Hafta, 9 Kasım 1951.
- ———, **Bir Kitap Dolayısıyla Enteresan Bir Toplantı**, En Son Dakika, 6 Teşrinisâni 1951.
- Necdet Evliyâgil, **Ken'an Rifâî**, Cumhuriyet, 3 Aralık 1951.
- İsmail Habib Sevük, **Mürşid İçin Kitap**, Cumhuriyet, 12 Kanûn-i evvel 1951.
- Nihad Sâmî Banarlı, **XX. Asır Müslümanlığı**, Hürriyet, 28 Teşrin-i sâni 1951.

- Dr. Câhid Tanyol, **Ken'an Rifâi**, Yeni Sabah, 6 Teşrin-i sâni 1951.
- Cevdet Perin, **Ken'an Rifâi ve Yirminci Asrın Işığında Müslümanlık**, Ekspres, 5 Teşrin-i sâni 1951.
- Zeria Karadeniz, **İstanbul Geceleri**, Son Saat, 9 Nisan 1952.
- Cevdet Perin, **İstanbul Geceleri**, Hafta, 28 Mart 1952.
- Ercümend E. Talu, **İstanbul Geceleri**, Son Posta, 30 Mart 1952.
- Nâhid Sırrı Örik, **Dünkü İstanbul Hakkında Bir Kitap**, Y. Büyük Doğu, 17 Mayıs 1952.
- İzzet Melih Devrim, **Sâmiha Ayverdi**, Yeni Sabah, 18 Mayıs 1952.
- Nihad Sâmi Banarlı, **İstanbul Geceleri**, Hürriyet, 26 Mart 1952.
(Bu yazı adı geçen kitabın 1971 2. baskısını başına alınmıştır).
- Dr. Câhid Tanyol, **İstanbul Geceleri**, Yeni Sabah, 9 Mayıs 1952.
- Selâhaddin Güngör, **İstanbul Geceleri Müellifi Sâmiha Ayverdi ile Bir Konuşma**, Ekspres, İstanbul, 5 Nisan 1952.
- Şevket Rado, **Fetih Derneğinin Neşrettiği Eserler**, Akşam, 10 Temmuz 1953.
- Vecdi Bürün, **İstanbul Fethi Derneğinin Başarısı**, Son Saat, 12 Temmuz 1953.
- Nihad Sâmi Banarlı, **Edebî ve Mânevî Dünyası İçinde Fâtih**, Hürriyet, 25 Temmuz 1953.
- Abdülkadir Karahan, **Edebî ve Mânevî Dünyası İçinde Fâtih**, Türk Düşüncesi, 1 Mart 1954.
- Hekimoğlu - Araz, **Kadın Romancılarımız Matbaamızda**, Resimli Hayat Mec., c. 2, nr. 23, Mart 1954.
- Mehmed Fuad, **Kitaplar-Dergiler-Gazeteler**, Yedi Tepe, 1 Nisan 1954.
- Neriman Malkoç, **Kadın Ediplerimizle Röportajlar**, Yeni İstanbul, nr. 1779, 2 Kasım 1954.
- Hayri Erdem, **Sâmiha Ayverdi**, Yeni Gâziantep, 17-23 Ağustos 1956.
- Neriman Öztürkmen, **Tanınmış Kadınlarımız Arasında Bir Fikir Gezintisi**, Türk Düşüncesi, c. XI, nr. 63-12, 1960, s. 37.
- Reşad Ekrem Koçu, **İstanbul Ansiklopedisi**, «Ayverdi, Sâmiha» maddesi, c. IV, s. 1664-1667, İstanbul, 1960.
- ———, **Kim Kimdir**, Nebioğlu Yayınevi, İstanbul, 1961, s. 96.
- Hamdi Varoğlu, **İbrahim Efendi Konağı** Cumhuriyet, 12 Nisan 1964.
- Ahmed Kabaklı, **İbrahim Efendi Konağı**, Tercüman, 6 Temmuz 1964.
- ———, **İbrahim Efendi Konağı**, Oku Mecmûası, nr. 39, Ekim 1964.
- Mahmud Rifat Kademoğlu, **İbrahim Efendi Konağı**, Bâb-îâlî'de Sabah, 29 Kasım 1965.
- Kadri Kemal Sevengil, **Boğaziçi'nde Tarih**, Dünya, 23 Eylül 1967.
- Annemarie Schimmel, **Sâmiha Ayverdi - Eine İstanbuler Schriftstellerin**, Der Orient in der Forschung, Festschrift für Otto Spies, Wiesbaden 1967.
- Attilâ Güner, **Sâmiha Ayverdi**, **Hayâtı - San'atı - Eserleri** (Mezuniyet Tezi), Erzurum, 1968, II+127 s.
- H. Wilfrid Brand, **Die Profite des Glücks und andere Türkische Erzählungen**, Hors Erdman Verlag, Tübingen 1969.
- Ahmed Kabaklı, T.E., c. III, İstanbul, 1969, s. 450.

- ———, Meydan Larousse Büyük Lügat ve Ansiklopedi, «Ayverdi Sâmîha» maddesi, c. II, İstanbul, 1969, s. 4.
- Ergun Göze, **Misyonerlik Karşısında Türkiye**, 8 Aralık 1969.
- Behcet Necatigil, **Edebiyatımızda İsimler Sözlüğü**, İstanbul, 1970, 6. bas., s. 59.
- F. Cemal Oğuz Öcal, **Kubbealtı Akademik Seminerleri ve Sâmîha Ayverdi Hanım'ın Konuşmasından Notlar**, Bugün, 6 - 9 Mart 1970.
- ———, **Türk-Rus Münâsebetleri ve Muhârebeleri**, Akla Kara, nr. 17, 1971, s. 10.
- Yüksel Pazarkaya, **Türk Hikâyecileri Almanca'da**, Türk Dili (Eleştiri Özel sayısı II), nr. 234, Ankara, Mart 1971, s. 756-761.
- Dr. Suad Kesili, **İbrahim Efendi Konağı**, Karahisar Gazetesi, Afyon, 14-15 Mayıs 1973. (Aynı yazı 15-16 Mayıs 1973'de Afyon Kocatepe Gazetesi'nde neşredilmiştir).
- Semih Ertuğrul, **İbrahim Efendi Konağı**, Ankara Ticaret Odası Dergisi, nr. 4, Nisan 1973, s. 93-98.
- Semih Ertuğrul, **Edebî ve Mânevî Dünyâsı İçinde Fâtih**, Ankara Ticaret Odası Dergisi, nr. 6, Haziran 1973, s. 44-49.
- Rauf Mutluay, **50 Yılın Türk Edebiyatı**, T. İş Bankası Yayınları, İstanbul, 1973.
- Kâzım Yetiş, **Sâmîha Ayverdi'nin Eserlerinde Milli Kültür Mes'eleleri ve Tasavvuf Düşüncesi** (Mezuniyet Tezi), İstanbul, 1974, III+567 s.
- ———, **Sâmîha Ayverdi**, Ortadoğu, 14 Nisan 1974.
- Prof. Annameraie Schimmel (trc. S. Zeki Önsöz), **İstanbul'da Bir Âbide Yazar Sâmîha Ayverdi**, Ankara Ticaret Odası Dergisi, Kasım 1974, s. 17-30.
- Semih Ertuğrul, **Kitaplar Arasında [Mesih Paşa İmamı]**, Ankara Ticaret Odası Dergisi, Aralık 1974, s. 41-43.
- Zeki Önal, **Osmanlı Asırları**, Sabah, 30 Mayıs 1976.
- Ergun Göze, **Kitaplardan Öziir Dilerim**, Tercüman, 20 Ocak 1976.
- Musa Bozlak, **Kitaplar [Hâtıralarla Başbaşa]**, Türk Edebiyatı, nr. 47, Eylül 1977.
- Musa Bozlak, **Âbide Şahsiyetler**, Türk Edebiyatı, nr. 45, Temmuz 1977.
- Yüksel Kanar, **Kölelikten Efendiliğe**, Yeni Devir, 21-23 Ağustos 1978.
- Yüksel Kanar, **Sâmîha Ayverdi ile Konuşma**, Yeni Devir, 28-29 Ağustos 1978.
- Mustafa Tahralı, **Bir Kitabın Akisleri**, Türk Edebiyatı, nr. 73, Kasım 1979.
- Fatma Samuk, **Sâmîha Ayverdi - İstanbul Geceleri İndeks**, (s. 1-92), (Mezuniyet Tezi), İstanbul, 1980, 419 s.
- Ergun Göze, **Sâmîha Ayverdi'yi Dinleyiniz**, Tercüman, 25 Kasım 1983.
- A. Oktay Güner, **Sâmîha Ayverdi'nin Görüşleri - Kültür Meselelerimiz**, T.E., nr. 124, Şubat 1984.
- Ergun Göze, **Sâmîha Anne**, Kafesoğlu ve Kabaklı'ya Şeref, Tercüman, 11 Nisan 1984.
- Ahmet Kabaklı, **Bir Sıcak Tören**, Tercüman, 9 Mayıs 1984.

- Prof. Sabahattin Zâim, [Sâmiha Ayverdi], T.E., nr. 127, Mayıs 1984. (Türkiye Millî Kültür Vakfı'nın Sâmiha Ayverdi'ye verdiği Türk Millî Kültürüne Hizmet Şeref Armağanı merâsiminde yapılan takdim konuşması).
- Dr. Kâzım Yetiş, Sâmiha Ayverdi'nin Hayâtı ve Eserleri, T.E., nr. 127, Mayıs 1984.
- Ömer Okutan, Sâmiha Ayverdi ve Eğitim, T.E., nr. 127, Mayıs 1984.
- Yağmur Tunalı, Mesihpaşa İmamı, T.E., nr. 127, Mayıs 1984.
- Dr. Nusret Alibeyoğlu, Sâmiha Ayverdi'de Din Şuûru, T.E., nr. 127, Mayıs 1984.
- Doç. Dr. Mustafa Fayda, Sâmiha Ayverdi ve Sohbet, T.E., nr. 127, Mayıs 1984.
- Semahat Yüksel, İnsan Yetiştirmek, T.E., nr. 127, Mayıs 1984.
- A. İnci Güner, Vatan Annesi, T.E., nr. 127, Mayıs 1984.
- Nâzık Erik, Sâmiha Ayverdi ve İnsan, T.E., nr. 127, Mayıs 1984.
- Ağâh Oktay Güner, Sâmiha Ayverdi ve Târih Şuûru, T.E., nr. 127, Mayıs 1984.
- Yrd. Doç. Dr. M. Tahralı, Mâbedde Bir Gece, T.E., nr. 128, Haziran 1984.
- Yedi Büyükler Günü (Dr. Ağâh Oktay Güner Sâmiha Ayverdi'yi Anlattı), T.E., nr. 152, Haziran 1986.
- Yrd. Doç. Dr. Kâzım Yetiş, Bir Ellinci Yıl, K.A.M., Yıl: 17, nr. 1, Ocak 1988.
- Kâzım Yetiş, Ayverdi'nin Sanatının Ellinci Yılı, T.E., nr. 172, Şubat 1988.
- Ahmet Kabaklı, Ulu Rüyâ, Tercüman, 8 Şubat 1988
- Ağâh Oktay Güner, Sâmiha Ayverdi ve Ellinci Yıl, Tercüman, 13 Mart 1988.
- Beşir Ayvazoğlu, Hey Gidi Günler Hey, Tercüman, 1 Nisan 1988.
- Yılmaz Öztuna, Hey Gidi Günler Hey!, Tercüman, 12.4.1988.
- Yrd. Doç. Dr. Kâzım Yetiş, Tecrübeli Dost, T.D.T.D., nr. 17, Mayıs 1988.
- Beşir Ayvazoğlu, Sâmiha Ayverdi'nin Mensur Şiirleri Hancı, Tercüman, 15 Temmuz 1988.

1987 - 1988 SAYILARI İNDEKSİ

AÇIKGÖZ, Halil: Türkçe'de Bitişik Kelime Meselesi, Y. 16, S. 2, Sy. 35 / Bir Katalog Münasebetiyle, Y. 16, S. 2, Sy. 69 / Cemil Meriç Hoca ile Sohbetler, Y. 16, S. 3, Sy. 8 / İki Edebiyat Bir Motif, Y. 16, S. 4, Sy. 63 / Osmanlı İmparatorluğu'nda Aşiretlerin İskânı (Kitap tanıtma), Y. 17, S. 1, Sy. 59. / Sâmiha Ayverdi'nin Dili ve Üslubu, Y. 17, S. 4, Sy. 39.

AREN, Kemâl Yurdakul: Türkçeyi Sevmek, Y. 17, S. 2, Sy. 33 / Çocuklarınız Geri Zekâlı Değildir, Y. 17, S. 3, Sy. 29 / «Han Yap Oğlum, Han Yap!», Y. 17, S. 4, Sy. 91.

AYAZ, Nevzat: Köprülü Mehmed Paşa Medresesi'nin Açılış Konuşması, Y. 16, S. 1, Sy. 11.

AYVAZOĞLU, Beşir: Sâmiha Ayverdi'nin Mensur Şiirleri Hancı, Y. 17, S. 4, Sy. 46.

AYVERDİ Dr. Fazlı: Köprülü Mehmed Paşa Medresesi'nin Açılış Konuşması, Y. 16, S. 1, Sy. 18.

AYVERDİ, İlhan: Köprülü Mehmed Paşa Medresesi'nin Açılış Konuşması, Y. 16, S. 1, Sy. 9 / (Sâmiha Ayverdi Hâtıra Sayısına) Takdim, Y. 17, S. 4, Sy. 5.

AYVERDİ, Sâmiha: Dünyanın Görüp Göreceği Tek Efendi Millet, Y. 16, S. 1, Sy. 5 / Bu Zırh Delinmez, Y. 16, S. 2, Sy. 5 / Bey, Y. 16, S. 3, Sy. 5 / Dokuz Kürklü Aşir Efendi, Y. 16, S. 4, Sy. 5 / Yahudinin Gözü Doyuyor, Y. 17, S. 1, Sy. 5 / Hasan Bilâli, Y. 17, S. 2, Sy. 5 / Kible ve Kiblelesizler, Y. 17, S. 3, Sy. 5 / Hancı'dan (iktibas), Y. 17, S. 4, Sy. 8 / Bir Sohbet, Y. 17, S. 4, Sy. 159 / Mektuplar, Y. 17, S. 4, Sy. 186.

BAŞER, Sait: Türk Münevverinin Müsterek Fikir ve İman Zeminini Nedir? (1986-1987 Açık Oturum Programı), Y. 16, S. 1, Sy. 64 / Tarih Bizde Yaşıyor, Y. 16, S. 2, Sy. 74 / Ahşap ve San'at, Nahhat Sâlih Balakbabalar ile Bir Sohbet, Y. 17, S. 1, Sy. 21 / Niçin «21. Asrın Eşiğinde Türkiye»? (1987-1988 Programı hakkında), Y. 17, S. 1, Sy. 69 / Kadı Mühürleri veya Adâletin Mevkiini Tâyin Etmek, Y. 17, S. 3, Sy. 69 / Devam ve Bekâ Sırrı, Y. 17, S. 4, Sy. 137.

BİLECİK, Hayri: Şefkat, Y. 16, S. 1, Sy. 27 / Estağfurullah, Y. 16, S. 2, Sy. 24 / Hayır, Y. 16, S. 3, Sy. 43 / Okumak, Y. 16, S. 4, Sy. 7 / Şükür, Y. 17, S. 1, Sy. 9 / İstikâmet, Y. 17, S. 2, Sy. 13 / Kible, Y. 17, S. 3, Sy. 8 / Sâmiha Ayverdi ve İman Hayâtımız, Y. 17, S. 4, Sy. 75.

BİLGİSEVEN, Prof. Dr. Âmiran Kurtkan: Eğitimle İlgili Millî Hedeflerimiz ve Eğitim Stratejimiz, Y. 17, S. 3, Sy. 38 / Sâmiha Ayverdi'nin Şahsiyet Yapısı, Y. 17, S. 4, Sy. 21.

BİROL, İnci Ayan: Köprülü Mehmed Paşa Medresesi'nin Açılış Konuşması, Y. 16, S. 1, Sy. 24.

DEMİRCİ, Y. Doç. Dr. Mehmet: Mehmed Âkif ve Mûsıkî, Y. 16, S. 3, Sy. 19 / Osmanlı Devleti'nin Kuruluş Devresinde Mutasavvıfların Rollerini, Y. 16, S. 4, Sy. 16 / Tasavvuf ve San'at, Y. 17, S. 2, Sy. 18 / Merkez Efendi'nin Tasavvufî Yönü, Y. 17, S. 3, Sy. 21 / Sâmiha Ayverdi'nin Son Eserlerinde Bâzı İnsan Tipleri, Y. 17, S. 4, Sy. 151.

DERVİŞOĞLU, Abdullah: Fethi Gemuhluoğlu'nun Aziz Hâtırası İçin Kıt'alar (Şiir), Y. 16, S. 4, Sy. 10 / Fethi Gemuhluoğlu İçin İki Hâtıra, Y. 16, S. 4, Sy. 11.

DEVİRİM, İzzet Melih: Sâmiha Ayverdi, Y. 17, S. 4, Sy. 120.

ECER, Y. Doç. Dr. A. Vehbi: Ömer b. el-Hattab'dan Hâtıralar, Y. 16, S. 3, Sy. 67.

EDES, Selim: Köprülü Mehmed Paşa Madresesi'nin Açılış Konuşması, Y. 16, S. 1, Sy. 13.

ERİK, Nâzık: Sâmiha Ayverdi'de Eğitim, Y. 17, S. 4, Sy. 83.

ERTEN, Münir: Diyarbakır'ın Yetiştirdiği Ünlüler, Y. 16, S. 4, Sy. 55.

FAYDA, Prof. Dr. Mustafa: Kible'nin Kâbe'ye Tahvili, Y. 17, S. 3, Sy. 12 / Sâmiha Ayverdi'de Târih Telâkkisinin Bir Buudu, Y. 17, S. 4, Sy. 131.

GEMUHLUOĞLU, Fethi: Yeniden Bir Merhabâ, Y. 16, S. 4, Sy. 13.

GENÇOSMANOĞLU, Niyâzi Yıldırım: Sâmiha Anne, Y. 17, S. 4, Sy. 20.

GÖZE, Ergun: Sâmiha Ayverdi, O, Millî Vicdandır..., Y. 17, S. 4, Sy. 81.

GÜNER, Dr. Âgâh Oktay: Köprülü Mehmed Paşa Medresesi'nin Açılış Konuşması, Y. 16, S. 1, Sy. 14 / 21. Asırda Türk Aydınının Mesûliyetleri, Y. 17, S. 1, Sy. 13 / Sâmiha Ayverdi ve Türkiye'nin Meseleleri, Y. 17, S. 4, Sy. 57.

GÜRSOY, Kenan: Sâmiha Ayverdi'nin Tefekkür Dünyası ve İnsan, Y. 17, S. 4, Sy. 47.

HATİBOĞLU, Selçuk: Sâmiha Ayverdi'nin Delâletinde Eski İstanbul'da Bir Gezinti, Y. 17, S. 4, Sy. 111.

HİSARLI, Halil: Kördüğüm, Y. 16, S. 3, Sy. 66.

İŞİK, Y. Doç. Dr. Emin: İstiklâl Marşı Üzerine Düşünceler, Y. 16, S. 3, Sy. 14 / Millî Kültür ve Millî Birlik, Y. 17, S. 4, Sy. 105.

İKBAL, Cavid: (S. Ayverdi'ye Mektup), Y. 17, S. 4, Sy. 196.

KABAKLI, Ahmet: Sâmiha Ayverdi'nin Hâtıralarında Kadınlar, Y. 17, S. 4, Sy. 65.

KAZICI, Y. Doç. Dr. Ziyâ: Osmanlı Devletinde Cizye (Tanzimat'a kadar), Y. 16, S. 3, Sy. 54.

KISAKÜREK, Necip Fâzıl: Bir Kadın Muharrir, Y. 17, S. 4, Sy. 177.

KOLCU, Hasan: Saraybosna - Başçarşı Toponomisinde Kullanılan İki Ek, Y. 16, S. 4, Sy. 72.

MERİÇ, Cemil: (Sâmiha Ayverdi'ye Mektup), Y. 17, S. 4, Sy. 195.

OKSAY, Kâzım (Devlet Bakanı): Vakfiyeleri Onaylayan Kadı Mühürleri Sergisi'nin Açış Konuşması, Y. 17, S. 3, Sy. 66.

OLGUNER, Y. Doç. Dr. Fahrettin: Fikir ve İnsanlık Dünyasında Fârâbî, Y. 16, S. 2, Sy. 9.

ONURAL, Y. Doç. Dr. Neşe (Özkaynak): Türk ve Alman Destanlarında Kadın Telâkkisi, Y. 17, S. 1, Sy. 47.

ÖNSÖZ, S. Zeki: Goethe'nin Eserlerinden Seçme Düşünceler (Terc.), Y. 16, S. 2, Sy. 8.

ÖZARSLAN, Ersin: Yenileşme, Batılılaşma, Çağdaşlaşma, Modernleşme, Tekâmül, Terakki Hareketleri İçinde (1800-1875) Gazetenin Rolü, Y. 16, S. 4, Sy. 50.

ÖZCAN, Y. Doç. Dr. Ali Osman: Mehmed Âkif Ersoy'da Eğitim İdealleri, Y. 16, S. 2, Sy. 26 / Kutadgu Bilig'de Dünyâ Görüşü, Y. 17, S. 2, Sy. 56.

ÖZEMRE, Ahmet Yüksel: Sâmiha Ayverdi, Y. 17, S. 4, Sy. 90.

ÖZKAN, Dr. Mustafa: Manyaslı Mahmud ve İki Gülistan Tercümesi, Y. 16, S. 2, Sy. 59 / Cinâni: Hayâtı ve Eserleri, Y. 16, S. 4, Sy. 25 / Lisânımız ve İnsanımız I, Y. 17, S. 2, Sy. 41.

ÖZTUNA, Yılmaz: Ayverdi'nin 50. Yılı, Y. 17, S. 4, Sy. 55.

ÖZTÜRK, Bekir: Âkif'in Vatan Anlayışı, Y. 16, S. 1, Sy. 30.

SARPTIR, Sadri: Muhâfazakârlık, Liberalizm, Y. 17, S. 3, Sy. 51.

SOYER, Yılmaz: Sükût Mevsimi (Şiir), Y. 16, S. 4, Sy. 71.

ŞENEL, Süleyman: Cide'de Gelin Savu (Sagu)'su, Y. 17, S. 1, Sy. 63.

TAHRALI, Doç. Dr. Mustafa: Bir Yeniden Doğuş (Şiir), Y. 17, S. 3, Sy. 16 / «Ateş Ağacı», Y. 17, S. 4, Sy. 29.

TANSEL, F. Abdullah: Halk Şâirlerimizin Savaş Destanlarına Göre Yardıma Koşan Ma'nevî Ordu ve Kırım Harbi (1853-1856), Y. 16, S. 3, Sy. 25.

TANYOL, Câhid: İstanbul Geceleri, Y. 17, S. 4, Sy. 183.

TUNALI, A. Yağmur: Meçhûlden Mısralar, Y. 16, S. 3, Sy. 42 / Şeb-i Yeldâ'dan, Y. 17, S. 4, Sy. 142.

UĞURCAN, Semâ: Sâmiha Ayverdi'nin Eserlerinde Batılılaşma ve Medeniyet Krizi, Y. 17, S. 4, Sy. 145.

ULUNAY Refi' Cevad: Mistik Edebiyatta Bir Şâheser: «Yolcu Nereye Gidiyorsun?», Y. 17, S. 4, Sy. 176.

USLU, Necâti Âsım: Çankırı Yâran Sohbetleri ve Oğuz Tôresi II, Y. 16, S. 1, Sy. 40.

WIGGEN, W. Van: «Hat San'atımız», Y. 17, S. 3, Sy. 76.

YARDIM, Ali: İslâm Edebiyatı Geleneği ve Sâmiha Ayverdi, Y. 17, S. 4, Sy. 101.

YETİŞ, Y. Doç. Dr. Kâzım: Yahya Kemal'in Eserlerinde Dini Hayâtın Tezâhürleri, Y. 17, S. 1, Sy. 29 / Münevver Denilen Neleri Bilmeliydi?, Y. 17, S. 2, Sy. 8 / Sâmiha Ayverdi'nin Hayâtı, Y. 17, S. 4, Sy. 9 / Sâmiha Ayverdi Bibliyografyası, Y. 17, S. 4, Sy. 198.

YILMAZ, Mesut (Kültür ve Turizm Bakanı): Köprülü Mehmed Paşa Medresesi'nin Açılış Konuşması, Y. 16, S. 1, Sy. 10.

YÜKSEL, Yük. Mim. Dr. Aydın: Köprülü Mehmed Paşa Medresesi'nin Açılış Konuşması, Y. 16, S. 1, Sy. 20.

YÜKSEL, Aysel: Nasıl Çalışırlar?, Y. 17, S. 4, Sy. 121.

